

סא"ל הרב חיים וייסברג

פסיפס

דתות ועדות בצה"ל

סא"ל הרב חיים וייסברג

צה"ל - הוצאת "מערכות"

משרד הביטחון הוצאה לאור

Mosaic

Religions and Committees in the IDF

Chaim weissberg

עריכת לשון: ד"ר שרה ברנד, אלעד ברנד

עריכת ליטוש: עדי לרנר

עיצוב ועימוד: עקיבא פרידמן

צילומי שערים:

עמודים 22-23: מתחם קבר הנביא שועייב (צילום: רביע באשא)

עמודים 208-109: מסגד בג'לג'וליה (צילום: רביע באשא)

עמודים 230-231: בית הכנסת הקראי המרכזי ע"ש ענן הנשיא ברמלה

עמודים 282-283: תפילת שומרונים בהר גריזים (צילום אורי אורחוף)

עמודים 336-337: הפטריארך תיאופילוס השלישי (צילום אורי אורחוף)

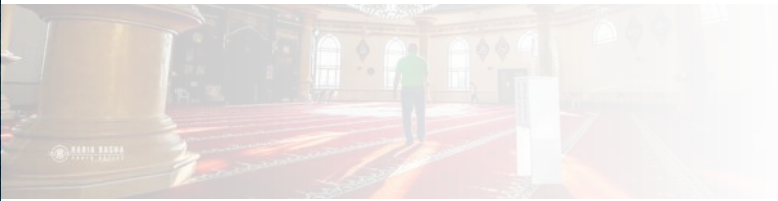
עמודים 382-383: חג הפסח המלכותי (צילום: אתר קהילת העבריים)

© כל הזכויות שמורות למדינת ישראל - משרד הביטחון. ראה אור בישראל, ה'תשפ"ב - 2022

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני (לרבות צילום, הקלטה, אינטרנט ודואר אלקטרוני), כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט, אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

Printed in Israel

תוכן העניינים

תוכן עניינים

מבואות

17.....הקדמה 19..... פתח דבר

דרוזים

39..... תפוצת הדת הדרוזית
 39..... הדת הדרוזית
 40..... מצוות יסוד
 42..... ההנהגה הדתית
 42..... מנהיגות דתית
 43..... מִנְפֶּק טריף
 43..... ח'לוה - בית התפילה
 45..... איסורים, הלכות ומצוות

אורח חיים ומנהגים

48..... הופעה ולבוש
 49..... אירוסין ונישואין

פתיחה

24..... מקור השם דרוזים
 25..... האוכלוסייה הדרוזית
 25..... הדגל הדרוזי
 26..... הדרוזים בארץ ישראל
 27..... תחילתה של ברית הדמים
 הכרה בעדה הדרוזית
 32..... עדה דתית רשמית
 33..... הדמוגרפיה של היישוב הדרוזי בישראל

הדת הדרוזית

36..... מוצא הדת הדרוזית

74.....	מע'אר
75.....	ראמה
75.....	סאג'ור
76.....	בית ג'אן
76.....	יאנוח ג'ת
77.....	כסרא סמיע
77.....	כפר יאסיף
78.....	ירכא
78.....	ג'וליס
79.....	עין אל'אסד
79.....	פקיעין
80.....	חורפיש
81.....	אבר סנאן
81.....	מג'דל שמש
82.....	מסעדה
82.....	בוקעאטא
83.....	עין קניא

מוקדי עניין

86.....	דאלית אל'כרמל
86.....	עוספיה
87.....	שפרעם
87.....	מע'אר ראמה
88.....	סאג'ור
88.....	בית ג'אן
88.....	יאנוח - ג'ת
89.....	כסרא סמיע
90.....	ג'וליס
90.....	פקיעין
92.....	חורפיש
93.....	מסעדה ובוקעתה

49.....	אירוסין וחתימה על חוזה הנישואין
50.....	טקס הנישואין
50.....	פרידה וגירושין
51.....	מנהגי אבל וקבורה
51.....	ימי האבל
52.....	בית עלמין צבאי לחיילים הדרוזים

חגים ומועדים

54.....	חג הנביא שְׁעִיב
55.....	חג הנביא סבלאן
55.....	חג הנביא אל'ח'דר
55.....	חג הנביא אליעפורי
56.....	חג אברעבדאללה
57.....	חג הקורבן - עיד אל'אדחא
58.....	יום שבתון

דרוזים בצה"ל

60.....	דרוזים בצה"ל
62.....	קרב יאנוח
65.....	מלחמת סיני
65.....	מלחמת ששת הימים
66.....	סיירת 244
66.....	מלחמת יום הכיפורים
67.....	הקמת החטיבה הדרוזית
67.....	מלחמות לבנון הראשונה והשנייה
68.....	מול הפלסטנינים
69.....	סגירת הגדוד

המרחב הכפרי

72.....	דאלית אל'כרמל
72.....	עוספיה
74.....	שפרעם

- 102.....פיתה דרוזית ביתית.....
- 103.....באבא גנוג' - חציל קלוי עם טחינה.....
- 105.....סינייה.....
- 106.....לִפְנָה.....
- 107.....עלי גפן ממולאים.....

- 93.....עין קנייא.....

על טעם וריח

- 98.....מקלובה.....
- 98.....אופן ההכנה.....
- 100.....אורז דרוזי עשיר בתנור.....

מוסלמים

- 123.....חגים ומועדים.....

אורח חיים ומנהגים

- 126.....תזונה.....
- 126.....ברית מילה.....
- 126.....מאירוסין לנישואין.....
- 126.....טקס האירוסין.....
- 127.....פרידה וגירושין.....
- 128.....קבורה.....
- 128.....מנהגי אבלות.....

פתיחה

- 110.....האסלאם.....
- 110.....התפתחות האסלאם.....
- 111.....הפלגים באסלאם.....
- 111.....התפתחות הזרמים באסלאם.....
- 112.....המוסלמים בישראל.....
- 112.....בתי דין שרעיים.....

דת האסלאם

- 116.....עיקרי אמונה.....
- 122.....הצטרפות לדת האסלאם.....

צ'רקסים

- 135.....ההתיישבות הצ'רקסית.....
-ההתיישבות הצ'רקסים
- 136.....במזרח התיכון.....
- 136.....השפה הצ'רקסית.....
- 137.....הדת הצ'רקסית.....
- 137.....דגל העם הצ'רקסי.....
- 138.....יום הדגל הצ'רקסי.....

פתיחה

- 132.....העם הצ'רקסי.....
- 132.....מקור השם.....
- 132.....מוצאם של הצ'רקסים.....
- 133.....ההיסטוריה הצ'רקסית.....
- 133.....תקופת הממלוכים.....
- 133.....מלחמת רוסיה-צ'רקסיה.....

המרחב הכפרי

- 156..... כפר כמא
 157..... בית שאמי
 157..... בית שוגן
 157..... בית חתוקאי
 158..... כיכר השער
 158..... כיכר סאוסארק'ה
 158..... כפר ריחאניה

הצ'רקסים בישראל

- 162..... הצ'רקסים בארץ ישראל
 162..... תמורות בחברה הצ'רקסית

מוקדי עניין

- 166..... המרכז למורשת הצ'רקסית
 167..... החוויה הצ'רקסית

על טעם וריח

- 170..... תחוז' (לחם מטוגן)
 171..... פידה (מאפה מתוק)
 172..... ווץ חלז' (מאפה תרד)
 173..... חלג'וראן (עוגיית תמרים)
 174..... חלז'
 175..... גבינה צ'רקסית

אורח חיים ומנהגים

- 140..... מאפייני התרבות הצ'רקסית
 140..... אדיגה חאבזה
 140..... תרבות האירוח
 140..... הלבוש הצ'רקסי
 141..... הריקוד האדיגי (הצ'רקסי)
 142..... נישואין

חגים ומועדים

- 146..... חגים ומועדים צ'רקסים
 146..... עיד אל-פיטר
 147..... חג הקורבן - עיד אל'אדחא
 148..... ראש השנה ההג'רית
 148..... יום ההולדת לנביא מוחמד
 148..... אל'אסראא ואל'מעראג'
 149..... ראש השנה הצ'רקסית
 149..... יום החוזרים למולדת
 יום הזיכרון לרצח העם הצ'רקסי ולגירוש
 149..... הצ'רקסים ממולדתם

הצ'רקסים בצה"ל

- 152..... הצ'רקסים בצה"ל
 152..... פלוגת המיעוטים

בדואים

- 179..... הבדואים בנגב
 179..... תקופת המנדט הבריטי
 180..... מפגש יהודי-בדואי בתקופת המנדט
 180..... מלחמת העצמאות

פתיחה

- 178..... מוצא הבדואים
 178..... התקופה העות'מאנית
 178..... הבדואים בגליל

אורח חיים ומנהגים

- 202..... האוהל
- 202..... הכנסת אורחים
- 203..... מקום האירוח
- 203..... שתיית הקפה
- 204..... הלבוש הבדואי
- 204..... לבוש האישה
- 205..... בתי דין שבטיים - המשפט הבדואי
- 205..... נקמת דם
- 206..... פוליגמיה בחברה הבדואית

המרחב הכפרי

- 208..... יישובים בצפון
- 208..... טובא־זנגריה
- 208..... רומת אל־הייב
- 209..... זרזיר
- 210..... ואדי אל־חמאם
- 210..... ערב א(ל)־נעים
- 211..... בסמת טבעון
- 212..... אבטין
- 212..... מנשיה זבדה
- 213..... כעביה־טבאש־חג'אג'רה
- 213..... ביר אל־מכסור
- 214..... בעינה־נג'ידאת
- 214..... בעינה
- 214..... נג'ידאת
- 214..... בענה
- 215..... סלאמה (הגליל)
- 215..... שבלי - אם אלגנם
- 216..... יישובים בדרום
- 216..... רהט

- 181..... הממשל הצבאי ואזור הסייג'
- 182..... הסדרת יישובם של הבדואים בישראל
- 182..... מחלוקת הקרקעות
- החלטות ממשלה 3708 ו־2397 -
- 184..... תוכניות חומש לפיתוח כלכלי
- 184..... דמוגרפיה
- 185..... מאפיינים תרבותיים - בין צפון ודרום

חגים ומועדים

- 188..... עיד אל־פיטר
- 189..... חג הקורבן - עיד אל־אדח'א
- 190..... ראש השנה ההג'רית
- 190..... יום ההולדת לנביא מוחמד
- 191..... אל־אסראא ואל־מעראג'
- 191..... יום שישי

הבדואים בצה"ל

- 194..... שיח' סלמאן אל־הזיל
- שיח' עודה מנצור
- 194..... אברמעמר - שבט אל־עזאזמה
- 194..... פל"הייב
- 195..... גדוד המיעוטים
- 195..... התקרית בנשר
- 196..... יחידת הגמלים
- 197..... סיירת שקד
- 197..... האבות המייסדים של הגששים
- 197..... יחידת הגששים
- 198..... בית הספר לגששים
- 198..... יחידת הסיור המדברית
- 198..... גדוד 585 - גדוד הסיור המדברי
- 199..... אנדרטת הלוחם הבדואי
- 199..... מגמות גיוס

222..... קסם המדבר

על טעם וריח

מנסף - ארוז מתובל עם בשר,

224..... צנוברים ושקדים

226..... תבשיל חזה עוף ממולא

227..... מנזולה

228..... שולבטה

229..... פרגית ממולאת ארוז ונענע

217..... כסייפה

217..... תל שבע

217..... רערה בנגב

218..... שגב שלום

218..... חורה

218..... לקיה

מוקדי עניין

222..... המוזאון לתרבות הבדואים

היהודים הקראים

חגים ומועדים

246..... יום תרועה

246..... יום הכיפורים

246..... חג השבועות

246..... חג הסוכות

247..... שמיני עצרת

247..... ימי פורים

247..... חג המצות

248... ליל הסדר וקריאת ההגדה - הלל קטן

248..... צומות

249..... הערגה לירושלים ועלייה לרגל

אורח חיים ומנהגים

252..... לוח השנה הקראי

252..... עקרונות היהדות הקראית

252..... עקרונות האמונה הקראית

253..... יסודות היהדות הקראית

254..... פרשנות התורה

254..... פסיקה אישית

פתיחה

232..... הקראים

232..... ראשיתה של היהדות הקראית

232..... תור הזהב של הקהילה הקראית

234..... המאות ה'11-14

235..... המאות ה'16-17

235..... המאות ה'18-19

קהילה הקראית הלאומית

236..... ברוסיה במאה ה'19

237..... הקראים בתקופת השלטון הנאצי

238..... חיסול המרכז הקראי במצרים

239..... פרשת "עסק הביש"

241..... עליית הקראים לארץ ישראל

241..... הקראים בישראל

מועצת החכמים

241..... והמועצה הדתית הקראית

242..... עמותת היהדות הקראית העולמית

242..... מוסדות חינוך

243..... הקראים בצה"ל

262.....מרכז מורשת בני מקרא

יישובים

266.....מושב רנן

266.....מושב מצליח

267.....מושב בית עזרא

על טעם וריח

270.....עוגיות במילוי תמרים

272.....רע'ף עלה רע'ף

273.....קושארי (תבשיל עדשים וחומס)

275.....עלי גפן ממולאים בשר (וורענאב)

277.....בקלאווה

278.....בסבוסה

280.....פלאפל מצרי (טעמיה)

281.....פול מצרי

254.....השבת

255.....בית הכנסת הקראי

256.....טקס המילה

256.....טקס קריאת שם לנולדת

256.....תפילין ומזוזה

257.....ציצית

257.....כשרות

257.....בשר וחלב

257.....השחיטה הקראית

258.....הנישואין ודיני האישות

258.....ייחוס הצאצאים

259.....דיני אישות וטהרה

259.....טומאת יולדת

259.....קבורה ומנהגי אבלות

מוקדי עניין

262.....בית הכנסת הקראי ברמלה

שומרונים

292.....בסכנת כליה

יחס החכמים לשומרונים

293.....בימי הבית השני

294.....דמוגרפיה

294.....השומרונים בצה"ל

295.....ארבעה בתי אב

295.....א.ב. - חדשות השומרונים

295... כתבי יד שומרונים - אוסף פירקוביץ

אורח חיים ומנהגים

298.....לוח השנה השומרוני

284.....מקור השם

284.....מוצא עדת השומרונים

284.....ההסבר השומרוני

285.....הגרסה התנ"כית

287.....התקופה הפרסית

288.....התקופה ההלניסטית

288.....התקופה הרומית

289.....התפתחות הפזורה השומרונית

290.....האימפריה הביזנטית

291.....הכיבוש הערבי

291.....האימפריה העות'מאנית

313.....	חג המצות.....
315.....	הכנה לחג השבועות.....
315.....	יום קהלה "יום הקהל".....
315.....	מעמד הר סיני.....
316.....	חג השבועות.....
316.....	ראש החודש השביעי.....
317.....	ימי הסליחות.....
317.....	יום הכיפורים.....
318.....	חג הסוכות.....
319.....	העלייה לרגל בסוכות.....
319.....	שמיני עצרת.....
319.....	יום השבת.....

מוקדי עניין

322.....	אתר הר גריזים.....
323.....	מצפה יוסף.....
323.....	מוזאון השומרונים.....
324.....	שכונת השומרונים בחולון.....
	סיורים בשכונות השומרונים בחולון
324.....	ובקריית לווה.....

על טעם וריח

328.....	מקרונים חום.....
329.....	"מנזאלה" אורז עם חצילים ועוף.....
331.....	קובה בורגול במילוי עוף וצנוברים.....
333.....	סלט ירוק עם גרגירי רימונים.....
334.....	לפתן פירות יבשים.....
335.....	חצילים במיץ רימונים.....

298.....	לבוש מסורתי.....
299.....	עיקרי האמונה השומרונית.....
300.....	נוסח התורה השומרונית.....
300.....	הכתב השומרוני.....
301.....	ספר אבישע.....
301.....	הכוהן הגדול בקהילה השומרונית.....
302.....	תפקידיו של הכוהן הגדול.....
302.....	בית הכנסת השומרוני.....
303.....	ברית מילה.....
303.....	בר מצווה "חתם תורה שומרוני".....
303.....	חתונה.....
304.....	ההסכמה.....
304.....	אירוסין.....
304.....	שבת פותחת.....
304.....	טקס החתונה.....
305.....	גירושין.....
305.....	מנהגי אבלות.....
305.....	בית העלמין השומרוני בהר גריזים.....
306.....	המזווה.....
306.....	טוטפות.....
306.....	כשרות.....
306.....	דיני שחיטה וכשרות.....
307.....	דיני הטהרה.....

חגים ומועדים

310.....	זבח הפסח.....
313.....	מצות וחמץ.....

נוצרים

חגים ומועדים

- 356..... יום ראשון
- 356..... חג המולד
- 356..... חג ראש השנה
- 356..... חג הבשורה
- 356..... חג הדקלים
- 357..... יום חמישי הקדוש
- 357..... יום שישי הטוב
- 357..... שבת האור בכנסיית הקבר
- 358..... חג הפסחא "החג הגדול"
- 358..... חג העלייה לשמיים
- 358..... חג השבועות
- 358..... חג ההשתנות
- 358..... חג תפארת הצלב
- 359..... חג ההתגלות
- 359..... חגים לכבוד קדושים

המרחב הכפרי

- 362..... מעיליא
- 363..... פֶּסוּטָה
- 363..... עילבון
- 364..... ג'ש - גוש חלב
- 365..... ראמה

מוקדי עניין

- 368..... כנסיית הקבר
- 368..... חדר הסעודה האחרונה
- 368..... כנסיית המשיח (כנסיית עמנואל)

פתיחה

- 338..... הנצרות
- 338..... ראשית הנצרות
- 338..... ציוני דרך בהתפתחות הכנסייה
- 340..... התפלגות ראשונה
- 340..... התפלגות שנייה
- 340..... התפלגות שלישית
- 341..... המאה ה-20
- 341..... הנוצרים בישראל
- 341..... נוצרים דוברי ערבית
- 342..... מעמד הנוצרים בישראל
- 343..... הנוצרים בצה"ל
- 343..... ביקורי האפיפיורים בישראל

הדת הנוצרית

- 346..... הפולחן הנוצרי
- 346..... הכנסייה
- 346..... התפילה בכנסייה
- 346..... היררכיה ותפקידים בנצרות
- 346..... עיקרי הדת הנוצרית
- שבעת הסקרמנטים הקדושים של הנצרות
- 347..... הקתולית והאורתודוקסית

זרמים בנצרות

- 352..... נצרות קתולית
- 352..... נצרות אורתודוקסית
- 353..... נצרות פרוטסטנטית
- 353..... הבדלים בין הכנסיות

375.....	בית פְּנִי.....	369.....	כנסיית סנטה אנה.....
375.....	הפטריארכיה הקופטית אורתודוכסית.....	369.....	כנסיית אלכסנדר נייבסקי.....
376.....	עוטף ירושלים - אליעזריה.....	370.....	הפטריארכיה היוונית-קתולית.....
376.....	בית לחם - כנסיית המולד.....	370.....	עין כרם.....
	כנסיית גבריאל -	371.....	הפטריארכיה הארמנית.....
377.....	כנסיית הבשורה היוונית.....	371.....	"ויה דולרוזה".....
377.....	מנזר סטלה מאריס.....	372.....	כנסיית דורמציפון.....
378.....	ירדנית וקאסר אלי'הוד.....	372.....	גת שמנים.....
379.....	הסירה מגינוסר.....	373.....	המנזר הפרנציסקני סן סלוואטורה.....
379.....	הר האושר.....	373.....	מנזר המצלבה.....
380.....	טבח'ה.....	374.....	הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית.....
381.....	כפר נחום.....	374.....	הפטריארכיה הלטינית (קתולית).....

קהילת העבריים

אורח חיים ומנהגים

392.....	זיקה דתית ומאפיינים.....
392.....	מנהיגות הקהילה.....
393.....	כהונה.....
394.....	מינויים קהילתיים.....
394.....	בגדי הקהילה.....
394.....	גילוח ותספורת.....
394.....	נעליים.....
394.....	כיסוי ראש.....
395.....	ציצית.....
395.....	סגנון חיים בריא.....
396.....	ברית מילה.....
396.....	נישואין.....
396.....	טקס הנישואין.....
397.....	טהרה וטומאה.....

פתיחה

384.....	הקמת הקהילה.....
	הסדרת מעמדם של
385.....	בני הקהילה בישראל.....
385.....	קיבוץ שומרי השלום.....
386.....	מוסדות הקהילה.....
386.....	תעסוקה.....
387.....	חינוך.....
387.....	פעילויות הווי קהילתית.....
388.....	טקס חידוש הנדרים.....
388.....	קורס וטקס התבגרות.....
389.....	דמוגרפיה.....
389.....	הצטרפות לקהילה.....
389.....	שירות בצה"ל.....
390.....	מעמדם של בני הקהילה כיום.....

402..... שבוע השיבה

מוקדי עניין

404..... מוקדי עניין

404..... סיורים בדגשים מיוחדים

על טעם וריח

406..... אורז מוקפץ עם ירקות

407..... חצילים מטוגנים

408..... טופו עם קרי וחלב קוקוס

409..... לחם תירס

410..... קציצת ירקות

נספחים

413..... מקורות תוכן

397..... גירושין

397..... מוות וקבורה

חגים ומועדים

400..... שבת ומועדים

400..... שבת

400..... חג פסח הזיכרון

401..... ראש השנה

401..... חג הפסח המלכותי

401..... יום הכיפורים

401..... חג סוכות

401..... חג השבועות

402..... שבתון זיכרון תרועה

402..... יום למוקירים

402..... שבוע האחדות

הקדמה

"צבא ההגנה לישראל הוא צבאה של מדינת ישראל [...] מטרת צה"ל היא להגן על קיומה של מדינת ישראל ועל עצמאותה, ולסכל מאמצי אויב לשבש את אורח החיים התקין בה". כך נכתב בפסקת המבוא למסמך "רוח צה"ל", מסמך המהווה את המגדלור הערכי לכל חייל ומפקד המשרתים בצה"ל.

במטרה לאפשר לצה"ל לעמוד במשימתו, קבעה מדינת ישראל בחוק את החובה של כל נער ונערה המגיעים לגיל גיוס להתייצב ולשרת את המדינה. כפועל יוצא מתהליך המיון הנשען על יכולות, ולא על מוצא או השתייכות מגדרית או מגזרית, נוצר מפגש ראשוני בלתי אמצעי עם אוכלוסיות שונות ומגוונות אשר מרכיבות יחד את הפסיפס המרהיב של החברה הישראלית.

חשוב לזכור כי המפגש, על אף היותו הזדמנות ייחודית, מגיע לרוב על מצע של צמיחה מبدלת, משום שכל מתגייס ומתגייסת לצה"ל גדלו והתחנכו בהתאם למקובל בעדה ובציבור שממנו הגיעו. אף על פי כן, המפגש הצבאי יוצר את התשתית המאפשרת מפגש אישי ובלתי אמצעי בין עדות, זרמים ומגדרים. כפועל יוצא מהשירות המשמעותי המשותף, מתפוגגים מתחים ונוצרת לכידות ורעות בין המשרתים. צה"ל הוא המאחד והמלכד העיקרי בחברה הישראלית; אכן זהו איננו ייעודו אך זהו פועל יוצא - ישיר ואיכותי - המשרת את הביטחון הלאומי לא פחות מאת הביטחון הפיזי.

מעל לכל אלו מצוי המפקד, הנחשף למגוון העצום של החברה ורבדיה. חכמינו (על פי מדרש רבה) לימדונו כי "כשם שאין פרצופיהם דומים זה לזה כך אין דעתם דומה זו לזו". סגולתו של מנהיג - שהוא יודע להלך נגד רוחו של כל אחד ואחת, בהתאם לדתו, לאמונתו ולהשקפתו עולמו.

על המפקד מוטלת החובה להכיר את פקודיו ואת הרקע שממנו הגיעו, תוך רגישות והבחנה בצורכיהם הייחודיים. ידיעותיו של המפקד בנושא זה עלולות להישען, לעיתים, על ידע דל

ועל חוויה אישית בלבד. הספר שלפנינו מאפשר לכל מפקד, בכל דרג, להכיר טוב יותר את המשרתים ביחידתו, הנמנים על העדות והדתות השונות בפסיפס הישראלי.

מתוקף פקודות צה"ל, הרבנות הצבאית אחראית לשירותי הדת לבני כלל הדתות והעדות המשרתים בצה"ל. רב אגף כוח האדם לשעבר, סא"ל הרב חיים וייסברג, קיבל על עצמו את המשימה לכתיבת ספר זה ולעריכתו. הספר עבר בחינה מעמיקה של אנשי דת ורוח, מכל העדות והדתות המופיעות בו. הרב וייסברג ביצע את המלאכה ביסודיות ובדייקנות, תוך שיתוף פעולה מיטבי בין חיל החינוך וחיל הרבנות הצבאית. הספר מציג את ההיסטוריה, את הרקע הדתי ואת התרבות של כל דת ועדה, את אורח החיים ואת הקשר של בני העדה לצה"ל ולמורשתו, ונוגע אף במנהגים ובמתכונים שהם חלק בלתי נפרד מסמלי התרבות העדתית.

הספר פותח צוהר לפסיפס הישראלי, ומאפשר למפקד לוודא קיום שיח מכובד ומכבד. חובתנו לשנן היטב את שלושת ערכי היסוד של צה"ל: הגנת המדינה, אזרחיה ותושביה; אהבת המולדת ונאמנות למדינה; וערך כבוד האדם. ערכים אלה הם היוצרים את אותו דבק מלכד ומאחד המאפשר לצה"ל ולמשרתים בו לעמוד במשימה, לנצח בכל מאבק ולשמור על קיומה של מדינת ישראל.

תא"ל צביקה פייראזון
קצין החינוך והנוער הראשי
(2017-2020)

תא"ל הרב איל קרים
הרב הראשי לצה"ל

פתח דבר

בצה"ל על כלל יחידותיו, משרתים שכם אל שכם חיילים מרקע שונה המשתייכים לדתות ועדות שונות. יחד הם יוצרים רקמה אנושית ייחודית. זהו פסיפס מרהיב, המורכב מחלקים קטנים ומשמעותיים, כשלכל חלק בפסיפס יש מקום מיוחד משלו ובלעדיו יהיה הפסיפס חסר בשל צבעו ובשל ייחודו. השירות הצבאי המשותף והייחודי, יוצר את התשתית למפגש הראשוני ולהיכרות של כל חלקי הפסיפס הישראלי.

ההיכרות האישית ובניית האמון ההדדי בין המפקד וחייליו אינה נבנית רק בהכרת נתונים טכניים על אודותיו, אלא דווקא מתוך היכרות אישית של הרקע הדתי והתרבותי שבו צמח וגדל וממנו בא. הכרת תרבותו של האחר יוצרת רעות, שותפות ומחויבות, התומכות כולן במשימה הצבאית.

הספר פותח צוהר להיכרות עם הדתות והעדות השונות ומאפשר למידה ומפגש בלתי אמצעי עם העולם התרבותי-דתי העשיר שממנו הגיע החייל. ספר זה הוא כלי עזר למפקד בבניית נדבך אישי ומקצועי בקשר זה.

הספר נכתב על-פי חלוקה לדתות והעדות השונות, כל פרק עוסק במספר נושאים על-פי הסדר הבא: היסטוריה והרקע הדתי, אורח החיים והמנהגים, חגים ומועדים, השירות בצה"ל, המרחב הכפרי, מוקדי עניין ועל טעם ועל ריח.

חלקים אלו מאפשרים הצצה להיסטוריה המרתקת, לרקע הדתי והחברתי, להיכרות מעמיקה עם אורח החיים והמנהגים הייחודיים והמיוחדים; ללמידה של מורשת הקרב שדרכה ניתן להבין את משמעותם של המילים "ברית־דמים"; למפגש אישי עם היישובים והדברים היחודיים שבמקום, להכיר את מוקדי העניין שבכל יישוב היוצר את ההזדמנות לסיור, מפגש ושיח ולבסוף להיפגש עם האוכל העדתי, המרכיב גם הוא את העולם התרבותי הבנוי מרבדים שונים ומגוונים.

בכתיבת הספר נעזרתי במקורות רבים. כל פרק עבר ביקורת תוכנית של מומחי תוכן אשר הגיהו, האירו והעירו על־מנת שתוכן הספר יהיה נכון ומדויק. אלמלא עזרתם ורוחב ליבם לא היה יוצא ספר זה לאור, ועל כך תודתי והערכתי.

רשימת מומחי התוכן שאישרו את הכתוב על-פי סדר הפרקים בספר:

דרוזים: שיח' פרופסור פאדל מנסור, מנכבדי העדה; ד"ר ג'בר אבו רוכן, חוקר, מרצה ומדריך; מנסור מועדי, דוקטורנט להיסטוריה באוניברסיטת חיפה; שיח' קאסם באדר, מנכבדי העדה, מכהן כיום כנשיא המועצה העולמית לשלום.

צ'רקסים: דוד שוגן, היועץ האקדמי של המוזאון הצ'רקסי, לשעבר מנהל המרכז למורשת הצ'רקסית בכפר כמא.

בדואים: פרופסור ערף אבררביעה, ראש המחלקה למזרח־התיכון לשעבר באוניברסיטת בן־גוריון; פרופסור עליאן אליקרינאוי, פרופסור במחלקה לעבודה סוציאלית באוניברסיטת בן־גוריון, נשיא מכללת אחווה וראש המכון לחקר העדה הבדואית לשעבר; יאיר מעיין, מנכ"ל הרשות לפיתוח והתיישבות הבדואים בנגב; צוות מוזאון ג'ו אלון למורשת הבדואים; אַבראהים אברכף, מורה דרך.

היהודים הקראים: הרב ד"ר משה פירוז, הרב הראשי לעדה הקראית; שלמה גבר, מנכ"ל עמותת היהדות הקראית העולמית.

שומרונים: בנימים צדקה, ראש "מכון א.ב. ללימודי השומרונות" ועורך העיתון "א.ב. חדשות השומרונים"; גיא יהושע; אסף כהן, כוהן העדה השומרנית בחולון.

נוצרים: יסכה הרני, מומחית לנצרות וצליינות, חוקרת, מרצה ומורת דרך; האב ד"ר אליאס דאו, נשיא בית הדין הכנסייתי לערעורים, משפטן, וסגן הארכיבישוף לענייני בתי הספר של הכנסייה היוונית קתולית, עמית הוראה בפקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה.

קהילת העבריים: יהויכין בן־ישראל, נציג קהילת העבריים דימונה.

מחלקת היסטוריה בצה"ל בפיקודו של אל"ם (מיל') ד"ר יגאל אייל, על נכונותם וסיועם בבחינת הקבצים העוסקים בשירות בצה"ל ובמורשת הקרב.

• • •

תודות

לרב הצבאי הראשי לצה"ל, תא"ל איל קרים, ולקצין חינוך והנוער הראשי, תא"ל צביקה פייראזון, על תמיכתם בכתיבת ספר זה.

לחיילי מדור הרבנות ברבנות אכ"א: סמל (מיל') דוד בידני; סמל שניר חלק; רב"ט (מיל') איתמר כהן; סרן גיא זנאתי; רס"ן הרב שלומי חזות על העזרה באיסוף הראשוני והגולמי שהיווה מסד לספר זה. תודה מיוחדת לרנ"ג אורגי פנש על התמיכה, העידוד והעזרה הרבה.

לגרפיקאי עקיבא פרידמן מעצב הספר המוכשר, תודה והערכה רבה, על עבודה מקצועית ומדויקת בשעות לא שעות, על סבלנות ואורך רוח גם בשעות קשות ולחוצות.

לעורכי הלשון אלעד ברנד ולד"ר שרה ברנד על הייעוץ והעריכה הלשונית.

לכל הצלמים שנתנו אישור לשימוש בתמונותיהם. תודה מיוחדת לצלמים המוכשרים אורי אורחוף ורביע באשא, על עזרתם הרבה ועל תמונותיהם המקצועיות והיפות המעטרות את הספר.

לעורך 'מערכות' עדי לרנר על רעות ושותפות לאורך כל הדרך.

לילדיי היקרים והאהובים: אפרת, דביר, הודיה, איילה, אורי ומעיין על ההתעניינות, הדחיפה, הזמן והפנאי שאפשרו לי, על־מנת שאוכל להתמסר לכתיבת ספר זה ולאורלי אשתי היקרה ששלי שלה הוא.

בכל צילום בספר ניתן קרדיט לצלם. כל תמונה ללא כיתוב התפרסמה ללא מקור או נעלמה מעיניי.

סא"ל הרב חיים וייסברג
רב פיקוד המרכז

דרוזים

הדרוזים הם בני עדה דוברת ערבית במזרח־התיכון המקיימים דת ייחודית. כמעט כל הדרוזים חיים באזור גיאוגרפי הכולל את סוריה, לבנון וצפון ישראל, ומאופייני בהתיישבות הררית.

מקור השם דרוזים

הדרוזים נקראים "אל־מֶאֶחְדוֹן" - בני אמונת הייחוד המאמינים באל אחד, ובשם "בְּנֵי מעֶרוֹף" - בני החסד. השם "בני מערוף" ניתן לעדה הדרוזית בשל הערכים הנעלים שאפיינו אותה, כמו: הכנסת אורחים, מסירות, נאמנות, סבלנות ומתן עזרה ומקלט לנרדפים. הסבר נוסף ל"בני מערוף" נגזר גם מ"מעריפה" - שם המכוון לאנשי הדת הבקיאים ברזי המיסטיקה האלוקית והעולמות העליונים, בדומה לקבלה היהודית.

"מֶאֶחְדוֹן" הוא השם הראשון שבו בחרו מייסדי הדת לעצמם ולבני עדתם. בשם זה מגולמת האידיאה המרכזית בתורתם של הדרוזים - ייחוד מוחלט ומופשט של האל. השם "מֶאֶחְדוֹן" נגזר משמה של הדת, "דין

(אל)תוּחִיד" (דת הייחוד). עלפי הגרסה הדתית, "אל־מֶאֶחְדוֹן" והדת הדרוזית קיימים למעלה משלושת אלפים שנה, עוד מימי יתרו ומשה, בשונה מהגרסה ההיסטורית לפיה הדת הדרוזית נוסדה לפני כאלף שנה במאה ה-11.

השם "דרוז" מופיע בכתובים מאז היווסדה של הדת הדרוזית בתחילת המאה ה-11. שם זה הופיע לראשונה בכתביו של ההיסטוריון הערבי־נוצרי יחיא בן סעיד אל־אנטאכי במאה הראשונה להיווצרות הדת. עלפי המסורת, אחד מהמצטרפים החדשים לדת "המֶאֶחְדוֹן" היה נשתכין א־דרזי, הידוע גם בשם מוחמד בן אסמאעיל א־דרזי. בתחילה פעל א־דרזי בתיאום עם חמזה בן־עלי בחצר מייסד הדת אל־חאכם באמור אללה, החליף הפאטמי השישי במצרים (996-1021). עם היעלמו של

צילום: רביע באשא

צילום: רביע באשא

כיום, מפוזרים בכל העולם כ־2 מיליון מאמינים דרוזים. רובם מרוכזים בסוריה (כמיליון) ובלבנון (בין 300-400 אלף). המספר מוערך מכיוון שאין מפקד אוכלוסין ומיעוטם בירדן (30 אלף). במדינות נוספות כמו: אוסטרליה, דרום וצפון אמריקה, קנדה ועוד, יש עוד כחצי מיליון דרוזים שהיגרו מהמזרח־התיכון.

על־פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נכון לסוף 2019 מנתה האוכלוסייה הדרוזית בארץ כ־145 אלף.

הדגל הדרוזי

דגל הדרוזים ייחודי, שכן הוא לא דגל לאומי אלא דתי, זאת מכיוון שאין לדרוזים כל שאיפה לאומית. לדגל ולצבעיו משמעות דתית עמוקה. בנוסף לטעם הדתי ניתנו לדגל ולצבעיו פרשנויות נוספות שאינן דתיות. לדגל שתי צורות: הראשונה רגילה והשנייה

אלי־חאכם, ראה בעצמו א־דרזי את התגלמות האל והחליט להקים דת אחרת. המלחמה בא־דרזי לא איחרה לבוא, והוא הובס בידי בן־עלי והוצא מכלל עדת המאמינים. השם "דרוזים" ניתן לבני דת "אלי־מאחדון" כשם גנאי על־ידי שכניהם הלא דרוזים. דעה נוספת סוברת כי הדרוזים נקראו בשם זה בשל תמיכתם במצביא הפאטמי אנושתיך אל־דזברי, שנלחם והביס את סאלח בן מרדאס, אויבם של הדרוזים, במאה ה־11.

האוכלוסייה הדרוזית

מראשית קיום העדה והפצת הדת, היו נתונים הדרוזים לרדיפות קשות. הם התיישבו בשלושה ריכוזים גדולים במזרח התיכון: אזור דרום לבנון והרי השוף, שקיבלו את הכינוי "הר הדרוזים הלבנוני" (להבדיל מהר הדרוזים שבסוריה); ריכוזי התיישבות באזור צפת שבגליל; ובחלב שבצפון מערב סוריה, ובפרברי דמשק.

בסוף המאה ה־17, עקב מלחמותיהם המרובות, החלה נדידה של דרוזים מהר הלבנון לסיביות החורן בדרום מערב סוריה, לאזור הכרמל ולאזורים נוספים.

במאה ה־18, בעקבות מלחמת אחים קשה שפרצה בקרב הדרוזים בהר הלבנון, החלה הנדידה הגדולה של הדרוזים לאזור הר חורן, שמאז קיבל את השם "ג'בל דרוז" - "הר הדרוזים", ובו מתגוררת מרבית האוכלוסייה הדרוזית כיום.

באמצע שנות ה־40 של המאה ה־20 מנתה כלל אוכלוסיית הדרוזים כ־180 אלף נפש. חלקם של הדרוזים בתושבי ארץ ישראל באותה תקופה היה קטן מאחוז אחד.

צילום: רביע באשא

הכחול מסמל את המים.

הלבן מסמל שלום, טוהר מידות וערכים.

הדגל, בצורתו הקונונציונלית, שימש דגל הישות האוטונומית מדינת ג'בל א־דרוז שהתקיימה בהר הדרוזים בין השנים 1921-1925. במאה השנים האחרונות החלו הדרוזים לחזור ולהשתמש בדגל באירועים שונים, וכיום ניתן לראות את הדגל בכל כפר דרוזי בישראל.

הדרוזים בארץ ישראל

על-פי המסורת הדרוזית, דרוזים חיים בארץ ישראל באזור הגליל כבר מאז ייסוד הדת לפני כ־1,000 שנה. מרבית ההתיישבות הדרוזית בארץ ישראל התבצעה בין המאה ה־11 והמאה ה־13, ובייחוד בתקופתו של

בצורה של כוכב בעל חמישה קודקודים. כמו כן הדגל מורכב מחמישה צבעים לפי הסדר הבא: ירוק, אדום, צהוב, כחול ולבן. צבעי הדגל מייצגים חמישה נביאים מרכזיים באמונה הדרוזית, שהופיעו כמורים רוחניים וכפילוסופים במשך ההיסטוריה האנושית. הצבע הירוק מסמל את נביא שַׁעִיב - יתרו, הצבע האדום מייצג את אל־ח'דר - הנביא אליהו, הצבע הצהוב מייצג את נבי אבר עבדאללה, הכחול את נבי סבלאן והלבן את נבי בהא אל־דין.

משמעות נוספת לצבעי הדגל קשורה לטבע, או ליתר דיוק, לאלמנטים הקשורים לטבע.

הירוק מסמל את האדמה, טבע וריפוי.

האדום מסמל את הכבוד והאהבה.

הצהוב מסמל את החיטה.

הגיבור הדרוזי המיתולוגי סְלְטָאן אל־אטרש. למרות ההצלחות הגדולות, הסתיים המרד בניצחון הצבא הצרפתי ובהגלייתם של המנהיגים הבולטים לירדן. לא מעט דרוזים היגרו אל הכפרים בגליל, והתאחדו עם בני משפחותיהם.

תחילתה של ברית הדמים

ברית הדמים שהפכה לברית חיים בין היהודים ובין הדרוזים, נוסדה על־פי האמונה הדרוזית לאחר יציאת מצרים במפגש בין משה ויתרו כוהן מדיין - הנביא שְעֵיב, מייסדה של הדת הדרוזית.

היחסים והקשרים בין הדרוזים ובין ההנהגה הציונית וההגנה החלו עוד בסוף שנות ה־20 של המאה ה־20. הצהרת בלפור ב־1917 וההכרזה על תמיכת בריטניה בהקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל, הייתה הזרז

האמיר פחר א־דין השני (1590-1634) מבית הנכבדים הדרוזי בית מען.

עדויות מתועדות להתיישבות דרוזים בישראל אנו מוצאים כבר במאה ה־13. ההיסטוריון הערבי אל-עַת'מַאני כתב ב־1375 על כפרי הדרוזים בגליל ובהם אל־בַקיעה (פקיעין), ועל אזור מסוים ליד צפת שבו ריכוז גדול של דרוזים.

במאות ה־16 וה־17 התרחב היישוב הדרוזי בארץ כתוצאה מקליטת מהגרים דרוזים רבים ממוצא לבנוני. באותה עת נוסדו 12 כפרים דרוזיים בכרמל. הכפרים היחידים ששרדו עד היום מאותם כפרים קדומים הם דאלית אל־כרמל ועוספיה.

ב־1925, בשל היד הקשה שנהגו הצרפתים נגד ריכוזי העדה הדרוזית ב"ג'בל דרוז" בסוריה ובחצביה בלבנון, פרץ המרד הדרוזי נגד הכוחות הצרפתים שאותו הוביל

צילום: רביע באשא

בחיפה ובצפון. במסגרת תפקידו היה אבא חושי בקשר עם הדרוזים, בעיקר מדאלית אל־כרמל ומעוספיה. קשר מיוחד היה לאבא חושי עם משפחת מעדי מכפר ירכא, משפחות ח'נפס ועליאן משרעם ומשפחת רוקון מעוספיה, שבנה גויס למשימות מודיעין למען ארגון "ההגנה". במסגרת שליחות זו יצא לביב חסן אבו־רוקון לכפרי הדרוזים בישראל ובלבנון, על־מנת להשפיע על המנהיגים לפעול נגד התגייסות בני העדה לכנופיות הערביות.

עיקר המפגשים של אנשי "ההגנה" עם המנהיגות הדרוזית המקומית ביישובי הכרמל היה בקיבוץ יגור. אנשי ש"י (שירות הידיעות של "ההגנה") התייחסו בתחילה לדרוזים בחשדנות בשל חששם כי יתנהגו כסוכנים כפולים, אולם עד מהרה הבינו כי הדרוזים נאמנים והידיעות המועברות מדויקות ואמינות.

המבחן הראשון לקשר עם הדרוזים היה בזמן המרד הערבי (1936-1939), שבו נקראו הדרוזים עלידי מנהיגי המרד לחבור אליהם ולהילחם לצידם נגד היהודים והבריטים. אבא חושי ויוסף נחמני, שהיה מפקד גוש טבריה של "ההגנה", נקראו לפעולה בשל מידע ולפיו הדרוזים בסוריה חברו לכנופיות הערביות. לאחר ישיבה שהתקיימה בין נציגי ההגנה ובין נציגי הדרוזים, שבה הוסכם כי הדרוזים לא יתנו יד לפורעים, נשלחו שליחים אל מנהיגים בכירים בעדה בסוריה ובלבנון על־מנת להשפיע על הדרוזים שלא להצטרף לקרבות. מאמץ זה הצליח באופן חלקי, למעט פלוגה דרוזית בפיקודו של חמד צעב שהצטרפה לכנופיות של פּוּזי אל־קאוקג'י.

לתחילת המאבק בין שתי התנועות הלאומיות: התנועה הציונית והתנועה הלאומית ערבית.

על אף קריאתיה של התנועה הערבית הלאומית להצטרפות הדרוזים לשורותיה, היא לא הצליחה לגייסם נגד היהודים, אף שחלקם סבלו ממאורעות אלו. במקביל לסירובם של הדרוזים להיענות לקיצונים שבערבים כמו המופתי הירושלמי חאג' אמין אל־חסיני, החלו להיווצר קשרים ראשוניים בין ההנהגה הציונית בארץ ישראל ובין בכירים בעדה הדרוזית. זאת בעקבות התערבותו של יצחק בן־צבי, חבר הנהלת הסוכנות היהודית ולימים נשיא המדינה. בן־צבי פנה אל הבריטים בבקשה למנוע את הוצאתם להורג בתלייה של משפחת אל־חוסין הדרוזית מכפר מע'אר, שהואשמו ברצח שוטר בריטי במהלך שוד. בעקבות פנייתו הוזמן בן־צבי על־ידי מוחמד אל־חוסין, מראשי המשפחות הדרוזיות החשובות בגליל, לביקור בכפרים מע'אר וראמה.

על־פי בקשתו של בן־צבי, עברה האחריות לקשר עם הדרוזים למחלקה המדינית של הסוכנות ולטיפולו של אבא חושי, שהיה מהפעילים המרכזיים של הסוכנות היהודית

נכבדים דרוזים בפגישה עם אבא חושי

דרוזי שיישלח לעזרת הדרוזים בארץ ישראל, בנימוק שהיהודים טובחים בדרוזים וגוזלים את רכושם ואת אדמתם. אל מול הלחץ הזה לחצו כמה דרוזים על אל'אטרש שיסרב, אך ללא הצלחה. אל'אטרש הסכים להקמת גדוד דרוזי, אך סירב שיקראו לו: "גדוד ג'בל דרוזי" כדי לא ליצור זהות ישירה בינו לבין העדה הדרוזית. השם שנבחר לבסוף לגדוד היה "ג'בל אל'ערב" - הגדוד הערבי, על אף שכל לוחמיו היו דרוזים.

למפקד הגדוד מונה שכ"ב וְהָאב, קצין דרוזי בכיר שהתפרסם כלוחם אמיץ במהלך המרד של הדרוזים נגד הצרפתים ב־1925 ולאחר מכן הצטרף לצבא הסורי. וְהָאב ראה עצמו שכיר חרב, וברוח זו תדרך את לוחמי הגדוד.

"ג'בל אל'ערב" מנה כ־550 לוחמים שצוידו ברובים אנגלים ישנים. הגדוד הגיע לארץ ב־28 במארס 1948 והתמקם בשפרעם. מפקד הגדוד מונה עלידי קאוקג'י למפקד מרחב חיפה.

בתחילת אפריל 1948 ניסה קאוקג'י לכבוש את קיבוץ משמר העמק ולהתקדם לכיוון חיפה ועמק זבולון, אך נכשל ונסוג. כוחות "ההגנה" שנלחמו בכוחותיו של קאוקג'י

לוחמים דרוזים במלחמת העצמאות

ב־1938, בשלב השני של המרד הערבי הגדול, הערבים לא בחלו בכל אמצעי על־מנת לדרבן את הדרוזים להצטרף למערכה נגד היהודים, ואף חטפו והוציאו להורג כמה אנשים מנכבדי הכפר הדרוזי ובהם: חסן אבו-רוקון, חסן עזאם, שיח' חסן ח'ניפס ושני בני משפחה נוספים. אירועים אלו לא הביאו לתוצאה הרצויה לערבים. הם דווקא השיגו את המטרה ההפוכה, והכפרים הדרוזים המשיכו את הקשר עם אנשי "ההגנה" והיישוב היהודי - אבא חושי העמיק את קשריו עם הדרוזים גם מעבר ליישובי הכרמל.

ב־1939, בזמן מלחמת העולם השנייה, דעך המרד הערבי לאחר שלא השיג את מטרותיו. הקשר של אנשי "ההגנה" בצפון ואבא חושי בראשם עם הדרוזים התרופף. עם זאת, ביוני 1946, במהלך השבת השחורה, הצליח אבא חושי להימלט מהבריטים והוסתר במשך כמה שבועות על־ידי שיח' לביב חוסיין אבו-רוקון בעוספיה.

החלטת עצרת האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947 על חלוקת הארץ בין היישוב היהודי ובין ערביי ארץ ישראל הבעירה את השטח מחדש. אנשי "ההגנה" פנו שוב לדרוזים על־מנת שישמרו על נייטרליות, ובתגובה סילקו תושבי שפרעם מהכפר את הקצין הסורי אדיב שישכלי, לימים נשיא סוריה, שפיקד על אחד הגדודים של צבא ההצלה של קאוקג'י והגיע לבקש את תמיכתם במלחמה נגד היהודים.

בתחילת 1948 פנה קאוקג'י לסולטאן אל'אטרש, מנהיג הדרוזים בסוריה, והחל ללחוץ עליו לאשר גיוס של גדוד

משבר האמון הוביל כמעט לקרע מוחלט, כאשר למפקדת "ההגנה" בצפון הגיע מסר מפתיע: אסמאעילי קבלאן, סגן מפקד הפלוגה, מוכן לקיים פגישה חשאית עם אנשי "ההגנה". ג'דעאן האני עמאשה, שהיה מודיע של "ההגנה", סיפר לגיורא זייד כי לוחמים מהגדוד הדרוזי מוכנים לערוק מהגדוד ולהחליף צד בלחימה. היוזמה לפגישה בין גורמי הפיקוד של הגדוד ובין אנשי "ההגנה" הגיעה מחליל בשיר קנטאר, שהכיר את הלוחמים שחלקם היו חבריו הקרובים מ"ההגנה" בסוריה. לאחר קרב רמת יוחנן בא לבקר את חבריו, שוחח עם קבלאן ושכנע אותם כי אין כל היגיון בלחימה עם היהודים, וכי מי שעוזר לדרוזים נגד הפורעים הערבים הם היהודים.

ב־20 באפריל 1948 התקיימה פגישה בין נציגי הגדוד, ובהם סגן מפקד הפלוגה וקציניו, ובין נציגי "ההגנה", גיורא זייד ולוחמיו. מקיבוץ רמת יוחנן הם נסעו בכלי רכב של ההגנה לקרית עמל הסמוכה לקרית טבעון, שם חיכו להם משה דיין ולביב חסן אברורקון שפתח ודיבר על ההזדמנות ההיסטורית לפתוח דף חדש ביחסי הדרוזים והיהודים. קבלאן לחץ את ידו של משה דיין, התחייב שהדרוזים לא יילחמו יותר נגד היהודים והציע שהגדוד הדרוזי יצטרף ל"הגנה". דיין בדק את הפנייה אל מול מפקדת ההגנה בתל אביב, ויגאל ידן, שהיה קצין המבצעים של "ההגנה", מסר לדיין כי אין אישור. ואולם, ידן העביר לדרוזים מסר - שיוכיחו את התחייבותם לברית, בכך שסייעו להגנה לכבוש את עכו המערבית.

לאחר הפגישה, בנו של מפקד הגדוד, כמאל נְהָאב, עדכן את אביו בנעשה ועל כך שהערבים דוחקים את הדרוזים להשתתף במלחמה שהם כלל אינם צד בה. מפקד הגדוד התרצה

העמיקו את אחיזתם בשטחים הערביים, והגיעו עד לכפרים הסמוכים לוואדי ערה.

ב־11 באפריל, בשעה שסכנת כיתור והשמדה נשקפה לכוחו העיקרי באזור משמר העמק, פנה מפקד צבא ההצלה קאוקג'י למפקד הגדוד הדרוזי בשפרעם, וביקש ממנו לתקוף במקביל את קיבוץ רמת יוחנן. תקיפה זו נועדה לגרום למפקדי "ההגנה" להסיט ולרכז כוחות באזור רמת יוחנן, ולאפשר לקאוקג'י להתקדם עם כוחותיו לעבר ואדי מילק וחיפה.

בין 12-16 באפריל פתחו לוחמי הגדוד "ג'בל אליערב" באש על קיבוץ רמת יוחנן ועל הכוחות מחטיבת כרמלי שהגנו על האזור. בקרב נהרגו שישה לוחמי "ההגנה". בעקבות כישלון ההתקפה החליטה חטיבת כרמלי לתגבר את הכוח ולנסות להפתיע את הגדוד הדרוזי שישב על הגבעה השולטת על השטח הפתוח שממנו הסתערו הלוחמים. ההתקפה על הגדוד לא צלחה וניתנה פקודת נסיגה, שבמהלכה נהרג מפקד המחלקה זוריק דיין, אחיו הצעיר של משה דיין. בנו של זוריק, עוזי דיין, שהיה רק בן ארבעה חודשים ביום שבו נהרג אביו, הפך לימים ללוחם מהולל בסיירת מטכ"ל ולסגן הרמטכ"ל.

לאחר כמה ימים של קרבות קשים החליט משה כרמלי, מפקד חטיבת כרמלי, לחדש את ההתקפה ולשלוח לקרב שתי פלוגות נוספות בפיקודם של אהרון נחשון (אולק) מגדוד 22 וחיים בן דוד מגדוד 21. בשטח גילו הלוחמים עשרות גופות של לוחמים דרוזים, חלקם בלבוש אזרחי, עדות לקרב הקשה שהתנהל שם. לפי רישומי מפקד הגדוד, שאותם העביר למפקדת "ההגנה", בקרב זה איבד כ־120 לוחמים, מהם כ־30 לוחמים דרוזים מכפרי האזור.

נפרדת מיתר כפרי הדרוזים במדינת ישראל. הם שונים באופיים, במיקומם הגיאוגרפי, ובמערכת הקשרים שלהם שנוטה יותר לסוריה ופחות לישראל. השוני בינם ובין הדרוזים שבכרמל ובגליל נובע מעצם מיקומם על קו הגבול הישראלי-סורי שברמת הגולן, ומחששם העמוק שמא יאלצו לחזור לשלטון סוריה ביום מן הימים ויענשו על קיום יחסים תקינים עם ממשלת ישראל ותושביה. אחד ההבדלים הבולטים בין הדרוזים שברמת הגולן ובין אלה שבכרמל ובגליל - תושבי ארבעת הכפרים האלה אינם מתגייסים לצה"ל.

ב-1981 התקבל "חוק הגולן", שסיפח את הגולן לישראל. בני העדה הדרוזית ברמת הגולן קיבלו את החוק במחאה חריפה, שרפו את תעודות הזהות הישראליות והכריזו על שביתה כללית. כיום, רוב הדרוזים ברמת הגולן מוכרים כתושבי קבע בישראל, אולם לא כאזרחים. מאז תחילת מלחמת האזרחים בסוריה חל שינוי איטי במצב זה, וחלק מהדרוזים ברמת הגולן מבקשים לקבל אזרחות ישראלית.

מאז מלחמת ששת הימים ושחרור הגולן מידי סוריה, פעלו בארבעת הכפרים הללו מועצות ממונות מטעם מדינת ישראל ומשרד הפנים. ב-2018, על-פי החלטת שר הפנים הרב אריה דרעי, התקיימו לראשונה בחירות

והסכים להיפגש עם אנשי "ההגנה". לאחר כשבועיים התקיימה הישיבה בקרית עמל, ובה השתתפו: שיח' צאלח ח'ניפס; שיח' לביב אברורוקו; יהושע ג'וש פלמון מפקד הש"י; ג'ורא זייד; מרדכי שכביץ; אליהו ששון שהיה מראשי המחלקה הערבית בהגנה; ויצחק כתר מרמת יוחנן.

פלמון, שהוביל את עמדת "ההגנה", דרש שהגדוד הדרוזי ייסוג באופן מידי חזרה ל"הר הדרוזים". וְהָאֵב לֹא הִסְתִּיר אֶת חֲשָׁשׁוֹ כִּי הַסּוּרִים יַעֲמִידוּ אוֹתוֹ לְדִין עַל בְּגִידָה, וְהַצִּיעַ כִּי הַיְהוּדִים יִמְסְרוּ לוֹ אֶת קִיבוּץ יַחִיעַם כְּדֵי שִׁיּוּכַל הַלְּצַבִּיעַ עַל הַיִּשְׁגָּה כֹּל שֶׁהוּא לְגַדּוּדוֹ. הַצַּעָה זֹאת נִדְחָתָה עַל הַסָּף.

וְהָאֵב עֵמֵד בְּהַבְּטַחְתּוֹ. כִּשְׁפָנוּ אֵלָיו מְנַהֲיֵי הָעֵרָבִים בַּעֲכּוֹ וּבִיקְשׁוּ אֶת עֲזָרָתוֹ, דָּחָה אֶת בְּקִשְׁתָּם בְּנִימוּק שְׂקָאוּקָג' לֹא סִיפַק לוֹ נֶשֶׁק כְּבֵד שִׁיּוּכַל לַעֲמוּד נֶגַד הַנֶּשֶׁק שֶׁל הַיְהוּדִים וּנְגַד כּוּחַם, וְעַל כֵּן אֵינּוּ יֹכֵל לַעֲזוֹר בְּהַגְנַת הָעִיר. בְּהַמְשָׁךְ סִייעו הַדְּרוּזִים בְּהַפְצַת שְׂמוּעוֹת וּלְפִיהֶן כּוּחַ יְהוּדִי גְדוֹל נֶעֱרַךְ לְתַקּוּף אֶת עַכּוֹ וְהַיְהוּדִים לֹא יַחוּסוּ עַל חַיֵּי הַמְּקוּמִיִּים. אֲנָשֵׁי הַגְּדוּד יַעֲצוּ לְנִכְבְּדֵי הָעֵרָבִים לְבְרוּחַ מְהֵעִיר לְפָנָי שִׁיְהִי מְאוּחָר מְדִי, וְהַמְסֵר עֵבֵר בְּהַצְלָחָה - רְבִים מִתּוֹשְׁבֵי הָעֵרָבִים שֶׁל עַכּוֹ בְּרָחוּ מִהָעִיר, וְהִיא נִפְלָה בְּיַדֵּי "הַהַגְנָה" כְּמַעֲט לְלֹא קֶרֶב.

בהמשך התפרק הגדוד הדרוזי לחלוטין וחדל להיות כוח לוחם. חלק מהלוחמים חזרו לסוריה, וחלקם התפזרו בין כפרי הדרוזים בגליל ובכרמל.

ביוני 1967 כבשה ישראל חלק ניכר מרמת הגולן, ובו ארבעה כפרים דרוזיים בצפון הרמה: מג'דל שמש, מסעדה, בוקעתא (בקעתא) ועין קנייא (עין קניה). הדרוזים המתגוררים בכפרים ברמת הגולן הם קבוצה

צילום: משה מילנר, לע"מ

ימים, ובכך היה, לזמן קצר, ממלא מקום נשיא המדינה הלא יהודי הראשון בישראל.

במהלך כהונת הכנסת השמונה-עשרה הגיע ייצוג העדה לשיא של 6 חברי כנסת, פי 2.5 משיעורם באוכלוסייה.

הכרה בעדה הדרוזית כעדה דתית רשמית

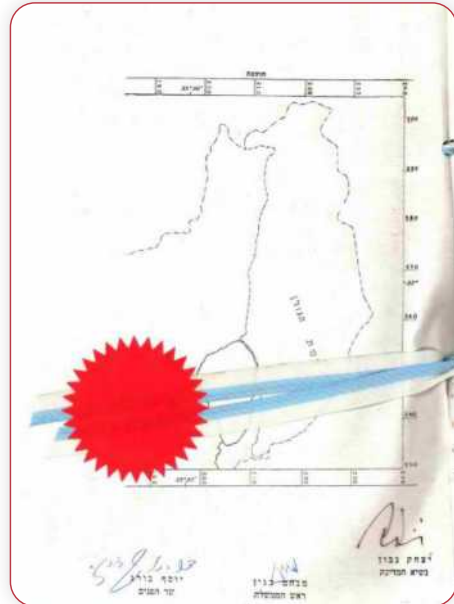
ב-1957, תשע שנים לאחר הקמת המדינה, הוכרה העדה הדרוזית כעדה דתית רשמית בישראל.

ב-1962 נחקק חוק בתי הדין הדרוזים, ומכוחו פועלים בתי הדין הדתיים הדרוזיים לטיפול ומענה לשאלות הנוגעות בענייני המעמד האישי של בני העדה. בארץ פועלים כיום שלושה בתי דין דרוזיים בעכו (שני בתי דין, מהם אחד לערעורים) ובכפר מסעדה ברמת הגולן.

ב-1995 הוקמה מועצה דתית דרוזית והיא מונה כ-75 אנשי דת. מועצה זו נבחרת לתקופת כהונה של חמש שנים, ופועלת על פי תקנות ארגון העדה הדרוזית. היא מונה 15 חברים הכוללים סאיסים - מנהלי בתי התפילה ונציגים מכל היישובים הדרוזיים.

בית הדין הדרוזי

חתימותיהם של הנשיא יצחק נבון, ראש הממשלה מנחם בגין ושר הפנים יוסף בורג על חוק רמת הגולן (צילום: מתוך ארכיון המדינה)

מוניציפליות ביישובים הדרוזים ברמת הגולן. מנהיגי העדה התנגדו לבחירות אלה והכריזו על החרמתן ועל החרמת המצביעים. למרות ההתנגדות העזה והאיומים הבוטים, הגישו את מועמדותם לראשות המועצות הדרוזיות בגולן לא פחות מ-14 תושבים.

לבני העדה הדרוזית ייצוג בבית המחוקקים הישראלי כבר מהכנסת השנייה, שבה כיהנו שיח' ג'בר מְעדי וסאלח-חסן ח'ניפס כחברי כנסת.

במאי 2001 מונה ח"כ סאלח טריף לשר לענייני מיעוטים במשרד ראש הממשלה וכשר ללא תיק הממונה על המגזר הערבי, ובכך היה לשר הדרוזי הראשון בישראל. בכנסת השבע-עשרה כיהן ח"כ מג'לי והבה כממלא מקום נשיא המדינה במשך כמה

מרכזי היישובים הדרוזים בישראל נמצאים בכרמל, בגליל וברמת הגולן. היישובים הדרוזים הגדולים ביותר הם דאלית אל-כרמל וירכא.

שיעור הפרייון הכולל בקרב הנשים הדרוזיות נמצא במגמת ירידה מאמצע שנות ה־60. שיא הפרייון, 7.9 ילדים לאישה, נמדד ב־1964. ב־1990 היה השיעור 4.1 ילדים לאישה, ב־2000 3.1, וב־2010 2.5.

במשך מאות שנים גרו הדרוזים בכפרים הרריים קטנים המורכבים מחמולות גדולות וקטנות. הגירת הדרוזים מכפר לכפר או מן הכפר לעיר הייתה נדירה ביותר ובישעורים אפסיים. החמולות והמשפחות התקיימו באותו יישוב במשך דורות רבים.

תמורות רבות שהתחוללו במשך השנים האחרונות גרמו לשינויים משמעותיים

בראש המועצה עומד כיום שיח' מנפק טריף, מנהיגה הרוחני של העדה.

הדמוגרפיה של היישוב הדרוזי בישראל

עם קום המדינה, עמד מספר הדרוזים בארץ על 14.5 אלף נפש. עליפי המידע של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נכון ל־2019 מנתה האוכלוסייה הדרוזית 145 אלף דרוזים, שמפוזרים במחוז הצפון.

הדרוזים מהווים קרוב ל־95% מאוכלוסיית היישובים בית ג'אן, בוקעתא, ג'וליס, דאלית אל-כרמל, ח'ורפיש, יאנוח-ג'ת, ירכא, כסרא־סמיע, מג'דל שמש, מסעדה, סאג'ור, עין אל-אסד, ועין קניא. בשאר היישובים: אבו־סנאן, מע'אר, עוספיה, פקיעין, ראמה ושפרעם, הדרוזים חיים לצד נוצרים ומוסלמים.

צילום: רביע באשא

הדרוזי, גרמו לשחיקת הסולידריות החברתית והמשפחתית.

בחברה הדרוזית בישראל מתחולל תהליך מהיר מאוד של "אורבניזציה"- שינוי פני הכפר לחברה עירונית. בעבר כל המשפחה הייתה גרה בקומפלקס אחד שבו התגוררו כל בני המשפחה, אולם היום צעירים רבים בונים לעצמם בתים מודרניים, שבהם גר הגרעין המשפחתי המצומצם - הזוג וילדיו. כמו כן לכפר הדרוזי המסורתי נוספו מבני ציבור מודרניים רבים שלא היו בעבר, כמו: מבני חינוך, רפואה, ספורט ותרבות. שינויים אלו אינם רק שינויים ארכיטקטוניים, אלא יוצרים מהות חדשה של שינוי תפיסה, ומעבר מחברה כפרית מסורתית לחברה עירונית מודרנית.

בחברה הדרוזית חל שינוי גם בהיבט המנהיגותי, ממנהיגות מבוגרת ומסורתית להנהגה צעירה משכילה ומודרנית. צעירים דרוזים רבים הגיעו לעמדות השפעה בכירות בשירות הביטחון, ובמקצועות חופשיים בתחומי עשייה שונים, ומהם יש ראשי מועצות מקומיות, חברי כנסת, סופרים, אמנים ועיתונאים.

במסגרות השונות של בני העדה: המסגרת המשפחתית, התעסוקתית, ההתיישבותית, ההנהגתית והחברתית-מסורתית, וזאת מכמה סיבות:

- העלייה ברמת ההשכלה של בני הדור הצעיר גרמה לשינויים בהלך המחשבה בראיית תפקיד המשפחה, בפיתוח האישי וכדומה. כמו כן שינויים חלו בהשפעת החברה, המדיה והתרבות המערבית. הכפרים הדרוזים אינם מבודדים כבעבר, ותושבי הכפר מעורים בחברה הישראלית.

- פנייתן של נשים ללימודי השכלה גבוהה ערערה את המאזן החברתי-משפחתי, וכיום ניתן למצוא נשים משכילות רבות שעוסקות בתחומים מקצועיים שונים ומגוונים.

- השירות בצה"ל מהווה גם הוא נקודת מפנה לצעיר הדרוזי, ובו פוגש החייל לראשונה אורח חיים מתירני ושונה מאוד מזה שהורגל בו בכפרו, וזיקתו לחמולה נחלשת ומתערערת.

- ירידת משקלה של החקלאות כמקור הפרנסה העיקרי, ופנייה למקורות פרנסה אחרים המצויים מחוץ ליישוב

דרוזים

הדת הדרוזית

צילום: רביע באשא

מוצא הדת הדרוזית

ביחד עם עוזריהם להפצת הדת ברחבי העולם באותו זמן, נחשבים למייסדי הדת. הדת הדרוזית פיתחה לעצמה עקרונות, אמונות, מנהגים ומצוות, וכן זהות ייחודית ללא שייכות לדת אחרת או זרם כלשהו.

לפי המסורת הדרוזית אין מדובר בדת חדשה, אלא רק בהופעה מחדשת של אמונה מונותאיסטית עתיקה ומזוככת שהייתה כבר מבריאית העולם, ולפיה האל אחד ואינו ניתן לתפיסה בשכל האנושי. לאורך הדורות התגלגלו מאמינים אלו בסתר בתרבויות ובעמים שונים, והטמיעו את האמונה באל אחד. הנביאים במאה ה-11 הם למעשה גלגול של דמויות מהדורות הקודמים, והשלב האחרון בהתפתחות האמונה היה בתקופה זו.

על-פי האמונה הדרוזית, נביאי אמונתם התגלו רק במקרים נדירים. הדרוזים מאמינים כי ההיסטוריה האנושית מחולקת לשבע

הדת הדרוזית החלה כתנועה באסמאעיליה (פלג באסלאם השיעי) במצרים בין השנים 1017-1043, והתגבשה בתקופת שלטונו של הח'ליף הפאטימי השיעי "אל-חאכם באמר אללה" (השופט במצוות האל), ששלט בין השנים 996-1021 ופעל להפצתה והגנתה.

תקופה זו הייתה מלאה ועשירה בחיי תרבות ומדע, ספרות ולימודים, והתחולל בה מפגש בין תרבויות ופילוסופיות שונות ומגוונות - תרבות יוון, מצרים העתיקה, הלניזם, נצרות, יהדות, אסלאם, האסכולה האסמאעילית-שיעית וזרמים נוספים שונים מהמזרח-התיכון והמזרח הרחוק.

על רקע תרבותי עשיר זה צמחה הדת הדרוזית, שהושפעה והתפתחה רעיונית ורוחנית מכל אלו. הנביאים הדרוזים, שפעלו

וצדק, ביטול הכפייה הדתית, איסור עבדות וסחר באנשים, משמעות הצדק האלוהי על ידי גלגול נשמות, התרחקות משבעה חטאים, שוויון בין המינים, איסור הפוליגמיה, איסור נישואי קטינים, נישואין על-פי רצון, ארגון המשפחה על-פי יכולת כלכלית והזכויות לנשים לבחור את בן זוגן, להתגרש ממנו, לרשת את הוריהן, להתפלל, ואף להגיע לתפקיד של כוהנת דת ולעסוק בהעתקת ספרי הקודש.

באותה עת קיבלו חמשת "עמודי האסלאם" - מצוות היסוד של הדת המוסלמית - פרשנות אלגורית אחרת על-ידי מנהיגי הדרוזים, והם מקיימים אותם עד היום. הח'ליף אל-חאכם הקים קרן לעזרה לנזקקים ולמדענים, בנה בתי ספר וסמינרים וחילק את רכוש המדינה לאזרחים. על מעשיו של אל-חאכם כתב ההיסטוריון הערבי-נוצרי יחיא בן סעיד אל-אנטאכי, כי אל-חאכם הראה מן הצדק מה שלא נשמע כמוהו.

בין השנים 1021-1028, כשהחלה הדת הדרוזית להתגבש במתכונתה הנוכחית, נרדפו מאמיניה, לעיתים באכזריות, על-ידי מוסלמים אדוקים בעיקר במצרים, בסוריה ובישראל, שטבחו בכ-1.5 מיליון דרוזים. לאור זאת ננעלו לחלוטין שערי הדת למצטרפים חדשים, כך שרק מי שנולד כדרוזי "רשאי" להצטרף לדת.

אחד מן השבטים הבולטים שהצטרפו אל הדרוזים בתקופה זו היה שבט תנוח', ואמירי הדרוזים עד המאה ה-15 היו משבט זה.

הדת הדרוזית אימצה את "התקיה" - החובה של הסתרת הדת בעת צרה ומשבר, בעזרת טשטוש האמונה מבחינה חיצונית והידמות לסביבתם. לסודיות של הדת הדרוזית שלושה הסברים: היסטורי-פוליטי, תאולוגי ורוחני.

תקופות. בכל אחת מהתקופות האלה פעל נביא ולידו "יודע חכמת נסתר", שהעביר ליחידי סגולה את רזי הדת. שני זוגות כאלה המוכרים גם למי שאינו דרוזי הם: משה ויתרו (הנביא שְׁעִיב), וכן מוחמד והנביא עלי.

על-פי האמונה הדרוזית, בתקופתו של אל-חאכם באמר אללה נוסדה האמונה ומטיפי דת הטיפו את האמונה הדרוזית. אחד מחשובי המטיפים לדת היה חמוזה בן-עלי. כשהיה בן 20, בא בן-עלי לחצרו של באמר אללה והתקבל מיד על-ידי המושל. ב-1017 הכריז באמר אללה על בן-עלי כאימאם של דת אל-מאחדון.

בפברואר 1021 נעלם באמר אללה. על-פי האמונה הדרוזית, באחת מהרכיבות השגרתיות על סוסו והתייחדותו עם האל, הוא נעלם לזמן רב מן הרגיל. המאמינים שיצאו לחפשו מצאו רק את בגדיו עומדים מכופתרים באוויר, והמסורת אומרת כי באמר אללה נעלם במתכוון וכי הוא מסתתר כמבחוץ לעמידתם של המאמינים.

במשך 24 שנים, בימי יורשו השני של באמר אללה, נתן השליט בפעם האחרונה את ההזדמנות למעוניינים להצטרף אל חבר המאמינים הדרוזים. על-מנת להצטרף לדת גובשו ונכתבו תנאים בראשית המאה ה-11: על המצטרף להיות בוגר מעל גיל 15, בעל שכל וגוף בריאים ותקינים. אסור לו להיות שתיין או חולה כרוני, ועליו להיות חופשי ומשוחרר מעבדות כדי שיבחר בדת בעצמו מתוך חופש מוחלט וללא לחצים.

על-מנת לאפשר את הדבר פרסם באמר אללה צו ומנשר שביטלו את העבדות באימפריה הפאטמית ובאזורים שתחת חסותו. הח'ליף העביר רפורמות משמעותיות ובהן: קבלת המלצות יתרו, דת המבוססת על מסירות

צילום: ג'מאל עלי

הם מקיימים את אמונתם ואת תפילותיהם. זהו אחד הגורמים לכך שהדרוזים שמרו את דתם והקימו את יישוביהם הרחק מהערים וממרכזי האוכלוסיה הגדולים. יישוביהם בהרים שימשו להם מקלטים, שבהם יכלו לנהל את חייהם בשקט ובחירות יחסית לאורך זמן.

ההסבר הרוחני לסודיות זו, לפי כמה מן ההוגים הדרוזים, הוא שאין לגלות את האמת או את כל האמיתות שמכילה הדת הדרוזית, ואין לחשוף את חוכמת הדת אלא רק בפני יחידי סגולה המוכנים לכך מבחינה נפשית, שכלית ורוחנית. כשם שאין נותנים לילד יהלום יקר משום שאינו מכיר בערכו ומשחיתו, כך אין להעניק את סודות הדת והידע המיסטי הרוחני אלא לאלו שהגיעו לשלב הבגרות הרוחנית (בדומה ללימוד הקבלה במסורת היהודית), שבו הם יכולים

עם הופעת הדת הדרוזית על במת ההיסטוריה כדת עצמאית ומוצהרת, החלו גורמים פנטיים לרדוף את המאמינים, להתנכל להם ולרצוח אותם בניסיון להשמידם כליל, בסיוע ובעידוד מושלים ושליטים שבאו אחרי אל-חאכם באמר אללה. גורמים אלו ראו בדת הדרוזית תופעה הרת אסון ומסוכנת לאסלאם הדתי הקיצוני, שעד היום אינו מכיר בדתות ובנביאים שבאו אחרי מוחמד והאסלאם.

על-פי האסלאם, הדת היא מושלמת ואין לשנותה, ומוחמד הוא "חותם הנביאים". הגורמים העוינים את הדרוזים ראו בהם גם גורם צבאי ופוליטי חדש באזור, העלול לסכן את מעמדם. סיבות אלו חייבו את מייסדי הדת ואת מנהיגיה לרדת למחתרת ולהסתיר את דתם ואת אמונתם, לפעול בסתר ולסגל לעצמם את "התקיה", כלומר להיראות בפרהסיה כמוסלמים, בעוד שבסתר

בשם הרי חורן. גם אזור העיר חלב שבצפון סוריה יושב על ידי דרוזים רבים בראשית ימי הדת. במשך אלף השנים מאז הופעת הדת היו גלי הגירה ומעבר בין המרכזים הללו, והתפתחו מרכזים שוליים - הר הכרמל, צפון הירדן ועוד.

המקומות הקדושים לדרוזים הם קברי הצדיקים ומייסדי הדת. חלקם נמצא בישראל וחלקם בדרום לבנון.

הדת הדרוזית

הדת הדרוזית היא דת פילוסופית סודית, ומפרשת דברי האל בפרשנות משלה. דת זו שמורה לאנשי הדת בלבד, יחידי סגולה הנקראים "עוקאל", לעומת האנשים שאינם דתיים - "ג'והאל" - שהם מחוסרי ידע בדת ומנועים מלעסוק בה. מצווה על בני העדה הדתיים לשמור בסוד את הדת עד יום הדין באחרית הימים, ורק המשיח הדרוזי רשאי לפתוח את שערי הדת מחדש ולבטל את סודיותה.

ספרי הדת הנקראים "רסאיל אל-חכמה" (שבהם נדונים אמונת הייחוד, בריאת העולם, הנביאים, חובות האדם, העולם הבא, תחיית המתים, יום הדין ועוד), והם אינם נדפסים

להבין את הנטל והעוצמה של האור האמיתי והנצחי, ולשאת באחריות הכרוכה בו. רק הם יכולים להעבירו, כולו או חלקו, לאחרים המוכיחים שהם זכאים לחסד זה ומסוגלים להמשיך בכך הלאה במשך הדורות.

הדת הדרוזית היא חלק מהדתות האברהמיות - דתות מונותאיסטיות המדגישות את מקורן עם אברהם או שהמסורת הרוחנית שלהן מזוהה עמו. בדת הדרוזית מאמינים שהיו שבעה נביאים בתקופות שונות בהיסטוריה: אדם, נח, אברהם, משה, ישו, מוחמד ומוחמד בן אסמאעיל. דברי כל אחד מהנביאים משלימים את קודמו, וביחד הם מצטרפים לכדי אמונה אחת. בכל תקופה היה אדם נוסף על הנביא שהיה "המשכיל", לדוגמה, בתקופת משה, חותנו יתרו היה המשכיל.

הנוסע היהודי בנימין מטודלה כתב על ביקורו בעיר צידון ב-1167 כי "האומה הנקראת דרוזיאן" נלחמים עם אנשי צידון "והם פגנוש ואין להם דת, ויושבים בהרים ובנקיקי הסלעים, ואין מלך או שר שולט עליהם [...] ועד הר חרמון גבולם". עוד ציין שהם מאמינים בגלגול נשמות, "הם אוהבים ליהודים" ו"אין אדם יכול להילחם עמהם".

תפוצת הדת הדרוזית

צילום: רביע באשא

על-פי המסורת, בראשית דרכה הצטרפו לדת כ-700 אלף מאמינים, אך חלקם הגדול נהרג ברדיפות שנמשכו כשבע שנים. מי ששרד נמלט להרים במזרח אגן הים התיכון. יישובים אלו מצויים בכמה מוקדים, בארץ: הר מירון וסביבתו, הר החרמון וסביבתו בעיקר בואדי אל-תים שבמורדות המערביים של החרמון; בלבנון: אזור חצביא; בסוריה: "ג'בל דרוז" הנקרא גם

בחיי היום-יום. על-פי הדת הדרוזית זהו סוד תיקונם של האדם והחברה, ומכאן מתחילה האבולוציה הרוחנית של נשמת האדם שהיא עיקר מהותו.

2. הגנה ושמירה על אחים: הדרוזי מחויב לשמור על אחיו ולבוא לעזרתם בעת צרה, ובשעת מאבק על עניין צודק כלשהו.

3. דחיית כל דת אחרת: הימנעות מעבודת אלילים, כפירה וכופרים.

4. היבדלות מן השטן וממעשי רשע.

5. ייחוד האל: האמונה באל אחד שוללת מראש ריבוי של אובייקטים לפולחן. אלוהים שהוא בורא עולם הוא כליכול וטרנסצנדנטי, כלומר אינו ניתן להגדרה או לתפיסה על-ידי שכל אנושי המוגבל מטבע בריאתו. יש לציין שאמונה ללא התנהגות חיובית וטובה היא חסרת טעם על-פי הדת הדרוזית. מכאן שההקפדה על התנהגות האדם בדיבור ובמעשה מופיעה כראשונה במעלה, עוד לפני האמונה באל שהיא יסוד הדת.

6. הכניעה לרצון האל: על הדרוזי להשלים מרצון עם גזרות אלוהים, ולקבל בהבנה ובסבלנות את הטוב ואת הרע.

7. האמונה בגורל: להאמין בגורל ובגזרותיו. מצד אחד הדת הדרוזית מאמינה בגורל המשפיע על חיי אדם, אך מצד אחר נותנת לאדם חופש בחירה מסוים בנוגע לחייו האישיים כך שהאדם יכול להתחיל דף חדש בחייו בכל עת, ויש לו הזדמנויות רבות לתיקון עצמי ולהתפתחות שכלית ורוחנית. ואולם, עניינים מהותיים כמו מקום ושעת לידה, או מוות - אינם בשליטת האדם.

צילום: רביע באשא

אלא מועתקים בכתב יד על-ידי אנשי הדת המומחים לכך. "העוקאל" אינם משתפים את "הג'והאל" בקריאה בספרי הקודש, וקבלה לחוג ה"עוקאל" כרוכה במבחנים מסוימים שעל "הג'והאל" לעמוד בהם. מי שאינו דרוזי אינו רשאי לעיין בכתבי קודש אלה.

הדרוזים מאמינים ומכבדים את כל הנביאים הראשונים שהופיעו ביהדות, בנצרות ובאסלאם, ומאמינים בחמשת הנביאים הדרוזים ובראשם יתרו. הם מקיימים חופש מוחלט בבחירת אורח החיים, וכל אחד בוחר את אורח חייו בכל גיל. כך נמצא במשפחה אחת הורים דתיים שילדיהם אינם דתיים, אישה דתית שבעלה אינו דתי וכדומה.

חלואת אל-ביאדה הנמצא מדרום לעיר חצביא בדרום לבנון, נחשב למרכז הדתי החשוב ביותר לדרוזים במזרח-התיכון ללימודי הדת הדרוזית.

מצוות יסוד

לדרוזים שבע מצוות יסוד ("תעאלים"):

1. דיבור אמת: הדרוזי מחויב לשמור את לשונו ולהיות נאמן ודובר אמת בדיבור, במעשה, בכוונות ובמחשבות. יסוד זה נחשב עיקר אמונה ומבליט את ההקפדה על התנהגות האדם בחברה ובקהילה

צילום: רביע באשא

תפיסת הדרוזים היא סוג מסוים של אנרגיה המפעילה את הגוף הפיזי לתקופת זמן מוגדרת. בזמן המוות הפיזי הרוח עוזבת את הגוף שמת, ונכנסת לגוף של תינוק שנולד באותו זמן במקום אחר.

בעצם נשמת האדם מחליפה גופות פיזיים במחזוריות עד אין־סוף. חיים ומוות אלה שתי צורות של אותו מטבע.

לפי האמונה הדרוזית ברא אלוהים מלכתחילה מספר קבוע של אנרגיות או נשמות ביקום כולו, ולא רק על־פני כדור הארץ, והן עוברות ממקום למקום בתנועה מתמדת של הרוח בחומר, ומשתקפות בו בשלבי מודעות ותבונה שונים ומשתנים.

גלגול נשמות קיים רק בין בני האדם מכל העמים והעדות והדתות, ואין נשמת האדם מתגלגלת לבעל חיים, צמח או אבן.

עקרון גלגול הנשמות בדת הדרוזית מכונה בערבית "תַקְמוּץ", המדומה ללבישת בגד

בנוסף, האמונה בגלגול נשמות היא אחד העקרונות הבסיסיים בדת הדרוזית, וחשיבותה בכך שהיא משפיעה בצורה ניכרת על המנהגים, על אורח חיים ועל השקפת העולם של הדרוזים.

זהו אחד המאפיינים הבסיסיים של הדרוזים. על־פי אמונה זו מורכב האדם ממרכיבים שונים:

- א. מרכיב רוחני - הנשמה.
- ב. מרכיב תבונתי הכרתי - השכל.
- ג. מרכיב רגשי אמוציונלי - רגשות ותשוקות.
- ד. מרכיב חומרי גשמי - הגוף הפיזי.

אפשר להגדיר את האדם כחומר ורוח. חומר המתגשם בגוף משתנה באופן תמידי, נהרס ונבנה, ואילו הנשמה היא מרכיב נצחי, שלא חלים עליו חוקי הטבע החלים על החומר.

אמנם מקור החומר בטבע אך לעומתו מקור הרוח בעל־טבעי - אלוהים. הרוח לפי

חדש - גוף האדם הוא בגד שהנשמה מחליפה כשהוא מתבלה.

האמונה בגלגול נשמות אינה מצטמצמת לעולם התיאוריה או למיסטיקה בלבד, ומשפיעה על חיי היום-יום של הדרוזים. בקהילות הדרוזיות בנות ימינו קיימים מאות אנשים היכולים לספר פרטים מחייהם הקודמים, עובדה המהווה עבור רבים הוכחה ממשית לקיומה של תופעת גלגול הנשמות. עיקרון זה הוא אוניברסלי וקיים בקרב כל בני האדם. יש לו השפעה על מסורות ומנהגי קבורה, אבל ומוות.

מנהיגות דתית

שיח' אמין טריף (1898-1993) היה מנהיגם הרוחני של הדרוזים בישראל ונשיא בית המשפט לערעורים. טריף נולד למשפחה דתית שהנהיגה את העדה הדרוזית מאז 1753, ועם פטירתו של אביו, שיח' טריף טריף, שהנהיג את העדה הדרוזית בשנים 1889-1928, נבחר בנו, שיח' אמין טריף, להנהיג אחרייו.

אמין טריף סיים בהצטיינות את לימודי הדת במדרשה הדתית הגבוהה ב"אל-ביאדה" (אל-ביאצה) בלבנון. ב-1957 הוכרה העדה

שיח' אמין טריף

ההנהגה הדתית

המנהיג הדתי של בית התפילה הדרוזי נקרא "סאיס", המקבילה לדרגתו של רב ביהדות או האמאם באסלאם. הסאיס מתמנה על-ידי הקהילה הדתית במקום למשך כל חייו, ומחליפו אינו נקבע בירושה אלא במינוי על-פי מידת בקיאותו בדת ואורח חייו הצמודים למצוות ועקרונות הדת. על הסאיס להוות דוגמה אישית לכלל הציבור.

בניגוד לדתות המונותאיסטיות האחרות, גם אישה יכולה לשמש בתפקיד של "כלי קודש", ויש נשים שאף זכו להגיע למדרגה דתית בכירה. מעמדן מכובד לעתים אף יותר משל הגבר, ואחוז הדתיות שביניהן גבוה מזה של הגברים. האישה אף מועדפת על-פני הגבר בהצטרפות ל"עוקאל". נשים אלו שותפות בהתכנסות הדתיות בח'לוה (בית תפילה הדרוזי), אך יושבות בנפרד מעבר לפרגוד המפריד בינן לבין הגברים. בקרב אנשי הדת יש דרגות שונות, והם מכונים לעתים קרובות בשם "אג'איד", הנרדף למילה "עוקאל".

שיח' מנפך טריף

טריף הוא בוגר בית הספר הגבוה ללימודי הדת הדרוזית "אל ביאדה" שבלבנון, ובוגר הפקולטה למשפטים של הקריה האקדמית אונו. ב-2010 הוענק לו תואר דוקטור לשם כבוד מטעם אוניברסיטת חיפה, ובאפריל 2018 נבחר עלידי ועדת השרים לענייני סמלים וטקסים להדליק משואה בטקס הדלקת המשואות לציון 70 שנים להקמת מדינת ישראל.

ח'לואה - בית התפילה

בית התפילה הדרוזי נקרא "ח'לואה" ורק ה"עוקאל", הלא הם חכמי הדת, רשאים להתפלל שם. ילדים דרוזים עד גיל 15 רשאים גם הם להיכנס אל הח'לואה, מכיוון שכזכור רק בגיל 15 הם מחליטים אם לקבל על עצמם את עול הציוויים הדתיים.

בית התפילה נטול סימנים מזהים מבחוץ. פנים הח'לואה הוא אולם ריק רחב ידיים,

הדרוזית רשמית בישראל, וב-1961 הוקמה מועצה דתית דרוזית, בראשה עמד. ב-1962 נחקק חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים, והשיח' התמנה לנשיא בתי הדין לערעורים עד ליום פטירתו.

טריף היה מקובל על כל הדרוזים במזרח התיכון, ומעמדו התחזק עם הזמן עד שהוכרז עלידי ההנהגה הדתית בישראל בסוריה ובלבנון "שיח' אל-ג'זירה", העונה על התארים - "שיח'", "רועה העדה", "צדיק", "אבי העדה" ו"השולט בגורל העדה". טריף פעל רבות למען הזכויות של בני העדה, והביא לשיפוץ המקומות הקדושים לדרוזים, קבר הנביא שעיב (יתרו) וקבר הנביא אל-חד'ר (אליהו הנביא).

ב-1990 זכה טריף בפרס ישראל על תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה.

טריף מת בגיל 95, ובמסע הלוויה שלו השתתפו מאות אלפים ובהם אישי ציבור רבים. השיח' לא השאיר אחריו בנים, ולאחר פטירתו ועל-פי צוואתו נבחר נכדו שיח' מנפך טריף להנהיג את העדה הדרוזית.

שיח' אמין טריף נקבר בביתו בכפר ג'וליס, שהפך מאז למקום עלייה לרגל לדרוזים מהארץ, מהגולן ומלבנון.

מנפך טריף

מנפך טריף מתגורר בכפר ג'וליס ומשמש מאז בחירתו כיושב ראש המועצה הדתית הדרוזית במשרד המשפטים, וכקאדי מד'הב - שופט בבית הדין הדתי הדרוזי לערעורים. בספטמבר 2016 נבחר לכהן כנשיא בית הדין הדתי הדרוזי לערעורים.

בחלק הראשון של ההתכנסות יכולים להשתתף גם בני העדה שאינם שייכים לחבורת ה"עוקאל". בהמשך הערב עוזבים ה"ג'והאל" את המקום, וה"עוקאל" נשארים לעסוק בענייני הדת, בקריאה בכתבי הקודש, בפירושם ועוד. בין היתר נקראים בהתכנסויות אלה "מנאעט" - שירי הטפה ומוסר המושרים בצוותא במנגינה קבועה.

בדת הדרוזית אין מניעה ל"ג'והאל" להפוך ל"עוקאל" או ל"עוקאל" להפוך ל"ג'והאל", אך ל"עוקאל" שהופך ל"ג'והאל" אסור בשום אופן לגלות את עיקרי הדת.

אדם שעבר עבירה על אחת ממצוות הדת, המוסר או החברה, נענש בהרחקה ובנידוי מהתכנסויות דתיות שבועיות אלו למשך תקופה מסוימת שאורכה נקבע על-פי חומרת העבירה. אדם כזה נקרא "מבעוד" (מורחק), ויכול לחזור להתכנסויות החברתיות רק

נטול רהיטים, תמונות או קישוטים. החפצים היחידים המצויים באולם התפילה הם ארונות ושרפרפים, שעליהם מוצבים כתבי הדת בשעה שמעיינים בהם.

האולם הפנימי מכיל מזרונים ושטיחים שיושבים עליהם בשעת התפילה, ומחולק על-ידי מחיצה לשני חלקים - חלק לגברים וחלק לנשים, מחמת הצניעות.

הדרוזי הדתי נוהג לבקר בח'לוה מדי ערב, אך מחויב בכך רק ביום ראשון בערב ובליל שישי. בהתכנסויות אלו, המתחילות כחצי שעה לאחר שקיעת השמש, נשמעים דברי הטפה והדרכה דתית על-ידי ה"סאיס". בית תפילה זה ממוקם בדרך כלל במקום המרוחק ממרכז הכפר, מטעמי זהירות ושמירת סודיות הדת. ככל כפר דרוזי יש כמה בתי תפילה בהתאם לגודלו.

צילום: רביע באשא

צילום: Steve McCurry

בנוסף יש איסורים על רצח, התאבדות, ניאוף, נישואין בין־דתיים, פוליגמיה והחזרת גרושה.

בדת קבועות כמה הלכות בנושאים שקשורים בשמירת הנפש ובצניעות, כמו: איסור על שתיית משקאות משכרים ונטילת סמים, איסור על עישון ועל משחקי קלפים והימורים, איסור על ראוותנות, סגפנות והסתפקות במועט, צניעות והינזרות מתענוגות העולם הזה, שמירה על כבוד האישה וכבוד המשפחה, נדיבות, הכנסת אורחים ועזרה לנזקקים, הימנעות מדברי רכיל וניבולי פה.

על הדרוזי להקפיד על טוהר המוסר, ובנוסף להגבלות הקיימות עליו להימנע מלהישבע בשם האל אפילו על דבר אמת.

חל איסור לקבל טובת הנאה, בין אם טובת ההנאה ניתנה מאדם פרטי, מקבוצת אנשים, או ממוסד כלשהו, כולל מוסדות מדינה וציבור. כמו כן, עליו להיזהר מלקבל טובת

בבקשת סליחה על מעשהו. שלוש עבירות חמורות ביותר הן: רצח, זנות ואי־אמונה באל. העובר עליהן מורחק מהשתתפות בתפילה למשך כל ימיו. לאחרונה נוסף גם האיסור להשתמש ולסחור בסמים.

אחד שעבר עבירה כזאת וחזר בתשובה - "שראח" - יכול להיות דתי למחצה, להשתתף בקטעי תפילה ובכינוסים מסוימים, אך לא מעבר לכך, ולא יוכל ללמוד את סודות הדת.

איסורים, הלכות ומצוות

הדרוזים מקפידים על האיסור שלא לאכול בהמה או חיה שאינה מעלה גרה או מפריסת פרסה. כמו כן מקפידים הדרוזים שלא לאכול את גיד הנשה בבהמה או בשר טמא, כמו חזיר. הדרוזים מקפידים על קיום ברית מילה, שמירת קדושת הנשמה ולא לשאת שם ה' לשווא.

הוא הסתפקות במזון מועט המושג מעבודת אדמה.

הדרוזי הדתי נמנע מללכת לשמחות שאינן בבחינת "שמחת מצווה", וכן נמנע מליטול חלק בכנסים בעלי אופי בידורי ומלהימצא בחברה מעורבת.

הנאה ממני שקיים חשש בנוגע אליו שהשיג את רכושו בדרכים לא הוגנות, או אם אין בטוחים ביושרו המוסרי של מי שהעניק אותה. עוד מוזהר הדרוזי שלא לאכול את צמח המלוח (מלוח'יה), ולפני שהוא מכניס דבר מאכל או משקה לפיו עליו להזכיר את שם אלוהים. האידיאל שיש לשאוף אליו

דרוזים

אורח חיים ומנהגים

הופעה ולבוש

לדרוזי הדתי הופעה חיצונית מיוחדת, מחויבת והדורה, כאשר צניעות, פשטות ואחידות הם העקרונות המנחים לבגדים אלו. לדרוזי שאינו דתי הופעה חיצונית, מערבית ומודרנית.

הדתיים חובשים לראשם "לפה אליעמאמה" - תרבוש לבן עגול שחלקו העליון שטוח בגוונים אדומים. ה"לפה" עשויה לבד עבה, או סריג צמר עבה המוקשה על ידי עמילן. אישיות רמת מעלה, כמו שיח' אמין טריף שהיה ראש - העדה, חבש לפה בשם "לפה מכולסה" - מצנפת גדולה יותר ומעוגלת מהיקף הראש כלפי מעלה הנקראת "עמאמה". מעל ה"לפה" חובש הגבר הדתי בדרך כלל "חטה" - שם נרדף לכאפיה לבנה, שתפקידה לסוכך על הראש, העורף והצוואר מפני השמש. ה"חטה" היא מטפחת משי לבנה שעוטפת

את ה"לפה" פעמיים או שלוש, שוליה תחובים לתוך הקיפולים והקצוות העודפים תלויים בגנדרנות בשיפולי הראש והצדעים. בכך ה"חטה" יוצאת דופן, שכן בניגוד ללבוש הדרוזי הפשוט מיסודו והעשוי מחומרים לא מפוארים ולא יקרים באופן מכוון, היא עשויה משי ומהווה פריט המפאר ומכבד את ה"עוקאל". הצעירים הדתיים, לדוגמה, אינם חובשים את ה"לפה".

גברים שומרי מסורת, אך לא דתיים חובשים את ה"טאקיה" - הכיפה הדרוזית. בשנים האחרונות החלו דרוזים צעירים לחבוש טאקיה צבעונית, כסמל המשלב קשר למסורת מחד גיסא, והתקרבות למודרניות מאידך גיסא.

מכנסי הגברים הם שרוואל מסורתיים הנקראים "אילבאס". מכנסיים אלה עשויים מבד אטום בצבע שחור או כחול כהה, וגזרתם הרחבה מאופיינת בתוספת אריג מוארך ועתיר־בד בין הרגליים ההולמים את התפיסה הדתית הדוגלת בצניעות.

חולצת הדרוזי הדתי היא בצבע כהה - שחור חלק או אחר, מכופתרת, בעלת צווארון ומונחת מעל מכנסי השרוואל הכהים. אין מניעה ללבוש חולצה כהה, בדרך כלל משובצת, מכותנה או מכותנה מעורבת בפוליאסטר, ובתנאי שתהיה כהה וארוכה.

פריט לבוש נוסף הוא ה"עבאיה" - מעין אדרת ארוכה ורחבה המכסה את הגוף. ה"עבאיה" משמשת רק את אנשי הדת החכמים שיודעים את כל סודות הדת. אי לכך, משמשת אדרת זו לרוב את הדרוזים המבוגרים.

בנוסף, על הגבר הדתי החובה לגלח את שערות ראשו ולגדל שפם. אף גידול זקן רצוי, אך אין זו חובה.

צילום: רביע באשא

ורואים בחומרה נישואי תערובת. לפיכך בני העדה נישאים בתוך העדה בלבד.

אדם מן העדה הדרוזית המתחתן עם אישה שאינה דרוזית - ילדיו ואשתו אינם נחשבים דרוזים ואינם מתקבלים לרוב על-ידי המשפחה והחברה (דרוזים במעמד מגונה). אגב, על-פי הדת, הגבר הדרוזי אינו רשאי להתחתן עם יותר מאישה אחת.

לפי המסורת הדרוזית, נהוג שמשפחת החתן לעתיד בליווי של נכבדי המקום מגיעה לבית הורי הכלה לעתיד ומבקשת את ידה בשמו. לאחר שמשפחת הכלה נענית בחיוב נערך מפגש בביתם בהשתתפות נציגים משתי המשפחות הגרעיניות והמכרים הקרובים, כדי לדון בתנאים לחתונה ובהם: החלטה על גובה המוהר, מקום מגורי הזוג וקביעת המועד לחתימה על חוזה הנישואין - ה"עקד". כל עוד לא נערך ה"עקד" - בני הזוג אינם רשאים להיפגש ביחידות. ה"עקד" נערך על-ידי אימאם (אָמאם) המקום, הרושם על טופס את פרטי הצדדים, את התנאים שנקבעו ביניהם, את שמות העדים ואת הסכמתה המחודשת של הכלה לנישואין. בדרך כלל נאמרת "סורת אל-פאתחה", הפרק הפותח את הקוראן, ומכאן ואילך רשאי החתן לבקר אצל כלתו כל אימת שירצה בכך, אך כל עוד הוא לא מילא אחר התנאים שנקבעו - אין היא עוברת לביתם המשותף.

אירוסין וחתימה על חוזה הנישואין

טקס האירוסין הנקרא "ח'טובה" נערך בבית הורי החתן בהשתתפות משפחת הכלה. לעיתים מוזמנים לטקס בני משפחה רחוקים יותר וחברים של הזוג. במהלך טקס האירוסין הנשים והגברים יושבים בחדרים נפרדים,

צילום: רביע באשא

גם לנשים הדרוזיות יש ביגוד מסורתי המתאפיין בצניעות ובפשטות. האישה הדתייה לובשת שמלה שחורה ארוכה וסגורה הנקראת "קומבאז". לשמלה שרוולים ארוכים, היא רחבה, אורכה עד הקרסוליים למניעת חשיפת רגליים ופתח הצוואר סגור. הבד שחור או כחול כהה ואטום למניעת שקיפות. מטעמי צניעות האישה הדתייה נוהגת ללבוש מתחת לשמלתה הארוכה "ליבאס" - מכנסיים ארוכים המגיעים עד אמצע השוק. המכנסיים עשויים מבד כותנה אטום בצבע שחור (למבוגרות) או לבן (לצעירות).

הנשים הדתיות היודעות את סודות הדת נוהגות לכסות את ראשן ב"נקאב" - מטפחת או רעלה לבנה גדולה העשויה מכותנה המכסה את הראש, השיער והכתפיים. שאר הנשים עוטות מטפחת בצבע אחר. מתחת ל"נקאב" יש מטפחת קטנה האוספת את השיער בצמוד לראש, ונקראת "לפליפה".

בעשרים השנים האחרונות חלו תמורות בלבוש המסורתי. כך למשל לגברים נוסף "קומבאז" מותאם, והנשים הדתיות החלו לובשות שמלות שחורות וצנועות.

אירוסין ונישואין

מראשית היווסדות הדת ועד היום, בני העדה הדרוזית אינם מקבלים מאמינים חדשים

על ביצוע החתונה ממונה האימאם מטעם בית הדין.

חתונה דתית המכונה חתונה שקטה וצנועה, כוללת סעודה ואת טקס הבאת הכלה. חתונה חילונית מכונה חתונה שמחה, והיא כוללת סעודה, טקס הבאת הכלה וגם מוזיקה, שירים וריקודים.

חגיגות החתונה יכולות להימשך כמה ימים ולכלול מסיבות וסעודות שונות לרגל הנישואין. בכל המקרים, הטקס הרשמי של הבאת הכלה לבית החדש והזוגי יערך ביום האחרון לחגיגות. לקראת סיום הטקס מגיעה הכלה לביתה החדש מלווה בהורי החתן ונכבדים. בפתח הבית נהוג לבצע טקס "כמירה", שבו נהוג להדביק בצק בכניסה לבית כסימן למזל טוב לבני הזוג. לאחר מכן, החתן מרים את הינומת הכלה מעל פניה ומסיים את הטקס.

פרידה וגירושין

ניתן לבטל את האירוסין לאחר חתימה על ה"עקד", בעריכת טקס רשמי והכרזה על פרידה וסיום הקשר. דבר זה נעשה באמצעות פנייה לבית הדין הדרוזי. לאחר הנישואין, גם אישה יכולה לגרש את בעלה.

גירושין חלים לצמיתות, ואסור לזוג להיפגש או לחזור לחיות ביחד ואף להימצא תחת קורת גג אחת. אם הבעל מגרש את אשתו ללא סיבה מוצדקת - הוא משלם לה 50% מכל רכושו, על אף שאשתו לא נשאה בנטל הכלכלי ולא השתתפה בבניית הבית ובקניית הרהיטים.

אם הגירושין נערכים מסיבה מוצדקת, כמו בגידה - הבוגד/ת חוזר/ת לבית הוריו/ה בלי לקבל דבר.

והאימאם מקריא את סורת אל־פֶּאֲתָחָה. במהלך התקופה שעד לחתונה הארוס ומשפחתו מכינים דירה חדשה לזוג הצעיר בסמוך לבית ההורים, או בשכונה חדשה בכפר כמקובל בימינו.

במהלך טקס האירוסין או לאחריו חותמים על ה"עקד", המעניק תוקף רשמי לנישואין. החתימה על הסכם הנישואין נעשית בנוכחות שני בני הזוג, האימאם ושני עדים מטעמם החותמים גם הם על ההסכם. לאחר החתימה על החוזה נחשבים השניים בני זוג. לאחר הטקס החתן עונד לארוסתו תכשיטי זהב, ועורכים ארוחה חגיגית.

טקס הנישואין

נישואין לפי העדה הדרוזית כוללים את טקס הבאת הכלה לביתה החדש. בנוסף מתקיימות מסיבת כלה - חינה, שבה משתתפים בני משפחת הכלה; ומסיבת חתן, שבה משתתפים בני משפחת החתן וחבריו ונערכת סעודה.

טקס כמירה

צדקה לעילוי נשמתו בהתאם לצוואתו. אם לא השאיר המת צוואה - מחלקים בני המשפחה צדקה כרצונם. לאחר הקבורה בני המשפחה, יחד עם אנשי הדת שבמקום, מתרכזים בח'לוה כדי לקרוא את צוואת המת.

כיום נהוגות בקרב הדרוזים שתי צורות קבורה: בראשונה חופרים בורות בחלקת בית הקברות ששטחה פחות מדונם, בבורות מניחים את ארונות הקבורה העשויים עץ שבתוכם גופת המת, ומכסים באדמה. לאחר כמה שנים חופרים שוב את אותם קברים וקוברים בהם גופות נוספות. מן הגופות הקודמות נותרות בקבר רק עצמות הנשארות בקבר, וכך ממשיכים באותה שיטה במשך מאות שנים.

בשיטה השנייה הנוהגת בחלק מכפרי הדרוזים כל חמולה בונה לעצמה חדר גדול (מעין מקלט קטן) עם דלת נעולה מברזל, ובו בור גדול ועמוק שמעליו ומסביבו בונים כמה חדרים וכוכים שאליהם מוכנסות הגופות ומושארות שם עד גמר תהליך הריקבון המסתיים בפילת שרידי השלד לבור. בשל צורות קבורה ייחודיים אלו, אין לבני העדה בעיה של שטחי קבורה.

ימי האבל

מתוך ההשקפה שהנשמה אינה כלה בכלות הגוף אלא ממשיכה במסעה הנצחי, וכי לכל אדם נקצבת תקופת חיים קבועה מראש שאי אפשר לשנותה, אין הדרוזים נוהגים להתאבל על מתייהם מכיוון שיש בכך משום התרסה כלפי שמיים.

מבחינה דתית לא צריכים להתקיים ימי אבל כלל, אך מבחינה חברתית בהתאם לנוהג שהשתרש במשך דורות מהשפעות סביבתיות

תהליך הגירושין מתבצע בבית הדין הדתי הדרוזי. בחברה הדרוזית שיעור הגירושין עומד על 14.7% בממוצע.

מנהגי אבל וקבורה

מנהגי האבל והקבורה בעדה הדרוזית מושפעים במידה רבה מהאמונה בגלגול נשמות. העולם הזה לתפיסתם הוא רק תחנת מעבר אל העולם הבא, אי לכך הדת הדרוזית אינה רואה בעין יפה קיומם של קברים וטיפוחם. בבית הקברות הדרוזי אין מצבות ולא מתקיימים בהם טקסי אזכרה. מעטים בלבד יודעים היכן קבורים סביהם או קרובי משפחה שעברו מן העולם, חוץ מאלה שקברו את יקיריהם סמוך לביתם בחלקות פרטיות מסיבות אישיות.

לפי הדת הדרוזית יש חובה לקבור את המת במהירות, ואין להלין את גופתו. קודם הקבורה רוחצים את המת ומלבישים אותו בתכריכים לבנים. אם המת דתי - הוא נעטף בחליפה דתית ומונח בארון מתים.

בעבר היו מניחים את ארון הקבורה בח'לוה, והיום נוהגים להניח את הארון בבתי העם בכפר. בזמן זה נמצא ארון הקבורה בחברת נשים שרשאיות לבכות ולהספיד אותו. חשוב לציין כי נשים לא נוכחות בזמן הקבורה, מטעמים של צניעות והפרדה.

עד לצאת ההלוויה עצמה הולכים המלווים ברגל לבית הקברות, תוך השמעת דברי שבח והודיה לאלוהים. בבית הקברות מניחים את ארון המת כשראשו כלפי מערב, סופדים לו ואומרים עליו תפילה מיוחדת. לאחר הקבורה עומדים בני המשפחה בשורה, בסמוך למקום הקבורה, כדי לקבל את תנחומי הנאספים. במעמד זה נוהגים בני משפחת המת לחלק

צילום: רביע באשא

בבתי קברות צבאיים אלו יש מצבות על הקברים עבור כל חלל כמו בבתי עלמין צבאיים יהודיים. כמו כן ביום הזיכרון לחללי צה"ל מתקיימת אזכרה במקום.

לבני העדה הדרוזית שלושה בתי עלמין צבאיים: בעוספיה, בחורפיש ובבית ג'אן.

בית העלמין הצבאי בעוספיה הוא הגדול והראשון שבבתי הקברות הצבאיים הדרוזיים, ובו קבורים כ-90 חללים. הקבורה בבית העלמין החלה ב-1938, אולם בית הקברות הצבאי נוסד בראשית שנות ה-50 של המאה ה-20. בבית העלמין הצבאי בית ג'אן קבורים כ-40 חללים, הקבורה בבית העלמין החלה ב-1958. בבית העלמין הצבאי בחורפיש קבורים מעל 30 חללים, כשהחלל הראשון שנקבר בבית עלמין זה נפל ב-1950.

נכון לספטמבר 2019 יש 429 חללים מבני העדה הדרוזית, אך המשפחות השכולות אינן פוקדות את קבר יקיריהן במהלך השנה בהתאם לאמונה בגלגול נשמות ובתחיית הנשמה.

שוונות, נוהגים בני המשפחה הקרובים להסתגר בביתם, בבית אחד הקרובים או באולם ציבורי גדול, כדי לקבל מנחמים במשך שבעה ימים. בימים אלו משתדלים בני המשפחה הקרובים ביותר להימנע מלהתגלח, להסתפר או לאכול בשר.

את הארוחות הראשונות לאחר טקס הקבורה אוכלים בני המשפחה בבתי זרים. כמו כן בתקופת האבל נמנעת המשפחה מלקיים חגיגות וחתונות, ואם יש צורך דחוף לקיים טקס מסוים יש לוודא שבין המוות והאירוע עבר חג אחד. בחג הראשון אחרי המוות נמנעת המשפחה מכל סימן של חגיגה. בנוסף, מבחינה דתית אסור לקיים ימי זיכרון שונים בעקבות המוות.

בית עלמין צבאי לחיילים הדרוזים

חיילים דרוזים שנפלו על משמרתם זוכים מטעם המדינה ליחס של הערכה וכבוד, ובתי הקברות שלהם נשמרים בקפדנות ומטופחים.

דרוזים

סלולאר, אים ומועדים

לעדה הדרוזית חמישה חגים.

חג הקורבן - עיד אל־אדחא, חג הנביא שְׁעִיב, חג הנביא סבלאן, חג הנביא אל־ח'דר, חג הנביא אל־יעפורי וצעדת הנביא אבר־אברהים. את חג הקורבן ואת חג הנביא שְׁעִיב מציינים כל בני העדה הדרוזית. את שאר החגים מציינים ה"עוקאל" בלבד.

את תאריכי החגים קבעו חכמי הדת עם מרווחי זמן ביניהם, וזאת על־מנת לאפשר קיום מפגשים מעת לעת של בני העדה.

חג הנביא שְׁעִיב

הדת לתפילות ולעיסוק בשאלות דתיות אקטואליות, ולשאר המבקרים למפגשים חברתיים וחגיגות. יום זה מוכר כיום שבתון לבני העדה.

במהלך החגיגות מגיעים מנהיגים דתיים רבים וכן מנהיגים פוליטיים, כדי לפגוש את ההמון ולברכם לרגל החג.

קבר הנביא שְׁעִיב הוא המקום הקדוש ביותר לעדה הדרוזית. הקבר נמצא מעל ימת הכנרת בכפר ח'טין, ומשמש מקום עלייה לרגל. סמוך לקבר נמצא שקע באבן ובו רואים המאמינים את תבנית כף הרגל של הנביא.

חג נבי שְׁעִיב הוא חג הנערך לכבודו של הנביא שְׁעִיב, שעל־פי המסורת הוא יתרו חותן משה מייסד האמונה הדרוזית, ובו הם רואים את אבי הדת ואין בלתו.

את החג חוגגים בני העדה במשך ארבעה ימים כל שנה, בין 25-28 באפריל. בימים אלו נוהגים בני העדה לעלות ולבקר בקבר הנביא, כאשר היום הראשון מיועד לתפילות על־ידי דתיים בלבד, והימים הנותרים לשאר בני העדה. זמן הביקור מיוחד לאנשי

קבר הנביא שועיב כפר ח'טין (צילום: רביע באשא)

מתחם קבר נבי סבלאן (צילום: מיכאל יעקובסון)

אחד מחמשת הנביאים החשובים והמרכזיים שייסדו את הדת הדרוזית במאה ה־11 וכתבו את ששת ספרי החוכמה והדת הדרוזית.

החג נערך ב־25 בינואר, ואנשי הדת מציינים אותו בעלייה לקברו של הנביא שעל־פי המסורת נמצא בכפר יאסיף בגליל המערבי, ובקיום תפילות במקום. רבים מבני העדה מגיעים בהמוניהם למקום לקבלת ברכה מאנשי הדת ומהנביא, ובמקום מתקיימים מפגשים חברתיים וחגיגות ומוכר כיום שבתון לבני העדה.

יש כמה מקומות קדושים בצפון הארץ, שבהם על־פי המסורת עבר הנביא והשאיר את ברכתו. מקומות אלו משמשים מקום עלייה לרגל של בני העדה לבקשות, לברכות ולנדרים, וביניהם: מקאם נבי אל־ח'דר בכפר יאסיף, מקאם אבו־אברהם בדאלית אל־כרמל, מקאם אל־ח'דר (מערת אליהו) בחיפה, בבניאס ובבוקעתה ועוד.

חג הנביא אל־יעפורי

אל־יעפורי היה קדוש שנודע בערכיו המוסריים הגבוהים, ואלה הועברו בעליפה מדור לדור. "נבי יעפורי" הוא אתר הקבורה של קדוש זה, ונמצא בצפון רמת הגולן בין

חג הנביא סבלאן

חג הנביא סבלאן נערך במתחם הנמצא בראש הר זבול בגובה 814 מטרים, כאשר כביש הגישה למקום יוצא ממרכז הכפר חורפיש.

החג נחגג ב־10 בספטמבר. על־פי האמונה הנביא סבלאן למד והתפלל במערה ובחדר שמעליה. ניתן לראות את המערה ואת חדר הלימוד במקום גם היום. לפני הכניסה אל המערה יש לחלוץ נעליים, וליד המקום הקדוש בנויים כיום שני בניינים גדולים שעל אחד מהם ארבע כיפות שהן סמל המקום.

ביום החג מגיעים למקום נכבדי העדה, ואנשי דת דרוזים מקיימים תפילות בח'לואה ודנים בענייני העדה. שאר בני העדה שאינם דתיים מנצלים את השהות במקום למפגש חברתי, לחגיגות ולקיום נדרים.

לפי המסורת אימץ סבלאן חיי צנע וסגפנות, והקדיש את חייו לעבודת האל. הוא יצא ממצרים לחברון כדי לשכנע את עובדי האילים לקבל את דת האל היחיד, אבל בגלל התנגדותם נאלץ לברוח לגליל והתיישב במערה על הר זבול, שם הקדיש את זמנו ללימוד כתבי הקודש תוך שהוא חי בסגפנות. החברונים עלו על עקבותיו, אך בדרכם היה עליהם לחצות את נחל כזיב המקיף את ההר. אז אירע נס - מי הנחל גאו וחסמו את דרכם. מאז נקרא חלק זה של נחל כזיב בשם "ואדי חאביס" (בערבית: מלשון כליאה ועצירה). בערוב ימיו עבר לכפר בחא בהר הדרוזים, ושם נפטר.

חג הנביא אל־ח'דר

הנביא אל־ח'דר הוא אליהו הנביא. בדת הדרוזית הוא מכונה "סדנא אבו־אברהם",

צילום: רביע באשא

חג אבו־עבדאללה

אבו־עבדאללה מוחמד בן והב אל־קורשי הוא השני ממובשרי הדת, והשלישי ברשימת חמשת הנביאים החשובים ביותר לדרוזים מכיוון שהנהיג את ההכנה לגילוי הדת בשנים 1003-1010.

המנהיג הדרוזי חמזה בן־עלי הנחה את אבו־עבדאללה (996 לספירה) להורות למייחדים לעשות צדק ולהימנע ממעשים רעים, לסייע למדוכאים ולהעניש את המדכאים ולפעול לליכוד בני העדה. בן־עלי מינה את אבו־עבדאללה לקאדי הדרוזי הראשי, הרשאי למנות מטיפים מטעמו.

שיח'ים בני העדה חוגגים את חג סֶדנא אבו־עבדאללה ב־15 בנובמבר במתחם הקבר שבעוספיה, ומנצלים את המפגש לתפילה ולשיח על עניינים הקשורים לעדה. המקום ממוקם בעמק בכפר עוספיה דרומה לכיוון

הכפרים מסעדה ומג'דל שמש. הבקעה שבה שוכן מבנה הקבר מכונה "בקעת יעפורי" על שמו, המבנה במקום נושא כיפה לבנה ובמשך השנים הוקמו סביבו מבנים נוספים.

חג אלי־יעפורי חל ב־25 באוגוסט, וביום זה מקיימים אנשי הדת הדרוזים אסיפות ותפילות ודנים בענייני דת והעדה. היום מנוצל גם ל"זיארה" (עלייה לרגל) ולטקס התרת נדרים.

מתחם נבי יעפורי (צילום: מתוך אתר תיירות מג'דל שמש)

עולים למכה שבערב־הסעודית. מנהגי החג אצל הדרוזים שונים מאלו של המוסלמים, ובמהלך החג מצופה מהמאמינים להיטיב עם הזולת, לחזור בתשובה ולכפר על חטאיהם.

החג נקשר לניסיונו של הנביא אברהם להקריב את בנו למען האל (בדומה לעקדת יצחק בתנ"ך), כאשר במקום להקריב את בנו שלח האל לאברהם כבש להקרבה. מכאן קיבל חג זה את משמעות ההקרבה, נטישת החטא, טהרת הלב והמצפון וזיכוך רוחני.

מנהגי החג

בימי החג נוהגים בני העדה לשחוט כבש ולאכלו בחיק המשפחה. אם יש משפחה שאחד מבניה נפטר באותה שנה, נוהגים ראשי הכפר לפקוד אותה ביום החג ולהזמינה ליטול חלק בסעודותיהם. על־פי הדת יש לחלק את הקורבן לשלושה חלקים: חלק למקריב, חלק למשפחתו וחלק לעניים. ימי החג מנוצלים לביקורים של המשפחה המורחבת והחברים.

מאחר שנודעת לערב החג חשיבות דתית מיוחדת, נוהגים רבים מבני העדה לשבות בו מכל מלאכה, ויש השובתים ממלאכה כבר יומיים לפני תחילת החג.

במשך החג מתכנסים ה"עוקאל" בח'לוה ומדברים על אחווה ונתינה. בימים אלו נוהגים לאשר את צירופם של אנשי דת חדשים, לאחר שהשלימו את לימודיהם ונמצאו ראויים לכך.

במהלך ימי החג נוהגים בני העדה לתרום לעניים ולאתרים מקודשים. ימים אלו מנוצלים גם על־מנת לסיים מריבות בין אנשים באמצעות עריכת "סולחה".

בנוסף, נהוג לקנות ממתקים ודברי מאפה, ובעיקר לאפות כעכים מיוחדים ומתוקים.

דאלית אל־כרמל, ובשנים האחרונות עבר שיפוצים. הוא נקי ומסודר ויכול לאכלס אלפי מבקרים.

במקום יש מעיין מים טבעי ששימש את תושבי הכפר בעבר.

חג הקורבן - עיד אל־אדחא

אל־עושור (אל־עֶשֶׂר)

עשרה ימים לפני חג הקורבן מתחילים עשרת ימי תשובה. ימים אלו מיוחדים כימי חסד המשמשים להתבוננות אישית, לחרטה ולתשובה. ימים אלו נחשבים בעיני העדה לקדושים ומבורכים ובהם בני העדה, בדגש על ה"עוקאל", פוקדים את בתי התפילה כדי להתפלל, לשוחח ולהתדיין על עניינים אקטואליים של העדה. בימים אלו חלק מאנשי הדת נוהגים לצום צום מלא או חלקי, שמטרתו לטהר את הגוף והנפש. היום האחרון נקרא "אל־וקפה אל־כבירה" - יום העמידה (לדין) - והוא היום הקדוש ביותר בחג, שבו בני העדה נמנעים מלעבוד ולנסוע ברכביהם.

מקור החג

עיד אל־אדחא הוא החג הרשמי של העדה הדרוזית, ובהתאם לחשיבותו מכונה - "אל־עיד אל־כביר" (החג הגדול). לחג אין תאריך קבוע, הוא משתנה כל שנה בכמה ימים לפי הופעת הירח ועל־פי לוח השנה המוסלמי ונמשך ארבעה ימים, החל מהיום העשירי של עשרת ימי התשובה. הדרוזים חוגגים את חג הקורבן בתאריך הזהה לחג המקביל אצל המוסלמים, אולם בשונה מהם אינם

יום שבתון

לדת הדרוזית אין יום קדוש בשבוע כמו שבת ביהדות. על-פי אמונתם בריאת העולם נעשתה ביִרגע ולא בתהליך, ועל כן אין צורך בייחוד מסוים ליום מנוחת הבורא. כיום בני העדה מקיימים את יום השבתון בהתאם למקום שבו הם נמצאים. בישראל ביום שבת, במקום שבו נמצא רוב מוסלמי ביום שישי ובמקום שבו רוב נוצרי ביום ראשון.

מלבד קניית לבוש חדש וסעודות חגיגיות המייחדים את החג, מקובל כיום להעניק לילדים סכומי כסף ומתנות.

מקובל לברך בחג זה איש את רעהו באחת מהברכות: "כל עאם ואָנתום בח'יר" או "פל סאנה ואָנתום סאלמין". משמעותה של ברכה זו היא שכל שנה יחזור החג ותהיו בריאים ושלמים, החג מוכר כיום שבתון לבני העדה.

דרושים בצורה

דרושים

דרוזים בצה"ל

ג'ורא זייד, מראשי "ההגנה", מונה לתפקיד בכיר בממשל הצבאי. לאחר הקמת המדינה לחץ על ראשי מערכת הביטחון ועל בכירי העדה הדרוזית להקים יחידה דרוזית שתילחם במסגרת הצבא החדש שקם, אולם בצה"ל נחלקו הדעות בעניין זה. בסופו של דבר הוחלט בפיקוד הצפון לאשר לזייד להקים יחידת מיעוטים בפיקודו שתפעל במסגרת צבאית אך לא תשוך לצה"ל. את הבסיס ליחידה זו היוו לוחמים מיומנים מהגדוד הדרוזי "ג'בל אלערב", שגויסו בסוריה ובלבנון על-ידי מפקד "צבא ההצלה" קאוק'י במלחמת העצמאות ושירתו תחת פיקודו של שכיב וְהָאב. הגדוד פורק לחלוטין ב־1948, כאשר חלק מהחיילים שבו לביתם בסוריה וחלקם נשאר בכפרי הדרוזים בגליל.

חיילים אלו קיבלו אישור להחזיק בנשק אישי, והקצין הדרוזי הראשון ביחידה זו היה סלימאן אברורוקון מעוספיה שבביתו אף נחתם ההסכם להקמת היחידה. המתנדבים ביחידה הועסקו במשימות חבלה ומודיעין, ובמעצר של הערבים שניסו לחמוק מהסגר שהוטל על הכפרים הערביים בגליל. הגיוס ליחידה זו היה בשיטת "חבר מביא חבר", והמבקשים להצטרף עברו תהליך של מיון ובדיקה על-ידי זייד. למפקד מחלקה זו מונה אסף כץ, חבר קיבוץ יגור, וליחידה הצטרפו לוחמים דרוזים נוספים מעוספיה ומדאלית אל-כרמל. חיילים אלו היו נחותים מבחינה צבאית מאלו שהגיעו מהגדוד הדרוזי, והדבר גרם למתחים פנימיים בתוך הגדוד.

ביולי 1948, בעיצומה של מלחמת העצמאות, הוחלט לצרף את היחידה לגדוד 89 מחטיבה 8 בפיקודו של יצחק שדה. נוסף על המחלקה של כץ, הוחלט להקים מחלקה חדשה ביחידה שרוב החיילים בה היו מעוספיה. מפקד המחלקה היה לוי פולה, והיא נקראה מחלקת עוספיה כשבסיס היחידה היה במחנה צבאי בריטי לשעבר בלוד. בהמשך הוחלט להרחיב את יחידת המיעוטים ולהופכה למסגרת גדודית. אחרי הדרוזים גויסו לצה"ל בדואים בעיקר משבט אל-הייב שבצפון, והיוו את הגרעין הראשון של היחידה הבדואית בצה"ל. לאחר מכן גויסו חיילים צ'רקסים,

יחידת המיעוטים בצה"ל 1949

שיח' אמין טריף וצמרת צה"ל בקבר הנביא שועיב (צילום: ארכיון שיח' אמין ז'ל)

דגל חמשת הצבעים, דגלם של הלוחמים הדרוזים בצה"ל

של הגדוד הוא עבר למחנה נשר, והפך לחלק מהכוח הלוחם של צה"ל.

ב-7 בספטמבר 1948 זכו חיילי יחידת המיעוטים בפנקס חוגר ובמספר אישי שהוענקו להם בטקס רב-רושם, ולראשונה הונף הדגל ובו מגן דוד לצד חמשת צבעי הדגל הדרוזי. בהמשך התקיים טקס השבעה של הלוחמים בקבר הנביא שעיב בקרני חיטים. הפרסומים על הקמת היחידה הדרוזית במסגרת צבא ההגנה לישראל הגיעו עד המטכ"ל הסורי בדמשק, ושם התקבלה ההחלטה להרחיק את היחידות הדרוזיות

נכבדים דרוזים ובראשם שיח' אמין טריף עם חיילים דרוזים בנבי שועייב

שרובם פעלו בעבר במסגרת הצבא הבריטי, ולמפקדה מונה יוסף פיין, איש קיבוץ דגניה. בחודש אוגוסט מונה טוביה לישנסקי למפקד היחידה, והצנזורה הצבאית אסרה לפרסם כל פרט על היחידה החדשה.

ההחלטה להקים יחידה מעורבת התקבלה באכזבה רבה בקרב הדרוזים, שטיפחו את הקשר עם "ההגנה" וראו בהקמת היחידה המעורבת זילות בערכם הייחודי.

היחסים בין הפלגים השונים היו קשים, ולמרות הניסיונות של המפקדים ליצור מסגרת גדודית לוחמת שנאו אלו את אלו - דבר שהביא באוגוסט 1949 לתקרית חמורה הידועה בשם "תקרית נשר", שבה נעשה שימוש בנשק חם. בעקבות המקרה ערקו כמה חיילים בדואים מהיחידה ושבו לביתם.

התעקשות הדרוזים להיבדל משאר המגויסים הובילה להחלטה שלפיה ארבע הפלוגות לא יהיו מעורבות, ובכל פלוגה ישרתו בני מיעוט אחר. בגדוד שהתגבש היו שש פלוגות: ארבע פלוגות של דרוזים, פלוגת בדואים ופלוגה של צ'רקסים. בסיום שלב האימון הראשוני

הייתה לכבוש את הכפר הדרוזי יאנוח, ועוד קודם היציאה לקרב העבירו סוכני מודיעין דרוזים מידע שלפיו יושבים ביאנוח 25 חיילים מ"צבא ההצלה". נכבדי יאנוח העבירו מסר למפקדי צה"ל שלא צפויה בעיה בכיבוש הכפר, ושהתושבים הדרוזים לא ילחמו נגד כוחות צה"ל.

במסר שהועבר הייתה גם קריאת אזרה, ולפיה "צבא ההצלה" מתכנן לתקוף בקרוב את קיבוץ יחיעם, ואם צה"ל לא יפעל במהירות יקדימו הערבים ויסתערו על הקיבוץ לאחר הרעשה ארטילרית.

בפיקוד הצפון הוחלט להאיץ את תוכנית מבצע "חירם". כוח של חטיבה 9, חטיבת עודד, יתקוף את הכפר תרשיחא, והפלוגה הדרוזית תשתלט על המוצבים של "צבא ההצלה" שחולשים על הכפרים ג'ת ויאנוח. ההערכה הייתה שלא תהיה לחימה בכפרים הדרוזיים, וכי תושביהם יקבלו בברכה את הלוחמים. לקראת הקרב הוחלט לשלוח שליח לנכבדי הדרוזים ביאנוח כדי להבטיח

בצבא סוריה מאזור הגבול, מחשש שאלו יעדיפו לערוק ולהצטרף ללוחמים הדרוזים בישראל.

גם המנהיגים הרוחניים של העדה כמו שיח' אמין טריף היו מסויגים בתחילה מהגיוס, מחשש לפגיעה בקשרים עם הדרוזים היושבים ב"הר הדרוזים" בסוריה, ומתוך חשש להשפעה זרה על החיילים הדרוזים. מעבר למשימות השוטפות נאלצו מפקדי היחידה לא אחת לטפל בשמירה על זכויות החיילים שלהם מול מוסדות שונים, ולייצג את צה"ל מול נכבדי העדה.

קרב יאנוח

באוקטובר 1948 קיבלה הפלוגה הדרוזית הזדמנות ראשונה להשתתף בקרב במסגרת מבצע "חירם", שנועד לשחרר את הגליל המערבי ולגרש צפונה את כוחות "צבא ההצלה" של קאוקג'י שהתמקמו בכמה כפרים ערביים בגליל. המשימה שהוטלה על היחידה

כיבוש הכפר סעסע במבצע חירם

למחרת צה"ל חזר ותקף את יאנוח וחטיבת עודד כבשה את הכפר תרשיחא לאחר הפגזה ארטילרית עזה. במבצע "חירם" הושלם כיבוש הגליל ובכללו כל הכפרים הדרוזיים. כוחותיו של קאוקג'י נסוגו מן הגליל וצה"ל התייצב על הקו המנדטורי עם לבנון.

התוצאות העגומות של הקרב ביאנוח הסעירו במשך חודשים את העדה, ואף נערך מפגש של נכבדים דרוזים עם בכירי מפקדי צה"ל בפיקוד הצפון שנועד להבהיר כי ברית הדמים בין הדרוזים ליהודים לא תופר, וכי האירוע נגרם כתוצאה מאי הבנה.

בתיאורו של שיח' אמין טריף הושג הסכם, ולפיו כל אחת ממשפחות הדרוזים שבנה נהרג בכפר תקבל פיצוי של 4,000 לירות, סכום עתק באותם זמנים. סכום זה, כך הוחלט, ייאסף ביאנוח ובג'ת ממשפחות שבניהם השתתפו בקרב לצידם של לוחמי "צבא ההצלה" של קאוקג'י. משפחות שלושת הלוחמים היהודים סירבו לקבל את הכסף, והוא הועבר למשפחות הדרוזיות.

הכישלון בקרב הציב סימני שאלה מחודשים סביב נאמנותה וכשירותה המבצעית של היחידה הדרוזית. הביטוי המידי לכך בפיקוד הצפון ובמטה הכללי היה הימנעות מלשלוח את היחידה למשימות משמעותיות נוספות במהלך המלחמה. בחודשים שלאחר מכן המשיכה היחידה בפעילות נגד המסתננים

שלא יהיו הפתעות ושהלוחמים הדרוזים לא יתקבלו בהתנגדות. בצה"ל האמינו שהשליח העביר את המידע למוכתרי הכפר, אך איש לא ידע כי השליח נלכד על-ידי "צבא ההצלה", עונה והסגיר את המידע על ההתקפה הקרובה.

התנועה אל הכפר נעשתה על-פי התוכנית. לקראת הכניסה לכפר התפצל הכוח לשלוש מחלקות, כאשר המרחק ביניהם כמה מאות מטרים. במקביל להתקדמות הפלוגה הדרוזית תקף כוח אחר של חטיבה 9 את הכפר תרשיחא אך לא הצליח לכבוש את היעד, וכוחות החטיבה קיבלו פקודה לסגת. פקודה זו לא הגיעה ללוחמים הדרוזים, שנשארו בעמדותיהם מסביב ליאנוח בלי שידעו על כישלון ההתקפה. לאחר נסיגת כוחות החטיבה חזר כוח גדול של "צבא ההצלה" ליאנוח, ונערך להתקפה על הלוחמים הדרוזים.

עם בוקר החלו קבוצות של תושבי יאנוח להתקרב לעמדות של החיילים הדרוזים, כאשר לפתע הגיחו מתוכן חיילים של "צבא ההצלה" ופתחו באש מטווח קרוב אל עבר הלוחמים. מאש זו נהרגו מפקד המחלקה וכמה לוחמים נוספים. קבוצה נוספת של תושבים התקדמה לעבר מחלקה אחרת. החיילים היו בטוחים שתושבים אלה באו לקבל את פניהם, אך גם שם הגיחו לוחמיו של קאוקג'י וירו לעבר החיילים הדרוזים. ממכת אש זו נהרגו מפקד המחלקה אסף כץ, קצין המבצעים יונתן אברמסון, רופא היחידה ד"ר סלומון מורלי ו-11 לוחמים דרוזים נוספים. אריה טפר, שהיה עם מחלקה אחרת, פתח באש נגד אנשי קאוקג'י, ומיהר לקרוא לעזרה מחטיבת עודד, אך גם הוא לא ידע על נסיגתה של החטיבה. בעקבות קריאתו נפתחה אש ארטילרית לעבר הכפר,

טקס הקבורה של חללי יאנוח

יחידת המיעוטים שהתקן שלה היה גדוד לוחם, צומצמה לפלוגה בלבד שרוב לוחמיה דרוזים. החיילים ששוחררו מהיחידה בשל הקיצוץ קיבלו מענק, והוצבו ביחידת המילואים החדשה של המיעוטים.

ב־1951, מונה אמנון ינאי למפקדה השני של היחידה. בתקופתו קיבלה היחידה את המספר 300, שהפך עם הזמן לשמה הרשמי - "יחידה 300".

במאי 1953 החלו את הקמת משמר הגבול על בסיס חיל הספר. מראשית הקמת החיל היה מקור משיכה לבני העדה הדרוזית שבמשך שנים הפכו לכוח המבצעי הבולט בתוך משמר הגבול. חסין פארס מחורפיש אף הגיע לתפקיד מפקד משמר הגבול. לאור היענותם החיובית של בני העדה הדרוזית לגיוס, קיבלה הממשלה בינואר 1956 החלטה היסטורית על גיוס חובה של צעירים דרוזים לצה"ל.

רכב סיור בשירות משמר הגבול בשנות ה-50

בין ראשוני החיילים הדרוזים שהשתתפו בקורס קצינים היו יוסף אבורוקון וסאלח קנטאר, ובהודש מאי 1956 הגיע מספר המתגייסים הדרוזים ל-105 חיילים.

גיוס החובה של צעירים בני העדה הדרוזית הפך לעובדה מוגמרת, וגם אלו שהתנגדו לכך

והמברחים בכפרי הגליל, בסוירים ובמארבים לאורך קווי הגבול החדשים בצפון ובין היישובים הערביים בגזרה.

בנובמבר 1948 הורה ראש הממשלה דוד בן גוריון למפקד הממשל הצבאי, אלוף אלימלך אבנר, להפוך את יחידת המיעוטים לז'נדרמריה - חיל ספר שיסייר בגבולות החדשים. בסוף 1948 פוצלה יחידת המיעוטים לשני כוחות: כוח צפוני שבסיסו בעפולה בפיקודו של דב ירמיה, וכוח דרומי במשמר הנגב בפיקודו של חיים לבקוב. ביחידת המיעוטים באותם זמנים שירתו כ־850 לוחמים, מהם כ־500 דרוזים והשאר בדואים וצ'רקסים.

מסדר בחיל הספר

לאור פירוקן של חלק מיחידות צה"ל לאחר סיום מלחמת העצמאות, נשקלה האפשרות לפרק את יחידת המיעוטים. מול עמדת רוב קציני המטה הכללי שסברו שיש לפרק את היחידה, שכן אין לה ערך מבצעי מיוחד, התייצב שר החוץ משה שרת והסביר כי יש חשיבות מדינית ליחידה זו, שתמחיש לעולם הערבי את אחוות הלוחמים בין היהודים ובין הדרוזים. מתנגדי הפירוק אף גייסו את שר הפנים חיים משה שפירא, שהשתתף קודם לכן כנציג הממשלה בחגיגות הנביא שְׁעִיב. בעקבות לחץ שהופעל על בן־גוריון הוא החליט על קיצוץ היחידה ולא על פירוקה.

לוחמי יחידה 300 במסע ים אל ים

חוק גיוס החובה שינה את פרופיל המתגייסים החדשים שהגיעו אליה, דבר שהשפיע על אופיה של היחידה בשנים הבאות. באמצע שנות ה-60 התקבלה ההחלטה לשנות את שמה של היחידה מיחידה 300 ליחידת סיור 300, ומי-1962 אישר המטה הכללי לבני העדה הדרוזית להתגייס גם ליחידות עורפיות נוספות, כמו: חיל הרפואה, אספקה, חימוש, משטרה צבאית ועוד.

מלחמת ששת הימים

עשור של פעילות מבצעית מוצלחת לאורך גבולות הדרום הקנה ליחידה 300 לא מעט נקודות זכות. השנים שלאחר מלחמת סיני היו שקטות יחסית, ועיקר הפעילות בהן הייתה נגד מבריחים בערבה ולאורך הגבול המצרי. במאי 1967, כשיחידות ראשונות של הצבא המצרי נכנסו לחצי האי סיני, גילו מפקדי הגדוד גם הפעם שאינם משובצים בסדר הכוחות הלוחמים. פלוגה מיחידת המיעוטים בפיקודו של סעיד עבד אל-חק נשלחה במהלך הכוננות לאייש מוצב נטוש של צה"ל בגלבע. חשוב לציין כי באותו הזמן איש לא האמין שגם ירדן תצטרף ללחימה. המוצב שבו שכנה הפלוגה ספגה מטחי ארטילריה כבדים, וכתוצאה ממנו נהרגו

בתחילה שינו את דעתם. היחידה הדרוזית מצאה את עצמה לראשונה עם עודף מתגייסים לשורותיה, וקצינים דרוזים בוגרי בית הספר לקצינים הם אלו שקלטו ביחידה את המתגייסים החדשים.

היכולת המבצעית של יחידה 300 זכתה להכרה רשמית, ולוחמיה זכו לשבחים בפיקוד הדרום על המוטיבציה הגבוהה שלהם. בזמן זה החל לחץ של המפקדים לשילובה של היחידה בפעילות מבצעית יזומה מעבר לקו במשימות ביטחון שוטף. ב-31 באוגוסט 1955 השתתפה היחידה לראשונה במבצע "אלקיים" - פעולת תגמול גדולה של הצנחנים נגד תחנת המשטרה בח'אן יונס. אף שהתפקיד שמילאה בקרב היה שולי, עצם ההשתתפות של הלוחמים היה עבורם הכרה במעמדם.

בין השנים 1950-1955 התמקדה היחידה בביטחון שוטף לאורך גבול הדרום, בערבה ובגבול המצרי. בקיץ 1954 פרש מפקד היחידה אמנון ינאי, ובמקומו מונה יעקב צביה. באוגוסט 1956 היו ביחידה 245 לוחמים, כאשר 197 מהם דרוזים.

מלחמת סיני

במלחמת סיני באוקטובר 1956 נותרה היחידה מחוץ לקרב למרות הישגיה המבצעיים בביטחון השוטף. צה"ל עדיין לא ראה בה יחידה מבצעית שמקומה בכוחות המסתערים.

משימותיה של היחידה לא השתנו לאחר סיום המלחמה, והנסיגה מוחצי האי סיני בתחילת 1957.

טקס הענקת צל"ש הרמטכ"ל למפקד הסיירת

סיירת 299 בסיני לאחר מלחמת ששת הימים

שיותאמו לאופי היחידה ולרמתה המבצעית. עוד נקבע כי בסיס הסיירת יהיה בשומרה במצודת טאגרט שהקימו הבריטים בשנות ה־30, ושגזרת הפעילות של היחידה תהיה מראש הנקרה ועד לבירנית. היחידה הפכה מבצעית במקביל לשינויים שחלו מעבר לגבול בצפון, זכתה להערכה רבה בשל פעילותה ואף ניתן לה האישור לקיים משימות מעבר לקו הגבול.

במשך כמה חודשים איישה הסיירת את קו הצפון לצידה של סיירת אגוז מחטיבת גולני, ובאותם חודשים חיסלה כ־50 מחבלים שניסו לחדור לשטח ישראל. לסיירת היה הרוג אחד.

ב־1971 שינה צה"ל את מדיניותו, ופתח בפני המתגייסים הדרוזים את האפשרות להתגייס לכל חילות השדה: צנחנים, גולני, שריון ועוד.

מלחמת יום הכיפורים

ב־1973 הייתה יחידת המיעוטים תחת פיקודו של סא"ל עמוס גלבו, וכשהחלה המלחמה נתבקשה לסייע בהקמת החפ"ק הפיקודי המאולתר ולאבטח אותו על־ידי מחלקת לוחמים מהיחידה.

שניים מלוחמי הפלוגה. ביום שלישי בבוקר, היום השני ללחימה, החל צה"ל בהיערכות לכיבוש הגדה המערבית. חטיבה 45 בפיקודו של משה ב־רכובא קיבלה פקודה לכבוש את העיר ג'נין. חק קיבל אישור לחבור לכוחות החטיבה, ולאחר כיבוש ג'נין המשיכה הפלוגה והשתתפה בקרבות לכיבוש יריחו. הלוחמים הדרוזים שהשתתפו בלחימה זכו לשבחים, שרק הגבירו את התסכול בקרב מאות הלוחמים הדרוזים שנשארו מאחור.

סיירת 244

ב־1968 הטיל הרמטכ"ל רא"ל חיים בר־לב על סרן מלא מוחמד להקים את יחידת הסיוור של הדרוזים בצה"ל.

הלוחם הראשון בסיירת היה חסאן ח־רבאווי מירכא, שהופקד על גיוס מתנדבים ליחידה. לאחר זמן לא רב, בעזרתו של מְפיד עאמר שהתנדב גם הוא ליחידה, היו 57 מתנדבים. בימיה הראשונים קיבלה היחידה את השם "פלס"ר שחר", אבל נשארה עם השם שהנפיק לה המחשב הצה"לי - סיירת 244. נקבע כי הסיירת תהיה כפופה לפיקוד הצפון ותשולב במשימות ביטחון שוטף לאורך קו הגבול בצפון, ובעת מלחמה תקבל משימות

ולאחר כשנתיים בתפקיד העביר את הפיקוד לוואליד מנצור.

סאלח היה הקצין הראשון מהעדה הדרוזית שיצא לקורס מפקדי חטיבות, ולאחריו הפך למח"ט בחטיבה 406 בערבה. לימים עלה לדרגת תא"ל ושימש מפקד אוגדה 85.

מלחמות לבנון הראשונה והשנייה

ב־1982, ימי מלחמת לבנון הראשונה, לחמה הסיירת בלבנון בעיר צור ובמחנה הפליטים רשדיה הסמוך, שהיה מקיני הטרור הגדולים של פת"ח בדרום לבנון. לאחר מכן לחם הגדוד בגזרת סוריה במקום הנקרא "ציר הפיתולים", וכך במשך שנים לחם נגד כוחות חזבאללה בלבנון.

במלחמת לבנון השנייה פיקד על הגדוד סא"ל ואג"די סרח'אן, כשבפרוץ המלחמה היה הגדוד באליקים כשהוא מוכן לצאת לכיוון זרעית. כשהתבררה תמונת הלחימה, תקף הגדוד מספר מטרות של חזבאללה סמוך לגדר, ונלחם פנים מול פנים מול מחבלי הארגון. לאחר מכן קיבל הגדוד משימה לעבור לגזרה המרכזית תחת פיקוד חטיבה 7, ולהחליף בכפר השיעי מרון אראס את גדוד 101 של הצנחנים. בסריקות שערך הגדוד במקום נמצא חמ"ל של חזבאללה ובו מחשבים ומסמכים יקרי ערך למודיעין. לאחר מנוחה בישראל קיבל הגדוד משימה לתקוף את הכפר עיתרון ומקומות נוספים.

ב־10 בספטמבר 2007 הוענק צל"ש אלוף פיקוד הצפון לגדוד "חרב" וכך נכתב: "במהלך מלחמת לבנון השנייה לחם הגדוד 29 ימים ברציפות בגזרת מרוןחין, מארון א(ל)־ראס, עיתרון, בנת ג'ביל ובית יאהון.

לאחר שנראה שאין עוד צורך באבטחת חפ"ק הפיקוד, הציע מפקד היחידה לרמ"ט הפיקוד, תא"ל יקותיאל אדם, שחיילי היחידה יאבטחו בלילות את חניוני הטנקים ברמת הגולן ויאפשרו לצוותי הטנקים לנות. כוח אחר של היחידה השתתף בתקיפת מוצב סורי במובלעת, ובסריקת שדות מוקשים שחיל ההנדסה הסורי פיזר בשטח. לאחר מכן ניתנה משימה לכוח לסרוק את השטח, ולאסוף גופות של חללי צה"ל שנפלו בקרב בחרמון. מלחמת יום הכיפורים הייתה המלחמה הראשונה שבה נלחמו קצינים ולוחמים דרוזים במסגרת יחידות לוחמות אחרות של צה"ל, בדגש על חטיבת גולני.

הקמת החטיבה הדרוזית

ב־1974 מונה אל"ם פואד בן־אליעזר למפקד חטיבה 300. אחד התנאים שהציב קודם המינוי היה שיאפשרו לו להפוך את היחידה לכוח מבצעי, כך שחטיבה מרחבית תהיה אחראית על הביטחון השוטף בגבול הצפון.

תקני היחידות בחטיבה הוגדרו במהרה: גדוד 299, יחידה 244, יחידת הסיוור וגדוד מילואים של חיילים דרוזים שהשתחררו מן השירות הצבאי.

בן־אליעזר פנה לסרן האיל סאלח

שהיה באותו זמן מדרוך בקורס מ"פים, והודיע לו שתפקידו כמדריך הסתיים והמשימה שלו היא להקים איתו את גדוד 299 שיהיה מבצעי, וכן להקים גדוד מילואים שני לחטיבה. סאלח מונה למפקד גדוד 299,

תג היחידה

צילום: דובר צה"ל

ביהודה, שומרון וברצועת עזה. אל"ם נביה מרעי שהיה סגן מפקד אוגדת עזה, נורה ונהרג ב־27 בספטמבר 1996 בזמן עימותים ברפיח שהיו חלק מאירועי מנהרת הכותל שכונו "ברזל לוחט". מרעי נקבר בכפר חורפיש, ובביתו שבכפר הוקם חדר הנצחה. אל"ם מרעי הוא הקצין הדרוזי הבכיר ביותר שנפל במהלך קרב.

בסוף ספטמבר 2000, בשבוע הראשון של האנתפאדה השנייה, הגיעו מג"ד חרב סא"ל

הגדוד עמד בכל המשימות שהוטלו עליו באופן מקצועי ובלוחות זמנים שנקבעו לו. הצליח להוביל להישגים מבצעיים מרשימים ובהם פגיעה בעשרות מחבלים, איתור מצבורי נשק ואמל"ח של חזבאללה במארון א(ל)ראס ובמרוחין. הגדוד הביא לאיתור חומר מודיעיני חשוב ששימש את כוחותינו בהמשך הלחימה. ההישגים המרשימים בקרב בוצעו ללא נפגעים מקרב חיילי הגדוד. גוד חרב הראה במשך כל שלבי הלחימה רוח לחימה, חתירה למגע, יוזמה ויכולת עמידה בכל המשימות שהוטלו עליו. לאחר מכן קיבל הגדוד משימה להילחם גם בפלסטינים ביהודה ושומרון.

מול הפלסטינים

הגדוד מזוהה על-פי רוב בלחימה בקו הצפון, אולם היה שותף מלא בחזית המלחמה

צילום: דובר צה"ל

טקס סגירת גדוד 299

מפקד הגדוד סא"ל ניזאר פארס

דרוזים כמפקדי חטיבות מרחביות, גדודי מילואים ובתפקידי מטה, ובסדר כמפקדי אוגדות סדירות ומרחביות ומפקדי פיקודים. לתפקידים הבכירים הגיעו הקצינים הדרוזים בדמות קצין חיל ראשי, ראש מנהל וסגן מתאם פעולות הממשלה בשטחים, ראש התיאום הביטחוני באיו"ש ואזור חבל עזה, מזכיר נשיא המדינה והיו גם ששימשו אלופים במטכ"ל.

אלוף יוסף משלב הוא בן העדה הדרוזית הראשון בצה"ל שהועלה לדרגת אלוף, כאשר שימש מתאם פעולות הממשלה בשטחים ומפקד פיקוד העורף.

גם בשורות משטרת ישראל, משמר הגבול ושב"ס ניתן למצוא מפקדים מצטיינים מבני העדה הממלאים תפקידי מפתח כמו: ניצב ותת-ניצב, מפקד משמר הגבול, גונדרים ומפקדי מחוזות.

מאז 2005 משולבים דרוזים גם בשירות הלאומי, והדבר מאפשר גם לנשים דרוזיות אלטרנטיבה לשירות צבאי.

ניזאר פארס ועשרה לוחמים למוצב נצרים, במטרה לתגבר את לוחמי גבעתי שהחזיקו את המקום. במשך שמונה ימים של לחימה רצופה הותקף המקום ללא הפסקה על-ידי הפורעים הפלסטינים, ובסופם פרץ כוח של גולני, שריון והנדסה לשטח, הסיר את האיום והמג"ד וחייליו פונו מהמוצב. על תפקודו וקור רוחו של המג"ד הוענק לו צל"ש אלוף פיקוד הדרום. פארס השתחרר ב-2012, ובתפקידו האחרון היה סגן מפקד עוצבת הגליל.

סגירת הגדוד

ב-2015 החליט הרמטכ"ל רא"ל גדי איזנקוט על פירוק גדוד "חרב". בעת פירוקו היה מורכב הגדוד מ-400 חיילים דרוזים, וסוכם על שילובם ביחידות היבשה השונות.

במשך השנים מילאו עשרות קצינים דרוזים תפקידי פיקוד ומטה כמג"דים. בעיקר בגדוד "חרב 299", אבל גם בגולני, בגבעתי, בשריון ובמודיעין. כמו כן שימשו קצינים

דרוזים

המרחב הלבן

הדרוזים יושבים בישראל על־פי המסורת מאז המאה ה־11, אולם התבססות היישוב הדרוזי חלה בעת שלטונם של הדרוזים בלבנון ובצפון ארץ־ישראל, ובייחוד בתחילת המאה ה־17 בתקופתו של האמיר פחר א(ל)־דין השני מבית הנכבדים הדרוזי בית אל־מען.

בסוף 2019 נמנו כ־145 אלף דרוזים מבין תושבי הקבע בישראל. כ־127 אלף מתוכם אזרחים ישראלים, והיתר חלק מתושבי רמת הגולן המסרבים לקבל אזרחות ישראלית.

היישובים הדרוזיים נמצאים בארבעה ריכוזים עיקריים. כולם בצפון הארץ:

א. הכרמל - דאלית אל־כרמל ועוספיה.

ב. גליל תחתון - שפרעם, מג'אר, ראמה וסאג'ור.

ג. גליל עליון - בית ג'אן, יאנוח, ג'ת, כסרא, ירכא, ג'וליס, עין אל־אסד, פקיעין, חורפיש, כפר סמיע, אבו־סנאן וכפר יאסיף.

ד. רמת הגולן - מג'דל שמש, בוקעתא, מסעדה ועין קנייא.

דברים ייחודיים: בכפר נמצאים מקאם הנביא אבו־אברההים, מתחם מקודש לאחד מנביאי הדרוזים, בית המורשת הדרוזית על־שם ה'שיח' יוסוף נסר־א־דין ומוזאון.

עוספיה

מועצה מקומית במחוז חיפה השוכנת על הכרמל וגובלת בפארק הכרמל. זהו הכפר הדרוזי השני בגודלו בישראל, ומתגוררים בו כ־12 אלף תושבים.

פירוש השם: בין השאר מצויים במקום שרידי כפר יהודי בשם חוסיפה שהתקיים בתקופה הביזנטית, ובהם פסיפס גלגל מזלות בשרידי בית הכנסת שנמצא במקום ועליו השם "חוסיפה", המתייחס כנראה לעובדה שהיישוב חשוף לאיתני הטבע מחמת מיקומו ברכס הכרמל ועקב כך נראה לעין מעמק יזרעאל. הכפר חוסיפה מוכר יחד עם חיפה מקינות שנכתבו על חורבן כפרים יהודיים

דאלית אל־כרמל

מכונה בקיצור דאליה, היא מועצה מקומית במחוז חיפה בישראל. היא הוכרזה כמועצה מקומית ב־1951, שוכנת בלב פארק הכרמל ומתגוררים בה כ־17 אלף תושבים.

מקור השם: היישוב נקרא על־שם הכרמים המקיפים אותו ("דאליה" בערבית היא גפן).

היסטוריה: ההתיישבות הדרוזית במקום החלה בתקופת שלטונו של האמיר הלבנוני פחר א(ל)־דין השני במחצית הראשונה של המאה ה־17.

צילום: יעל שגב

צילום: רביע באשא

בצה"ל. שמונה מבני הכפר נהרגו בקרבות שחרור הגליל, ובי 1956 הפך הגיוס בצה"ל לחובה על כל בני העדה. שני קצינים מאנשי הכפר, כרם מנצור ומונה אסמאעיל קבלאן (שהגיע במסגרת גדוד המתנדבים הדרוזים מסוריה) הם הקצינים הדרוזים הראשונים בצה"ל.

בעוספיה נשמר הפן הדרוזי האותנטי ואורח החיים המסורתי, ועם זאת גדלה הפתיחות לתירות. מקורות הפרנסה העיקריים של תושבי הכפר הם עבודות מחוץ לכפר כמו: שירותי הביטחון, שירותים קהילתיים, עסקים מקומיים ומעט חקלאות. בעוספיה שירותי תירות פנים רבים, ובהם מסעדות וחנויות מסוגים שונים.

דברים ייחודיים: ביישוב פועל תיאטרון שבו מוצגים מחזות ערביים ועבריים, וכמה משוררים בשפות הערבית והעברית יצאו מהיישוב.

עוספיה היא כפר מגוון ביותר מבחינה דתית, ומצויים בו שלושה מקומות תפילה דרוזיים (ח'לואת), שתי כנסיות (מארונית וקתולית),

באזור בשלהי התקופה הביזנטית בארץ ישראל. ייתכן ששם הכפר בשפה הערבית אף הוא מתייחס לתכונה הזאת של מיקומו ברכס וחשיפתו לרוחות, ושמקורו מן המילה הערבית "עסף", שפירושה סוער, המתארת את מזג האוויר בחורף במקום.

היסטוריה: לפי שרידים ארכאולוגיים, המקום מיושב מאז תקופת הברונזה, אך ההתיישבות הדרוזית הנוכחית החלה בעוספיה לפני כ-400 שנה בתקופתו של האמיר הדרוזי הלבנוני פח'ר אל'דין אל'מעני השני. הנסיך, שמרכז שלטונו היה בהר הלבנון, מרד באימפריה העות'מאנית והקים אמירות. עוספיה הייתה אחד מתוך 17 כפרים שהוקמו בתקופתו בהרי הכרמל לביצור גבולה הדרומי של האמירות. רק שני כפרים שרדו ברבות השנים - עוספיה ודאלית אל'כרמל השכנה.

ב-1960 נמצא במקום מטמון מטבעות כסף גדול - מטמון עוספיה - שמתוארך למאה הראשונה לספירה.

מעוספיה יצאה במלחמת העצמאות מחלקת המתנדבים הראשונה של מגויסים דרוזים

צילום: מתוך עמוד הפייסבוק של שפרעם

הכיבוש הערבי של ארץ ישראל התיישבו בעיר מוסלמים. בסביבות המאה ה־12 או ה־13, בתקופה הצלבנית, נוספו עליהם גם דרוזים.

דברים ייחודיים: בעיר אתרים היסטוריים רבים. בהם הקברים הביזנטיים, מצודת הסראיה, כנסיות ובית כנסת עתיק.

מע'אר

(קרויה גם מג'אר או מראר) נמצאת במחוז הצפון בישראל והוכרזה כמועצה מקומית ב־1956. היא שוכנת מזרחית לכרמיאל על הגבול בין הגליל התחתון והגליל העליון ומתגוררים בה דרוזים, ערבים נוצרים ומוסלמים. במזרח מע'אר נמצאת שכונת מנסורה, שהייתה בעבר כפר נפרד, ובמע'אר כולה מתגוררים כ־22 אלף תושבים.

מקור השם: יש האומרים כי מקור השם מע'אר במילה "מערה", בשל המערות הרבות שביישוב.

היסטוריה: מע'אר היה יישוב עתיק שהרומאים קראו לו "זאר". ייתכן כי זהו הכפר שנקרא בתקופה הרומאית ובתקופה הביזנטית "מעריה" - מקום מגוריה של משפחת הכהנים בילגה. ב־1852 היו

מנזר ומסגד. כמו כן בכפר שוכן קברו של המנהיג הדתי הדרוזי אבו עבדאללה, שנמנה עם מייסדי הדת הדרוזית.

שפרעם

עיר במחוז הצפון בישראל המשתרעת על שבע גבעות, ושטח השיפוט שלה הוא 22 אלף דונם. המבנה והמיקום הגיאוגרפי של שפרעם כנקודת המפגש בין הרי הגליל ובין העמקים הפכו אותה לאורך תולדותיה לעיר המרכזית באזור. בשפרעם מתגוררים כ־41 אלף תושבים, וזהו היישוב הדרוזי הגדול ביותר בישראל.

מקור השם: "שפרעם" מוזכרת לראשונה בתוספתא מסכת מקוואות, ולאחריה בתלמוד בכמה מקומות: במסכת עבודה זרה מוזכרת מימי מרד בר־כוכבא כעיר הסמוכה לאושא, ובמסכת ראש השנה מוזכרת שפרעם כמקום גלותה של הסנהדרין מאושא הסמוכה לה (בערך ב־150 לספירה). יש הנוטים לראות בשמה צירוף של המילים העבריות שפר (שופר) עם. למרות זאת, אגדה מקומית ראתה בשם "שפרעם" את צירוף המילים "שפא עמר" כלומר הבראת עמר, כרמז לאגדה על המנהיג המוסלמי עמר בן אל־עאף (נולד ב־580) ששתה ממי המעיין בעיר והבריא מחוליו, ואולי משום כך שונה שמה בהגייה המקומית לשפא עמר.

היסטוריה: שפרעם קיימת אלפי שנים, ושורשיה מעמיקים עד מאות שנים רבות לפנה"ס. בין החוקרים יש הסכמה שהיישוב הוקם בתקופה הכנענית, ותושביו הקדומים של היישוב הותירו אחריהם שרידים ארכאולוגיים. משרידי הכנסייה הביזנטית שבמרכז העיר ניתן ללמוד כי ביישוב התגוררו, נוסף על היהודים, גם נוצרים. עם

היא הוכרזה כמועצה מקומית ב־1954, ומתגוררים בה כ־7,500 תושבים.

מקור השם: החוקר האמריקני אדוארד רובינסון שביקר בארץ ישראל ב־1838, זיהה את היישוב רמה בנחלת שבט אשר כמקור שמו של הכפר.

היסטוריה: היישוב הנוכחי הוקם לפי המסורת המקומית במאה ה־17, והיה בין הכפרים הגדולים ביותר בגליל בתקופה העות'מאנית, אך מממצאים ארכאולוגים עולה שהיה יישוב במקום כבר במאה ה־3.

סאג'ור

מועצה מקומית במחוז הצפון בישראל שהוכרזה ב־1992. כל תושבי המקום, כ־4,000 במספרם, משתייכים לעדה הדרוזית.

מקור השם: שמו של היישוב הוא על שם עיר קדומה בשם "שזור", אשר ככל הנראה התקיימה באזור בתקופת המשנה ובה חי התנא רבי שמעון שזורי, שהקבר המיוחס לו מצוי בתחומי היישוב.

היסטוריה: מחרסים שנמצאו בסאג'ור עולה כי המקום היה מיושב מאז תקופת הברונזה המאוחרת ואילך, ועל כן זהו אולי מקומה

צילום: נורה עותמאן

הדרוזים שני שלישים מן התושבים, והשליש הנותר היו נוצרים ומוסלמים. התושבים במע'אר התפרנסו לכל אורך ההיסטוריה ממטעי זיתים ומענפי חקלאות אחרים, ולאורך ההיסטוריה נודע השמן של מע'אר כשמן משובח ביותר כאשר מערות ישנות וחפירות בסלעים שימשו לייצור יין ושמן.

רבים מבני מע'אר הדרוזים משרתים בשירות חובה בצה"ל, ומתגוררים בה קצינים בכירים בצה"ל ובכוחות המשטרה בעבר ובהווה.

ראמה

מועצה מקומית במחוז הצפון בישראל הנמצאת כחמישה קילומטרים מכרמיאל, בבקעת בית כרם (בקעת שגור) בלב הגליל.

צילום: אריאל פלמון

היסטוריה: הכפר הוקם במאה ה־18 על־ידי דרוזים שהגיעו מלבנון. במאה ה־19 התיישבו במקום גם יהודים, אולם ידוע שבמקום הייתה התיישבות כבר מתקופת הבית השני.

יאנוח־ג'ת

מועצה מקומית בגליל המערבי בישראל שהוכרזה כמועצה מקומית ב־1,990, כשכל תושביה משתייכים לעדה הדרוזית. המועצה המקומית מורכבת משני כפרים - יאנוח, שבו מתגוררים כ־70% מתושבי המועצה, וג'ת. ביאנוח־ג'ת מתגוררים כ־6,500 תושבים.

מקור השם: לפי מסורת תושבי המקום, מקור השם "יאנוח" הוא במיקומו על אם הדרך מלבנון למרכז הגליל, ושעוברי דרכים היו נחים בו.

היסטוריה: יש חוקרים המזהים את העיר המקראית ינוח הגלילית באתר סמוך ליאנוח, שבו נערכו חפירות ארכאולוגיות.

דברים ייחודיים: ביאנוח שוכן קברו של סת' שמסה ובג'ת קברו של אבו ערוס, שניהם קדושים של העדה הדרוזית.

של "סגור" המוזכרת ברשימת רעמסס ה־2. בתקופה הרומית־ביזנטית שכנה במקום העיירה היהודית שזור ובתקופה הצלבנית נקרא המקום סייסור. בימי הביניים נהגו עולי רגל יהודים לפקוד את קברי החכמים ביישוב, והוא נזכר אצל מנחם החברוני (1,215) ואצל אשתורי הפרחי (1,322). היישוב הנוכחי הוקם במאה ה־18.

בית ג'אן

יישוב דרוזי בהרי הגליל העליון, בלב שמורת הרי מירון. היישוב ממוקם כחמישה קילומטרים דרומית מערבית להר מירון, ובכפר מתגוררים כ־12 אלף תושבים. הכפר משתרע על כמה רכסים גבוהים: הר צפיר (1,047 מטר מעל פני הים) והר הארי, או בשמו הערבי ג'בל ח'ידר (1,048 מטר מעל פני הים). ב־1,964 הוכרז היישוב כמועצה מקומית במחוז הצפון בישראל.

פירוש השם: שמו של היישוב נובע ככל הנראה מהגנים הרבים שנטעו בו. סברה נוספת גורסת כי במקום שכנה בעבר העיר בית דגון.

צילום: יעקב

צילום: ד"ר אבישי טייכר

כפר יאסיף

מועצה מקומית במחוז הצפון בישראל, כשמונה קילומטרים מצפון-מזרח לעכו. היא הוכרזה כמועצה מקומית ב־1925, ומתגוררים בה כעשרת אלפים תושבים.

היסטוריה: שרידים רבים מעידים על קיומו של יישוב עתיק יומין שראשיתו בימי הכנענים, והפיניקים. במקום מצויים שרידים של יישוב יהודי משנאי־תלמודי מימי הרומאים, הביזנטים והצלבנים, שנהרסו ברובם או נטמנו.

בשנות ה־40 של המאה ה־18 התיישבו בכפר יאסיף עשרה משקי בית יהודיים בהנהגתו הרוחנית של הרב שלמה עבאדי, כשאליהם הצטרפו יהודים נוספים שעזבו את צפת בראשית שנות ה־60 בעקבות רעידות האדמה. בסוף המאה ה־19 היו בכפר בין 350-600 תושבים, מתוכם כרבע מוסלמים והשאר יוונים־אורתודוקסים. כפר יאסיף היא המועצה המקומית הערבית היחידה שהמשיכה לפעול אחרי הקמת המדינה.

דברים ייחודיים: בתחומי הכפר נמצא מקאם נבי אל־ח'דר המקודש לעדה הדרוזית.

צילום: תמר הירנדי

כְסֵרָא־סְמִיעַ

מועצה מקומית במחוז הצפון בישראל בגליל העליון. היא הוכרזה כמועצה מקומית ב־1,990.

הכפרים כסרא וסמיע הם כפרי דרוזים מבודדים במרכז הגליל העליון ממערב לפקיעין על כביש 854. בכסרא־סמיע מתגוררים כ־8,500 תושבים.

היסטוריה: במהלך מלחמת העצמאות היו הכפרים באזור בשליטת "צבא ההצלה", אולם נטייתם הייתה שלא לשתף פעולה עמו בהתאם למדיניות הדרוזית שהותוותה מג'וליס שהיה תחת השפעה ישראלית.

במשך שנים רבות התנהלו הכפרים ללא רשות מוניציפלית. משרד הפנים סירב להקים בכפרים מועצות מקומיות בגלל מיעוט התושבים, והצעה לכלול את הכפרים במועצה אזורית מעלה הגליל נדחתה על־ידי התושבים שלא רצו להיות מיעוט במועצה יהודית. ב־1,968 הוקמה מועצה אזורית מרכז הגליל, והכפרים כסרא וסמיע צורפו אליה. ב־1,990 פורקה המועצה האזורית, כסרא חברה לסמיע והשתיים הקימו מועצה מקומית אחת.

ירכא

יישוב במחוז הצפון בישראל, שהוכרז כמועצה מקומית ב־1959. רוב תושבי המקום הם דרוזים, וביישוב מתגוררים כ־17 אלף תושבים.

היסטוריה: כבר במאה ה־11, עם התפצלות הדת הדרוזית מהאסלאם השיעי, הוזכר כפר בשם ירכא ככפר דרוזי, אך עד המאה ה־19 אין עליו פרטים רבים.

בתחילת התקופה העות'מאנית בארץ ישראל היה ירכא אחד הכפרים הגדולים בגליל המערבי, וב־1596 גרו בו 712 תושבים, רובם דרוזים שעסקו בחקלאות.

דברים ייחודיים: ביישוב נמצא ח'לות אל־רג'אב השוכן בקצה המזרחי של ירכא, על ההר. הבניין נבנה ב־1927 על־ידי איש הדת מוחמד מַעדי, בדמות ה"ח'לוה אל־ביאדה" (בית התפילה הלבן) בחאצביא שבבקעת הלבנון. במקום מבנה מרובע גדול שבצידו הדרומי והמערבי מרפסות פתוחות גדולות המוקפות בעמודים וקשתות. במשך עשרות שנים היה הבית המרוחק מן הכפר עזוב, והתושבים העדיפו להתפלל בח'לוה שבמרכז ירכא. ב־1980 שופץ הבית והיום הוא משמש בית תפילה ולימוד דת, ואף נקודת תצפית יפה על הגליל המערבי.

מרכז החלל הדרוזי ע"ש אילן רמון: הוקם ביוזמת העמותה הדרוזית למדעים, ומכיל פלנטריום משוכלל ובו טלסקופ שמש וכמה טלסקופים לכוכבים ומעבדת ניסויים. במרכז מתקיימים גם כנסים בין־לאומיים.

ג'וליס

מועצה מקומית במחוז הצפון בישראל שהוכרזה כמועצה מקומית ב־1967. כל תושבי ג'וליס הם דרוזים, ומתגוררים בה כ־6,000 תושבים.

מקור השם: מקור השם כנראה בכינוי "יוליוס" שהיה בשימוש על־ידי יוליוס קיסר ושלושת הקיסרים הראשונים של רומא: אוגוסטוס, טיבריוס וקליגולה - דבר שמעיד על תקופת הבנייה הראשונה מאמצע המאה הראשונה לפנה"ס עד אמצע המאה הראשונה לספירה. מקור נוסף ניתן לייחס למילה "ג'ולס" בערבית שפירושה "ישב", היות שהיישוב "יושב" על אזור יחסית שטוח ונמוך לעומת ההרים המתנשאים ממזרח, במיוחד היישוב השכן ירכא.

היסטוריה: היישוב הנוכחי הוקם במאה ה־16, אבל לפי תעודות בארכיון הטורקי עולה כי התקיים בג'וליס יישוב בתקופת התלמוד ובימי הביניים.

פסל אבן בכניסה לג'וליס (צילום: ד"ר אבישי טייכר)

צילום: ד"ר אבישי טייכר

עזבו מרביתם זמן קצר לאחר מכן וכיום נותרו רק שתי משפחות מהם בכפר.

דברים ייחודיים: בזכות הנוף היפה הנשקף ממנו וקרבתו לשמורות הטבע הגדולות בגליל, התפתח בעין אל-אסד בראשית המאה ה-21 ענף תיירות הפנים, וכיום פועלים בו כמה בתי אירוח ומסעדות בסגנון דרוזי מסורתי.

פקיעין

מועצה מקומית במחוז הצפון בישראל שהוכרזה כמועצה מקומית ב-1958. בפקיעין מתגוררים כ-6,000 תושבים.

פקיעין שוכנת בגליל העליון, מערבית לבית ג'אן ודרום-מזרחית למעלות-תרשיחא, כאשר אוכלוסיית היישוב כיום דרוזית ברובה.

היסטוריה: ליישוב היסטוריה עשירה. החל בשנות 3,500-4,500 לפנה"ס התיישבו באזור תושבים מאגן הים התיכון. בתקופת בית שני היה באזור כפר יהודי בשם פקיעין המוזכר כמה פעמים במשנה ובתלמוד, וביישוב נמצא בית קברות יהודי קדום. תחילתו של היישוב המוסלמי והדרוזי במקום הוא במאה ה-11, כשהנוצרים הגיעו אליו עם תחילתם של מסעי הצלב בסוף אותה מאה. ב-1955 הוקמה בפקיעין מועצה מקומית נבחרת, כאשר עד לאותה העת התנהלו ענייניו של הכפר על-ידי המוכתר שמונה באמצעות הממשל הצבאי הישראלי.

דברים ייחודיים: בית הכנסת העתיק של פקיעין שבו נתגלו שני לוחות אבן עתיקים ובהם תבליטים של מגורת המקדש - שופר ומחתה מצידה האחד, ולולב מצדה האחר.

דברים ייחודיים: ג'וליס היא מקום מושבו של 'שיח' מנפק טריף, ראש העדה הדרוזית, ו'שיח' נעים כאמל הוא קאדי בית הדין השרעי הדרוזי בישראל.

בכפר נמצא קבר 'שיח' עלי פארס וביתו וקברו של 'שיח' אמין טריף, שהיה שנים רבות מנהיג העדה הדרוזית בישראל.

עין אל-אסד

כפר דרוזי בגליל העליון ממזרח לבקעת בית הכרם, בתחום המועצה האזורית מרום הגליל ומתגוררים בו כ-900 תושבים.

מקור השם: הכפר שוכן למרגלות הר כפיר, בחלקו הדרומי של גוש הרי מירון ושמו נקרא על שם מעיין הנובע בתחומו, "עין אל-אסד" (בעברית "עין האריה").

היסטוריה: הכפר הוקם ב-1899 על-ידי דרוזים מבית ג'אן. ב-1949 התיישבו בו כמה משפחות של ערבים מוסלמים שגורשו מהכפר הסמוך אל-פארדיה, אולם בשל כססוכים שנתגלעו בינם ובין תושבי המקום

צילום: אמנון שביט

צילום: מתוך עמוד הפייסבוק של בית זינאתי

מקור השם: מקור השם "חורפיש" הוא בשבט אל-חרפוש שהיו מתגוררים באזור במאה ה-5 לספירה. השם גם מקושר לצמח גדילן מצוי, או ברקן סורי ששמו בערבית חורפיש.

היסטוריה: בתקופה הביזנטית נרשמה ראשית ההתיישבות בכפר, אז שימש המקום מרכז פעילות לאמירי "אל-חראפשה" ששלטו באזור.

צילום: מתוך עמוד הבית של חורפיש בפייסבוק

חורפיש

מועצה מקומית דרוזית במחוז הצפון בישראל, השוכנת בהרי הגליל העליון באזור הררי באזור שמורת הטבע הר מירון. זהו הכפר הצפוני ביותר מכפרי הדרוזים בגליל, ומתגוררים בו כ-6,500 תושבים.

הכפר נמצא מזרחית למעלות-תרשיחא, צפונית לבית ג'אן בצפון-מערב שמורת הר מירון, למרגלות הר אדיר שגובהו 1,008 מטרים מעל פני הים בקרבת הר זבול. היישוב הוכרז מועצה מקומית ב-1967. היישוב שוכן בגובה שבין 700-854 מטרים מעל פני הים, נהנה מאוויר הרים קריר ונקי האופייני לאקלים הררי גבוה, ונחשב לאחד היישובים הדרוזים הגבוהים ביותר, יחד עם בית ג'אן. מהיישוב ניתן לצפות אל הכרמל, החרמון, לבנון והים התיכון.

מג'דל שמש

מועצה מקומית במחוז הצפון בישראל, השוכנת צפונית לרמת הגולן במורדות הר חרמון, כמה מאות מטרים מערבית לגבול הסורי. ב־1982 הוכרז היישוב, המוכר עד היום בכינוי כפר, כמועצה מקומית. במג'דל שמש מתגוררים כ־11 אלף תושבים.

מקור השם: מקור שמו של הכפר הוא בארמית (ההגייה השתנתה בהשפעת הערבית), ומשמעותו "מגדל השמש", זאת מאחר שבשל גובהו של היישוב (בין 1,120-1,230 מטרים מעל פני הים) מאירות אותו קרני השמש, עם הזריחה, קודם לשאר היישובים בסביבה. מג'דל שמש הוא היישוב הגבוה ביותר בישראל. יש הסוברים כי שם זה בא לשמר את שמה של "בית שמש" המקראית, הנזכרת בספר שופטים כאחת הערים בנחלת שבט נפתלי.

היסטוריה: היישוב נוסד ב־1595 עלידי שליט האזור, האציל הדרוזי פחר א(ל)־דין אל־מעני השני, על אדמות שהיו בבעלות תושבי הכפר המוסלמי הסמוך, ג'בתה אזיית, (על אדמותיו הוקם נווה אטי"ב), מתוך מטרה לעבות את היישוב הדרוזי באזור.

אבו־סנאן

מועצה מקומית במחוז הצפון בישראל, שהוכרזה ב־1964. אבו־סנאן שוכנת בגליל המערבי, כעשרה קילומטרים צפונית־מזרחית לעכו. היא גובלת במועצה אזורית מטה אשר בצפון, בירכא במזרח ובכפר יאסיף בדרום, ומתגוררים בה כ־14 אלף תושבים. הדרוזים מהווים 42% מכלל התושבים, שרובם מוסלמים.

מקור השם: משמעות שמו של היישוב הוא "בעל השיניים", והשם הוא כנראה על שם החרב בעלת שני החודים של שיח' באז, מייסד הכפר.

היסטוריה: לפי המסורת הוקם היישוב במאה ה־13 עלידי שיח' באז. במחצית השנייה של המאה ה־19 התגוררו בכפר בין 250-400 נפשות, כמחציתם דרוזים וכמחציתם נוצרים, וכן מוסלמים מעטים. האחוזה הגבוהה של הדרוזים בכפר נבע מהקרבה לאזור הדרוזי ממזרח, שכלל את ירכא, ג'וליס, יאנוח וג'ת. מקור המים בכפר היה מי בורות בלבד.

בית המועצה המקומית אבו סנאן (צילום: אלמוג)

צילום: מתוך ויקיפדיה

מסעדה

מועצה מקומית ברמת הגולן שבמחוז הצפון בישראל. היא הוכרזה מועצה מקומית ב־1982, וכל תושבי המקום משתייכים לעדה הדרוזית. במסעדה מתגוררים כ־3,500 תושבים.

היסטוריה: כמו מג'דל שמש, עד 1967 היה היישוב חלק מסוריה. הוא נכבש במלחמת ששת הימים, חלק גדול מתושביו נהיו לפליטים, ומאז היישוב תחת שליטה ישראלית. בין השנים 1967-1981 נשלט הכפר באמצעות משטר צבאי, ומאז החלת החוק הישראלי על הגולן עם חקיקת חוק רמת הגולן ב־1981 נשלט הכפר על־ידי שלטון אזרחי.

בוקעאתא

מועצה מקומית במחוז הצפון בישראל. היא הוכרזה כמועצה מקומית ב־1982, ומתגוררים בה כ־6,500 תושבים.

היישוב ממוקם בצפון רמת הגולן בגובה של 1,070 מטרים מעל פני הים בין הר חרמונית והר ורדה. שמורת הר חרמונית נמצאת דרומית מזרחית לכפר, ומערבית מהכפר נמצאת שמורת יער אודם.

חלק מן הכפר נבנה על חורבותיו של יישוב יהודי קדום, ונתגלו בו שרידים מהמאות השנייה והשלישית לספירה, בהם גם מערת קבורה המכונה בפי המקומיים; "מקברת אל יהוד" - קברי היהודים.

עד 1967 היה היישוב חלק מסוריה. במלחמת ששת הימים הוא נכבש, חלק גדול מתושביו הפכו לפליטים, ומאז היישוב תחת שליטה ישראלית. בין השנים 1967-1981 נשלט הכפר באמצעות משטר צבאי, ומאז על־ידי שלטון אזרחי.

פרנסתם העיקרית של התושבים היא מחקלאות, ובין היתר גידול תפוחים ודובדבנים במטעים הממוקמים במורדות הכפר, בעיקר בבקעת יעפורי.

דברים ייחודיים: בכפר נבנה מלון בוטיק, מלבד מסעדות ואטרקציות נוספות המיועדות לתיירים, כשבחורף מושכר במקום ציוד גלישה לתיירים הבאים להר החרמון הנמצא בסמוך לכפר.

גבעת הצעקות: במלחמת ששת הימים עבר היישוב לשליטה ישראלית, וקו הגבול נקבע כמה מאות מטרים מזרחית ליישוב. מעבר היישוב לשליטה ישראלית הוביל לניתוק תושבי הכפר מהעדה הדרוזית בסוריה, עמה קיימו קשרי משפחה ענפים. על כן מצאו בני משפחות דרוזים המתגוררים משני עברי הגבול שיטה של תקשורת על גבעה ב"עין (אל)־תינא" שבמבואות הכפר, באמצעות צעקות לקרוביהם שבעברו הסורי של הגבול, לעתים בסיוע מגאפונים, מה שהקנה למקום את הכינוי "גבעת הצעקות". לאחרונה התמעטו פגישות כאלה לאור המצב הבלתי יציב בגבול, ולאור התפתחות אמצעי המדיה ברשת האינטרנט.

תושבים. הכפר שוכן על מורדות רכס החרמון מעל נחל סער, בגובה של 750 מטרים מעל פני הים.

מקור השם: המילה "קניא" פירושה "תעלת מים" - בשל תעלות המים הרבות באזור.

היסטוריה: הכפר קיים במיקום זה החל מהמאה ה־14.

דברים ייחודיים: בכפר נמצא קבר שעוואנה. על־פי המסורת הדרוזית, קבורה בו בת ישראל שהייתה מתלבשת כבן, כדי שתוכל ללמוד את דרכי האלוהים מחבורה של קדושים.

צילום: Leif Knutsen

צילום: מתוך ויקיפדיה

היסטוריה: היישוב הוקם ב־1886 על־ידי משפחות ממג'דל שמש, ונהרס ב־1888 בעקבות סכסוכים בין היושבים באזור, ושוב במהלך מרד הדרוזים ב־1925.

עיקר כלכלת היישוב מתבססת על גידול תפוחים, ענבים ועל עבודות ביישובי הסביבה.

דברים ייחודיים: בבוקעאתא אתר מקודש לנבי אלי'ח'דר וכן שני בתי תפילה.

עין קניא

כפר דרוזי ברמת הגולן. הכפר הוכרז כמועצה מקומית ב־1982 ומתגוררים בו כ־2,000

מקדמי פוליאן

דרוזים

אוליפנט ולמגרש החנייה שלו, ולא מאפשרת גישה לכביש ההיקפי). החזרה לכביש הראשי היא בכביש מקביל.

בית "יד לבנים" הדרוזי

שוכן בבית אוליפנט, בקומת הכניסה של הבניין ספרייה הכוללת חומר כתוב אודות הנופלים. לצידה אולם הנצחה שאליו חייבים להיכנס בכפיפה. במרכז האולם, על בסיס שחור, לפיד זיכרון מברזל על חצובה. על קירות האולם המחופים עץ תמונות הנופלים ושמותיהם, כשבין שורות התמונות עמוד שחור ועליו המילה "זכור" ופרטי הנצחה. על הקיר בהמשך לתמונות פסוק מקינת דוד: "מנשרים קלו מאריות גברו", כולל תרגומו לשפה הערבית. במגרש בחזית הבית הוקמה אנדרטה המשקיפה אל הים התיכון, ועליה שמות כל החללים הדרוזים.

עוספיה

כרמל - מרכז מבקרים למורשת הדרוזית

חזונה של האישה הדרוזית רג'אא ק'יס מנסור, המבקשת להציג לקהל הרחב את המורשת והתרבות הדרוזית המפוארת, את סיפורו של

דאלית אל-כרמל

בית אוליפנט

נבנה עלידי לורנס אוליפנט ב־1884 כדי שישמש לו ולאשתו אליס בית למפלט בחודשי הקיץ, כשבחורף התגוררו בבית אוליפנט שבמושבה הגרמנית בחיפה. יחד איתם גר בבית נפתלי הרץ אימבר, כותב ההמנון הלאומי "התקווה", ששימש מזכירו של אוליפנט. הבית והשטח סביבו הוכרו ב־1981 כאתר לאומי, אולם נכון ל־2012, ההכרזה עדיין לא אושרה סופית.

הבית שוכן במרכז הכפר הישן של היישוב, קרוב למקאם הנביא אבראברהים. מהבית תצפית לכיוון נחל בוסתן, עין הוד, בית אורן וחוף הים של עתלית. ב־1981 הוסב הבית לשמש בית "יד לבנים" הדרוזי.

דרכי הגעה: האתר נמצא בחלקה המערבי של דאלית אל-כרמל. יש להגיע למרכז העיירה בכביש 672 (צומת אליקים - צומת דמון), ולפנות לפי השילוט במקום לגרעין הכפר הישן. בגרעין הכפר יש שילוט לבית "יד לבנים". מרחק הנסיעה הוא כ־800 מטרים מכביש 672 עד בית אוליפנט, כשהקטע האחרון הוא דרך ללא מוצא (המובילה לבית

צילום: ד"ר אבישי טייכר מתוך אתר פיקיוויק

צילום: אחמד עוודי

העתיק "מחנה השכינה" שחודש לפני כ-250 שנים, על ידי ר' חיים אבולעפיה בעידודו של אל'עמר. על-פי המסורת בית הכנסת נבנה על שרידי בית הכנסת העתיק שהיה במקום עוד מימי תקופת בית שני.

ב-1920 במהלך המאורעות נגד היהודים בארץ, עזב את שפרעם אחרון היהודים במקום, אברהם אל'עזרי, כשהוא מפקיר את מפתח בית הכנסת אצל משפחת ג'עברי הגרה בסמוך. המשפחה שומרת על המפתח בקפידה ומוסרת אותו לכל מבקש לבקר במקום.

לתיאום ביקור: 04-9865615. לאחר הביקור במקום, ניתן ללכת לקבר ר' יהודה בן בבא, החכם שסמך את תלמידי ר' עקיבא להוראת תורה בזמן גזרות השמד ושילם על כך בחייו.

דרכי הגעה: שפרעם נמצאת על כביש 79 בין צומת סומך וצומת המוביל.

מע'אר ראמה

פינת הנביא שְׁעִיב

על-פי המסורת הדרוזית במקום זה נח הנביא שְׁעִיב וסעד את נפשו בדרכו לחיטין. אישה ערביה שגרה במקום ועברה לחיפה הקדישה

הכפר עוספיה ב-100 השנים האחרונות ואת סיפור הקשר היהודי-דרוזי בכרמל לפני קום המדינה ואחריה. במרכז המבקרים מועלה סיפורם האישי של חלוצים וחלוצות מן הכפר, ועל מיקומה של האישה במשפחה הדרוזית וקידומה עם השנים. הביקור במרכז הוא חוויה מהנה מלווה בהסבר וסיפורים נוסטלגיים מחיי הכפר, שחזור אומנותי הכולל תצוגה מרהיבה של כלים אותנטיים ואלמנטים מחיי היום-יום של תושבי האזור בעבר ובהווה, וביקור בבית הבד העתיק הנמצא בסמוך בתוך מערה.

המרכז פתוח בפני משפחות, מטיילים, תיירים, קבוצות מאורגנות, בתי-ספר ועוד.

הביקור בתשלום ובתיאום מראש.

לתיאום ביקור: 054-4665617.

שפרעם

מצודת הסראיה ובית הכנסת העתיק

מסלול הסיור: הסיור יתחיל במצודת הסראיה - מבנה גדול ומרשים שנבנה בשנת 1761 על-ידי דאהר אל'עמר שהיה מושל באזור זה. מן הסראיה ניתן לרדת באופן רגלי לבית הכנסת

בית ג'אן

מקאם בהאא' אל־דין

בהאא' אל־דין הוא אחד מחמשת הנביאים מטיפים של הדת הדרוזית, שחי מספר שנים במערה על הר חִידר שעליו נבנה הכפר. בשנות ה־70 של המאה ה־20 נבנו מעל המערה כמה בניינים המשמשים להרצאות ולחדרי לימוד, ואף המערה עצמה מוקמה בתוך בניין בעל כיפה. יש להגיע למקום בלבוש צנוע, ובכניסה לחלוץ נעלים. יש לשים לב שאפשר להיכנס למערה רק בזחילה או בשפיפה, והמקום ממוקם על פסגת הר הארי שממנה תוכלו להשקיף על האזור.

צילום: מתוך עמוד הפייסבוק עמותת בית המורשת הדרוזית ג'וליס

את המקום כווקף דרוזי, וב־1910 נבנה מעל למקום מבנה מקומר ויפה.

סאג'ור

בכפר נמצא קברו של התנא רבי שמעון שזורי. באזור נמצאים עוד מספר קברי צדיקים נוספים, בהם קברים המיוחסים לרבי ישמעאל בן אלישע כוהן גדול ולרבי שמעון בן אלעזר. לקבר של רבי ישמעאל מייחסים תושבי המקום סיפורי ניסים ואף משתתפים בהילולה שלו, הנחגגת בכ"ה בסיוון בכל שנה.

צילום: מתוך עמוד הפייסבוק עמותת בית המורשת הדרוזית ג'וליס

יאנוח - ג'ת

אלון הברכה של אבו־ערוס

המסורת הדרוזית מספרת על מפיץ הדת הדרוזית, אבו־ערוס, שחי על הגבעה עוד במאה ה־11, מאות שנים לפני שהוקם עליה הכפר ג'ת הגלילית. הוא חי במערה ופגש בחמשת חבריו מן האזור, מפיצי הדת אף הם,

אלה ארץ־ישראלית, אלון התולע, קטלב, כליל החורש, אחירותם ועוד.

מסלול הטיול: במקום ניתן לעשות שני מסלולים; מסלול מעגלי קצר ומסלול ארוך יותר, המחייב "הקפצת" הרכבים לנקודת הסיום.

מסלול קצר: (שביל קטלבי־ערון) מסלול מעגלי המסומן בצבע שחור, המתחיל ב"שביל הקטלב" ליד חניון הרכב, עובר בינות לסלעים ובחורש די צפוף ומוביל לשלושה עצי קטלב מרשימים המצויים במקום. המשכו חובר ל"שביל היערון" (על־שם המכרסם הניזון מבלוטי האלון).

כאן ניתן לתצפת לעבר רכס פקיעין ובקעת פקיעין מצד אחד, ותפן וכפר ורדים מן הצד האחר, וליהנות מהפריחה המרהיבה בעונת החורף והאביב.

בהגיענו לרחבת הפסלים נוכל להתרווח וליהנות משלל צורות הסלע לפני שנחזור לרכבים.

הערה: ניתן לבצע את שבילי קטלבי־ערון המעגליים בנפרד.

משך ההליכה בקטע כשעה.

מסלול ארוך: (שביל הממותות) מרחבת הפסלים ממשיכים במסלול המסומן באדום,

תחת אלון ליד מערתו או ליד זיתים שצמחו בסמוך. בצל האלון או הזיתים היו נאספים מפיצי הדת חדורי האמונה כדי לשמוע את דברי התבונה של אבו־ערוס, ולדון בעניינים של קדושה ורוח. כיום נמצא קברו של אבו־ערוס במקום שבו הייתה מערתו, מעליו כיפה וצמוד אליו נמצאת הח'לוה של ג'ת.

האלון הסמוך הפך לעץ מקודש וגדול מידות, המביא ברכה ומכונה "אל־מבארכה" - עץ או מקום המביא ברכה. המאמינים נוהגים לשבת תחתיו כדי להתברך בו, לנשק את גזעו העבות ולהוביל חתן ביום חתונתו סביב העץ. לא רחוק מן האלון נמצאים שלושה עצי זית, שניים צעירים ואחד זקן ומרשים, וגם הם מקודשים ומביאים ברכה.

כְּסֵרָא־סַמִּיעַ

פארק הסלעים בכְּסֵרָא

נמצא בשמורת הר סנה, ובו ניתן להתרשם משכבות הסלע המונחות זו על זו, כשאחדות נראות כגושי אבן ענקיים בצורות שונות ומשונות; חיות ענק, פטריות, עמודים, צנירים, מחילות, מערות ועוד. ברקע הפארק נוף חורש ים תיכוני סבוך של עצי אלון מצוי,

פארק הסלעים בכְּסֵרָא (צילום: שלומית סדן)

הביקור בבית המורשת הדרוזית הוא חוויה מהנה הן במסגרת פרטית והן במסגרת קבוצתית. בבית תצוגה ענפה ומרהיבה של מוצגים רבים מחיי היום-יום של העדה הדרוזית ובמשך התקופות השונות.

הבית פתוח בכל ימות השבוע, ובמקום מדריך צמוד לליווי קבוצות.

לתיאום: 050-6204457.

קבר שיח' אמין טריף ז"ל

מי שהיה מנהיגה של העדה הדרוזית במשך כחמישים שנה, ונקבר בביתו במרכז הכפר. הבית משמש כיום מקום קדוש לדרוזים, ופתוח לכול. המבקרים מתבקשים לבוא בלבוש צנוע ולחלוץ את נעליהם לפני הכניסה לבית. בחדר אחד נמצא הקבר כאשר בחדר הסמוך לקברו, לשעבר חדר קבלת האורחים, יש תמונות של טריף עם כל מנהיגי ישראל. בחדר נוסף בבית נמצא מוזאון קטן, ובו מוצגים חפציו האישיים של טריף.

עוברים בינות לחורש צפוף וליד סלע מעניין מאוד. השביל נוח וחלקו מוצל. כעבור כ-15 דקות מגיעים לשטח פתוח, וכאן ניתן לראות מגוון פרחים גדול ומאובנים. מהשטח הפתוח נכנס השביל שוב לחורש, ומגיע לכביש העולה מכפר ורדים לפארק התעשייה תפן. בכביש פונים ימינה וצועדים עד תחנת הדלק, שם משאירים את הרכב.

משך ההליכה: כשעתיים.

דרגת קושי: משפחתי.

דרכי הגעה למסלול: על כביש כרמיאל-מעלות (854), אחרי כארבעה קילומטרים מגיעים לצומת הכניסה לכסרא, פונים ימינה לתוך הכפר וחוצים אותו. על הכביש שממשיך אל הכפר סמיע, בין שני הכפרים, יש פניה שמאלה לפי שילוט אל "פארק הסלעים".

ג'וליס

בית המורשת הדרוזית בג'וליס

הוקם במטרה לשמר את המורשת הדרוזית ולהעבירה מדור לדור, לטובת הקניית ערכים לנוער וכמובן העברת הידע, ההווי והפולקלור לשאר העדות בארץ ובעולם.

פקיעין

בית הכנסת העתיק בפקיעין

שוכן בלב גרעין הכפר ושימש על-פי המסורת כבית מדרשו של רבי יהושע בן חנניה, רבו של רבי עקיבא, ומאז לאורך הדורות התפללו בו יהודי פקיעין. בבית הכנסת העתיק שתי אבנים שעל-פי המסורת הובאו מירושלים על-ידי יהודי פקיעין המקוריים - כוהני בית המקדש שנדדו למקום. על האבנים מסותתים סמלים יהודיים, כשבארון הקודש ספר תורה עתיק בן מאות שנים.

מרגלית זינאתי (צילום: מתוך פייסבוק בית זינאתי)

מוצגת היסטוריית הקהילה היהודית במשך התקופות ההיסטוריות מימי רשב"י ועד מרגלית זינאתי. המיצג ערוך בצורה חויתית באמצעות שחקן המטייל באתרי פקיעין העתיקה, ובסיום המיצג, מרגלית פוגשת בקהל למפגש קצר.

משך המיצג רבע שעה, ומשך הביקור כולו כ־20-30 דקות + תרגום לאנגלית.

שעות פתיחה: ראשון-חמישי 9:00-16:30;
שישי 9:00-13:30, או בתיאום מראש
לקבוצות בטלפון: 04-9997197.

מערת רבי שמעון בר יוחאי

על־פי המסורת במערה בפקיעין הסתתר התנא רבי שמעון בר יוחאי עם בנו רבי אלעזר מפני הרומאים במשך 13 שנים ושם התגלו לו סודות חוכמת הקבלה. ליד המערה נמצאים עץ החרוב העתיק והמעייין, והמקום

צילום: שמוליק כהן

צילום: מיכאל יעקובסון

ב־תרל"ג (1873) שופץ בית הכנסת על־ידי רבי רפאל הלוי, יהודי עשיר מביירות, ותרומתו מונצחת במשקוף בית הכנסת. בית הכנסת נבנה על חורבות בית כנסת עתיק ממנו, שניזוק ברעידת אדמה ב־1837. ב־1950 שופץ בית הכנסת בסיועו של ח"כ יצחק בן־צבי, והוא משמש כיום את יהודי הגליל לשמחותיהם, את המתארחים בכפר לתפילותיהם וכאתר תיירות פופולרי. בית הכנסת נשמר ומטופל מזה עשרות שנים על־ידי מרגלית זינאתי, בת לאחת ממשפחות הקהילה היהודית העתיקה בפקיעין.

חזית בית הכנסת מופיעה על צדו האחורי של שטר של מאה שקלים, המנציח את פועלו של יצחק בן־צבי.

בית רחל ינאית בן צבי

מרכז המבקרים, הנקרא גם בית רחל ינאית בן־צבי, היה בעברו מחסן. כיום יש במרכז המבקרים מוזאון הכולל חפצים שונים בבית הפלאח היהודי הגלילי - חפצים מתחום החקלאות (כלי עבודה מחרשה וכדומה), וחפצים ממלאכות המטבח השונות (אבני רחיים, כדי שמן עתיקים).

ניתן לצפות במיצג אורקולי בפקיעין - המוצג בתוך החלל העתיק של בית זינאתי, ובו

עם כיסוי ראש מפאת כבוד המקום. ניתן לשמוע הרצאה מפורטת על האתר מהשיח' שמתחזק את המקום.

הכניסה למקום היא ללא תשלום, אולם ניתן להשאיר תרומה כספית סמלית בקופה.

מזאר שיח' מוסטפה באדר

בית התפילה הראשון בחורפיש הקרוי על שם שיח' מוסטפה באדר, שנחשב לפוסק הלכה ולצדיק שנקשרו בשמו סיפורי ניסים, והיה זה שהקים את בית התפילה. מעל שרידיו של בית התפילה הוקם מבנה.

ביוזמת המשפחה, מכובדים ותושבי המקום שופץ המבנה, וב-2015 נחנך המקום הקדוש על-ידי המנהיגות הדתית ומשמש כיום כמקום עלייה לרגל.

שיח' קאסם באדר מנהל את מרכז השלום וההידברות העולמית הדרוזית. שיח' קאסם מעביר שיחות בנושא הדרוזים בעברית, ערבית ואנגלית ובנוסף מנהל את האתר על-שם שיח' מוסטפה באדר.

לתיאום ביקור/שיחה: 052-9511550.

נחשב לקדוש גם בעיני תושביה הלא יהודים של פקיעין. תושבי הכפר הנוצרים והדרוזים מכנים את המערה בשם "בני יעקב", ויהודים וערבים כאחד מדליקים נרות ומניחים מטבעות וכפי שמן בפתח המערה. מדרגות אבן מוליכות למקום מהכביש הסמוך.

מעין הכפר

המעין שנובע במרכז הכפר נקרא בפי המקומיים "עין אל-בלד" - "מעין הכפר". סביב המעין בתי אבן עתיקים, ולידו עץ התות המפורסם המהווה עדות לגידול תולעי משי באזור בעבר. ליד המעין מתנוסס דגל העדה הדרוזית וניצבים פסלי כמאל ג'נבלאט וסולטאן אל-אטראש - ממנהיגי העדה הדרוזית.

צילום: מתוך אתר בית זינאתי

חורפיש

קבר הנביא סבלאן

נמצא בפסגת הר זבול במרומי הכפר חורפיש, בגובה 814 מטרים מעל פני הים ונחשב לאחד מהמקומות המקודשים לדרוזים. בכניסה למבנה יש לחלוץ נעליים ולהיכנס

צילום: ר. הרטוב

באזור הכפרים נמצאים הר ורדים והר ורדה. מערבית לכפר נמצאת שמורת יער אודם, ובה ניתן לבקר ביקב הר אודם המצוין וביער האיילים.

עין קנייא

קבר שעבנה

ככפר נמצא הקבר של בתו של נבי חזורי, הקדוש לדרוזים.

קבר שיח' עות'מאן א(ל)-חזורי והמערה.

מצפון לכפר עין קנייא, בצד הכביש המעפיל לנווה אטי"ב בפסגת הגבעה, נמצא קברו של שיח' עותמאן א(ל)-חזורי, ומסביב לקבר נמצאים קברים של נכבדים שביקשו להיקבר בסמוך.

לפי המסורת הדרוזית א(ל)-חזורי היה אוהב שלום שחי בתקופה קדומה: בין תקופת האבות לממלכה המאוחדת. האגדות

צילום: אבישי טייכר

חדר ההנצחה לאל"ם נביה מרעי

אל"ם נביה מרעי מחורפיש. נהרג בעימותים שהתרחשו ברצועה ב-1996, בעודו בן 42, ונקבר בחלקה הצבאית בבית העלמין בחורפיש. אל"ם מרעי הוא החלל הדרוזי בעל הדרגה הגבוהה ביותר בצה"ל שנהרג בקרב, ובביתו בחורפיש הוקם חדר ההנצחה ובו תערוכה לזכרו.

טלפון ליצירת קשר:
04-9977256 או 050-7397820.

כפרי הדרוזים ברמת הגולן

מסעדה ובוקעתה

ברכת רם

אגם מים טבעי שנמצא בין הכפרים הדרוזים מג'דל שמש ומסעדה שבצפון רמת הגולן. כיום הבריכה מתפקדת כמאגר מים, ובמימיה משקים גידולים באזור. השם המקובל בערבית למקום הוא "בח'ירת מסעדה" על-שם הכפר הדרוזי הסמוך מסעדה. בבריכה נמצאה צלמית חשובה ביותר - "ונוס מברכת רם", שנחשבת לייצוג העתיק ביותר של דמות אנושית הקיים בתיעוד הארכאולוגי.

חורשת שבעת החסידים ליד עין קניא

קרוב לקבר יש חורשה של 73 עצי אלון מצוי שנתקדשו במסורת, וגיל רוב העצים כמאה שנים. בנוסף, החורשה מיוחסת לשבעת החסידים שהתגוררו בה בקיץ, ובחורף היו עוברים להתגורר בחורשת העשרה - חורשת טל. בשל קדושת המקום חל איסור מוחלט לפגוע בעצים או לגעת בענפים היבשים שלהם.

בסביבות הכפר עין קניא מעיינות רבים, וניתן לבקר גם במפל סער השוצף בחודשי החורף.

...

בשביל הבנים

תואי טיולים מסומן המחבר בין הכפרים הדרוזיים בכרמל ובגליל, מדאלית אל-כרמל ועוספיה עד קבר נבי שעיב. אורכו של השביל כ-250 קילומטרים, ובו סומנו 18 אבני

מספרות שכאשר מחרחרי מלחמה נתקלו בשיח' - סופם היה מר. א(ל)-חזורי נהג לחלק לעוברי אורח מלח בעל סגולה מיוחדת: הוא היה ערב לחיכם של אוהבי ושוחרי שלום, אבל אם טעמו ממנו אחרים - אבדו. המקום נבנה מקומה אחת, והקבר נמצא במרכז החדר. במקום שני חדרים נוספים לשימוש המבקרים.

מערת שיח' עותמאן א(ל)-חזורי

מדרום לקבר נמצאת מערה קדושה לדרוזים והיא מיוחסת לשיח' זה.

המערה חצובה בסלע, וכוללת כניסה ממנה עוברים לשני חדרים. לפי המסורת הדרוזית, א(ל)-חזורי עזב את ביתו והלך להתגורר במערה זו.

מרוץ שביל הבנים (צילום: רביע באשא)

תא"ל (מיל') אמל אסעד הוא היוזם והמייסד של פרויקט זה.

פינה ראשונות שבעקבותיהן יוקמו מצפורים שיספרו את סיפורה של העדה הדרוזית.

השביל נועד לאפשר לציבור הרחב לטייל באזור וליהנות מן הנוף הקסום, להתארח בכפרי הדרוזים ולהכיר את בני העדה ואת אורחות חייהם.

מדי שנה מתקיים מרוץ "בשביל הבנים" לזכרם של הלוחמים בני העדה הדרוזית, ובו משתתפים אנשים רבים מכל גווני הקשת הישראלית ובהם אנשי צבא, לוחמים ומפקדים מהעבר וההווה.

על פנים ורח

דרוזים

מקלובה

מתכון ל-6 מנות

אופן ההכנה

בתוך הסיר שמים את העוף עם בוקה גרני (ירקות שורש כמו: בצל, גזר וסלרי - רק לבישול העוף) ומוסיפים מים עד שהעוף מכוסה.

מבשלים את העוף עד שעה.

אחרי שהעוף מוכן, מקררים אותו ומתחילים לפרק אותו מעצמות.

מפרקים את הכרובית לראשים גדולים, כ-2 סנטימטרים כל ראש.

מחממים במחבת ווק שליש כוס שמן לטיגון עמוק, ומטגנים את הכרובית עד לקבלת צבע זהבהב קרוב לחום.

מרכיבים

- אורז בסמטי - 3 כוסות.
- עוף שלם טרי.
- כרובית בינונית מטוגנת.
- מלח - כפית שטוחה.
- פלפל שחור - 1/2 כפית שטוחה.
- קינמון - 1/4 כפית שטוחה.
- מוסקט טחון - 1/4 כפית.
- מים - 4 כוסות גדולות.
- שמן סויה - 2/3 כוס רגילה - שליש לכרובית ושליש לאורז.
- ציר עוף - 4 כוסות קטנות.

מערבבים היטב, מוסיפים את הכרובית וממשיכים לערבב למשך 30 שניות.

לאחר מכן מוסיפים את המים, מנמיכים את הלהבה ומבשלים 18-20 דקות עד שהאורז סופג את כל המים.

הצעת הגשה: מגישים בצלחת - מומלץ להגיש עם סלט ערבי או טבולה.

מוציאים למסננת כדי שכל השמן הנספג ייצא.

בינתיים מוסיפים את שליש כוס השמן השני אל הסיר, מחכים עד שיתחמם ואז מוסיפים את האורז ומתחילים לערבב עד שהאורז מצופה בכל השמן. לאחר מכן מוסיפים את בשר העוף שבושל קודם, ומוסיפים את המלח עם הפלפל, המוסקט והקינמון.

אורז דרוזי עשיר בתנור

מתכון ל-10 מנות

מרכיבים

- אורז פרסי 2 כוסות.
- בצל - 2 יחידות בינוניות - בצלים קצוצים גס.
- חומוס שלם - 2 קופסאות שימורים מסוננות.
- כוסברה - צרור כוסברה קצוזה.
- שום - כף שום כתוש.
- כמון טחון - 1.5 כפות שטוחות.
- כורכום - כף שטוחה.
- חוואג' למרק - כף שטוחה.
- פפריקה - 2 כפות שטוחות, פפריקה אדומה גרוסה גס.
- מלח - קורט.
- פלפל שחור - קורט.
- קינמון - קורט.
- שמן קנולה - 3/4 כוס קטנה.
- מים - לפי הצורך.

אופן ההכנה

פעם אחת באמצע החימום פותחים בזהירות את נייר הכסף, מוסיפים חצי כוס מים רותחים ומערבבים קצת על־מנת שהאורז שלמעלה יירד למטה ולהיפך, אוטמים שוב וממשיכים לאפות. סך־הכל אפייה במשך 4 שעות.

הצעת הגשה: אפשר להוסיף מלמעלה כרעי עוף מתובלים, כבדי עוף, בשר טחון שטוגן קלות עם מעט בצל.

מערבבים הכול בתבנית גדולה מאוד (חוץ מהשמון והמים) שתכיל הכול בנוחות.

מוסיפים 3/4 כוס שמן וארבע כוסות מים רותחים ומערבבים קצת.

אוטמים היטב בנייר כסף ומכניסים לתנור שחומם ל־220 מעלות.

אחרי 45 דקות מורידים את החום ל־140 מעלות וממשיכים לאפות עוד שלוש שעות.

פיתה דרוזית ביתית

מתכון ל-12 מנות

לאחר ההתפחה מחלקים את הבצק ל-12 כדורים, מכסים ומנחים בצד למנוחה של כ-10 דקות נוספות.

מקמחים את משטח העבודה, מרדדים את כדורי הבצק ומותחים עם הידיים כל כדור עד לקבלת בצק דק מאוד. ניתן לעשות שימוש בקערה הפוכה ועליה למתוח את הבצק, עד שהוא נהיה דק במיוחד (זה הסוד לפיתה מהמטבח הדרוזי). את השאריות מסביב חותכים ועושים שימוש חוזר בכדורי הבצק הנוספים.

אופים את כדורי הבצק המרודדים על גריל חשמלי, או מטגנים במחבת הפוכה גדולה על הגז. יש לשים לב כל הזמן לפיתה ולהפוך אותה באמצע האפייה או הטיגון (היא צריכה להיות מוכנה משני הצדדים).

לאחר שהפיתה הדרוזית מוכנה יש לכסות אותה במגבת.

מרכיבים

- קמח חיטה מלא - 1.5 כוסות - מנופה.
- קמח לבן - 2.5 כוסות - מנופה.
- סוכר - כף שטוחה.
- מלח - כף שטוחה.
- שמרים יבשים - כף שטוחה.
- שמן קנולה - כף.
- מים - לפי הצורך, עד ליצירת בצק חלק ולא דביק.

אופן ההכנה

מערבבים את כל המצרכים יחד ולשים כ-5 דקות עד לקבלת בצק חלק ולא דביק (אפשר במיקסר ואפשר באופן ידני).

לאחר שמתקבל בצק, שמים מעט שמן בקערה ומניחים בה את הבצק להתפחה של כחצי שעה.

באבא גנוג' חציל קלוי עם טחינה

- צנוברים קלופים - 10 גרם, לקישוט.
- מים - 1/2 כוס רגילה.

אופן ההכנה

עושים בחציל חורים קטנים ומכניסים את שיני השום בתוכם.

שמים את החציל על האש עד שהוא יישרף מכל הצדדים.

בזמן שהחציל על האש מכינים את הטחינה בצד.

להכנת הטחינה - חצי כוס טחינה, קורט מלח, לימון אחד סחוט, חצי כוס מים ומערבבים

מרכיבים

- חציל - יחידה בינונית.
- טחינה גולמית - 1/2 כוס.
- רימון - 10 כפות.
- שום - 3 שיניים.
- מלח גס - קורט, לפי הטעם.
- פלפל שחור - 1/4 כפית שטוחה, לפי הטעם.
- מיץ לימון - מלימון אחד.
- פטרוזיליה - 2 גבעולים בינוניים - לקישוט.

לאחר שהחציל התקרר ואפשר לתפוס אותו ביד, מתחילים לקלף אותו באיטיות, כדי לשמור על הצורה שלו.

מניחים את החציל בצלחת, מוזגים מעליו את הטחינה ואחר כך את מפזרים את גרגירי הרימון מלמעלה. מפזרים קצת עלי פטרוזיליה וצנובר לקישוט.

הכול ביחד. יש להיזהר שהטחינה לא תהיה דלילה ולא סמיכה, ולהוסיף טעמים לפי הצורך או הטעם האישי.

אחרי שהחציל מוכן נותנים לו להתקרר, מפזרים את הרימון ומנקים אותו טוב - שלא יהיו שאריות קליפה.

סינייה

אופן ההכנה

קוצצים דק את הבצל והפטרזויליה, מערבבים עם הבשר והשום ומוסיפים את הבהרט.

שמים קצת שמן זית בתבנית, דואגים לשמן את כל התבנית ושמים את הבשר בשכבה אחידה.

מכניסים לתנור שחומם מראש ל-180 מעלות לחצי שעה עד שהשכבה העליונה של הבשר משחימה קצת.

מעל לבשר שמים שכבה של עגבניות פרוסות ומחזירים לתנור לרבע שעה.

מתבלים את הטחינה עם השום, המלח ומיץ הלימון ומערבבים היטב.

יוצקים את הטחינה מלמעלה, מפזרים בצורה אחידה את הצנוברים ומחזירים לתנור לחצי שעה נוספת.

מרכיבים

- בשר טחון (רצוי כבש אבל אפשר גם עם בקר) - 1 ק"ג.
- בהרט - כף.
- פטרזויליה - חבילה אחת.
- שמן זית.
- שום - 2 שינים.
- בצלים - 2.
- טחינה - כוס מדוללת במים.
- לימון.
- שום - שן כתושה.
- מלח.
- צנובר - 100 גרם.

לִבְנָה

על־מנת להכין לִבְנָה בצורה המסורתית יש לקנות חיתול בד, שבעזרתו הופכים את היוגורט לגבינה

מרכיבים

- שמן זית.
- מלח - 3/4 כפית.
- יוגורט - 6 גביעים של 4.5%.

אופן ההכנה

מערבבים את היוגורט והמלח, ממלאים את החיתול (קושרים את החיתול בצורה כזו שלא

יישארו פתחים), ותולים בחוץ כדי שהמים יטפטפו החוצה.

לאחר 24 שעות פותחים את החיתול, ומקבלים לִבְנָה 9% שומן.

אין לערבב תבלינים במהלך ההכנה, משום שהתבלינים סופחים מים ומונעים את יציאתם.

חיי מודף: כשבועיים.

עלי גפן ממולאים

מסדרים את כל העלים המגולגלים בסיר בצורה צפופה, מעל השכבה של פרוסות העגבנייה השנייה שפרסנו. כשהסיר מלא פורסים את העגבנייה השלישית ומניחים את הפרוסות מעל עלי הגפן שבסיר.

מפזרים עוד חצי כפית מלח על פרוסות העגבניות ומניחים מעל צלחת הפוכה שתשמש בעת הבישול כמשקולת, ותמנע מעלי הגפן להיפתח.

בעדינות שופכים מים רותחים עד קצת מעל גובה הצלחת.

מכסים את הסיר עם הצלחת ההפוכה בפנים ומבשלים על אש גבוהה. כשהמים מגיעים לרתיחה מנמיכים את האש ומבשלים 30-40 דקות.

מרכיבים

- 40 עלי גפן גדולים
- 1.5 כוסות אורז חצי עגול
- 3 עגבניות
- 1/2 כוס שמן זית
- 1 כף בהרט
- 2 כפיות קינמון
- 1 כפית פלפל שחור טחון
- 1 כפית גדושה של מלח

אופן ההכנה

מניחים את האורז בקערה. מגרדים בפומפייה עגבנייה אחת אל תוך האורז ומוסיפים את שמן הזית והתבלינים. מערבבים היטב.

את העגבנייה השנייה פורסים לרצועות ומניחים בתחתית סיר בגודל בינוני.

משטחים בכף היד עלה גפן אחד כשהצד המבריק כלפי מטה והצד עם העורקים כלפי מעלה. מניחים חצי כפית אורז באמצע העלה ומעבירים את צדדי העלה כלפי האמצע. מגולגלים את העלה לצורה של סיגר. צריך לדאוג להכניס פנימה את קצוות העלה לפני שמגולגלים, כדי שהעלה יישאר סגור בזמן הבישול.

מוסלמים

האסלאם

דת האסלאם היא דת מונותאיסטית אברהמית שמהותה כניעה מלאה לאל והקפדה על משנתו של מוחמד, הנחשב בקרב כלל המוסלמים לנביא החשוב והאחרון. מספרם הכולל של המאמינים באסלאם הנקראים מוסלמים מוערך על-פי אומדנים שונים כ-1.5 מיליארד, והם הקהילה הדתית השנייה בגודלה בעולם לאחר הנצרות. מרבית המוסלמים חיים במדינות אסיה ואפריקה, ומיעוטם במזרח-התיכון.

התפתחות האסלאם

מוחמד בן עבדאללה נולד בעיר מכה השוכנת בערב-הסעודית, כבן לשבט הקורישי שהיו סוחרים עשירים מאוד.

אין מקור המציין במדויק מתי נולד מוחמד, אך תאריך לידתו משוער ל-570 לספירה.

ציור פרסי מתחילת המאה ה-16 המתאר את עלייתו של מוחמד השמיני

כאשר היה מוחמד בן 25 התחתן עם סוחרת עשירה ומכובדת ושמה חדיג'ה, שהייתה הראשונה שתמכה בו והאמינה לבשורותיו. למוחמד ולחדיג'ה נולדו חמישה ילדים: בן בשם אברההים שמת בצעירותו, וארבע בנות: זינב, אם-כלתום, רֶקִיָה ופאטמה. לאחר מות ח'דיג'ה הנביא התחתן עם נשים נוספות.

מעט לעת נהג מוחמד להתבודד במערת חירא הסמוכה למכה. באחד הימים, בהיותו במערה, התגלה אליו המלאך גבריאל וקרא באוזניו פסוקים מן הקוראן. מוחמד נבהל מהמחזה, אולם הבין כי הוטלה עליו המשימה להפיץ את דבר האל כשליחו. לפי אמונת האסלאם הוסיף המלאך להתגלות למוחמד במשך 23 שנים.

על-פי הקוראן, בפרק זמן זה התרחשו נסים גדולים בחייו של מוחמד: נס אל-אסראא ואל-מעראג' - המסע הלילי והעלייה לירושלים. בהתאם לאמונה, נסע הנביא ממכה לכיפת הסלע על-גבי בהמה פלאית ששמה אל-בוראק, ומשם עלה לשמיים. התנגדותם של התושבים במכה למוחמד התגברה והחריפה, מכיוון שהטיף נגד עבודת האלילים שהייתה נהוגה במקום. ב-622, בשל פחד מרודפיו וממתנגדיו, אולצו מוחמד ותומכיו לעזוב את מכה ולעבור לאל-מדינה. שנה זו נחשבת כשנה הראשונה בלוח השנה המוסלמי - ההיג'רי, הנקרא שם על שם ההג'רה - ההגירה.

בעת ששהה באל-מדינה המשיך מוחמד בהטפותיו נגד עבודת האלילים ובקריאתו לאמונה באל אחד, וסביבו התאספו מאמינים רבים. ב-630 חזרו הנביא ותומכיו למכה, הפעם כמנוצחים. הם הרסו את מוקדי העבודה הזרה, מלבד הכעבה האלילית שלא נהרסה וקיבלה אופי אחר, ומכה נעשתה לעיר הקדושה ביותר לאסלאם. ב-632 לספירה מת

לאחר מאבק כוחות קצר נתמנה אבו בכר לירוש, לאחריו עומר אבן אל-ח'טאב ועות'מאן אבן-עפאן, ורק לאחר רצח האחרון עלידי מורדים בשעה שקרא בקוראן - התמנה עלי לח'ליף.

מינויו של עלי לא היה מקובל על כלל המאמינים, ופתח מלחמת אחים עקובה מדם. לאחר קרבות בתוך הקהילה המוסלמית בין תומכיו ומתנגדיו, נרצח עלי והשלטון עבר ב-661 למעאווייה מבית אומיה, שריכוז את הממשל בדמשק.

בני עלי המשיכו להיאבק על השלטון אך ללא הצלחה. חסין בן עלי נהרג ב-680, וראשו הערוף הוצג לראווה בדמשק.

השיעים נחשבו ככופרים בעיני הסונים, ונרדפו עלידיהם. עימות עקוב מדם נמשך בין שתי הסיעות עד היום במקומות שונים בעולם.

במשך השנים התפצלו מן השיעה סיעות נוספות וזרמים קטנים ועצמאיים הנקראים ה"ח'ואריג" ("החורגים") שחרגו מן השיעה. בהם ניתן למצוא את האסמאעילים, העלווים, הדרוזים, הבהאים והאחמדים.

מוחמד ונקבר באל-מדינה, אז קיבלו עליהם כל תושבי חצי האי ערב את דת האסלאם.

הפלגים באסלאם

באסלאם קיימים שני זרמים מרכזיים - הסונה והשיעה.

מקורו של התואר "סוני" הוא מהמילה הערבית סונה, שמשמעותה הנוהג ואורחות החיים של אדם מסוים, אשר ראוי לחקותם. משמעות המילה "שיעה" היא סיעה.

הזרם הגדול והמרכזי באסלאם הוא ה"סונה", כשהסונים מונים למעלה מ-80% מכלל המוסלמים בעולם ותפוצתם בעיקר במדינות אסיה ואפריקה. תפוצת האוכלוסייה השיעית היא בעיקר באיראן אך גם בבחריין, עיראק, אזרביג'אן, לבנון ועוד. במאה ה-19 צמחו מן האסלאם זרמים דתיים נוספים ובהם: הבהאים, האחמדים ועוד.

התפתחות הזרמים באסלאם

ב-632 לספירה, עם מותו של הנביא מוחמד, אירע באסלאם קרע סביב השאלה מי יירש את מקומו מכיוון שהנביא עצמו לא קבע בימי חייו מי יהיה יורשו, ובשעת מותו לא היו לו בנים.

השיעים טענו שעל הח'ליף החדש להיות דווקא ממשפחת הנביא ולא מבין חבריו, וראו בעלי אבן אברטאלב, בן דודו וחתנו של הנביא שהיה נשוי לפטימה בתו של מוחמד, את יורשו הטבעי.

הסונים טענו כי יורשו של הנביא מוחמד אינו צריך להיות בהכרח ממשפחתו, אלא דווקא מישהו מזקני השבט וחבריו שהיו קרובים אליו בחייו, וראו באבו בכר יורש ראוי.

צילום: רביע באשא

ו-36.2% מכלל תושבי העיר. היישוב השני בגודלו מבחינת מספר התושבים המוסלמיים הוא העיר רהט שבנגב, המונה כ-64 אלף מוסלמים. יישובים נוספים שבהם יש ריכוז גדול של האוכלוסייה המוסלמית הם נצרת ואום אל-פחם (כ-53 אלף תושבים כל אחת).

המוסלמים בישראל

המוסלמים בישראל מתחלקים לשלוש קבוצות אוכלוסייה עיקריות: הערבים הפלסטינים, הבדואים והצ'רקסים. כ-75% מהערבים בישראל הם מוסלמים, וכ-10% הם בדואים.

בתי דין שרעיים

בתי הדין השרעיים קיימים מאז האימפריה העות'מאנית, אז שימשו בית המשפט של המדינה. המנדט הבריטי השאיר את המצב המשפטי שקדם לו בכפוף לשינויים שהכניס, וכך נשאר בתי הדין השרעיים על כנם, אולם סמכויותיהם נתחמו לענייני המעמד האישי של המוסלמים בלבד. מדינת ישראל הכירה בבתי הדין הללו, בסמכויותיהם ובדין התקף בהם, בהתאם לפקודת סדרי שלטון ומשפט, ואף חוקקה את חוק הקאדים לאישור מינויים

הקהילה הצ'רקסית היא קהילה קטנה המונה כ-5,000 איש ומוצאה מהקווקז. בארץ מתגוררים הצ'רקסים בכפרים כמא וריחניה, כאשר רוב המוסלמים בארץ חיים בגליל, נגב ובמשולש.

על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נכון ל-2019 נאמדה האוכלוסייה המוסלמית בישראל ב-1.6 מיליון נפש, שהם 17.8% מכלל תושבי ישראל. הריכוז הגדול ביותר של מוסלמים נמצא בירושלים - כ-337 אלף, שהם 21% מכלל המוסלמים בישראל

צילום: מתוך אתר השירותים והמידע הממשלתי

גרביה. מתוקף סמכותו דן בית הדין השרעי בענייני מעמד האישי של האזרחים כדוגמת נישואין, גירושין, ירושה, אפטרופסות, אימוץ, המרת דת לאסלאם, הקדשים ועוד.

ב־2017 מינתה הוועדה לבחירת קאדים את עו"ד הנא חטיב לתפקיד קאדי - הפעם הראשונה שבו מונתה אישה לתפקיד זה.

שהכיר בקאדים שניהנו בבתי הדין ערב הקמת המדינה.

לבני הדת המוסלמית בארץ יש שבעה בתי דין שרעיים הדנים על־פי הדת ונמצאים בירושלים, בבאר שבע, בטייבה, בבאקה אל־גרביה, בחיפה, בנצרת ובעכו. השופט בבית דין כזה נקרא קאדי. כמו כן קיימים שני בתי דין שרעיים לערעורים בירושלים ובבאקה אל־

מוסלמים

דת הלאסלאם

- מגילות המיוחסות לאברהם; זבור - ספר התהילים המיוחס לדוד המלך שנחשב לנביא באסלאם; תאוראת - התורה כפי שהתגלתה לנביא משה; אנג'ל - הבשורות שהתגלו לישו; והקוראן, שהתגלה ונמסר לנביא מוחמד.

אמונה בנביאי ו שליחיו של אלה

המוסלמים מאמינים שהאל שלח נביאים ששימשו כשליחים שקדמו למוחמד, וקראו כולם לעבוד את האל. המוסלמים מאמינים בקיומם, בשמותיהם ובמסריהם.

אמונה ב"יום אל־קיאמה" (יום הדין)

המוסלמים מאמינים שבקץ הימים שופט אלוהים את כל בני האדם לפי מעשיהם. אלו שעשו מעשים טובים נידונים לגן העדן. מבין אלה שלא שעו להוראותיו ולחוקיו של האל חלק יזכה למחילה וכפרה, והחלק האחר יישלח לעונש בגיהנום. ביום זה יקומו המתים לתחייה.

קדר וואל קאדר (גורל, ההשגחה העליונה)

המוסלמים מאמינים שכל הדברים המתרחשים בעולם, הטובים והרעים, הם על־פי רצונו של האל והשגחתו.

ההלכה המוסלמית - שריעה

ההלכה המוסלמית מכונה "שריעה", ומהווה את מכלול המצוות והחוקים המחייבים את המאמין המוסלמי בכל תחומי החיים.

עיקרי אמונה

האמונה האסלאמית עומדת על שישה עיקרי יסוד:

האמונה באל אחד

המוסלמים מאמינים באל אחד שיש לעבוד אותו ולציית לחוקיו.

האמונה במלאכים

המוסלמים מאמינים בקיומם של מלאכים, בשמותיהם, בתפקידיהם ובתיאוריהם כפי שמופיעים בקוראן ובסנה.

האמונה בכל ספרי הקודש ובצדקתם ושמקורם מאלוהים

המוסלמים מאמינים בכך שהאל העביר דרך שליחיו ונביאיו ספרי קודש לאנושות, הנובעים כולם מאותו מקור אלוהי. כמו כן הם מאמינים בטקסט המקורי של הספרים הללו כפי שהיה כאשר התגלו, אך אינם מאמינים שהטקסטים שרדו בגרסתם המקורית. חמשת ספרי הקודש האלוהיים הם: סחוף אברההים

צילום: רביע באשא

בגופו, והתפילה יכולה להיעשות בכל מקום בלי צורך במניין.

כל תפילה כוללת את סורת (א) לִפְאֲתַחַה - הפרשה הפותחת את הקוראן והמדברת על ייחודו של האל, וכן פרשה או פרשות נוספות מן הקוראן לפי בחירתו של כל אחד.

בימי שישי ובחגים נערכת במסגד תפילה בציבור שכוללת לפחות 12 גברים מוסלמים. את התפילה במסגד מנהל האמאם, כשהתפילה בציבור כוללת דרשה בנושא דת שנישאת על-ידי הדרשן.

מצוות הצדקה - א(ל)־זכאה

מצווה על כל מוסלמי בעל יכולת לתת צדקה לעניים בשער קבוע, לרוב 2.5% מממונו, כאשר מטרת מתן הצדקה היא להיטהר מהחומריות ולקרוב את המאמין לאלוהים ואת המוסלמים איש לרעהו.

מצוות הצום - א(ל)־צום

חודש רַמְדָּאן הוא החודש התשיעי בשנה ההג'רית. מכיוון שהשנה המוסלמית נקבעת על-פי הירח ואין שנה מעוברת בלוח זה, חודש הרמדאן "זז" כעשרה ימים מדי שנה בהשוואה ללוח השנה הלועזי. קביעת תחילת

על-פי התפיסה הדתית, מקור החוק האסלאמי הוא אלוהי - הוא נמסר לבני אדם בהתגלות, ועל חכמי ההלכה לפרשו ולפרטו. לשְרִיעָה ארבעה מקורות: הקוראן, הסונה, האג'מאע (הלכה בדור מסוים), והק'אס - ההיקש מפְּסִיקָה בסוגיות דומות.

מצוות היסוד

באסלאם חמש מצוות יסוד, שהן עמודי התווך של האסלאם ומוטלות על כל המוסלמים ללא יוצא מן הכלל. כל מצוות היסוד נזכרות בקוראן, אך לא כחטיבה אחת. בספרות ה"חדית", המסורת שבעל-פה המיוחסת למוחמד וחבריו, מצאו עבון כינוי כללי - "ארכאן אל-אסלאם".

מצוות העדות - א(ל)־שהאדה

כל מאמין מוסלמי חייב להצהיר על האמונה ביחוד האל ובשליחותו של מוחמד. נוסח ההצהרה: "אין אלוהים מלבד אלה ומוחמד הוא שליחו". משפט זה נאמר על-ידי כל מוסלמי כמה פעמים ביום בזמן הקריאה לתפילה ובזמן התפילה עצמה, ובמקרים מיוחדים נוספים: תהליך התאסלמות, נישואין, חתימה על חוזה ועוד.

מצוות התפילה - א(ל)־צֻלָּאה

באסלאם יש שני סוגי תפילות: תפילה יומית אישית, ותפילה בציבור במסגד בימי שישי ובחגים. כל מוסלמי שהגיע לגיל בגרות מחויב לבצע חמש תפילות יומיות (צאלאת) בשעות קבועות במהלך היממה. בעלות השחר, בחצות היום, אחרי הצהריים, בשקיעה וברדת החשיכה. לפני כל תפילה על המאמין להיטהר באמצעות רחיצת חלקים

בתום יום הצום נוהגים המוסלמים לאכול את ארוחת האֶפְטָאר - ארוחת שבירת הצום.

האֶפְטָאר היא ארוחה בשרית חגיגית שבה משתתפים כל בני המשפחה ואורחים, ובסיומה מוגשים קינוחים מתוקים.

צום הרמדאן מסתיים בחג הנקרא עֵיד אל־פֶּטֶר.

מצוות העלייה לרגל - אל־חג'

חובה על כל הגברים והנשים המוסלמים, המבוגרים והבריאים בעלי היכולת, לעלות לרגל למכה לפחות פעם אחת בחייהם.

העלייה לרגל מתקיימת במועד קבוע בלוח השנה המוסלמי בחודש "דו אל־ח'ג'ה" - החודש ה־12 בלוח השנה המוסלמי - ונקראת בפי המוסלמים חג'.

קודם העלייה לרגל נדרש המאמין המוסלמי להסדיר את חובותיו, להתנקות מעוונותיו, להיטהר ולהתקדש. כמו כן על העולה לרגל להסתפר ולגזוז ציפורניים כחלק מטהרה זו.

בזמן העלייה לרגל עולה הרגל לובש בגד לבן מיוחד שעשוי משתי יריעות בד לבן ללא תפרים, והולך בראש גלוי וברגליים יחפות (או בסנדלים בלבד).

עולה הרגל מחויב להקיף את הפְּעֵבָה (מבנה גבוה דמוי קוביה בחצר המסגד) שבע פעמים ולגעת באבן השחורה שבתוכה (בקיר המזרחי של הכעבה נמצאת האבן השחורה, שקוטרה כשלושים סנטימטרים). מכיוון שיש במקום אלפי אנשים הדבר בלתי אפשרי, ורוב המשתתפים מבצעים נגיעה סמלית, אפילו באוויר. לאחר שבע ההקפות נדרש העולה לרגל לרוץ בין שתי גבעות (אל־צפא ואל־מרוה) שבע פעמים, כציון לריצתה של

החודש המוסלמי תלויה בעדות ראייה, וכתוצאה מכך המוסלמי הממוצע אינו יודע מתי מתחיל ונגמר הרמדאן עד להכרזת אנשי הדת. בחודש זה נוהגים בני הדת המוסלמית לצום למשך שלושים יום על־פי הכתוב בקוראן. הצום מתחיל בזריחת השמש ומסתיים בשקיעתה בקריאה לתפילת ערבית, כאשר בזמן הצום המאמינים נמנעים מקיום יחסי אישות ומעישון.

הצום הוא חובה על כולם, למעט ילדים ואנשים בעלי מגבלות בריאותיות, נשים בהיריון או במצב הנקה ואנשים לעת זקנה. כמו כן הצום אסור על נשים בימי הווסת, נוסעים למרחק וכדומה. מוסלמים שאינם יכולים לקיים את מצוות הצום מצוּיִים לאכול במהלך היום בְּצִנְעָה, כדי לא לפגוע ברגשות של אחרים, והחמצה של צום בדרך כלל גוררת השלמה שלו במועד מאוחר יותר, אך מוקדם ככל האפשר.

קדושתו של חודש הרמדאן נובעת מכך שבִּלִּיל 27 בחודש הקרוי "לִּיל אל־קֶדֶר" (ליל גזירת הגורלות) התגלה המלאך גבריאל לראשונה לנביא מוחמד להשמייע לו את דבר האל, ולראשונה "הורד" הקוראן לבני האדם. לפי האמונה המוסלמית, בימים הללו חורץ האל את גורלו של כל אדם ובשל כך נחשבים עשרת הימים האחרונים של חודש זה לבעלי משמעות רבה, שבהם נפתחים שערי השמיים ומשאלות ליבם של המאמינים נענות.

מטרת הצום היא לקרב את המאמינים לאלוהים ולכפר על חטאיהם, וכן ליצור הזדהות עם סבלם של העניים בחברה. ימים אלו הם ימי תשובה, חרטה ועבודה אישית על תיקון המידות ובהם מתחזקת ההקפדה על קיום המצוות ועל קריאה מרובה בקוראן וקיום התפילות.

כתבי קודש מוסלמיים

לאסלאם ספר קדוש אחד - הקוראן, ושישה ספרי חֵדִית' - אוספים של אמרות העוסקות באורח חייו, מנהגיו ואמירותיו של הנביא מוחמד, המהווים מופת לחיקוי לציבור המאמינים המוסלמים.

הקוראן

הקוראן הוא הספר הקדוש ביותר למוסלמים. על־פי המסורת, נמסר נוסח הקוראן לנביא מוחמד על־ידי המלאך גבריאל בהתגלויות שנמשכו על פני 22 שנים (610-632 לספירה). מוחמד העביר את נוסח ההתגלויות לחסידיו, ואלה העבירו אותן הלאה בעל־פה.

מבנה הקוראן

הקוראן מורכב מ־114 סורות (פרקים); כל סורה קרויה בשם שנקבע בהתאם לתוכן הדברים בסורה. הסורה הראשונה, המכונה "סורת אל־פאתחה" נמצאת בראש הקוראן

הגר כאשר חיפשה מים לה ולבנה ישמעאל כשגורשו על־ידי אברהם. משם עולים עולי הרגל להר הרחמים (ערפאת) ומקיימים שם טקס, שבו נישאת דרשה כציון לדרשה האחרונה שנתן הנביא מוחמד בעלייתו האחרונה לרגל לפני מותו.

מהר הרחמים עוברים לעמק מנא, לטקס השלכת אבנים הרומז לדחיית העוול. טקס זה נקרא "סקילת השטן", משום ששם, לפי האמונה, ניסה השטן לפתות את אברהם אבינו שלא להקריב את ישמעאל.

במנא מסתיימת העלייה לרגל, ובתום עשרה ימים, בסוף החג, חוגגים המוסלמים את חג הקורבן - עיד אל־אדחא במשך ארבעה ימים. בסיום מצוות העלייה לרגל מקבל עולה הרגל את התואר "חאג'".

יש באסלאם הטוענים שאפשר לקיים את מצוות העלייה לרגל (החג) באמצעות שליח, ואם אדם לא הצליח לקיים מצווה זו בחייו - מומלץ לירשיו לקיים אותה במקומו לאחר מותו.

כל המוסלמים בעולם, גם אלו שאינם דוברי ערבית, קוראים את הקוראן בנוסחו הערבי של הספר. על-פי ההלכה המוסלמית, אין אפשרות לקרוא את הקוראן בשפה אחרת בזמן תפילה, מכיוון שזו השפה שבה ירד מן השמיים.

תרגום הקוראן

הקוראן נחשב יצירה מושלמת ומקודשת שבלתי אפשרי לחקות או לתרגם אותה, ואסור לנסות לכתוב יצירה הדומה לה. עם זאת, מכיוון שרוב המוסלמים בעולם אינם ערבים ולא דוברי ערבית, תרגום הקוראן חיוני לשם העברת הטקסט לרוב המאמינים. הפשרה המקובלת באסלאם בסוגיה זו היא ראיית התרגום כפרשנות לקוראן, ולא כתרגום ממש.

לקוראן נעשו כמה תרגומים לעברית. התרגום הראשון שיצא לאור במהדורה מדעית הוא של פרופסור יואל ריבלין, אביו של נשיא המדינה ה־10 ראובן ריבלין.

ספרות החדית' - הסנה

הסנה היא אוסף האמונות והחובות הדתיות המוטלות על המוסלמי, ומהוות כעין תורה שבעל-פה המשלימה את הקוראן ומשמשת כמקור לקביעת הלכות, לפירוש המצוות ומקור למצוות שאינן מופיעות בקוראן כמו מצוות המילה. אוסף זה של אמונות וחובות מבוסס על אמירותיו של מוחמד, או של קבוצת תלמידיו שהיו מאמיניו הראשונים.

בדורות הראשונים לקיומה של דת האסלאם הועברו החדית'ים בעל-פה, ומאוחר יותר קובצו בשישה ספרים שכתבו מחברים שונים. ששת הקבצים נקראים "אֶל־פְּתָב אֶל־סְתָה"

מפאת חשיבותה, אף על-פי שהיא קצרה יחסית (שבעה פסוקים בלבד). סורה זו משמשת בסיס לתפילה המוסלמית, ועוסקת בדבקות באללה וביום הדין. כל סורה, למעט התשיעית, פותחת במילים: "בשם אללה הרחמן והרחום".

הקוראן נערך והועלה על הכתב בזמנו של הַקְ'לִיפָה השלישי, עֶתְ'מָאן בֶּן עֶפְאן, ב־651 לספירה - כ־20 שנים לאחר מות הנביא.

הסורות בקוראן מתחלקות לשני חלקים בהתאם לזמן הופעתן:

סורות מתקופת מכה. סורות קצרות ופיוטיות, המצויות בסוף הספר. נושאיהן: תיאור יום הדין, שכר הצדיק בגן עדן וייסורי הרשע בגיהנום, גדולת האל וייחודו לעומת אפסות האלילים, תיאור נפלאותיו והניסים שעשה, וסיפורי נביאים ושליחים שנשלחו להזהיר את בני עמם ולהשיבם אל דרך הישר (אברהם, יצחק, יעקב, נוח, לוט, משה, ישו ועוד).

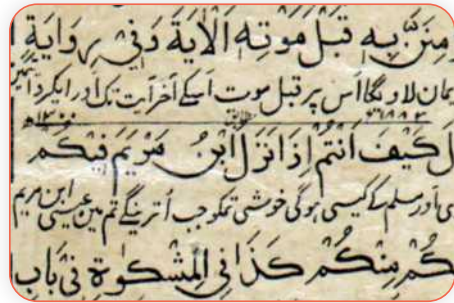
סורות מתקופת אל-מדינה. מאורעות היסטוריים, דברי חוק ומשפט בנושאים שונים: דיני פולחן (תקנות טהרה, תפילה, עלייה לרגל ועוד), דיני אישות (תקנות נישואין, גירושין, ירושה), דיני מלחמה (דיני שלל, שבויים, יחס לזרים), דיני מוסר (כיבוד אב ואם, דאגה ליתום ולאלמנה) וכיוצא בזה.

מפי אחד מחבריו מן המוסר המאוחר ביותר למוקדם ביותר; ו"מתן" ("גוף") - תוכן המסורת.

המסגד

בית התפילה המוסלמי. התפילה במסגד מתבצעת בכריעה, ועל כן לא מוצבים בו מקומות ישיבה. על רצפת המסגד פרושים שטיחים ססגוניים שעליהם המאמינים כורעים בעת התפילה. בקיר הפונה לכיוון מכה מצויה הגומֶּחָה - המוֹחְרָאב - המציינת לקהל המתפללים את כיוון התפילה. לצד הגומחה מצוי המֶּנְבֵּר - מִשְׁטָח מוגֶּבֶה מקושט ומהודר שעליו נושא האִמָּאם את דרשותיו. בצדיו של אולם התפילה נמצאים ספרי התפילה והעיון, ספרי קוראן, ספרי פרשנות

צילום: Drali 1954

("ששת הספרים"). אחד מהם, "אֶל־גְּאֻמַּע אֶל־צַחִיח" ("המקבץ המהימן") מאת אֶל־בַּחְאֵרִי, שנכתב במאה ה-9 לספירה, נחשב לשני בקדושתו לקוראן.

כל חֶדִית' מורכב משני חלקים: "אֶסְנַאד" ("סימוכין") - פירוט שלשלת מוסריו של החֶדִית' מאז נמסר מפי הנביא עצמו, או

מסגד אלחראם במכה

המקומות הקדושים לאסלאם

שלושת המסגדים הקדושים ביותר לאסלאם לפי סדר קדושתם הם מסגד אל-חראם במכה, מסגד הנביא באל-מדינה, ומסגד אל-אקצה בירושלים.

מסגד אל-חראם (בערבית: "המסגד הקדוש") הוא המסגד הראשון בקדושתו באסלאם. המסגד נמצא במכה, ומהווה בנוסף להיותו המסגד החשוב ביותר לאסלאם, גם המבנה הדתי הגדול ביותר בעולם. המסגד מקיף את הכעבה, שאליה פונים המוסלמים בעת התפילה.

מסגד אל-נבאוי (אל)-שריף באל-מדינה זהו המסגד השני בקדושתו באסלאם. המסגד נמצא באל-מדינה במחוז אל-ח'ג'אז במערב ערב-הסעודית. זהו המסגד הראשון שנבנה עלידי הנביא מוחמד, ושם מקום קבורתו. מלבדו קבורים במקום גם הח'ליפים הראשונים אבו בכר אל-צדיק ועומר אבן אל-ח'טאב.

מסגד אל-אקצ'א המסגד השלישי בקדושתו באסלאם. נקרא גם "המסגד הרחוק" בשל המרחק הרב שבין מכה וירושלים. מסגד זה נזכר בקוראן בתור יעדו של המסע הלילי של הנביא מוחמד ומקום עלייתו השמימה. בראשית האסלאם היו המוסלמים מתפללים לכיוון ירושלים, עד שהחליט מוחמד על-פי צו אלוקי לפנות לכיוון מסגד אל-חראם במכה. במתחם מסגד אל-אקצ'א נמצא גם מסגד "כיפת הסלע" עם כיפת הזהב.

הצטרפות לדת האסלאם

אדם האומר את ה"שהאדה" (הכרזת האמונה האסלאמית, הכוללת הצהרה בדבר בלעדיות האל ושליחותו האלוהית של מוחמד שליחו)

וקבצי חדית' המיועדים למתפללים. חלקיו השונים של המסגד מקושטים, ועל קירותיו הפנימיים והחיצוניים ותקרתו מופיעים קישוטים קליגרפיים, פסוקים מן הקוראן הכתובים בסוגי כתב שונים ויפים. התפילה במסגד נפרדת ומצויה בו עזרת נשים.

אחד המסגדים המוזכרים במפורש בקוראן הוא המסגד במכה, שבמרכזו מצויה הפעֵבָה. מסגד זה נקרא "אל-מִסְגִ'ד אל-חֶרָאם" - המסגד הקדוש. בסורה 17, סורת המסע הלילי (אל-אֶסְרָא), מוזכר "המסגד הקיצון", ובערבית - מסגד אל-אֶקְצָא. על-פי פרשני הקוראן, מסגד זה הוא מסגד אל-אֶקְצָא שבירושלים.

לצד תפקידו כמקום תפילה, למסגד תפקידים נוספים. מתנהלות בו פעילויות שונות כמו קריאה ולימוד של הקוראן, והוא משמש לעריכת טקסים כמו ה"תֶסְאֵבִיחַ" (תפילות הודיה לאל) ועוד. בחודש הרמדאן ובימי חגים נהוג לקיים במסגדים חגיגות וטקסים מיוחדים, וכן את תפילות החגים.

בעלי התפקידים במסגד

אִמָּאם: מנהל את התפילה במסגד, ומשמש כמטיף בדרשת יום שישי.

מואזין: אחראי לקריאה לתפילה, לאחזקת המסגד, וממלא מקום האִמָּאם בעת היעדרו.

מסגד אל-אקצא (צילום: Godot13)

השנה ההג'רי, את יום הולדתו של הנביא מוחמד ואת ימי אל-אסראא ואל-מעראג'.

החגים המוסלמיים נקבעים על-פי לוח שנה ירחי, ועל כן תאריכיהם בלוח הלועזי משתנים באופן משמעותי משנה לשנה. המוסלמים מציינים את החגים והמועדים בצורה שונה באזורים שונים, והתנהלות החג משתנה בין פלגי האסלאם השונים.

פרוט החגים המוסלמיים יובא בפרקים הצ'רקסים והבדואים.

שלוש פעמים בכוונה מלאה ובנוכחותם של שני עדים מוסלמים, מצטרף לדת האסלאם.

חגים ומועדים

באסלאם מציינים בדרך כלל מאורעות המצוינים בקוראן, ונסובים סביב מעשי מוחמד. שני החגים העיקריים באסלאם הם עיד אל-פיטר ועיד אל-אדח'א (חג הקורבן). נוסף על כך, מציינים המוסלמים את ראש

מוסלמים

אורח חיים ומנהגים

תזונה

על המוסלמי חל איסור לאכול בשר חזיר, וכן חיות נוספות המצוינות בקוראן ובכתבים הנוספים. כמו כן חל איסור להשתמש בכלים שבהם בושלו או הוגשו חיות אסורות אלה, וחל איסור על שתיית אלכוהול. אין הגבלה על אכילת פירות ים ודגים.

על-פי ההלכה המוסלמית ניתן לאכול רק בשר שנשחט בשם האל, עונה על דרישות הלכתיות שונות וקרוי "חלאל". ניתן לראות מילה זו מתנוססת על חנויות לממכר בשר של מוסלמים, כאשר בשר שנשחט ללא אזכור האל מכונה "חראם" ואסור לאכילה. על השוחט להיות אדם מאמין, ויש להזכיר את שם האל קודם שחיטת הבהמה.

חנות למימכר בשר חלאל

הצורה המסורתית לשחיטה המוסלמית היא על-ידי חיתוך כלי הדם בצוואר, הגורם מוות מאיבוד דם מהיר. שחיטה זו שונה מהשחיטה היהודית, שבה אין חובה לחתוך את כל כלי הדם. רוב המוסלמים מתייחסים לבשר הכשר ליהודים כ"חלאל".

ברית מילה

על-פי דת האסלאם כל מוסלמי מחויב למול את בנו לפני גיל 13 - הגיל שבו על-

פי המסורת מל אברהם את ישמעאל בנו. מצוות המילה אינה מופיעה בקוראן אלא בחדית'. כיום עורכים המוסלמים ברית מילה לבניהם בגיל שבעה ימים עד חודש. תפקידו של המוהל באסלאם אינו נושא אופי דתי, וכל אדם היודע לבצע את המילה יכול לעסוק בתחום זה כך שבשנים האחרונות נימולים יותר ויותר מוסלמים בידי רופאים. ברית המילה היא מצווה דתית באסלאם, ועל-פי התפיסה המוסלמית תפילתו של מי שאינו נימול לא מתקבלת.

מאירוסין לנישואין

לאחר היכרות של בני הזוג והסכמה עקרונית להינשא, נשלחים שליחים מצד החתן, הורים או מכרים, לבית הורי האישה כדי לבקש את ידה. אם התשובה חיובית מתקיים טקס אירוסין רב-משתתפים (בערבית "ח'טובה"). הסכם הנישואין נכרת בפרק הזמן שבין האירוסין ובין עריכת מסיבת החתונה ומעבר האישה לביתו של הבעל; תקופה של כמה חודשים על-פי רוב. בנושא זה יש הבדלים בין המקומות והתרבויות של בני הזוג. לדוגמה, יש המקדימים את החתונה ומקיימים אותה בסמוך לטקס האירוסין, ויש הדוחים אותה לזמן מאוחר יותר.

טקס האירוסין

עם הסכמת הנערה ומשפחתה, קובעים את מועד טקס האירוסין. עיקר הטקס הוא החתימה על העקד - חוזה הנישואין שאותו עורך איש דת הנקרא מאד'ון - רשם נישואין. בעקד מופיע גובה המוהר - סכום הכסף שעל החתן להעניק לכלה עם הנישואין. המוהר נחלק לשניים: את החלק הראשון מעבירים לידי הארוסה עד ליום החתונה

במדינה, ללא כל קשר לעריכת טקס החתונה ומעבר האישה לבית הבעל.

לקראת הנישואין החתן והכלה רוכשים ציוד לביתם ובגדים חגיגיים לטקס. יש הנוהגים לערוך טקסים מקדימים לנישואין כמו טקס החִּיָּנָה. בחברות מוסלמיות מסוימות נוהגים לקיים כמה ערבי שמחה הכוללים שירים וריקודים לפני החתונה, בחוג המשפחה הקרובה. בחוגים דתיים מאוד אין נוהגים לשלב בטקסים ריקודים וכלי נגינה, אלא מסתפקים במקהלת גברים ששרה שירי דת.

פרידה וגירושין

באסלאם הגירושין מותרים, אך נתפסים כדבר שראוי לנסות להימנע ממנו.

שני הצדדים יכולים ליזום גירושין, אך רק הבעל יכול לבצע את מעשה הגירושין (אלא אם כתוב בחוזה הנישואין אחרת) באמצעות האמירה: "הרי את מגורשת" או באמצעות מכתב החתום על ידו.

באסלאם קיימים שני סוגים של גירושין: "רג'עי" ר"באאן". גירושין מסוג "רג'עי" הם גירושין שהבעל רשאי, בתנאים מסוימים, לחזור בו מהם. לא כך הדבר בגירושין מסוג "באאן", שבהם בני הזוג הופכים לאסורים בחיתון.

השְׁרִיעָה (ההלכה המוסלמית) מצאה דרכים לנסות למנוע את הגירושין על-ידי מתן אפשרות להתחרט - אם הגבר אומר לאשתו "הרי את מגורשת" רק פעם אחת, בני הזוג יכולים לחזור בהם בתקופת המתנה של ארבעה חודשים ועשרה ימים, כדי לוודא שאינה בהיריון. אם מתברר שהיא בהיריון - אסור לבעלה לגרשה עד ללידה. אם בני הזוג אינם חוזרים לחיות יחד לאחר תקופה זו,

וחלק זה יכול להינתן בכסף מזומן, בתכשיטי זהב או ברהיטים. החלק השני נועד לתשלום לאישה אם יתגרשו. במקרה של בקשה לגט - מי שיוזם את הבקשה לגט חייב לשלם את הסכום הדחוי שנקבע במוהר לבן הזוג שהוא רוצה להיפרד ממנו.

על העֶקֶד חותמים המתארים והאפוטרופוס שהאישה מְמַנָּה לעצמה (בדרך כלל אביה), ועמם שני עדים. על איש הדת להביא את העֶקֶד לבית הדין הַשְּׁרְעִי בהקדם, לשם אישור.

מלבד חתימת העֶקֶד כולל טקס האירוסין מוזיקה, ריקודים וכיבוד. בטקס זה הארוס עונד טבעת על אצבע בידה הימנית של ארוסתו, ומעניק לה מתנה - שרשרת או צמיד עשויים זהב.

אורכה של תקופת האירוסין יכול לנוע מכמה חודשים עד כמה שנים, ונקבע על-ידי המשפחות. השיקולים הכרוכים בקביעתה קשורים בעיסוקיהם של בני הזוג (למשל, בלימודיהם), וכן בשיקולים כלכליים. בתום תקופת האירוסין נערך טקס הנישואין. משמעותו הדתית של הטקס היא בהכרזה הפומבית על הזוג כנשוי מבחינת הדין השרעי, וכן מבחינת החוק האזרחי החל

צילום: mas bain

לעלות לקבר למחרת או ביום חמישי הראשון לאחר הלוויה.

כשמגיע מסע הלוויה אל בית הקברות, מניחים את הארון על פני האדמה. המשתתפים מִפְנֵי את פניהם לעבר מכה, ומתפללים את תפילת האשכבה בעמידה בלבד. לאחר סיום תפילת האשכבה מורידים את המת לקברו, מניחים אותו על צדו הימני כאשר פניו לעבר העיר מִפְּהָה ומכסים אותו בעפר. על הקבר מניחים שתי אבנים, המסמנות את מקומו.

בסיום הטקס הנוכחים קוראים את פסוקי "אל־פאתחה" לזכרו ולבקשת רחמים על המת. המשפחה המורחבת עומדת בשורה, וכל המשתתפים בלוויה עוברים ומנחמים.

על־פי ההלכה המוסלמית, מותר לבני המשפחה לפקוד את קברו של המת ולקרוא בקוראן לעילוי נשמתו. עם זאת, ההלכה אוסרת ביקורים שתכליתם בקשת עזרה מהמת בפתרון בעיות וכדומה, היות שדבר זה הוא כפירה באל המנהל את העולם.

מנהגי אבלות

מנהגי האבל מתקיימים במשך שלושה ימים מיום הקבורה בביתו של המת. בתום הלוויה חוזרת המשפחה לסוכת האבלים למשך שלושה ימים, כאשר מכינים סוכה אחת לגברים ואחרת לנשים. במשך שלושת ימי האבל מספקים השכנים אוכל למשפחת האבלים, שבעצמם נמנעים בימים אלו מעבודה, מרבים בקריאת קוראן ומקבלים ניחומים מקרובים ומכרים. בבית האבלים נהוג להגיש למנחמים קפה ותמרים.

מקובל שלא להתגלח עד תום ימי האבל. נשים לובשות שחור מתוך הזדהות, אך אין זו דרישה דתית.

תיחשב האישה לגרושה. אם יחפצו הצדדים לאחר מכן לחזור זה לזו, יהא עליהם לכתוב ביניהם הסכם נישואין חדש.

לעומת זאת, אם הגבר גירש את אשתו שלוש פעמים - לא יוכל להחזיר את אשתו יותר, ואלו גירושי קבועים.

קבורה

על־פי ההלכה המוסלמית יש לקבור את המת במהירות האפשרית, ולקיים את טקס הקבורה לפני רדת החשכה של יום המוות. את הלוויה מקיימים בכל ימות השבוע, כולל בשבת, ולעיתים גם בלילה.

ההלכה האסלאמית מאפשרת הבעת רגשות של צער ויגון, אך בגבול המקובל. קריעת בגדים או הכאה עצמית אסורות ונחשבות ככפירה.

הטיפול במת וטיהורו נעשים על־ידי איש דת בלבד ובעזרת בני משפחה, על־פי כללים מסוימים, תוך כדי קריאת פסוקים מן הקוראן. הטיפול במת זכר יעשה אך ורק על־ידי זכרים, ובנקבה על־ידי נקבות, למעט נשים במחזור או בתוך 40 יום אחרי לידה שנמנעות מכך.

כשהמת הוא גבר, לאחר הטהרה עוטפים את גופתו בשלוש יריעות בד לבנות, זכר לנביא שנכרך בשלוש יריעות בד לאחר מותו. כשאישה מתה, עוטפים את גופתה בחמש יריעות בד מטעמי צניעות.

גופת המת נישאת אל בית הקברות בידי קרובים ומכרים, ודבר זה נחשב לעשיית חסד. במסע הלוויה משתתפים גברים בלבד, כשהנשים נשארות בבית המת. לנשים ניתן

בתקופה ההמתנה אסור לאישה לצאת מן הבית, פרט למקרים דחופים, להתאפר, לענווד תכשיטים, לצבוע את שיערה וכדומה. אישה שהייתה בהיריון בעת מות בעלה, מועברת מתחת לארונו לפני כלל האנשים כדי שיידעו שהיא בהיריון ממנו. אישה בהיריון יכולה להתחתן בתום 42 ימים לאחר הלידה, כשהנולד יישא את שם הבעל המת.

חתונות ואירועים משמחים במשפחה הקרובה נדחים עד תום שנה, ושל שכנים בדרך כלל כעבור 40 יום מהלוויה.

בתום שלושת ימי האבל קוראים את הקוראן מתחילתו ועד סופו, וקריאת הקוראן נזקפת לזכותו של המת. כיום נהוג שקרוביו ומכריו מחלקים ביניהם את הקריאה, וכל משתתף קורא בשקט את הקטע שלו. לאחר מכן החברים פונים לגברים האבלים, ומבקשים מהם להתגלח ולחזור לשגרת חייהם.

במקרה של אישה שבעלה נפטר, תקופת האבל נמשכת ארבעה חודשים ועשרה ימים והיא קרויה אל'עדה, כלומר "הַמְתָּנָה", משום שהאישה ממתינה לראות אם היא בהיריון. אם כן - אסור לה להתחתן עם גבר אחר עד לאחר שהיא יולדת, ואם לא - היא רשאית להינשא בתום תקופה זו.

ניחום בסוכת אבלים

צ'רקסים

הרי הקווקז

צ'רקסים, המתגוררים ברובם בשני כפרים בגליל: כפר כמא ורחאניה.

מקור השם

שמם המקורי של הצ'רקסים הוא "אדיגה" או "אדיגים", שמשמעותו איש שלם ואציל. אדיגה הוא גם שמו של העם הכולל את כל 12 השבטים - שם המסמל את שאיפתם לשלמות בכל דרכיהם ושאיפתם התמידית למצוינות, אולם שכניהם כינו אותם צ'רקס ושם זה השתרש.

מוצאם של הצ'רקסים

מוצאם של הצ'רקסים הוא מן האזור הצפון מערבי של הקווקז, ממישור קובאן הנקרא על שם נהר קובאן הזורם שם. הצ'רקסים שייכים

העם הצ'רקסי

הצ'רקסים הם מוסלמים סונים שמוצאם מהקווקז, והם אינם ערבים בלאומיותם. העם הצ'רקסי מורכב מ-12 שבטים המתגוררים בעיקר בצפון קווקז שברוסיה, טורקיה ושאר המזרח התיכון, עם פזורה משמעותית פחות בשאר העולם. בישראל יש קהילה קטנה של

מפת צ'רקסיה

דולמן

כדי לשמש ככוח צבאי. במאה ה-13 הצליחו הממלופים לתפוס את השלטון בקהיר שבמצרים, ובכך הפכו לבעלי השפעה מכריעה בעולם המוסלמי. התקופה הממלופית מתחלקת לשתי תקופות: תקופת שלטון הבחרי, שחלק מהסולטאנים בו היו ממוצא צ'רקסי; ותקופת שלטון הבורגי, שכמעט כל הסולטאנים בו היו ממוצא צ'רקסי.

גם לאחר כיבושה של מצרים בידי העות'מאנים, המשיכו הצ'רקסים לשלוט במצרים עד המאה ה-18. עם עלייתו לשלטון של מוחמד עלי פשה, נרצחו כמעט כל הממלוכים הבכירים והנותרים ברחו לסודאן. כמה אלפי צ'רקסים, צאצאי אותם ממלוכים, חיים במצרים, שם הם היוו אליטה עד עלייתו של גמאל עבד אל-נאצר.

מלחמת רוסיה-צ'רקסיה

האימפריה הרוסית התפשטה והגיעה עד לארץ הצ'רקסים ולהרי הקווקז. בשל מיקומו וחשיבותו האסטרטגית של אזור הקווקז ביקשה האימפריה הרוסית לכובושו.

הצ'רקסים התנגדו בכוח לפלישה הרוסית. ב-1763 החלה מלחמה בין הרוסים ובין הצ'רקסים ונמשכה עד 1864. מלחמה זו

לקבוצת העמים הקווקזים הצפון-מערביים יחד עם האבחזים, האבזים והאוביחים.

ההיסטוריה הצ'רקסית

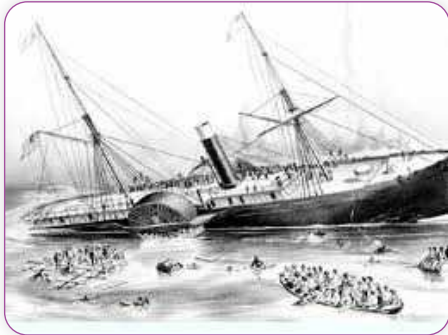
הצ'רקסים מתהדרים באילן יוחסין עתיק, ומשייכים את מוצאם לעם החאתי הקדום שחי אלפי שנים לפני הנצרות במישור קובאן. הצ'רקסים חיו בקווקז עוד לפני 3,000 שנה, כשרובם התפרנסו מרעיית צאן ומענפים אחרים של חקלאות. התקופה הזאת ידועה כתקופת הדולמנים, והצ'רקסים היו אחד מהעמים הגדולים והחשובים בצפון הקווקז ונחשבים למתיישבים הראשונים הידועים באזור זה.

ב-400 לפנה"ס לערך נוסדה הממלכה האדיגית בשם "סינד מאוטייר". במאה ה-9 לפנה"ס, עם גילוי הברזל, החלה תקופת פריחה חדשה לשבטים הצ'רקסיים שהחלו ליצור כלים חדשים ולפתח טכניקות מודרניות לזמנם. בתקופה זו התגוררו הצ'רקסים לחופי הים השחור וים אוב, עד למורדות הרי קווקז.

בעולם היווני התפרסמו הצ'רקסים כבר במאה ה-5 לפנה"ס. במאה ה-6 לספירה החל האזור להיות מושפע מהקיסרות הביזנטית שהביאה לאזור את הדת הנוצרית, שאותה קיבל בעיקר שבט הזיכים. באזור התיישבותם של האחרונים אף הוקמה פטריארכיה מקומית. בשנים שלאחר מכן היו עליות וירידות במצבם של הצ'רקסים, בשל מלחמות וניסיונות כיבוש שונים כדוגמת הסקיתים, סרמאטים, כוזרים, מונגולים ועוד.

תקופת הממלוכים

מרבית הממלוכים היו עבדים צ'רקסים וטורקים שהובאו על-ידי הסולטאנים הערבים

גירוש הצ'רסקים מקווקז

בחשבון. בתנאי הצפיפות, הרעב והמחלות, מתו צוותים שלמים וספינות רבות טבעו.

האימפריה העות'מאנית, שהייתה יריבתה של רוסיה, שלטה באותו זמן במרבית השטח שמדרום לרוסיה. היא ראתה בצ'רסקים לוחמים אמיצים ומנוסים, קיבלה אותם בזרועות פתוחות, קלטה אותם בשטחיה ועודדה אותם להתיישב באזורי ספר בעייתיים ובכך לחזק את גבולותיה כשבנוסף הציבה אותם כתגבור בחזית הבלקן.

ב־1878 כונס קונגרס ברלין, ובו נקבעה הפסקת האש בין האימפריות הרוסית והעות'מאנית. בקונגרס זה נקבעו גבולות

הייתה עקובה מדם, וקרוב למיליון וחצי צ'רסקים נרצחו בה.

עם תום המלחמה ב־1864 גורשו מארצם מעל מיליון איש, רובם צ'רסקים ובני עמים אחרים. הגירוש הגדול מן הקווקז התרחש בארבעה גלים, עד תום העשור השביעי של המאה ה־19.

קונגרס ברלין 1878 (ציור מאת: אלטון פון ורנר, ויקיפדיה)

הרוסים גרשו את הצ'רסקים מארצם לא רק דרך היבשה אלא גם בספינות, החל בינואר 1864 - בתקופה הגרועה ביותר בשנה לשיט בים השחור. לכל אורך שלבי הגירוש הועמסו הספינות במגורשים הרבה מעבר לקיבולתן, ותנאי הים הסוער לא נלקחו

כיום יש בקווקז כ־800 אלף צ'רקסים, המחולקים ברובם בין שלוש רפובליקות אוטונומיות עצמאיות: אדיגאי, קארצ'אי - צ'רקס וקברדינו - בלקאריה. קהילות צ'רקסיות גדולות נוספות ניתן למצוא במוסקבה ובסנקט־פטרבורג.

בטורקיה נמצאים כשלושה מיליון צ'רקסים, ומרוכזים בה מרבית הצ'רקסים בעולם. בני העם הצ'רקסי מרוכזים בשלושה אזורים עיקריים בטורקיה: אזור טרבזון לחופי הים השחור; רמת אנקרה סביב העיר קייסרי; ובמערב המדינה קרוב לנפת איסטנבול. מעמדם של בני העם הצ'רקסי טוב, ואף עמדה מתוכם אחת מראשי הממשלה התורכית.

קהילות צ'רקסיות נוספות המפוזרות בעולם, ניתן למצוא בארצות־הברית, בגרמניה, בסוריה, בירדן, בעיראק, בלוב ובקהילות

חדשים וכמה מדינות אף זכו בעצמאות. כתוצאה מהסכם זה חויבו העות'מאנים לעבור לגבולות החדשים של האימפריה, וכ־300 אלף צ'רקסים הועתקו שוב מארצות הבלקן אל תוככי האימפריה העות'מאנית.

רוב העם הצ'רקסי התיישב בטורקיה. הסולטאן הטורקי עבד אל־חמיד השני קיבל את הצ'רקסים תחת חסותו, הן בשל היותם מוסלמים והן משום שהיה מעוניין בשכבה של אנשים נאמנים שניתן יהיה להשתמש בהם בעת הצורך נגד תושבי המקום.

צ'רקסים רבים מילאו תפקידי מפתח בצבא העות'מאני, והשתתפו גם במלחמת העצמאות הטורקית.

ההתיישבות הצ'רקסית

רוב העם הצ'רקסי, המונה בין 3-6 מיליון איש, מתגורר כיום מחוץ לקווקז.

באמצע שנות ה-40 של המאה ה-20 חיו כ-10,000 צ'רקסים בעבר הירדן. מאז ועד היום הצ'רקסים ממלאים תפקידים רמי מעלה בממלכה הירדנית ובצבאה, כשבעבר כיהן סעיד מִפתי הצ'רקסי כראש הממשלה, ואת המלך הירדני מאבטח בקביעות משמר צ'רקסי.

השפה הצ'רקסית

השפה ה"אדיגית" היא שפה עתיקה ממשפחת השפות הצפון-מערביות הקווקזיות. דוברי השפה מכנים אותה בשם "אדיגבזה" - שפתם של האדיגים - והיא מדוברת בקרב הקהילות הצ'רקסיות בכל רחבי העולם.

השפה מונה 64 אותיות ונכתבת באותיות קיריליות, כאשר לכל אות בשפה יש פירוש - חצי מילה, וחיבור של שתי אותיות יוצר מילה חדשה. בשפה ה"אדיגית" אין שימוש בניקוד כלל.

הצ'רקסים מדברים בשני ניבים עיקריים: אדיגית המכונה צ'רקסית מערבית ומדוברת בפי יותר מחצי מיליון איש בעולם; קברדינית המכונה צ'רקסית מזרחית ומדוברת בפי כמיליון איש בעולם. לשפה זו מספר רב של תת-ניבים המדוברים בקרב השבטים הצ'רקסים השונים, והגיית המילים שונה מעט לפי מיקומם הגאוגרפי של הדוברים.

т	т'	т''	х	х''	h	z	z''	l	l'	s	f	ж	
t	t'	t''	x	x''	h	z	z''	l	l'	s	f	g	
ц	ц'	ц''	с	с''	q	q'	q''	к'	к''	к	к''	ы/г	
t'	t''	c	s	s''	q	q'	q''	k'	k''	k	k''	y/g	
г	г'	г''	о	о'	о''	т	т'	т''	т'''	т''''	м	м'	
g	g'	g''	ts	ts'	ts''	t'	t''	t'''	t''''	d	dz	dz'	
д	д'	д''	з	з'	з''	з'''	з''''	з'''''	з''''''	з'''''''	з''''''''	з'''''''''	
dz	p	p'	p''	z	z'	z''	z'''	z''''	z'''''	z''''''	z'''''''	f	m
у	у'	у''	а	а'	а''	а'''	а''''	а'''''	а''''''	а'''''''	а''''''''	а'''''''''	а''''''''''
n	r	b	a	a'	a''	i	ja	j	u	wa	e	ja	o

הכתב הצ'רקסי

כטנות יותר במדינות נוספות כמו אוקראינה, בולגריה והולנד.

התיישבות הצ'רקסים במזרח התיכון

הצ'רקסים הנמצאים כיום במזרח התיכון הם למעשה צאצאי הצ'רקסים שנשלחו לבלקן לאחר המלחמה הרוסית-עות'מאנית. לאחר קונגרס ברלין ב-1878 הועברו הצ'רקסים אל תוך גבולותיה של האימפריה העות'מאנית, ולאחר מכן הועברו עלידי העות'מאנים לאזורי הספר הבעייתים במזרח התיכון כדוגמת סוריה, ירדן וישראל.

מרבית הצ'רקסים בסוריה ישבו ברמת הגולן, ולפני מלחמת ששת הימים הם מנו כ-20 אלף איש, והיוו את רוב האוכלוסייה ברמה. היישוב הצ'רקסי הבולט בגולן היה העיר קוניטרה.

הצ'רקסים הראשונים שהגיעו לעבר הירדן התיישבו בכפרים באזור שבו התפתחה לימים העיר עמאן. היישוב הכפרי הקבוע היה דליל מאוד ונתון לפשיטות של בדואים. הצ'רקסים יושבו שם בעיקר כדי לשמש תריס בפני הבדואים, והם אלו שחידשו את יישובה של רבת עמון.

משמר צ'רקסי של מלך ירדן

ואימצו את שפתם ומנהגייהם, אך שמרו על דתם הנוצרית. קבוצה זו נקראת בפי החוקרים בשם צ'רקסוגארים, וכיום רבים מהם החלו להיטמע בשכניהם הרוסים ולאבד את המנהגים הצ'רקסיים.

דגל העם הצ'רקסי

דגל העם הצ'רקסי עוצב על-ידי דוד אורקהארט שהיה ממוצא סקוטי. הדגל נבחר באספה גדולה שקיימו הצ'רקסים ב־1836, במסגרתה דנו מנהיגי השבטים הצ'רקסים בהתנגדות לכיבוש הרוסי על הרי הקווקז שנכשלה. עם ניצחון הרוסים וגירוש הצ'רקסים ממולדתם, הוחלט להשאיר את הדגל כפי שהוא, בזכות משמעותו ההיסטורית והלאומית והרצון והתקווה למדינה עצמאית בקווקז. מאז 24 במרץ 1994 משמש הדגל הצ'רקסי דגלה הרשמי של רפובליקת אדיגיה שבפדרציה הרוסית.

הדגל הצ'רקסי הוא בעל רקע ועליו 12 כוכבים זהובים ושלושה חיצים מוצלבים, כשלצבע הדגל ולסמליו כמה פרשנויות:

כל הקהילה הצ'רקסית בישראל דוברת את השפה האדיגית, וזו הקהילה היחידה בעולם (מלבד הקהילות בקווקז) שמלמדת את השפה באופן רשמי בבית הספר בנוסף לעברית, לאנגלית ולערבית.

אחוז דוברי השפה האדיגית הולך ופוחת מדי שנה. ב־2009 כלל ארגון אונסק"ו את השפה הצ'רקסית ב"אטלס השפות הנמצאות בסכנה". כתוצאה מכך, קהילות צ'רקסיות רבות בעולם מנסות למצוא פתרונות כדי לחזק את מעמדה של השפה בקרבם. ההכרזה על יום השפה הצ'רקסית הוא עוד מהאמצעים לשמור עליה.

הדת הצ'רקסית

עד למאה ה־6 לספירה היו הצ'רקסים שבטים פגאנים העובדים לאלילים שונים. בתחילת המאה ה־6 החלו להגיע מיסיונרים ביזנטים לצ'רקסיה, מה שהיה תחילת המעבר של הצ'רקסים מאמונות פגאניות לאמונה הנוצרית. תהליך זה נמשך עוד כאלף שנה, עד הגעת דת האסלאם במאה ה־16 לספירה, בהשפעת האימפריה העות'מאנית והחאנאת (שלטון החאנים) באזור של חצי האי קרים.

תהליך ההתאסלמות ארך כמאתיים שנה כשאחת הסיבות שהעות'מאנים שמחו לקלוט את הצ'רקסים בקרבם הייתה היותם של הצ'רקסים לוחמים מעולים, ולא פחות מכך בשל היותם מוסלמים שניתן לשלוח לאזורי ספר בעייתיים מבחינה גאוגרפית ודתית.

כיום, מרבית הצ'רקסים ברחבי העולם הם מוסלמים סונים. יש מיעוט קטן ביותר של כ־10,000 צ'רקסים נוצרים החיים בעיר מוזדוק שב־רפובליקת צפון אוסטיה שבקווקז. כמו כן יש ארמנים שחיו בסמיכות לצ'רקסים

כשבוי כחלק ממאמציו לאחד את השבטים הצ'רקסים במלחמתם מול הפולש הרוסי. על-פי אסחאק, ספרביי בחר את הרקע הירוק מכיוון שהוא מסמל את הקווקז. ספרביי בחר לייצג כל שבט באמצעות כוכב זהוב, במטרה לתאר את מעמדם הרם והמכובד של השבטים. הבחירה בצבע הזהוב הייתה בשל יוקרתו ואיכותו של החומר, וכל הכוכבים שווים בגודלם כדי לסמל את השוויון בין השבטים השונים.

הצ'רקסים מניפים את דגלם באירועים לאומיים כדוגמת יום הזיכרון הצ'רקסי, בדרך כלל לצד דגל המדינה שבה הם חיים.

יום הדגל הצ'רקסי

העולם הצ'רקסי מציין מדי שנה את יום הדגל ב-25 לאפריל, כשביום זה מניפים הצ'רקסים את הדגל בכל מקום בעולם שבו הם נמצאים.

הדגל נוצר למען חיזוק האחוה בין השבטים הצ'רקסיים, ועל-מנת לשמש כגורם מאחד וכסמל לגאווה עבור כל בני העם. בכפרים הצ'רקסים בארץ, כפר כמא וריחנייה, חוגגים את היום בהפנינג קהילתי שבו לוקחים חלק כל תושבי הכפר.

יום הדגל הצ'רקסי

הדגל הצ'רקסי

"הירוק, צבע הגלימה ההרים שלהם, וזה מציין את האמונה של מכה, היה זה אשר בחרתי. על זה הנחתי צרור של חצים, זרועותיהם המיוחדות וכתר של כוכבים, שבבילה הלילי הם עשויים לקשר את החופש שלהם עם יצירות הבורא שלהם, ואת התהילה של השמיים."

דגל הצ'רקסיה, נאומו של דוד אורקהארט, גלזגו, 23 במאי 1838.

הצבע הירוק מסמל את דת האסלאם, דתם של הצ'רקסים, וכן את אדמת הקווקז, מולדתם של הצ'רקסים.

הכוכבים הזהובים מסמלים את 12 השבטים הצ'רקסיים ומחוזותיהם.

שלושת החצים השלובים מסמלים את לכידותם של השבטים, ואת העובדה שלמרות שהצ'רקסים הם עם של לוחמים פניהם לשלום ולא למלחמה. מסיבה זו בן העם הצ'רקסי בחיי היום-יום שלו היה נושא שלושה חצים בלבד, ורק כשיצא למלחמה לקח עמו אשפת חצים מלאה.

הסופר הלאומי הצ'רקסי משבשה אסחאק, טען כי את הדגל עיצב זאנה ספרביי, מנהיג שבט נאתכו, בעת ששהה בטורקיה

צ'רקסים

אורח חיים ומבנה

בכפרם. "בית שאין בו אורחים - אין בו ברכה".

הלבוש הצ'רקסי

הלבוש הצ'רקסי המיוחד הותאם לתנאי מזג האוויר ההרריים של ארץ הקווקז.

כתוצאה מניסיונות של אימפריות שונות להשתלט על מולדתם, הפכו הצ'רקסים בעל כורחם לעם לוחם. הלבוש המסורתי של הגבר הצ'רקסי הוא מדי קרב. החזה עטור בתרמילים ששימשו בעבר לאחסון מזון ובתקופה מאוחרת יותר לאחסון אבק שריפה. בגדים אלו אומצו עלידי רוב עמי הקווקז להרתעת אויביהם, וכל עם לובש אותו עם התאמות שונות. רמז לכך ניתן למצוא בשם "צ'רקסקה" שהטביעו הרוסים ללבוש הלוחמים הקוזאקים, שנשלחו עלידי הרוסים להילחם בצ'רקסים.

הלבוש הצ'רקסי המסורתי נקרא: "שואח צ'יא" ללבוש גברי, ו"אדיגה סאיה" ללבוש

מאפייני התרבות הצ'רקסית

התרבות והמסורת של הצ'רקסים מאופיינות בשמרנות לצד השפעה מתרבות המערב. העובדה שהצ'רקסים היו עם לוחם השפיעה מאוד על אורח החיים, התרבות והמנהגים שלהם.

אדיגה חאבזה

ההתגלמות של התרבות והמסורת הצ'רקסית. זה קוד הכבוד הצ'רקסי, המבוסס על כבוד הדדי הדורש אחריות, משמעת ושליטה עצמית. ה"אדיגה חאבזה" הם חוקים לא כתובים המהווים את הבסיס של התרבות הצ'רקסית, הכוללת ערכים מרכזיים כמו: אנושיות, תבונה, הערכה, אומץ וכבוד. רדיפה אחרי כסף וראוותנות נחשבות בתרבות הצ'רקסית לחרפה גדולה.

תרבות האירוח

מנהג הכנסת האורחים בקרב הצ'רקסים מפותח במיוחד.

בעבר נבנו בתי הצ'רקסים בהתאם לצורכי אורחי הבית. בית המגורים היה נבנה בנפרד מהסלון, כך שדלת הבית הייתה תמיד פתוחה לרווחה. האורח, גם אם לא הכיר את בעל הבית, הוזמן להיכנס לסלון גם ללא הודעה מוקדמת. תליית השוט בכניסה לסלון סימן את ההימצאות של אורח בבית, כשעליפי צורת תליית השוט בכניסה ידע המארח האם האורח ממחר לצאת לדרך או שבדעתו להישאר כמה ימים.

מנהג הכנסת האורחים נשמר גם היום, והצ'רקסים שמחים מאוד לארח אנשים

לבוש צ'רקסי מסורתי (צילום: אלין סגס)

וחיזור. דרך הריקודים היו הצ'רקסים מאמנים את הילדים להיות לוחמים עלידי הקניית כושר גופני, זריזות וגמישות. לצ'רקסים, כמו לכל העמים, יש פולקלור מיוחד משלהם. כל הריקודים הצ'רקסיים מבוצעים עלידי בחור ובחורה, כאשר הבחור רוקד בזריזות על קצות האצבעות ומנתר בקפיצות מיוחדות על-מנת להראות את כוחו, והנערה רוקדת בעדינות בצעדים קטנים ומהירים כדי להראות את עדינותה ונשיותה.

מקור הריקוד הוא בדפיקות ובחבטות של פרסת הסוס הננעצת בקרקע בחוזקה. דפיקות אלו הן בעלות קצב קבוע, ומכאן נלקח המקצב של הריקוד הצ'רקסי. יש כמה סוגי ריקוד: ה"שאשן" - ריקוד מהיר,

הנשי. לצבע הלבוש הגברי הייתה משמעות: חליפה אדומה יוחדה למלחמה, לבנה לימי חג ושחורה לימי החול הרגילים.

לבוש האישה הצ'רקסית מכובד ומפואר. בגד ה"סאיה" מכיל בתוכו את כל התכונות המאפיינות את האישה הצ'רקסית, כשהבגד צבוע לרוב בצבעים כהים וחזקים.

על-מנת לשמר את הלבוש הלאומי הצ'רקסי המיוחד, העם הצ'רקסי מציין בחודש ספטמבר מדי שנה את יום הלבוש הצ'רקסי.

— הריקוד האדיגי (הצ'רקסי) —

הריקוד הצ'רקסי מבטא את הנושאים הדומיננטיים בחיי העם: מלחמות, אהבה

להקת תיפסה כפר כמא (צילום: חיים ברום)

שלוש יריות באוויר כדי להודיע לכל הכפר על מעשה החטיפה, ומיד לאחר השמעת היריות היה הגבר דוהר עם החטופה על הסוס עד גבולות הכפר בעוד התושבים רודפים אחריו. אם נתפס הזוג - הם היו מחויבים להפסיק לנסות. במאה ה-20 הצטמצם מנהג זה - כבר אין צריך לירות ולדוהר על סוס, ודי לקחת את הכלה לבית חבר ברכב, עד לריצויים של הורי הכלה. עם ריצוי ההורים כותבים את הכתובה ונערכת החתונה.

בחברה הצ'רקסית הנישואין הם עמוד הקיום של המשפחה. הם נחשבים לדבר אצילי ומכובד, ועל כן הקהילה מעודדת כל רווק ורווקה להינשא ולהקים משפחה. במקרים של התאלמנות או גירושין - יש עידוד לשוב ולהתחתן בשנית.

במסורת הצ'רקסית אין שידוכים כלל, והצ'רקסי מתחתן עם אישה אחת בלבד. כמו כן יש איסור להתחתן עם קרובי משפחה עד

ה"קאפ'ה" - ריקוד איטי, ה"ג'אגו" - ריקוד צעירים וזוגות וכדומה.

נישואין

הצ'רקסים, על אף היותם מוסלמים, אינם נישאים למוסלמים שאינם בני עדתם.

החיזור בין הצעירים מתחיל במעגלי הריקודים של החתונות המתקיימות באופן תדיר בכפרים, וממשיך בחיזור ממושך של כמה שנים הכולל ביקורים של המחזרים בחצרות המחזורות, בלי לצאת לבילויים משותפים לפני החתונה.

בתרבות הצ'רקסית קיים "מנהג החטיפה", שהיה נעשה אם הורי הכלה לא הסכימו לנישואי בני הזוג. במקרה כזה של אי הסכמה, היה הגבר "חוטף" את האובתו (בהסכמתה) על־מנת להינשא לה ובכך מפגין את אומץ ליבו. במהלך החטיפה מחויב החוטף לירות

על־פי האופן שבו כיסתה אותה המטפחת שמחוברת לכובעה. כיום כיסוי הראש הוא מטפחת מוסלמית - ח'ג'אב, בקרב הנשים הרווקות והנשואות המקפידות על קיום מצוות הדת. עם זאת, בניגוד לשאר הנשים המוסלמיות אצל הצ'רקסיות כיסוי הראש הוא תמיד בצבע לבן עם עיטורי חרוזים ייחודיים.

מנהג החטיפה הצ'רקסי

שבעה דורות אחורה. הגבר הצ'רקסי מתחתן עם בחירת ליבו, ואין כפייה על הנערה לשאת גבר נגד רצונה. החתונה הצ'רקסית היא אירוע המלווה בריקודים ובמאכלים מסורתיים. המשפחה הצ'רקסית דוגלת בשוויון זכויות, כבוד והערכה רבה בין בני הזוג, והדבר מתאפיין בכל אורחות חייהם. דוגמה קטנה לכך היא ישיבה בשולחן עגול (ללא מקום מכובד בראש השולחן), ובו יושבים כלל בני המשפחה - דבר שמסמל יותר מכל את השוויון לכולם. במקרים של גירושין או ירושה, זכויות האישה מבוססות על חוקי ומנהגי מקום מגוריה.

הנשים הצ'רקסיות ידועות בעבודת הרקמה והחרוזים שלהן, וכיום רובן לומדות במוסדות להשכלה גבוהה.

בעבר, בהרי הקווקז, ניתן היה לזהות את הסטטוס המשפחתי של האישה הצ'רקסית

צ'רקסים

תזים ומעידים

חגים ומועדים צ'רקסים

בהיות בני העם הצ'רקסי מוסלמים, מציינים הצ'רקסים את חגי הדת המוסלמית: עיד אל-פיטר, עיד אל-אדח'א, ראש השנה ההג'רית ויום הולדתו של מוחמד.

נוסף לחגים אלו הצ'רקסים מציינים כמה מועדים וימי אזכור שונים במהלך השנה.

עיד אל-פיטר

אחד משני החגים העיקריים באסלאם. החג מכונה גם חג שבירת הצום המציין את סיומו של חודש הרַמְדָאן, או "החג הקטן" בשל היותו קצר ביום מהחג הגדול "עיד אל-אדח'א" הנחגג ארבעה ימים.

החג מצוין בשלושת הימים הראשונים של חודש "שוואל" - החודש העשירי לשנה

ההג'רית בלוח השנה המוסלמי, כשאחת המסורות מייחסת לחג את המועד שבו הסתיימה כתיבת הקוראן.

מאחר שלוח השנה של האסלאם נקבע על-פי מולד הירח, המועד המדויק של החג נקבע בכל קהילה בנפרד וייתכן הבדל של יום או יומיים בין מדינות או קהילות מוסלמיות.

בעלי יכולת כלכלית נותנים צדקה לעניים לפני תחילת החג, לפי מספר בני הבית של המשלם - סכום קבוע עבור כל אחד מבני הבית. בבוקר היום הראשון של החג נערכת תפילה מיוחדת בכל המסגדים. בתפילה זו, בדומה לתפילות יום שישי, על המאמינים להתפלל בקבוצה במסגד ולא בגפם. אורך התפילה כרבע שעה, והיא מלווה בקריאות "תכביר" רבות ("אַלְלָה אַכְבֵּר"). המתפללים חייבים לאכול או לשתות לפני שהם באים אל המסגד כדי להדגיש את שבירת הצום,

— חג הקורבן - עיד אל־אדחא —

עיד אל־אדחא הוא אחד משני החגים החשובים ביותר באסלאם. הוא הארוך מביניהם, ובשל כך הוא נקרא "עיד אל־כביר" - החג הגדול. החג נחגג 70 ימים לאחר עיד אל־פיטר, החל מהיום העשירי של חודש "ד'ו" אל־חג'א" - הוא החודש ה־12 והאחרון בלוח השנה המוסלמי הַהַג'רִי. החג נמשך ארבעה ימים, ומסמל את סיום תקופת העלייה לרגל למכה - "אל־חג".

שמו של חג הקורבן מתקשר לסיפור העקדה המובא בקוראן ובמסורת המוסלמית. שמו של ישמעאל לא מוזכר בקוראן, אולם בַּקְצָץ אַל־אֲנְבִיּאָא' (סיפורי הנביאים) נוספו לסיפור פרטים, ושם נקבע שהבן הוא ישמעאל.

בקוראן מסופר כי הנביא אברהם חלם חלום שבו הוא שוחט את בנו ישמעאל ומעלה אותו

ובימי החג אסור לצום על־פי ההלכה המוסלמית. אחרי תפילת החג במסגדים נהוג לבקר בבתי קברות על־מנת לכבד את זכרם של הנפטרים, ולאחר מכן, במהלך שלושת ימי החג, מבקרים זה בביתו של זה, בעיקר אצל קרובי המשפחה. במהלך ימי החג נהוג ללבוש בגדים חדשים ולתת צדקה לעניים, לבקר חולים, להעניק מתנות לילדים ולנשים ולהרבות באכילת דברי מתיקה.

בשעות הצהריים של היום הראשון נהוג לקיים ארוחת חג משפחתית גדולה בבית האמהות של המשפחה המורחבת. ביישובים נוהגים לקשט את הרחובות בדגלים וקישוטים צבעוניים שונים, ובכמה יישובים נערכות חגיגות ותהלוכות.

מאמינים מוסלמים מתפללים סביב לכהבה (צילום: AFP Contributor)

צילום: AFP

יום ההולדת לנביא מוחמד

יום ההולדתו של מוחמד מצוין מדי שנה ברחבי העולם המוסלמי. לאחר מותו החליטו חכמי הדת המוסלמים לציין את יום ההולדתו ב־12 בחודש "רביע אל־אווּל" - החודש השלישי בלוח השנה המוסלמי.

את החג מציינים מוסלמים דתיים ברחבי העולם בתהלוכות לזכרו. כמו כן נהוג לקרוא ביום זה את אל־סירה אל־נבויה - ספר הליכות חייו של הנביא שעל־פיו אמור כל מוסלמי לנהוג.

אל־אסראא ואל־מעראג'

אל־אסראא' הוא המסע הלילי שעשה הנביא מוחמד מהעיר מכה אל העיר ירושלים על גבי חיית הפלא בעלת הכנפיים, אל־בוראק.

קורבן לאלוהים. הוא סיפר לבנו על החלום, והבן השיב לאביו שעליו לראות בחלמו ציווי אלוהי ולהקריב אותו לעולה. אברהם מיהר להגשים את החלום שחלם, וביקש לשחוט את בנו כדי להוכיח את חוזק אמונתו באלוהים. אלוהים ראה זאת ושלח לו כבש, שאותו שחט אברהם במקום בנו.

ביום הראשון של החג חייב המוסלמי להשתתף בתפילת החג במסגד. כזיכרון למעשה העקדה נוהגים המוסלמים לשחוט כבש או בעל חיים אחר ביום זה, לתת חלק מבשרו תרומה לעניים ולאכול את השאר בסעודה המשפחתית החגיגית. כיום, חלק מהמוסלמים ממירים את שחיטת בעל החיים בתרומה לצדקה.

מנהגי החג כוללים עריכת ניקיון יסודי וקניית בגדים חדשים, מתנות וצעצועים לילדים ולנשים. יש הנוהגים לבקר בבית הקברות, ולקרוא קטעים מהקוראן לזכרם של קרוביהם שנפטרו. לקראת החג מכינים בכל בית ממתקים מיוחדים יפים וצבעוניים וכן עוגות עגולות, מעמולים הממולאות בתמרים ועוד.

ראש השנה ההג'רית

ראש השנה האסלאמי מתחיל ב־1 במחרם, החודש הראשון בשנה. החג מסמל תחילת חיים חדשים ונחגג לזכר הגירת מוחמד ממכה למדינה, שבה התקבל בברכות - 13 שנים לאחר ראשית האסלאם.

יום זה אינו נחשב לחג באסלאם, אולם ברבות מהארצות המוסלמיות נהוג לציין אותו ביום חופשה ובחגיגות. בישראל, יום זה נחשב למוסלמים כיום מנוחה ושבתון.

להחיות ולשמר את התרבות, המורשת וההיסטוריה הצ'רקסית, ההולכות ונעלמות בשל היותו של העם הצ'רקסי מיעוט בכל מקום בעולם שבו הוא נמצא.

יום החוזרים למולדת

ב-1998, בעקבות מלחמת האזרחים ביוגוסלביה שסיכנה את חייהם, החליטו עשרות צ'רקסים בוסנים, צאצאי הגולים של המלחמה הרוסית-צ'רקסית, לחזור למולדתם ההיסטורית. הם התקבלו בברכה על ידי אחיהם, ולאחר זמן קצר נבנו בעבורם בתים כדי לשכן אותם בכפר החדש - "מאפה חאבלה", סמוך לעיר הבירה של רפובליקת אדיגיה - מייקופ. מדי שנה חוגגים הצ'רקסים ברפובליקה את שובם למולדתם, ויום זה הפך לחג עבורם.

יום הזיכרון לרצח העם הצ'רקסי ולגירוש הצ'רקסים ממולדתם

יום הזיכרון הצ'רקסי מצוין על ידי הצ'רקסים בכל שנה ב-21 במאי. יום זה מצוין את האירועים הקשים שפקדו את העם הצ'רקסי ומכונים "גלות הצ'רקסים". לאחר ניצחון

כשנחת בירושלים התפלל בראש כל הנביאים, ולאחר מכן עלה על גבו של אל-בוראק והם המריאו לשמיים. העלייה אל השמיים נקראת אל-מעראג'.

משעלה לשמיים קיבל עליו הנביא מוחמד את חובת התפילה, ולכן נוהגים המוסלמים להתפלל חמש פעמים בכל יום. המוסלמים נוהגים לציין את אירועי לילת אל-אסראא' ואל-מעראג' בתפילה ובקריאה בקוראן. חג זה מצוין ב-27 בחודש רג'ב - החודש השביעי בלוח השנה ההג'רי.

ראש השנה הצ'רקסית

ראש השנה הצ'רקסי חל ב-21 במארס, שבו משך שעות היום ומשך שעות הלילה משתווים. הצ'רקסים, שהיו מחוברים מאוד לטבע, ציינו יום זה כיום חילופי העונות, סיום החורף ותחילת האביב והקיץ, ותחילתם של חיים חדשים. ספירת הצ'רקסים היא מהעתיקות בעולם, ולפיה השנה (2014) היא שנת 6223. לוח השנה העתיק והמרשים הזה מהווה עדות לעם קדום בעל היסטוריה, ותרבות עשירה ששורשיה בקווקז.

לאחרונה שבו הצ'רקסים ברחבי העולם לציין את ראש השנה הצ'רקסי. זהו חלק מניסיון

תושבי ההרים עוזבים את כפריהם (ציור משנת 1872 מאת: פיטר גרווינסקי)

הצ'רקסית. אירוועי יום הזיכרון כוללים תהלוכות, טקסים ופעילות הסברתית. ב־20 במאי 2011 הצביע הפרלמנט הגיאורגי ברוב מוחלט על כך שמעשי הרוסים במאה ה־19 אכן נחשבים לרצח עם, ובכך הפכה גיאורגיה למדינה הראשונה שהכירה ברצח העם הצ'רקסי באופן רשמי.

האימפריה הרוסית וכיבוש שטחי המחיה של הצ'רקסים בקווקז, גירשה האימפריה הרוסית כמיליון צ'רקסים מאדמתם. במהלך המלחמה שנמשכה כ־101 שנים (1763-1864) נהרגו ונרצחו קרוב למיליון וחצי תושבים, ועל כן יום זה נחשב לטרגי ביותר בהיסטוריה

הצ'רקים בצה"ל

צ'רקים

לכיבוש הכפר. קדיתא נכבש, ובמהלך כיבוש נחסם כביש קדיתא-ג'יש לתנועת "צבא ההצלה". לאחר שהוכשר כביש צפת-מירון התקדם הגדוד לכיבוש הכפר מירון. בסיום מבצע "חירם" נותר הכפר נטוש מכוחות אויב ומתושבים.

פלוגת המיעוטים

ב-1948 אושר בצה"ל להקים יחידת מיעוטים בפיקודו של ג'ורא ז'יד, שתפעל במסגרת צבאית אך לא תשוך לצה"ל. המתנדבים ביחידה הועסקו במשימות חבלה ומודיעין, וכן במעצר הערבים שניסו לחמוק מהסגר שהוטל על הכפרים בגליל.

ביולי 1948, בעיצומה של מלחמת העצמאות, הוחלט לצרף את היחידה לגדוד 89 בחטיבה 8 בפיקודו של יצחק שדה, ובהמשך הוחלט להרחיב את יחידת המיעוטים ולהפוך אותה למסגרת גדודית.

אחרי הדרוזים גויסו לצה"ל בדואים, בעיקר משבט אל-הייב בצפון, שהיוו את הגרעין הראשון של היחידה הבדואית בצה"ל. לאחר מכן גויסה פלוגת חיילים צ'רקסים, שרוב חייליה פעלו בעבר במסגרת הצבא הבריטי. למפקדה מונה יוסף פיין איש קיבוץ דגניה,

חיילי חיל הספר וגמליהם בבית לחם (צולם ע"י צלמי המושבה האמריקאית)

הצ'רקסים בצה"ל

בתחילת מלחמת העצמאות לחצו הפורעים הערבים על תושבי כפר כמא הצ'רקסים, לסייע להם במלחמתם ביישובים היהודים באזור. הצ'רקסים סירבו בתוקף להשתתף בלחימה זו, שמרו על קשר עם ארגון "ההגנה" ונמנעו לחלוטין מלפעול יחדיו עם הערבים המקומיים. בין הגורמים שהשפיעו על תושבי כפר כמא שלא להצטרף לערבים היו ההיכרות והידידות של בני הכפר עם המושבה יבנאל.

במהלך יולי 1948, במסגרת מבצע "דקל", נכבש הגליל התחתון. בני כפר כמא הצ'רקסים שיתפו פעולה עם "ההגנה", והצטרפו בהמשך בגלוי לכוחות צה"ל כפלוגה בגדוד 12 של חטיבת גולני. הם נלחמו לצד חיילי צה"ל במהלך השתלטות כוחות צה"ל על נצרת, שפרעם ועל כפרים נוספים בגליל המערבי.

מבצע "חירם" לכיבוש הגליל העליון מידי "צבא ההצלה" תוכנן כפעולה משולבת של כמה כוחות. חטיבת גולני פעלה בדרום הגליל, כרמלי פעלה באזור אצבע הגליל והחטיבות 7 ו-9 פעלו יחדיו במרכז הגליל העליון ובמערבו. על חטיבה 7 הוטל לכתר את כוחות "צבא ההצלה" מדרום וממזרח, מאזור מירון וסעסע, ובמקביל חטיבה 9 נועדה לפעול מצפון ומערב, מאזור נהריה ומזרחה. בשלב הראשון הוטל על חטיבה 7 לפתוח את כביש צפת-מירון, ולכבוש את מרכז הגליל העליון: הכפרים קדיתא, טביבא, מירון, סעסע, ספסף, ג'יש ובריעים.

הכפר קדיתא היה היעד הראשון של חטיבה 7 במבצע. בליל 28 ביולי יצא הגדוד המשוריין 79 של חטיבה 7, בפיקודו של ברוך ארז, בליווי פלוגת לוחמים צ'רקסים מצפת

של חיים לבקוב. ביחידת המיעוטים באותם זמנים שירתו כ־850 לוחמים, מהם כ־500 דרוזים והשאר בדואים וצ'רקסים.

לאחר סיום מלחמת העצמאות, עקב היעדים שהציבה לעצמה המדינה כמו קליטת אלפי עולים חדשים, שיקום הכלכלה ועוד, ולאור פירוקן של חלק מיחידות צה"ל, נשקלה האפשרות לפרק את יחידת המיעוטים. בעקבות הלחץ שהופעל עליידי אנשי ציבור ונכבדים שלא לסגור את הגדוד, החליט בן־גוריון על קיצוץ היחידה ולא על פירוקה.

הצ'רקסים התנדבו גם לפלוגת הפרשים הצ'רקסים שנקראה "קוואלריה", ובמאי 1953 הוחל בהקמת משמר הגבול על בסיס חיל הספר. ביוני 1958 קיבלה הממשלה החלטה היסטורית על גיוס חובה של צעירים צ'רקסים לצה"ל. המחזור הראשון החל את אימוניו בהתאם לשלבים הקבועים, ורבים מבוגריו המשיכו לשרת בצה"ל או במשמר הגבול.

ב־1981 הואשם קצין מודיעין צ'רקסי בשם עזאת נאפסו בבגידה במדינה ובריגול לטובת מדינת אויב. בערעורו, כעבור שבע שנים וחצי, הוא זוכה וקיבל פיצויים אך הפרשה העיבה על יחסי העדה הצ'רקסית ומדינת ישראל לזמן מה. כיום, כלל יחידות צה"ל פתוחות לחיילי העדה.

במשך השנים מילאו עשרות קצינים צ'רקסים תפקידי פיקוד ומטה בצה"ל ובשורות משטרת ישראל: במשמר הגבול ובשב"ס.

ובחודש אוגוסט מונה טוביה לישנסקי למפקד.

בגדוד שהתגבש היו שש פלוגות: ארבע פלוגות דרוזיות, פלוגת בדואים ופלוגה צ'רקסית. בסיום שלב האימון הראשוני של הגדוד עבר הגדוד למחנה נשר, והפך לחלק מהכוח הלוחם של צה"ל. ב־7 בספטמבר 1948 זכו יחידת המיעוטים בפנקס חוגר ומספר אישי, שהוענקו להם בטקס רב רושם.

בנובמבר 1948 הורה ראש הממשלה דוד בן־גוריון למפקד הממשל הצבאי אלוף אלימלך אבנר להפוך את יחידת המיעוטים לז'נדרמריה, חיל ספר שסייר בגבולות החדשים. בסוף

פלוגת פרשים צ'רקסים

1948 פוצלה יחידת המיעוטים לשני כוחות: כוח צפוני שבסיסו בעפולה בפיקודו של דב רמיה, וכוח דרומי במשמר הנגב בפיקודו

צ'רקסים

המרחב הקפרי

כפר כמא

הבתים צמודות ובעלות קיר משותף כשדלת פנימית מחברת בין החצרות. הבתים נבנו מסביב למסגד והרחובות צרים. סגנון בנייה זה נועד בעיקר למטרות הגנה במקרה של תקיפת היישוב.

המסגד הגדול בכפר משרת את תושבי היישוב. הוא בולט במראהו ביחס למסגדים אחרים בשל צריחו המתומן, ושילוב אבני הבזלת בקירות החיצוניים בשיטת האבלק. מראהו מזכיר במידה רבה את המסגד הצ'רקסי בעמאן (מסגד אברדרוויש), כשהמסגד הראשון של היישוב בלט גם הוא בזכות צריחו המרובע.

דברים ייחודיים: בכפר פועל המרכז למורשת הצ'רקסית. החל מראשית העשור השני של המאה ה-21, מדי שנה בחודש יולי, מתקיימת בכפר פעילות במסגרת פסטיבל "כפר

המסגד הגדול בכפר כמא

כפר כמא הוא כפר צ'רקסי במעמד של מועצה מקומית, הממוקם במחוז הצפון בישראל בסמוך לכביש 767 (כביש כפר תבור-כנרת) והוא אחד משני היישובים הצ'רקסיים בארץ.

כל תושבי הכפר הם צ'רקסים שמוצאם מהרי הקווקז ודתם היא האסלאם. רוב תושבי הכפר נמנים עם השפסוגים, אחד מ-12 השבטים הצ'רקסיים.

בכפר כמא מתגוררים (נכון ל-2017) כ-3,300 תושבים. כל תושבי הכפר דוברי צ'רקסית ועברית ברמת שפת-אם.

היסטוריה של הכפר: חפירות ארכאולוגיות גילו בסביבות הכפר כנסייה מן המאה ה-6 לספירה, אך המקום לא היה מיושב מאז ברציפות, ונוסד מחדש ב-1878 על-ידי צ'רקסים שיושבו במקום על-ידי האימפריה העות'מאנית. הכפר הוקם כחלק מקבוצה גדולה של יישובים צ'רקסיים שהוקמו בשולי הארץ: באזור הגולן (עם מרכז בקוניטרה), בירדן (שם יישבו בין השאר את עמאן), בכפר כמא (שגבל באזור התבור שהיה בשליטת השבט הבדואי א־סבייח) ובריחניה, ובחברת צ'רקס, שם נוסד לימים גן שמואל.

הכפר כיום: האזור המכונה כיום "הכפר הישן" בנוי בסגנון צ'רקסי ישן, שבו חצרות

שחלאכוא החליט להקים במקום טחנת קמה שפעלה בעזרת מנוע, בניגוד לטחנות אחרות באזור, דבר שתרם ליעילותה וגרם להמון אנשים לפקוד אותה בכל ימות השבוע ולטחון בה את התבואות שלהם. לאור הביקוש הרב החליט סעיד לבנות את הקומה השנייה, ששימשה את הבאים כחדרי אירוח עד לתום העבודה של הטחנה. מאז שהמתחם עבר שיפוץ בשנות ה־90, הוא משמש מרכז למורשת הצ'רקסית הפועל לשימור והפצת התרבות הצ'רקסית בארץ ובעולם.

בית שוגן

אחד המבנים המפוארים שנבנו בכפר כמא, ושימש כביתה של משפחת שוגן, משפחה אמידה בכפר שהפעילה חנות למצרכי יסוד עוד מתחילת ההתיישבות במקום. במשך השנים אף הופעל בקומה הראשונה בית קולנוע מקומי לטובת הצעירים, ובו הוקרנו סרטים בעזרת מקרן מפוח. משנות ה־70 המבנה נטוש ורעוע, ובשנים האחרונות נמצא בסכנת קריסה.

בית שוגן (צילום: אתר מועצה מקומית כפר כמא)

בית חתוקאי

בית חתוקאי היה בנוי משני חדרים, עם מרפסת וכניסה מרשימה, וכלל חצר פנימית

ביקרתם", שבו נחשפים הכפרים הדרוזים והצ'רקסים בארץ.

בכל רחבי האזור הישן בכפר כמא ניתן לראות מבני בזלת ישנים מתקופת עברו. חלק מאותם מבנים נשמרו ומשמשים את תושבי הכפר עד היום.

בית שאמי

אחד מהמבנים המרשימים ביותר בכפר כמא שנבנה בשלהי המאה ה־19. בתחילה נבנו רק הקומות הראשונות, ובמשך השנים נוספה עליהם קומה עם גג רעפים מיוחדים שהובאו מצרפת. בעל המבנה הוא סעיד איסחאק שחלאכוא שהגיע אל הכפר מדמשק שבסוריה. בימים ההם אזור סוריה כונה "שאם", ולכן סעיד כונה "אלישאמי" קרי - דמשקאי, וגם הבית שבנה נקרא "בית שאמי".

בית שאמי (צילום: אתר מועצה מקומית כפר כמא)

כיכר סאוסארק'ה

הכיכר הגדולה הנמצאת דרומית למועצה ברחוב שאפסוג'. בכיכר דמות מיתולוגית המפוסלת על משטח ברזל ושמה סאוסארק'ה, הידוע כבנם של "סתנאי" ו"ל'פש" מהמיתולוגיה הצ'רקסית. מסופר כי סאוסארק'ה בקע מתוך אבן ובעת של'פש הטביל אותו במים על-מנת לחשלו, צבתותיו אחזו בברכי רגלו, ונקודה זו נשארה החוליה החלשה בגופו.

בכיכר ניתן לראות יסודות אחרים של התרבות הצ'רקסית, כמו הכוכבים והחצעים שמופיעים על הדגל הצ'רקסי.

כפר ריחאניה

כפר צ'רקסי בגליל העליון, כ-8 קילומטרים צפונית לצפת. הכפר משייך למועצה אזורית מרום הגליל, ומרבית תושבי הכפר הם צ'רקסים משבט אבזאח שמקורו בצפון הקווקז. הכפר נוסד על-ידי העות'מאנים כבר ב-1873, אך אוכלס בתושבים צ'רקסים חמש שנים לאחר הקמתו. בכפר מתגוררים כ-1,400 תושבים, וכל תושבי הכפר הם מוסלמים סונים דוברי צ'רקסית ועברית ברמת שפת אם.

כיכר סאוסארק'ה

בית החוקאי

ואחורית הכוללת יציאה אחורית לצאן ולבקר. הבית הוקף בחומה גבוהה על-מנת להגן על הצאן והבקר.

בעבר בניית הבית הייתה משימה קשה שארכה זמן רב ודרשה סבלנות רבה, שכן היה צורך לבנות שתי שורות של אבני בזלת, למלא ביניהן טיט, לייבש כיממה, להוסיף שורה וכן הלאה.

הבית עבר שימור בשנות ה-90, נמצא כיום בבעלות המועצה המקומית כפר כמא ומושכר לתושבים מקומיים כמבנה שימור המשמש לקידום העסקים בכפר.

כיכר השער

נמצאת ליד מבנה המועצה, מתהדרת במבנה המדמה שער פתוח ומברכת את הבאים אל שערי הכפר ואת התלמידים הרבים שעוברים על-ידיה בדרכם לבית הספר בברכת "ברוכים הבאים" בשתי שפות - עברית וצ'רקסית.

כיכר השער

תצפית על כפר ריחאניה

נשתמרו עד היום. בכפר נמצא מסגד שצורתו כמסגדים הצ'רקסיים בקווקז, ושונה מהותית מהמסגדים הערביים. כמו כן במקום יש מוזאון ומרכז למורשת הצ'רקסית.

לכפר אדמות בעל ושלחין, ומקורות הפרנסה זהים לאלו של תושבי כפר כמא. תושבי הכפר עוסקים במקצועות חופשיים, ובין שני הכפרים הצ'רקסיים שוררים יחסי אחווה הבאים לידי ביטוי גם בשיתוף פעולה ובחלופי כלות וחתנים. תושבי שני הכפרים עושים כמיטב יכולתם לשמור על מנהגיהם ותרבותם המיוחדת, באמצעות עשייה חינוכית, חברתית ופורמלית בבית הספר.

מקור השם: שמו של הכפר נשאב כנראה מפרחי הבר הריחניים, צמחי ההדס, המציפים את השדות סביב בעונת החורף.

היסטוריה של הכפר: ריחאניה נוסד ב-1873, אך רק ב-1880 הגיעו אליו משפחות צ'רקסיות משבט אבזאח. שבט זה מגיע מצפון הקווקז, מהאזור שבו נמצאות כיום הרפובליקות קאראצ'אי-צ'רקסיה ואדיגיה, בתחומה של הפדרציה הרוסית. במלחמת העצמאות סייעו תושבי היישוב להעפלה מלבנון, והתנדבו לשרת לצד לוחמי היישוב היהודי.

דברים ייחודיים: הכפר נבנה בשיטה צ'רקסית מסורתית, שמקורה בקווקז ושמה "כפר חומה". הבתים נבנו כשהם צמודים זה לזה ויוצרים חומת מגן מסביב לכפר, ששרידיה

המסגד בריחאניה

הצ'רקסים בישראל

צ'רקסים

הצ'רקסים בארץ ישראל

אל ארץ־ישראל הגיעו הצ'רקסים בגלים שנשלחו אל המזרח־התיכון עלידי השלטון העות'מאני, בשנות ה־70 של המאה ה־19. הסולטאן העות'מאני, עבד אל־חמיד השני, סייע להתנחלותם של הצ'רקסים בתחומי ריבונותו, מתוך מגמה להשתמש בהם לבלימת התפשטות הבדואים או צמצום תחומיהם של בעלי שררה מקומיים. הצ'רקסים התיישבו במספר מקומות בגולן, בשרון ובגליל.

שלושה כפרים צ'רקסיים נוסדו בישראל בתקופה זו: ריחאניה, כפר כמא וצ'רקס בשרון. לורנס אוליפנט סיפר ב־1884 על "שניים או שלושה יישובים צ'רקסיים במישור השרון". תושבי צ'רקס

נאבקו בקדחת הממאירה שהתפשטה בסביבתם, ונלחצו עלידי שכניהם. מכורח הנסיבות התפורר היישוב ואוכלוסייתו התפזרה, כנראה אל הכפרים הצ'רקסיים משתי גדותיו של הירדן.

בתים בכפר ריחאניה

הצ'רקסים בישראל מהווים מיעוט לאומי בעל צביון מקורי, השואף להבליט תווי יחודו, ובאותה עת עצמה ניכרת בו מגמה ברורה להשתלבות בהתפתחותה הכללית של המדינה.

תמורות בחברה הצ'רקסית

בשנים האחרונות החלו מגמות שינוי בחברה הצ'רקסית המסורתית בשל השפעות שונות. הכפרים הצ'רקסיים נמצאים בלב האוכלוסייה בישראל, וסופגים השפעות מערביות מודרניות וקדמה. השפה העברית היא השפה המדוברת והנלמדת לצד שפת האם האדיגית, רמת ההשכלה בקרב הצעירים עולה והם משתלבים בלימודים מתקדמים במכללות ובאוניברסיטאות בארץ בשלל המגמות והתחומים. צעירי הכפר מתגייסים לצה"ל ומתמזגים לחלוטין בחברה הישראלית, ושינויים חלים גם ביציאה מהכפר לעבודה בשלל מקצועות חופשיים. החקלאות

צילום: אורי, ויקיפדיה

חטיבת בניינים כפר כמא (צילום: אתר מועצה מקומית כפר כמא)

משפחות צ'וקסיות אמידות להשיג יתרון, אולם אין הוא מצטמצם אליהן והוא מפחית את משקלו היחסי של הרכוש הקרקעי בדירוג גורמי ההשפעה הפוליטית. השפה הערבית ידועה בקרב הצ'וקסים, אך מאז קום המדינה פוחת השימוש בה, בעיקר בקרב הנוער.

המסורתית הצטמצמה, ואנשי הכפר מצאו מקורות תעסוקה מחוץ לכפרים.

רמת ההשכלה הפכה לקנה-מידה בסיסי בסולם הערכים, והמעמד החברתי נקבע בהתאם אליה יותר ויותר. אמנם, בשלב הנוכחי של ההתפתחות, קל יותר לבני

כפר כמא - מבט על (צילום: אתר מועצה מקומית כפר כמא)

אין צאקע ווארט

צ'רקסים

כפר כמא

המרכז למורשת הצ'רקסית

עם רקמה מיוחדת, קישוטים מחרוזים, כלי נגינה צ'רקסיים ועוד. בין המוצגים המעניינים ביותר הם העריסה וההליכון, ששימשו בעבר לגידול תינוקות ולהכנתם לעצמאות מגיל צעיר.

ביקור בסיסי במוזאון כולל הרצאה, צפייה בסרט מרתק וסיור מודרך בין המוצגים, כשההדרכות במקום הן בעברית, אנגלית וצ'רקסית.

משך הסיור: כשעה וחצי בלוי מדריך צ'רקסי. הפעילות כרוכה בתשלום.

זמני פעילות: ביום ראשון המוזאון סגור. בימים: ב'-ה', בימי ו' ובערבי חג: 17:00-10:00.

במרכז כפר כמא קיים מוזאון המציג פריטים אותנטיים מהמורשת הצ'רקסית ומספק הצצה לחייהם, וכן מכון מחקר אקדמי לחקר הצ'רקסים ששלטו במשך אלפי שנים בהרים של צפון-מערב הקווקז, אך בעת החדשה מצאו את עצמם חיים בפזורה ברחבי העולם, כולל בישראל.

המוזאון הצ'רקסי שוכן בבית ישן שנבנה בשלהי המאה ה-19, וממוקם בלב השכונה העתיקה בכפר. המבנה, שהיה ביתה של אחת המשפחות הוותיקות בכפר, עבר שימור כללי והותאם לצורכי המוזאון. כל מרכיביו כבית צ'רקסי נשתמרו להפליא, ומשמשים היום להמחשה. אגף התצוגות עשיר ומכיל פריטים נדירים ביותר שמקורם בהרי הקווקז, כמו כלי הנשק המיוחדים של האביר הצ'רקסי, בגדיו ושלל הציוד ששימש אותו בהכנות לקרב. כמו כן מוצגים בגדיה הססגוניים של האישה הצ'רקסית יחד עם פריטי לבוש נוספים, בדים

המוזאון הצ'רקסי כפר כמא

מזכרות ופריטים מסורתיים עתיקים. פרט למזכרות מומלץ לרכוש בחנות זיתים מתוצרת מקומית, דבש טרי ומגוון תבלינים מסורתיים טריים. כל מוצרי המזון הנמכרים בחנות מיוצרים במקום, תוך שימוש בחומרי גלם טריים הישר מן הטבע.

בשעות הערב מפעיל המרכז ערבים מיוחדים של מוזיקה מסורתית, ריקודים, סיורים בעיר ודוכני מזון מסורתי. הבילוי מעניק לאזרחי העיר הצצה אל חיי הכפר ואל התרבויות השונות. לקול צלילי המוזיקה מפזזים רקדנים מקצועיים, לבושים בתלבושות מסורתיות צבעוניות ומיוחדות. מבוגרים וילדים מביטים בריקודים ובאורח החיים המשפחתי ומלא החיים בכפר, והופעות הלהקה הן לפי הזמנה מראש ובתשלום.

שעות פתיחה: כל ימות השבוע כולל שישי ושבת - בהזמנה ובתיאום מראש.

לתיאום ופריטים נוספים: 00-72-24-1900.

מוזאון הצ'רקסי כפר כמא

לפרטים נוספים ותיאום: 04-6888082 או
דוא"ל www.chckk.org.il

כפר ריחאניה

החוויה הצ'רקסית

מרכז מורשת ומוזאון צ'רקסי. המוזאון שוכן בתוך מבנה עתיק וקסום, המעוצב כולו בעיצוב מסורתי ברוח התרבות הצ'רקסית, ומספר את סיפור תולדות העם הצ'רקסי בהרי קווקז הצפוניים. הפולקלור הצ'רקסי מכיל סיפורי גבורה עשירים בערכים של אומץ לב, יושר וחופש. בתוך המרכז ניתן למצוא תצוגות של בגדים עתיקים, כלים עתיקים, תכשיטים, כלי בית ואביזרי מלחמה עתיקים.

לצד מרכז מורשת הצ'רקסים בצפון פועלת חנות מזכרות מיוחדת, שמציעה למבקרים

על טעמים וריח

צ'רקסים

תחוד' (לחם מטוגן)

מתחילים לערבב וללוש, לשפוך בהדרגה כוס מים וללוש.

מוסיפים מלח (אסור שהמלח ייגע בשמרים) ושופכים מים.

שופכים את השמן ולשים עד שמתגבש בצק אחיד. מניחים בצד ומתפיחים.

מחממים שמן עמוק לטיגון, מרטיבים ידיים במים ולוקחים מהבצק כדור.

לא מרדדים עם מערוך, אלא מותחים את הבצק תוך כדי תנועת עיסוי ויוצרים מעין פיתה.

מטגנים בשמן עמוק בשני הצדדים, וממשיכים עם שאר הבצק.

אפשר להגיש עם ריבה, דבש או כל דבר אחר.

מרכיבים

- 1 ק"ג קמח.
- 2 כפות שמרים.
- 1/2 כפית סוכר.
- 3.5 כוסות מים.
- 1 כף מלח.

אופן ההכנה

שמים את הקמח בקערת מיקסר, יוצרים חור ומוסיפים 2 כפות שמרים.

שופכים בתוך החור כוס מים חמים (לא רותחים), וממתינים כ-5 דקות.

פידה (מאפה מתוק)

הפידה המתוקה הגיעה אל הצ'רקסים כנראה מהאימפריה העות'מאנית בצורת בקלאווה, והצ'רקסים שינו את נוסחתה במעט כדי שתתאים לחך המקומי.

מרדדים עוד עלה ומניחים מעל תערובת השומשום. חוזרים על הפעולה עד שמקבלים 10 שכבות של בצק מרודד עם תערובת השומשום ביניהם.

אופים בתנור ב־200 מעלות עד שהבצק משחים.

מכינים את הסירופ: מחממים יחד את הסוכר והמים עד שמגיעים לרתיחה, ומורידים מהאש כשהסוכר נמס. מוציאים מהתנור ויוצקים את סירופ הסוכר מעליו.

חותכים לצורת בקלאווה ומגישים.

מרכיבים

- 1 קילו קמח.
- 2 מרגרינה.
- 1/2 כפית מלח.
- 3 כוסות מים.
- שמן תירס להברשה.
- אבקת סוכר (200 גר').
- 1/2 קילו שומשום קלוי טחון.
- 2 כפות קינמון.
- 5 כוסות סוכר.
- 4 כוסות מים.

אופן ההכנה

מערבבים את הקמח עם המרגרינה עד שנוצרת תערובת אחידה, מוסיפים את המלח והמים ולשים עד שנוצר בצק אחיד.

מניחים את הבצק למשך 5 שעות.

מחלקים את הבצק ל־10 כדורים ומרדדים כל כדור לריבוע דק.

מברישים את העלה (הריבוע הדק) בשמן תירס, מערבבים את השומשום, הקינמון ואבקת הסוכר ומפזרים על העלה.

וּוץ חלוז' (מאפה תרד)

מניחים בצד ומתפחים.

יוצרים 8-10 כדורים מהבצק ומרדדים לפיתות.

מסדרים על מגבת ומכסים, נותנים לבצק לנוח כ־20 דקות.

למילוי: קוצצים את התרד, שמים במסננת ושוטפים טוב, מעבירים לקערה, מפזרים מלח בגדיבות (כ־3 כפות) וממתינים חצי שעה.

מטגנים את הבצל הקצוץ, סוחטים את התרד הממולח ומעבירים לסיר עם הבצל ומבשלים.

מתבלים בפפריקה מתוקה או חריפה ומוסיפים לימון סחוט.

לאחר שהבצק נח 20 דקות אפשר להכניס כל מיני מילויים, כמו בשר טחון עם בצל מטוגן או גבינה צ'רקסית עם בצל ירוק מטוגן.

אופים בעזרת סיר גריל חשמלי עם חום מקסימלי ועוקבים אחר האפייה שלא ישחים.

אפשרות נוספת: מחממים תנור לחום

של 220 מעלות, שמים את

הבצק על התבנית ואופים

עד שהבצק משחים

(מומלץ להוציא

את המאפה

מיד לאחר

שמשחים).

מרכיבים

- עלי תרד.
- בצל.
- מלח.
- פפריקה מתוקה / חריפה.
- לימון סחוט.
- 1 קילו קמח.
- 2 כפות שמרים.
- 1/2 כפית סוכר.
- 1 כף מלח.

אופן ההכנה

שמים את הקמח בקערת מיקסר, יוצרים חור בבצק ומוסיפים 2 כפות שמרים.

שופכים בתוך החור כוס מים חמים (לא רותחים) וממתינים כ־5 דקות.

מוסיפים מלח בלי שהוא יגע בשמרים, שופכים עוד מים.

שופכים את השמן

ולשים עד

שמתגבש בצק

אחיד.

חלג'וראן (עוגיית תמרים)

עוגיית תמרים. לפי הנהוג בחלק מהכפרים הצ'רקסים, אופים את העוגיות המיוחדות הללו כאשר תינוק מגיע לגיל שנה או מתחיל לצעוד בכוחות עצמו.

מתחילים ללוש ביד ולסירוגין מוסיפים קצת מים, עד שמתקבל בצק רך וגמיש ונוח לעבודה.

מניחים את הבצק למנוחה כחצי שעה.

מרדדים ויוצרים צורות מלבניות וארוכות של בצק.

מורחים את הידיים במעט שמן, מגלגלים את התמרים לשבלולים ארוכים ומניחים בתוך הבצק.

סוגרים את הבצק, מגלגלים ומחברים את הקצוות כך שתיווצר טבעת חלג'וראן.

אופים בעזרת סיר גריל חשמלי עם חום מקסימלי, ועוקבים אחר האפייה שלא ישחים.

אפשרות נוספת: מחממים תנור לחום של 220 מעלות, שמים את הבצק על התבנית ואופים עד שהבצק מזהיב (מומלץ להוציא את המאפה מיד לאחר שמוזהיב).

מרכיבים

- 1 קילו קמח.
- 400 גרם מרגרינה או חמאה.
- 1 כפית מלח.
- 2 כפות סוכר.
- 1 אבקת אפיה.
- כף שמרים.
- כף מחלב (תבלין) - לא חובה.
- מים פושרים לפי הצורך.
- תמרים מגולענים באריזת ואקום.

אופן ההכנה

מערבבים את כל החומרים היבשים ומוסיפים את החמאה או המרגרינה.

חלוז'י

אופן ההכנה

לשים יחד את הקמח, המים, המלח והשמן עד ליצירת בצק.

יוצרים כדורי בצק קטנים ומשטחים כל כדור לעיגול.

מניחים במרכז הבצק גבינה, סוגרים ומהדקים.

מחממים שמן בסיר לחום גבוה ומטגנים את הבצק טיגון עמוק עד שהוא מזהיב.

מרכיבים

לבצק:

- 1 ק"ג קמח.
- 3 כוסות מים.
- כף מלח.
- 1/3 כוס שמן.

למילוי:

- 1 חבילה גבינה צ'רקסית מפוררת.

גבינה צ'רקסית

לאחר הפסטור מוסיפים את כל מי הגבינה לחלב, ולאט לאט החלב מתחיל להתגבש וליצור גבינה.

מכבים את האש, מעבירים את הגבינה למסננת מתאימה, והופכים אותה לאט ובזהירות על־מנת לתת לה את הצורה העגולה.

נותנים למי הגבינה לטפטף לקערה כ־5 דקות.

מעבירים לצלחת וממליחים את הגבינה.

לאחר שעה של צינון, יש לרוקן את מי הגבינה שהצטברו בצלחת.

אורזים ומעבירים למקרר.

מרכיבים

- 6 ליטר חלב בקר.
- 1 ליטר מי גבינה.
- 1 כף מלח.

אופן ההכנה

רצוי להכין את הגבינה הצ'רקסית מחלב בקר גולמי ולא קנוי בחנות, משום שהחלב הגולמי עשיר יותר.

את החלב יש לסנן לתוך סיר דרך מסננת דקה, על־מנת לעבוד עם חלב נקי.

יש לחמם את החלב ל־90 מעלות (פסטור). בודקים עלידי מד חום לבישול.

בדואים

הבדואים הם קבוצה אתנית המאמינה בדת האסלאם. הם מתגוררים בחגורת המדבריות מחופיו האטלנטיים של מדבר סהרה דרך המדבר המערבי, חצי האי סיני, מדבריות צפון אפריקה והנגב ועד לחופו המזרחי של חצי האי ערב.

בערבית הבדואים נקראים **בְּדוּן** או **בְּדוּיָן**, כאשר השם בדואי נגזר מהמילה הערבית אל-בַּדְיָה, שפירושה מדבר. שם זה כולל את כל האוכלוסייה היושבת בְּסֶבֶר המדבר.

בדואים מחצי האי ערב צפונה. הם נדדו צפונה לשם חיפוש מקורות מים ומרעה בשל שנות בצורת, כמו גם בשל מלחמות שבטיות וסכסוכי דם. שבטים בדואים גדולים וחזקים התבססו במדבר הסורי, ודחקו את השבטים האחרים לכיוון שטחה של ארץ ישראל. נדידת השבטים הבדואים הגדולים לשטחי ארץ ישראל והשתלטותם בכוח על חלקים נכבדים מתחום היישוב החקלאי בארץ, גרמו לדחיקת השבטים הקטנים האחרים שהיו במקום שנאלצו לנדוד למקומות אחרים או להישאר תחת חסותם במעמד נמוך.

הבדואים בגליל

חדירתם של שבטים בדואים לגליל החלה כבר במאה ה־16, והגיעה לשיאה במאה ה־17. הבדואים התיישבו בכמה מקומות עיקריים בקרבת אזורי מרעה; בעמק בית שאן, בעמק יזרעאל, בגולן ובעמק החולה. נקודות יישוב אלה התאימו לצרכים הביטחוניים והכלכליים

בדואים בעמק החולה (צילום: צלמי המושבה האמריקאית, ויקיפדיה)

מוצא הבדואים

הבדואים הם שבטים שמיים שמקורם בחצי האי ערב, וממנה החלו להתפשט צפונה כבר לפני 1,400 שנים במטרה למצוא שטחי מרעה ואזורי מחיה ובשל מלחמות בין שבטיים ופחד מנקמת דם.

הבדואים בארץ ישראל

התקופה העות'מאנית

עם כיבושה של ארץ ישראל בידי העות'מאנים, היו הבדואים אחד הגורמים המשפיעים בחייה של ארץ ישראל. בסוף המאה ה־17 עם היחלשות שלטון האימפריה העות'מאנית בארץ, החלו תנועות של שבטים

בדואית בבית שאן

האיבה והאלימות באזור, ובמיוחד המלחמות הבין־שבטיות.

מדיניות זו והשקט שבא בעקבותיה היו זרז לגלי הגירה גדולים במיוחד של מהגרי עבודה מסיני וממצרים. מהגרים אלה כונו בפי הבדואים פלאחים, והפכו לבני חסות של שבטי הבדואים החזקים.

לאחר פתיחתה של תעלת סואץ ובשל ההתפתחות הגיאופוליטית באזור, החליטו העות'מאניים לייסד מחוז נפרד לבדואים שבמרכזו תוקם באר שבע.

הבדואים, ובעיקר השייח'ים, קיבלו מגרשים חנם בעיר כדי לשכנע אותם להתגורר בבאר שבע. בעיר הוקמו מוסדות שלטון כמו: משטרה, דואר, בית משפט, מסגד ובית ספר לילדי הבדואים. בנוסף מונתה מועצת עיר מראשי השבטים, כשבראשות העיר עמד שייח' בדואי - ראש העירייה הראשון - שייח' עלי אל־עטאונה.

תקופת המנדט הבריטי

ב־1920 במסגרת ועידת סאן רמו, הוענק לצרפת מנדט על סוריה ולבנון, ולבריטניה המנדט על ארץ ישראל, עבר הירדן המזרחי ועיראק.

בתקופה זו היו הבדואים בגליל פרוסים במקומות רבים, וראו עצמם בעלי זכות לרעות את צאנם בכל המקומות בשטחים הפתוחים. הממשל הצרפתי והבריטי הוטרדו מאוד מפשיטותיהם של הבדואיים על האדמות החקלאיות של יושבי הכפרים המקומיים וממעבר השבטים הבדואים, ועל כן הידקו את הפיקוח במקומות אלו. הגבולות החדשים בצפון הארץ הגבילו את נדידתם

של בני השבט. כמו כן אזורים אלה היו משובחים מבחינת מקורות המרעה לבעלי החיים שלהם.

הבדואים בנגב

הבדואים בנגב נחלקים למטות, כשכל יחיד במטה (קבילה) מחויב בערבות הדדית לכל המשפחות והשבטים במטה. כיום יש חמישה מטות עיקריים המרכיבים את כלל התושבים הבדואים בנגב: תראבין, אל־עזומה, קדיראת, ד'ולאם ותיאהא.

בעקבות מלחמות המטות הבדואים בנגב החל השלטון העות'מאני להיות מעורב ונוכח בשטח, על־מנת לנסות לגשר בין השבטים במלחמותיהם שנסבו בעיקר על סכסוכי קרקעות, בארות ומקורות מים.

בשנות ה־70 וה־80 של המאה ה־19 הנהיג השלטון העות'מאני מדיניות קשה מאוד נגד שבטים אלו, מתוך כוונה להבטיח את היציבות השלטונית ולאפשר את המסחר במקום, כשב־1897 נקבעו הגבולות הטריטוריאליים של המטות השונים בנגב על־ידי העות'מאניים.

בשל המדיניות התקיפה שהנהיגו העות'מאניים נגד השבטים הופסקו מעשי

באר שבע בשנת 1917

מסוימת - תיפול האחריות למעשה על השבט כולו, ובסמכותו של הממונה לעצור, לשפוט ולהעניש את כולם.

מפגש יהודי-בדואי בתקופת המנדט

כבר בשנותיו הראשונות של היישוב היהודי המתחדש בארץ התאפיינו המפגשים בין היהודים לבדואים בחוסר הבנה הדדית, ובקטטות על אזורי מרעה. ואולם, היו גם יחסים טובים בין היהודים והבדואים שהתבססו על אמון ושכנות טובה. דוגמה לכך היא עבודת הבדואים ביישובים היהודיים, וביצוע משימות השמירה במקום. כמו כן היו רופאים וטרינרים יהודים שהתגוררו בבאר שבע, וטיפלו בשבטים הבדואים ובבעלי החיים שלהם. טחנת הקמח בבאר שבע הייתה בבעלות יהודי, וסיפקה לבדואים עזרה בטחינת החיטה או השעורה שלהם. במהלך הזמן נרקמו יחסי ידידות בין בעל הטחנה ובין הבדואים.

מלחמת העצמאות

למלחמת העצמאות הייתה השפעה רבה על הבדואים בארץ. בעקבות הלחימה וכיבוש השטחים עליידי צה"ל, עזבו הבדואים את

ראש הכפר אום-אל-פאחם חותם על שבועת אמונים עם העברת הכפר לשלטון הישראלי 1949

ותנועתם של השבטים, ואף חצו את שטחיהם של מספר שבטים.

מספרם של הבדואים בגליל בתקופה זו אינו מדויק. ב־1931 הוערך מספרם בסביבות 12 אלף נפש, כשמרביתם שוכני אוהלים. אומדן זה לא כלל בדואים שגרו בכפרים שהוכרו על־ידי השלטונות, וב־1945 הוערך מספרם של הבדואים בגליל בכ־17 אלף נפש.

ב־1917 כבשו הבריטים את דרום ארץ ישראל, והקימו בו שלטון צבאי. עם תום השלטון הצבאי ב־1920 ותחילתו של המנדט האזרחי, ייסדו השלטונות הבריטים את בתי הדין השבטיים בנגב, בנו בתי ספר שבטיים והעניקו שירותי רפואה במידת האפשר. באותה שנה הוקם בית דין קבוע שהיה מורכב מ־16 שי"מים משבטים שונים. כמו כן הוקמה סירת גמלים לשוטרים מבני השבטים בנגב.

מספרם של הבדואים בנגב בתקופה זו אף הוא אינו מדויק. באומדן שנערך ב־1946 הוערך מספרם של כלל הבדואים הנוודים בכ־95 אלף נפש.

עד תחילת שנות ה־40 של המאה ה־20 הייתה המדיניות של המנדט הבריטי כלפי הבדואים בארץ ישראל טובה ומאפשרת. השלטון הבריטי דאג לשמירת החוק והסדר, ונמנע מלהתערב בענייניהם הפנימיים של השבטים. בשנות הבצורת הקשות סייעו השלטונות הבריטים לשבטים בהעברת הצאן מהדרום הצחיח לאזור הצפון, שבו היו אזורי מרעה רבים לתקופה מסוימת. כמו כן עזרו הבריטים לבדואים לחפור בארות מים ובורות לאגירת מי שטפונות בעונת החורף.

ב־1942 הוציאו הבריטים תקנות פיקוח על הבדואים. ייחודן של תקנות אלו היה שבכל מקום שבו לא ניתן לדעת מי האשם בעבירה

בנגב תחת השלטון הישראלי, וירכזו על־פי שבטיהם בשלושה אזורים שיוגדרו על־ידי המושל הצבאי של הנגב. אזור הכינוס של הבדואים במזרח הנגב נקרא אזור הסייג, ותחומו היה בין באר שבע, דימונה, ירוחם וערד.

האזור נוהל על־ידי הממשל הצבאי בנגב, יציאתם של הבדואים מאזור זה לבאר שבע נאסרה והשוק הבדואי בוטל. כל יציאה מהאזור חויבה ברישיון יציאה.

בין השנים 1948-1953 רוכזו בסייג שבטים בדואיים שהיו באזור עוד קודם להקמת המדינה, כמו: השבטים אבורביעה, אבר־קרינאת ואבור־גועיד, וכן שבטים נוספים ממקומות אחרים. ריכוזם של הבדואים באזור זה גרם לאי סדר בחלוקת הקרקע המסורתית שהייתה בין השבטים, ופגע בחקלאות המסורתית בשל אי היכולת של הבדואים לנדוד לאזורי מרעה שהיו מחוץ לגבולות הסייג.

לממשל הצבאי היו מתנגדים כבר מיום הקמתו בקרב חוגים שונים מימין ומשמאל. הממשל הצבאי נמשך בין השנים 1948-1966, ובמהלך שנים אלו היו הקלות במשטר רישיונות המעבר והוקל חופש התנועה של האזרחים הערבים.

צילום: אתר פיקיוויקי

מקום מושבם ועברו בעיקר למצרים וירדן. לאחר המלחמה נשארו בגליל פחות מ־6,500 בדואים מתוך 20 אלף שנמנו במפקד הבריטי ב־1931. בנגב הצטמצמה אוכלוסיית הבדואים מ־95 אלף (על־פי אחת מהערכות) לפחות מ־10,000.

הממשל הצבאי ואזור הסייג

בזמן מלחמת העצמאות ב־1948 בעקבות כיבוש שטחים מעבר לגבולות המדינה היהודית כפי שנקבעו על־ידי האו"ם, הוקם הממשל הצבאי. ממשל זה כלל את תחומי הגליל, המשולש, הנגב, והערבים: רמלה, לוד, יפו ואשקלון. הוא חולק לשלושה אזורים: צפון, תיכון ונגב.

מטרת הממשל הצבאי הייתה להרתיע פעולות עוינות, למנוע את חזרתם של גורמים עוינים למדינה, למנוע החזרה של פליטים שירצו לחזור ולהתיישב בארץ ולשלוט ולפקח על תנועותיהם של התושבים הערבים. בכוחו של הממשל היה לאסור על אנשים להימצא במקום מסוים, וכן להכריז על שטחים סגורים ולהגביל תנועה אליהם ומתוכם.

במהלך אוקטובר 1948 גורשו או עזבו רוב הבדואים את מקום מושבם באזורי הקרבות בנגב. לאחר כיבוש הנגב על־ידי צה"ל פנו מספר שבטים וביקשו לחזור למקומם, ובעקבות בקשתם התקיימו דיונים בראשות בג'וריון וקציני צה"ל שבחנו את הנושא.

בנובמבר 1948 התכנסה הוועדה, ועליה הוטל לקבוע את האזור שבו ירוכזו הבדואים בנגב. בוועדה זו היו חברים: יוסף ויץ, אלוף יגאל ידן ואלוף יגאל אלון. הוועדה קבעה כי הבדואים "הידידותיים" יוכלו להישאר

העיר רהט (צילום: נמר אבו אלטיף)

מחלוקת הקרקעות

כ־15% מהבדואים בנגב מחזיקים בקרקע בדרך של תפיסה או החזקה בפועל ולא ברכישה. הקרקע לא נרשמה על שם הבדואים, ולכן מבחינה משפטית הם לא בעלי הקרקע. ב־1896 סימן השלטון העות'מאני את הגבולות השבטיים של הבדואים, בשל סכסוכים על הקרקעות בין השבטים השונים. סימון זה נשאר עד הקמת המדינה.

בפקודת הקרקעות בחוק העות'מאני בעל קרקע פרטית יכול להיות רק בתוך מקום יישוב (ובסמוך לו), ולכן מרבית הקרקעות של הבדואים לא יכולים להיחשב קרקע פרטית. השלטון העות'מאני גבה מס מבעלי הקרקעות בהתאם לגודל הקרקע שהייתה רשומה עליהם בספרי המקרקעין, ובשל רצונם של הבדואים להימנע מתשלום לא נרשמו כבעלי הקרקע. כתוצאה מכך, לא נרשמה הקרקע על שמם בספרי המקרקעין.

הבריטים אימצו את חוקי הקרקעות העות'מאניים בפקודת העברת קרקעות שהוציאו ב־1920. במלחמת העצמאות גורשו הבדואיים ורוכזו באזור הסייג, שבו כבר יישבו בדואים בעבר. הדבר יצר מציאות

בשנים אלו מונו שיח'ים בשבטים, שתפקידם היה להיות אנשי הקשר עם הממשל ולתת אישורים שונים לתושבים. ב־1966 הודיע ראש הממשלה לוי אשכול על ביטול המנגנון של הממשל הצבאי, ועל העברת סמכויותיו לידי הרשויות האזרחיות.

הסדרת יישובם של הבדואים בישראל

בספטמבר 1964 אישרה הממשלה את בנייתם של שלושה יישובי קבע לבדואים. עם סיום הממשל הצבאי ב־1966, התקיימו ועדות רבות בנושא הסדרת יישובם של הבדואים בישראל, ובהם נדונו העברת משפחות בדואיות לערים מעורבות. בין היתר עברו הבדואים לגור בכפרים ערביים במרכז הארץ ובאזור רמלה ולוד, וכן נבנו עיירות קבע לאוכלוסייה הבדואית בנגב.

בין השנים 1966-1989 הקימה המדינה שבעה יישובי קבע לאוכלוסייה הבדואית בנגב: תל־שבע, רהט, חורה, כסיפה, לקיה, ערעה־בנגב ושגב־שלום. רהט היא העיר הבדואית הראשונה והיחידה בדרום.

מ־1999 הוקמו 11 יישובים נוספים בשתי המועצות האזוריות נווה מדבר (ביר הדאג, אברת־לול, אבו־קרינאת, קאסר אל־סייר) ואל־קסום (תראבין, אל־סייד, אַם־בטין, סענה, מרעית), וכן אושרו להקמה היישובים רמת ציפורים וביר אל־חמאם הנמצאים בשלבי תכנון מתקדמים.

כמו כן הוחלט על הקמת ארבעה יישובים בדואים בצפון: בסמת טבעון, ואדי אל־חמאם, ביר אל־מכסור ואַבְטִין.

נוסף לשם יישום הדו"ח ויישוב ההסתייגויות של הוועדה. בראש ועדה זו עמד ראש האגף לתכנון מדיניות במשרד ראש הממשלה, אהוד פראוור, ולאחר כשנתיים וחצי, במאי 2011, הגישה הוועדה את דו"ח הסיכום. בספטמבר 2011 החליטה הממשלה לאמץ את מתווה היישום, ולהגיש הצעת חוק לכנסת הנשענת על מתווה זה.

בשל התנגדות האוכלוסייה הבדואית למתווה זה וגל מהומות שפרץ בעקבותיו, החליטה הממשלה כי הרשות להסדרת התיישבות הבדואים תערוך תהליך נרחב ככל האפשר של הסברת המתווה לאוכלוסייה הבדואית וקבלת התייחסותה למתווה. השר לשעבר בנימין בגין נבחר לעמוד בראש תהליך בחינת ההתייחסויות. בתהליך בחינת ההתייחסויות לתזכיר החוק נערכו מאות פגישות עם תושבים בדואים מהנגב, ובעקבות תהליך זה גובשו המלצות לעריכת שינויים בטיטת החוק שאומצו על ידי הממשלה. הצעת החוק נפלה בכנסת ולא אושרה.

בדצמבר 2011 לאחר קבלת דו"ח צוות היישום, החליטה הממשלה על הקמת מטה במשרד ראש הממשלה ליישום התוכנית להסדרת התיישבות הבדואית.

צילום: ענת רסקין

חדשה של שבטים עם אדמה, לעומת שבטים ללא אדמה.

במשך עשרות שנים הגישו הבדואים בנגב תביעות שונות ובקשות להסדרת הקרקעות מהמדינה. ככלל, המדינה מסרבת להכיר בתביעות הבעלות של הבדואים, מכיוון שאינן רשומות על שמם וכי מדובר בקרקעות שעל פי סיווג ומהות לא ניתן לרכוש בה בעלות. המאבק רב השנים בין הבדואים למדינה על הבעלות בקרקעות הנגב, הוא גורם שמערער את היחסים בין הצדדים.

ב-1971 הכריזה המדינה על הסדר קרקעות בנגב הצפוני. בעקבות ההכרזה על הליך ההסדר בנגב הצפוני, שמטרתו לאפשר לבדואים להגיש תביעות וטענות לקרקע שבבעלותם, הגישו הבדואים מאות תביעות הנוגעות לכמיליון דונם וחצי, עד אוקטובר 1979. נכון ל-2013 הוסדר רק 10% מהשטח הנתבע.

נכון ל-2019 נותרו פחות מ-600 אלף דונם קרקעות בתביעות בעלות, מתוכם כשליש מהקרקע לא מוחזקת וברובה בנגב המערבי. ב-2003 קיבלה הממשלה החלטה על תוכנית רב-שנתית לטיפול בסוגיית המגזר הבדואי בנגב. ב-2007 התקבלה החלטת הממשלה להקמת רשות להסדרת התיישבות הבדואית. במקביל מונתה ועדה לגיבוש הצעת חוק בעניין הסדרת התיישבות המגזר הבדואי בנגב. בראש הוועדה עמד שופט בית המשפט העליון (בדימוס) אליעזר גולדברג.

בינואר 2009 הגישה הוועדה את מסקנותיה לממשלה. דו"ח הוועדה לא נתקבל פה אחד, וכלל הסתייגויות מצד חלק מחבריה. לאור זאת החליטה הממשלה כי דו"ח הוועדה ישמש בסיס לקביעת מדיניותה, ועל הקמת צוות

דמוגרפיה

על-פי נתוני מנהל האוכלוסין נכון לסוף 2018 התגוררו בנגב 260 אלף בדואים. מתוכם כ־180 אלף תושבים ביישובים המוכרים ועוד כ־80 אלף תושבים הגרים מחוץ ליישובים המוכרים, המכונים בשם "הפזורה הבדואית".

לאוכלוסייה הבדואית שאינה מתגוררת ביישובים מוכרים, זו המכונה "הפזורה הבדואית", יש בעיית רישום וכתובתם של התושבים בה אינה מעודכנת במרשם האוכלוסין תחת סמל יישוב, אלא תחת סמל שבט. לשבטים הבדואיים אין גבול גאוגרפי, ולכן יש קושי מתודולוגי לנהל אומדני אוכלוסייה סדירים ומהימנים. היקפם בסוף 2018 הוערך כאמור בכ־80 אלף תושבים, תחת רישום של 25 שבטים בדואיים.

היישובים הבדואיים העצמאיים בדרום נמצאים בתחומן של שש מועצות מקומיות בדואיות ובעיר אחת - רהט. ריכוזי הבדואים העיקריים בדרום נמצאים ברהט, כרבע מהאוכלוסייה מתגוררת בשגב שלום ודרומה, ומזרחית לבאר שבע עד אזור דימונה וערד.

על-פי נתוני משרד הבינוי והשיכון ונתונים של חוקרים אקדמאים, האוכלוסייה הבדואית בצפון מונה כ־110 אלף תושבים, כשני שלישים מהם חיים ביישובים בדואיים (60 אלף), שלישי ביישובים ערביים מעורבים (40 אלף) וכ־10,000 ביישובים לא מוכרים בצפון הארץ. היישובים הבדואיים העצמאיים בצפון נמצאים בתחומן של שבע מועצות מקומיות בדואיות עצמאיות, וארבע מועצות אזוריות יהודיות (מטה אשר, זבולון, עמק יזרעאל ומשגב). ריכוזי הבדואים העיקריים בצפון נמצאים באזור גבעת אלונים ומסביב לעיר

החלטות ממשלה 3708 ו-2397 - תוכניות חומש לפיתוח כלכלי

ב־2011 התקבלה החלטת ממשלה מספר 3708, בדבר תוכנית לקידום הצמיחה והפיתוח הכלכליים של האוכלוסייה הבדואית בנגב ולקידום שילובם בחברה הישראלית. תוכנית זו הייתה תוכנית חומש לשנים 2016-2012, בהיקף של מיליארד שקלים. בתחילת 2017 קיבלה הממשלה את החלטה 2397 - תוכנית חומש נוספת לפיתוח חברתי-כלכלי של אוכלוסיית הבדואים בנגב בהיקף של מעל שלושה מיליארד שקלים לשנים 2017-2021, שכללה השקעות הממשלה בתחומים: חינוך, תעסוקה, תשתיות, תחבורה, מבני ציבור וחיזוק המועצות המקומיות. על יישומם של החלטות הממשלה הופקדו הרשות לפיתוח והסדרת התיישבות הבדואים בנגב, והאגף לפיתוח כלכלי חברתי במשרד החקלאות.

בנוסף בהחלטת הממשלה הוטל על רשות הבדואים לתכנן 100 אלף יחידות דיור ולפתח 30 אלף יחידות דיור במהלך החומש הקרוב, במטרה לקדם את הסדרת התיישבות הבדואים בפזורה בתוך יישובי הקבע.

במקביל קיבלה הממשלה ב־2011 וב־2016 החלטות לקידום היישובים הבדואיים בצפון. שתי תוכניות אלו היו תוכניות חומש, שמטרתן לחזק את היישובים הבדואים ולהעצים את המסגרות השונות הפועלות בתוכם.

כיום הרשות לפיתוח והתיישבות הבדואים בנגב היא הגוף המוסמך מטעם ממשלת ישראל לטפל באכלוס הבדואים, בהקצאת מגרשים ומשאבים כספיים לפיתוח וביישוב הבדואים בנגב. ההישגים שלהם מורגשים בשטח, במיוחד בשלוש השנים האחרונות.

ביישובי קבע בשכנות לאוכלוסייה היהודית, מעורה בחברה הישראלית ומשולבת בה היטב. בקרב אוכלוסייה זו יש פתיחות רבה יותר לעידוד הנוער לגיוס לצה"ל.

אורח החיים של האוכלוסייה הבדואית בדרום מתאפיין בחיבור גדול יותר למסורת, למנהגים ולחוקי המדבר הבדואיים הקדומים. בשנים האחרונות יש מגמה של קידום האישה, המתבטאת ביציאה ללימודים ובשילובה בעבודה מחוץ לבית במגוון תפקידים כמו: רפואה, הוראה, הנדסה ורוקחות. בין קבוצות האוכלוסייה השונות מתקיימים קשרים טובים, הבאים לידי ביטוי בקשרי נישואין.

שפרעם, עמק זבולון, אזור משגב, בקעת בית נטופה ובקעת סכנין.

נכון ל־2019 הבדואים מהווים כ־2.7% מאוכלוסיית ישראל.

מאפיינים תרבותיים - בין צפון ודרום

האוכלוסייה הבדואית בצפון מתאפיינת באורח חיים השונה מזו שבדרום. אורח החיים מושפע מאוד מהתרבות המערבית, ועל כן רובה של האוכלוסייה הבדואית בצפון גרה

בדוא"ם

תזימון ומעדים

חגים ומועדים באסלאם מציינים בדרך כלל מאורעות המצוינים בקוראן, הנסובים בדרך כלל סביב מעשי הנביא מוחמד. שני החגים העיקריים באסלאם הם עיד אל-פיטר ועיד אל-אדח'א (חג הקורבן). בנוסף מציינים המוסלמים את ראש השנה ההג'רי, את יום הולדתו של הנביא מוחמד ואת יום (א) לאסראא ו(א) למעראג'.

החגים המוסלמיים נקבעים על פי לוח שנה ירחי ועל כן תאריך החג משתנה משנה לשנה בלוח השנה הלועזי. המוסלמים מציינים את החגים והמועדים בצורה שונה באזורים שונים, והתנהלות החג משתנה גם בין פלגי האסלאם השונים.

עיד אל-פיטר

המסורות מייחסות לחג את המועד שבו הסתיימה כתיבת הקוראן.

מאחר שלוח השנה של האסלאם נקבע על-פי מולד הירח, המועד המדויק של החג נקבע בכל קהילה בנפרד וייתכן הבדל של יום או יומיים בין מדינות או קהילות מוסלמיות.

בעלי יכולת כלכלית נותנים צדקה לעניים לפני תחילת החג, לפי מספר בני הבית של המשלם - סכום קבוע עבור כל אחד מבני הבית. בבוקר היום הראשון של החג נערכת

אחד משני החגים העיקריים באסלאם. החג מכונה גם חג שבירת הצום המציין את סיומו של חודש הרַמַדַאן, או "החג הקטן" בשל היותו קצר ביום מהחג הגדול "עיד אל-אדח'א" הנחגג ארבעה ימים.

החג מצוין בשלושת הימים הראשונים של חודש "שוואל" - החודש העשירי לשנה ההג'רית בלוח השנה המוסלמי, כשאחת

נוהגים לקשט את הרחובות בדגלים וקישוטים צבעוניים שונים, ובכמה יישובים נערכות חגיגות ותהלוכות.

חג הקורבן - עיד אל-אדח'א

עיד אל-אדח'א הוא אחד משני החגים החשובים ביותר באסלאם. הוא הארוך מביניהם, ובשל כך הוא נקרא "עיד אל-כביר" - החג הגדול. החג נחגג 70 ימים לאחר עיד אל-פיטר, החל מהיום העשירי של חודש "ד'ו אל-חג'א" - הוא החודש ה-12 והאחרון בלוח השנה המוסלמי ה'הג'רי. החג נמשך ארבעה ימים, ומסמל את סיום תקופת העלייה לרגל למכה - "אל-חג'".

שמו של חג הקורבן מתקשר לסיפור העקדה המובא בקוראן ובמסורת המוסלמית. שמו של ישמעאל לא מוזכר בקוראן, אולם בקצף

תפילה מיוחדת בכל המסגדים. בתפילה זו, בדומה לתפילות יום שישי, על המאמינים להתפלל בקבוצה במסגד ולא בגפם. אורך התפילה כרבע שעה, והיא מלווה בקריאות "תכביר" רבות ("אַלְלָהُ אַכְבְּר"). המתפללים חייבים לאכול או לשתות לפני שהם באים אל המסגד כדי להדגיש את שבירת הצום, ובימי החג אסור לצום על-פי ההלכה המוסלמית. אחרי תפילת החג במסגדים נהוג לבקר בבתי קברות על-מנת לכבד את זכרם של הנפטרים, ולאחר מכן, במהלך שלושת ימי החג, מבקרים זה בביתו של זה, בעיקר אצל קרובי המשפחה. במהלך ימי החג נהוג ללבוש בגדים חדשים ולתת צדקה לעניים, לבקר חולים, להעניק מתנות לילדים ולנשים ולהרבות באכילת דברי מתקה.

בשעות הצהריים של היום הראשון נהוג לקיים ארוחת חג משפחתית גדולה בבית האמהות של המשפחה המורחבת. ביישובים

מאמינים מוסלמים מתפללים סביב הכעבה במכה

ראש השנה ההג'רית

ראש השנה האסלאמי מתחיל ב־1 במחרם, החודש הראשון בשנה. החג מסמל תחילת חיים חדשים ונחגג לזכר הגירת מוחמד ממכה למדינה, שבה התקבל בברכות - 13 שנים לאחר ראשית האסלאם.

יום זה אינו נחשב לחג באסלאם, אולם ברבות מהארצות המוסלמיות נהוג לציין אותו ביום חופשה ובחגיגות. בישראל, יום זה נחשב למוסלמים כיום מנוחה ושבתון.

אַל-אַנְבִּיאַא' (סיפורי הנביאים) נוספו לסיפור פרטים, ושם נקבע שהבן הוא ישמעאל.

יום ההולדת לנביא מוחמד

יום הולדתו של מוחמד מצוין מדי שנה ברחבי העולם המוסלמי. לאחר מותו החליטו חכמי הדת המוסלמים לציין את יום הולדתו ב־12 בחודש "רביע אל-אווּל" - החודש השלישי בלוח השנה המוסלמי.

את החג מציינים מוסלמים דתיים ברחבי העולם בתהלוכות לזכרו. כמו כן נהוג לקרוא ביום זה את אליסירה אל-נבּויה - ספר הליכות חייו של הנביא שעל־פיו אמור כל מוסלמי לנהוג.

בקוראן מסופר כי הנביא אברהם חלם חלום שבו הוא שוחט את בנו ישמעאל ומעלה אותו קורבן לאלוהים. הוא סיפר לבנו על החלום, והבן השיב לאביו שעליו לראות בחלומו ציווי אלוהי ולהקריב אותו לעולה. אברהם מיהר להגשים את החלום שחלם, וביקש לשחוט את בנו כדי להוכיח את חוזק אמונתו באלוהים. אלוהים ראה זאת ושלח לו כבש, שאותו שחט אברהם במקום בנו.

ביום הראשון של החג חייב המוסלמי להשתתף בתפילת החג במסגד. כזיכרון למעשה העקדה נוהגים המוסלמים לשחוט כבש או בעל חיים אחר ביום זה, לתת חלק מבשרו תרומה לעניים ולאכול את השאר בסעודה המשפחתית החגיגית. כיום, חלק מהמוסלמים ממירים את שחיטת בעל החיים בתרומה לצדקה.

מנהגי החג כוללים עריכת ניקיון יסודי וקניית בגדים חדשים, מתנות וצעצועים לילדים ולנשים. יש הנוהגים לבקר בבית הקברות, ולקרוא קטעים מהקוראן לזכרם של קרוביהם שנפטרו. לקראת החג מכינים בכל בית ממתקים מיוחדים יפים וצבעוניים וכן עוגות עגולות, מעמולים הממולאות בתמרים ועוד.

קברו של הנביא מוחמד בעיר מדינה (צילום: Omar Chatriwala)

נוהגים לציין את אירועי לילת אל־אסראא' ואל־מעראג' בתפילה ובקריאה בקוראן. חג זה מצוין ב־27 בחודש רג'ב - החודש השביעי בלוח השנה ההג'רי.

יום שישי

יום שישי הוא היום המקודש בשבוע עבור המוסלמים, ומכונה בערבית "יום אל־ג'ומעה" - יום ההתכנסות. ביום זה המוסלמים מתכנסים במסגדים לתפילה ולשמיעת דרשות, ונמנעים ממלאכה.

אל־אסראא ואל־מעראג'

אל־אסראא' הוא המסע הלילי שעשה הנביא מוחמד מהעיר מכה אל העיר ירושלים על גבי חיית הפלא בעלת הכנפיים, אל־בוראק. כשנחת בירושלים התפלל בראש כל הנביאים, ולאחר מכן עלה על גבו של אל־בוראק והם המריאו לשמיים. העלייה אל השמיים נקראת אל־מעראג'.

משעלה לשמיים קיבל עליו הנביא מוחמד את חובת התפילה, ולכן נוהגים המוסלמים להתפלל חמש פעמים בכל יום. המוסלמים

הכדורים בצורה

בדוא"ר

השיח' עם הרמטכ"ל משה לוי ז"ל (צילום: הרצל יוסף)

מודיעיניות לשירות הידיעות על כנופיות בדואיות עוינות, ובסוף 1948 כשנותר השבט ללא מנהיג מונה לשיח'. מנצור היה תמיד בראש כאשר קיבל קריאה משירות הביטחון, ואף נלחם באופן אישי שכם אל שכם עם לוחמיו. בשל מעשיו היה מבוקש בידי הבדואים בסניני ובירדן, שאף פרסמו פרס כספי גבוה למי שיתפוס אותו חי או מת. שיח' מנצור פעל לגיוס גששים מבני שבט לצה"ל, ואף תרם גמלים לצבא לצורך הקמת יחידת רוכבי הגמלים. ב־1963 הוענק לו אות הקוממיות על חלקו במלחמת העצמאות.

פל"הייב

יחידה בדואית מן הכפר טובא שבגליל העליון, שלחמה לצד היהודים במלחמת העצמאות. שם היחידה היה פל"הייב - שילוב של אותיות הפלמ"ח ושם השבט אל-הייב.

בתקופת המרד הערבי הגדול, בין השנים 1936-1939, סירבו בני השבט לצייט להוראותיו של "הוועד הערבי העליון" ליטול חלק בהתקפות על שכניהם היהודים. הדבר נודע "לוועד הערבי העליון" ועל שיח' חָסִין אָסמעאל אבריוסף, ראש השבט ומנהיגו הנערץ, הוטל עונש מוות. בחודשים הראשונים למלחמת העצמאות עשו הסורים

עוד בתקופת המנדט הבריטי שימשו הבדואים גששים בצבא הבריטי נגד ניסיונות חדירה לאזור הדרום ולסיני. בשלהי תקופת המנדט החלו להתפתח קשרים ביטחוניים בין הבדואיים ובין יהודים בארץ. בודדים וכן שבטים בדואים קשרו את גורלם עם גורלו של העם היהודי, וסייעו לו במלחמתו נגד הערבים בהשגת מודיעין ובלחימה לצד הלוחמים היהודים במלחמת העצמאות. חלק מהבדואים ששירתו כגששים בצה"ל הם בני משפחה של חיילי היחידה הבדואית המקורית בצבא הבריטי.

בזמן ההתקפות הרבות של הערבים על היישובים היהודיים בגליל ובנגב בטו שיח'ים מכמה שבטים שעמדו בעוז נגד הקו הקיצוני של המופתי חאג' אמין אל-חוסייני, לא השתתפו בלחימה עם שבטיהם נגד יישובי היהודים ואף עזרו להם במלחמתם נגד הפורעים הערבים.

שיח' סלמאן אל-הזיל

שיח' סלמאן היה מנהיגם של שבט אל-הזיל בנגב שנחשבו בעיני השלטון הישראלי שבט ידידותי. הממשל הצבאי אף חימש את בני השבט, ונעזר בהם נגד מבריחי הגבול הערבים.

שיח' עודה מנצור אבו-מעמר - שבט אל-עזאזמה

שיח' מנצור החל את קשריו הביטחוניים עם יחידות "ההגנה" כבר ב־1944, כשהוביל את סיורי הפלמ"ח ו"ההגנה" למרחבי הנגב ולאלית. מנצור, טרם הסמכתו לשיח', רכש נשק רב מהמצרים ומהבריטים והעבירם לכוחות "ההגנה". בסוף 1947 העביר ידיעות

הכוחות הסוריים באזור הירדן עד להדיפתם לסוריה.

גיורא זייד, מראשי "ההגנה", מונה לתפקיד בכיר בממשל הצבאי, ולאחר הקמת המדינה לחץ על ראשי מערכת הביטחון להקים יחידת מיעוטים שתילחם במסגרת צה"ל. בצה"ל נחלקו הדעות בעניין זה, ובסופו של דבר הוחלט בפיקוד הצפון לאשר לזייד להקים יחידת מיעוטים בפיקודו שתפעל במסגרת צבאית אך לא תשוך לצה"ל.

גדוד המיעוטים

ביולי 1948 בעיצומה של מלחמת העצמאות, הוחלט להרחיב את יחידת המיעוטים ולהפוך אותה למסגרת גדודית. בדצמבר 1948 התגייסה הפלוגה משבט ערב אל-הייב ליחידה. כ-70 בדואים הוסעו ממקום מושבם בכפר פרעם למאהל בקרבת כפר תבור, שם חילו הנערים, קיבלו מדים, ציוד אישי ונשק. לאחר כמה אימונים הוסעו החיילים למפקדת גדוד המיעוטים במחנה נשר, וקבוצה זו אוחדה עם קבוצות הלוחמים של הדרוזים והצ'רקסים וכן עם בדואים נוספים ממצפה נטופה. באפריל 1949 מנתה הקבוצה הבדואית כ-200 לוחמים.

היחסים בין הפלגים השונים ביחידת המיעוטים היו קשים, ולמרות ניסיונותיהם של המפקדים ליצור מסגרת גדודית לוחמת שנאו אלו את אלו - דבר שהביא באחד המקרים לשימוש בנשק חם.

התקרית בנשר

באוגוסט 1949 שהו שתי המסגרות השייכות ליחידת המיעוטים, הבדואית והדרוזית, במחנה נשר. ב-2 באוגוסט 1949, בשעה

לוחמים ביחידת פל'הייב

ניסיונות רבים לשכנע את ראש השבט שיעביר את שבטו לגולן, והבטיחו לשכוח לו את פשעי העבר. אף על-פי שבני השבט היו מודעים לפער הכוחות בין היהודים לערבים ולפלישה הצפויה של צבאות סוריה ולבנון, האמינו בני השבט בניצחונם של היהודים וסירבו לכל ההצעות המפתות.

בראשית 1948 הפגישו עמיהוד שוורץ ומנו פרידמן, אנשי ראשי-פינה, את מפקד הפלמ"ח יגאל אלון עם שיח' אבר'יוסף. בפגישה הביע השיח' את רצון השבט לקשור את גורלו בגורל היהודים בברית דמים. באותה פגישה הוחלט על הקמת יחידה צבאית של צעירי השבט, בגודל שבין מחלקה ופלוגה, שתהיה כפופה למטה חטיבת יפתח ותשתלב בפעילותה הביטחונית. מפקד היחידה היה יצחק חנקין ולצידו פעל מחמוד אל-עב'יד, שהתמנה לאחר מכן לרס"ל של הפלוגה במסגרת יחידת המיעוטים בצה"ל ולימים היה הגשש הראשון בצה"ל.

היחידה שמנתה 64 לוחמים החלה באימון, שכלל אימון פרט ואימון כיתה. עד למבצע "פתח" ו"מטאטא" (מאי 1948) עסקו בני היחידה במשימות מודיעין, סיורים ופשיטות נגד כפרים ערבים עוינים. במבצע "מטאטא" השתתפו הלוחמים הבדואים בלחימה נגד

פלוגת המיועטים (צילום: יוסי זליגר)

בפנקסי מילואים. לאחר התקרית המשיכו חיילים בדואים בודדים לשרת בצה"ל.

יחידת הגמלים

ב־1953 הציע אלוף פיקוד הדרום משה צדוק להקים יחידה ניסיונית של רוכבי גמלים, המותאמת למרחב הדיונות ולהר הנגב.

גששים על שיירת גמלים בסיני (צילום: אלוש 1976, ארכיון צה"ל)

שהמחלקה הבדואית אבטחה את הבסיס, ניסו כמה חיילים דרוזים לתקוף את אוהל המשמר. הניסיון לא צלח בשל התערבותם של המפקדים היהודים שהיו במקום, אך ההתגרות בין שתי הקבוצות לא הסתיימה.

בשעות הערב מנעה יחידת המשמר הבדואית את יציאתם של החיילים הדרוזים לביתם, ובשל כך התפתחה קטטה במקום. למחרת בצהרי היום תקפו החיילים הדרוזים את אוהלי החיילים הבדואים באבנים ובנשק חם. בתגובה לכך ירו החיילים הבדואים בחזרה לעבר החיילים הדרוזים. שני חיילים נהרגו ו־15 נפצעו.

כשבוע לאחר התקרית פנה שיח' אבריוסף אליהייב וביקש לשחרר את בני השבט משירות צבאי. שלטונות הצבא קיבלו את בקשתו, שחררו את בני השבט וציידו אותם

צילום: דו"צ

אחרי כמה שנים בסיירת עבר לתפקידי גשש בסיירת אגוז בפיקוד צפון, נלחם במלחמת ששת הימים, במלחמת יום הכיפורים, במבצע ליטני ובמלחמת לבנון הראשונה. בהמשך השתתף בפעילות צה"ל בדרום לבנון, וב־2002 השתחרר מצה"ל בתום 37 שנות שירות בדרגת אל"ם.

יחידת הגששים

ב־1970, לאור המצב הביטחוני המורכב בדרום, הוקמה יחידת הגששים. בשנים אלו הייתה היחידה פרוסה במרחבי הנגב,

סא"ל עמוס ירקוני ז"ל

לדבריו התניידות על גמל אינה מעוררת חשד ומאפשרת הגעה אל היעד בהפתעה. אגב, את הרעיון של הקמת יחידה על גמלים הגה יגאל אלון כבר ב־1949.

ב־1954 הוקמה לראשונה יחידה ניסיונית של רוכבי גמלים שמנתה שישה גמלים, כשעבד אל־מג'יד ח'דר אל־מזאריב - עמוס ירקוני - מונה למפקדה. תוך זמן קצר הבינו כוחות הביטחון ששיטה זו אינה עובדת, והיחידה פורקה.

סיירת שקד

ב־1955 לאור המצב הביטחוני הקשה בדרום, הוקמה סיירת שקד. ביחידה שירתו בדואים רבים מן הצפון בעיקר משבט אליהייב, שפעלו לאבטחת הגבול הדרומי בעקבות הנסיגה מסיני, ומנעו בכך את חדירתם של מחבלים לישראל. 14 חללים בדואים נפלו במהלך שירותם בסיירת, כשבתקופה זו פותחה תורת הגששות עלידי ירקוני שלימים פיקד על הסיירת. במהלך שירותו נפצע ירקוני כמה פעמים ובהן איבד יד, נפגע ברגלו ועל אף זאת נשאר בחזית. ירקוני עוטר בשלושה ציוני לשבח ובעיטור המופת.

האבות המייסדים של הגששים

ליחידת הגששים שני אבות מייסדים. הראשון הוא מנחיל תורת הגששים עבד אל־מג'יד ח'דר אל־מזאריב - עמוס ירקוני - שקשר את גורלו עם המדינה, התגייס לצה"ל ב־1948 והוצב ביחידת המיעוטים שם שירת כגשש. בזמן שבו שהה ביחידה כתב את תורת הגששים.

האב השני הוא חסין אליהייב. את דרכו בצה"ל החל אליהייב ב־1965 בסיירת שקד.

יחידה זו עסקה בפעילות בט"ש, למניעת הברחות וחדירות בקו התפר ובגבול מצרים.

גדוד 585 - גדוד הסיור המדברי

באוגוסט 1994 עם התמסדות הגיוס לאור התנדבותם של הבדואים, הפכה יחידת הסיור לגדס"ר 585 המוכר גם כגדס"ר הבדואי.

תפקיד גדוד החי"ר שמרבית חייליו בני העדה הבדואית, ערבים ישראלים - מוסלמים ונוצרים, לבצע משימות בט"ש להגנה על היישובים וכן אבטחת הגבול בגזרות עזה ומצרים. על תג היחידה מתנוסס רכב צבאי מכונף עם נוף מדברי ברקע, ובגדוד פועל בית ספר להשכלה.

ב-1997 הוכפף הגדוד לחטיבה הדרומית של אוגדת עזה, ומפקדת הגדוד עברה למחנה אמיתי. עד 2005 היו מפקדי הגדוד קצינים שהגיעו מיחידות אחרות, אך בספטמבר אותה השנה מונה לפקד על הגדוד מג"ד בדואי - סא"ל וספי סקאד, שהוא גם המג"ד הבדואי הראשון בצה"ל.

באוקטובר 2002 הוענק לגדוד צל"ש מטעם אלוף הפיקוד על הצטיינות בלחימה במסגרת אירועי "גאות ושפל", וגם במבצעים שאירעו בהמשך ("עופרת יצוקה" ב-2008, "עמוד ענן" ב-2012 ו"צוק איתן" ב-2014) לקח הגדוד חלק. במשך שנות פעילותו שכל הגדוד 29 לוחמים.

ב-2014 הוחלט כי הגדוד יהפוך מגדוד נייד לגדוד נייד שיבצע תעסוקות מבצעיות בכל גזרות הבט"ש ככלל הגדודים בצה"ל, וב-2017 החליט הרמטכ"ל רא"ל גדי איזנקוט להפחית את מספר

הערבה ובחצי האי סיני, והורכבה מחמש פלוגות. ב-1975 מוקמה היחידה ברפידיים, וב-1978 עברה המפקדה לנחל ים. עד אותה שנה שירתו הגששים כאזרחים

תג יחידת הגששים

עובדי צה"ל, למעט 40 גששים שהיו בשירות קבע. כיום מוצבים גששים בכל יחידות השדה בצה"ל.

בית הספר לגששים

בית הספר הצה"לי לגששים מהווה סמכות מקצועית במערך הגנת הגבולות, ומכשיר גששים לכל משימות הבט"ש והגבולות. מסלול הכשרת הגשש מורכבת מ-24 שבועות הכוללות טירונות המסמיכה לרובאי 05, שלושה שבועות נוספים שבהם רוכשים הטירונים השכלת יסוד ולאחר מכן שבעה שבועות המכשירים לתפקיד מקצוע גשש בסיסי. במסלול הקבע ארבעה שלבים מקצועיים, עד לשלב הבכיר 12 המסמיך כגשש חטיבתי. קורס המ"כים מבוצע בביסל"ק (בית הספר לאיסוף קרבי), וכיום הגששים מפוזרים על-פי מודל גזרתי מרמת סיור עד גשש אוגדה. רוב הגששים המשרתים בצה"ל הם בדואים מהדרום ומהצפון.

יחידת הסיור המדברית

ב-1989 הוקמה בפיקוד הדרום היחס"ר (יחידת הסיור המדברית) שמנתה בתחילה פלוגה אחת שבראשה עמד קצין חי"ר בדואי.

תג גדוד הסיור המדברי

הגדס"ר המדברי (צילום: דו"צ)

האנדרטה יזמו משפחות הנופלים וארגון "יד לבנים".

האנדרטה עשויה בטון שעליו חקוקים בעברית וערבית שמות הנופלים וכן פסוקים בעברית. במקום גן הנצחה ל־4 חללים שמקום קבורתם לא נודע, ובו נמצאים סלעי בזלת שחורים. עיצובה של האנדרטה מזכיר אוהל בדואי שכנפיו מתבדרות ברוח.

במרכז האתר נמצא בית "יד לבנים", ובו חדר הנצחה עם תמונות הנופלים ותיקי זיכרון לכל נופל. מדי שנה ביום הזיכרון לחללי מערכות ישראל, מתקיים במקום טקס ממלכתי-צבאי. באתר בית מורשת לעדה הבדואית ולמורשת הקרב הבדואית.

לחללים הבדואים אין בית עלמין צבאי מוגדר, והם טמונים בחלקות המשפחתיות בבתי עלמין אזרחיים בכפריהם.

מגמות גיוס

מספר הבדואים המתנדבים לשירות בצה"ל משתנה ממחזור למחזור. בשנים האחרונות

החיילים בגדוד בשליש והגדוד חזר למקומו כבעבר.

כיום היחידה נקראת יחידת הסיור המדברי - יח"ס"ר 585 - ולה שתי פלוגות לוחמות ופלוגת סיוע מנהלתי המבצעות תעסוקות מבצעיות בדרום עזה ובגבול מצרים.

אנדרטת הלוחם הבדואי

באתר הנצחה גדול ומטופח בצמוד לצומת המוביל נמצאת אנדרטת הלוחם הבדואי, ומטרתה להנציח את נופלי העדה הבדואית. לבני העדה 198 חללים כשאת בניית

אנדרטת הלוחם הבדואי

הישראלית, סיורים, לימוד על מורשת הקרב של צה"ל וחיזוק תחושת השייכות. לאחר הקורס החיילים משתבצים ביחידות צה"ל השונות בהתאם ליכולתם ולרצונם.

באפריל 2017 אישר הרמטכ"ל רא"ל גדי איזנקוט למנות לתפקיד אדם שיעסוק בהעצמת גיוס הבדואים לצה"ל. לתפקיד זה נבחר חסן אבריסלב שהועלה לדרגת אל"ם. בנוסף לתפקידו כמפקד בית הספר לגששים, מונה אל"ם אבריסלב לאחראי במנהל האוכלוסיות להעצמת אחוזי הגיוס בקרב בני העדה ולשילובם בצורה המיטבית ביחידות צה"ל.

אחוזי הגיוס של הבדואים נמצאים במגמת עלייה בעיקר מסיבות כלכליות, וכתוצאה ממסע הסברה נרחב שעורך צה"ל בקרב ריכוזי הבדואים שבו מוצג השירות הצבאי והמסלולים הייעודיים שצה"ל מציע, כמו: קורס נהיגה משא כבד ועוד. מטרת המסלולים הוא לאפשר למתגייסים להשתלב לאחר שחרורם ביתר קלות בחברה הישראלית.

בני העדה הבדואית בעלי רמת עברית נמוכה, משובצים ביחידת מחוה אלון לקורס "אייל" שאורכו שלושה חודשים. בקורס לומדים החיילים לימודי עברית ותכנים התורמים להכנה לשירות הצבאי, היכרות עם החברה

בדוא"ם

אורח חיים ומבטאים

(בערבית - אסור), המורה על האיסור של גבר זר להיכנס לחלק זה. הצד הצפוני של האוהל מיועד לקבלת מכרים ואורחים. גודלו של האוהל נמדד על-פי מספר עמודי התווך שלו, המצביעים על כבודו ומעמדו של בעל הבית.

הכנסת אורחים

הכנסת האורחים היא אחת המסורות המובהקות של הבדואים, המהוות ביטוי לעזרה הדדית החשוב כל-כך בתנאי מדבר. על-פי המסורת הבדואי מחויב לארח כל אדם באשר הוא ולשרת את האורח היטב, מכיוון שלפי אמונתם האורח הוא שליחו של האלוהים. גם לבן שבט יריב המתארח באוהל לא יאונה כל רע בעת שיהיה בחסות מארחו.

לבדואים סימנים מוסכמים של אירוח. על-פי המוסכמה הבדואית, עם הגעת האורח לקרבת האוהל עליו לעצור, ולהשתעל שלוש פעמים. הדבר מהווה סימן לכך שיש אורח בחוץ, והוא יתקבל תמיד בלחיצת יד המסמלת שלום.

אם האורח מתיישב על השטיח ולא חולץ את נעליו - זה סימן שהוא מממהר לדרכו. אם חלץ - סימן שבכוונתו להישאר, ויש חובה לארחו אירוח מלא במשך שלושה ימים ושליש. זמן זה מאפשר לו מנוחה וצבירת כוח לקראת יציאתו לדרך, כאשר האורח יכול לקצר את תקופת שהותו על-פי צרכיו. תוספת שליש היום מעבר לשלושת הימים היא בשל ההבנה כי לעיתים יש מצבים שמזג האוויר סוער ואינו מאפשר יציאה לדרך. לפי המסורת הבדואית, במידת הצורך יכול האורח לשהות בביתו של המארח עד ארבעים יום.

האוהל

האוהל הבדואי הוא מקום מגוריה של המשפחה הגרעינית, המותאמת לחיי נדודים. את האוהל ניתן לקפל ולהעתיק ממקום למקום בהתאם לעונות השנה, ויריעותיו של האוהל מותאמות לתנאים המשתנים של מזג האוויר. לבדואים שני סוגי אוהלים, לחורף ולקיץ, כשפתח האוהל פונה תמיד למזרח - מקום זריחת השמש.

אוהל החורף מכונה גם "בית א(ל)-שער", מפני שיריעות האוהל עשויות משיער עיזים. בחורף בונים הבדואים את המאהלים שלהם בתחתית מדרון, במרחק סביר מערוצי מים זורמים, לטובת הגנה מפגעי מזג האוויר. האוהל משמש גם כמחסה לצאן בלילות הקרים, ועם תום החורף מוחלף האוהל השחור באוהל קיץ.

אוהל הקיץ עשוי מיריעות קלות ומאווררות, המצילות על היושבים באוהל, כשבקיץ ממוקם האוהל בראש גבעה.

האוהל הבדואי מחולק לשני חלקים באמצעות מחיצה. הצד הדרומי, מקום מושבם של הנשים ובני המשפחה מכונה "מחארם"

אוהל בדואי (צילום: Wadi Rum)

האורחים. שתיית הקפה בצוותא היא אירוע חברתי־שבטי, המהווה הזדמנות לשיבה משותפת, לשיח ולרעות.

אורח שהוזמן ל"מקעד" (מקום הישיבה בא(ל)־שג'), יתכבד בפּנְג'אן קפה טרי וחם. פולי הקפה נכתשים ונקלים מול האורח ב"עזאם" המכונה "המזמין", מכיוון שהקול המופק בעת כתישת הפולים מסמן לבני השבט כי יש אורח. קפה בדואי טוב הוא קפה שחור חזק ומר.

לאחר תהליך הכתישה והקלייה הקפה מבושל על הבכראג' הבדואי, כאשר גם למזיגה ולהגשה כללים משלהן. המארח יטעם את הקפה ראשון, כדי לוודא כי הקפה טוב ומוכן להגשה, ורק לאחר מכן ימזוג לאורח. את הקנקן אוחזים ביד שמאל ואת הפּנְג'אן בימין, כשסבב ההגשה מתחיל עם היושב מימין למארח, ונגד כיוון השעון, ללא קשר למעמדם של היושבים.

מקום האירוח

בכל מחנה אוהלים מוקצה מקום אירוח לגברים ולאורחים הנקרא א(ל)־שג'. מקום זה נמצא באוהלו של זקן השבט, ושם מוגשים לפני האורח המזון והמשקה בלי שיבקש. הזכות והחובה לאירוח האורחים מתחלקת בין בני השבט לפי סדר.

עד סוף שנות ה־50 של המאה ה־20 היה האוהל צורת המגורים השולטת של הבדואים בארץ. בתקופת המנדט הבריטי הופיעו ניצנים ראשוניים של מבני קבע, שציינו את ראשיתו של המעבר מנוודות להתיישבות. כיום מרבית הבדואים בדרום מתגוררים בבתי קבע, כשגם במבנים הארעיים הצד הצפוני הוא מקום האירוח.

שתיית הקפה

באירוח הבדואי לשתיית הקפה מקום של כבוד, והוא נחשב כגולת הכותרת של הכנסת

המסמל אף הוא סטטוס חברתי וטווח המחירים שלו משתנה בהתאם למחירו של הבד.

מעל הלבוש חוגר הבדואי חגורה "קשאט", שאליה מחובר נסקו המסורתית שנקרא "שבריה". מעל כל אלו לובש הבדואי את ה"עבאיה" - כיסוי עליון. כמו הג'לביה, גם העבאיה מסמלת סטטוס ומעמד לפי טיב הבד ויוקר הבד. יש עבאיה לקיץ ועבאיה לימות החורף, והיא משמשת הגנה מפני זבובים בקיץ ובגד מחמם בימות החורף.

לבוש האישה

הלבוש המסורתי של האישה הבדואית צנוע והדור, ומורכב גם הוא מכמה חלקים: כיסוי ראש נקרא "שאש", ועשוי חתיכת בד לבן. מעל השאש עוטה האישה "גנעה" (גלימה). השמלה הבדואית המסורתית נקראת ת'וב, והיא מקושטת ברקמה ידנית מרהיבה בהתאמה לגיל ולסטטוס האישי - רווקה, נשואה, גרושה או אלמנה. צבע הת'וב שחור

נהוג לקיים שלושה סבבים של מזיגה ושתייה, כמאמר הפתגם הבדואי: "אל'אןל לדיף ואל'ת'אני לכיף ואל'ת'אלת' לסיף" הפינג'אן הראשון לאורח, השני להנאה ולכיף והשלישי לחרב המסמל הגנה וידידות.

הנחת פּינג'אן הקפה על השטיח משמעותה בקשת עזרה מהמארח, כשניעור פּינג'אן הקפה מסמל רוויה ועצירה בשתייה. מזיגת קפה עד שפת הפּינג'אן מסמלת לאורח שאינו רצוי באוהל בלי להפגין זאת בפומבי.

הלבוש הבדואי

לחברה הבדואית לבוש מסורתי המותאם לתנאי האקלים המדברי. הלבוש המסורתי מצטיין בצניעותו וברקמה המיוחדת על שמלות הנשים.

לבוש הגבר הבדואי מורכב מכמה חלקים: כיסוי הראש נקרא כאפיה, כאשר צבע הכאפיה לבן ומסמל טוהר. מעל הכאפיה מונח העקאל השחור ליופי וכסטטוס למעמד החובש. על הגוף מונח חלוק הנקרא ג'לביה,

צילום: אורי אורחוף

השבטי המתבסס על מנהגי המקום של השבטים הערביים בנגב.

עבודתם של בתי הדין השבטיים המנדטוריים הופסקה במלחמת העצמאות, וב־1955 הוחלט לפתוח שלושה בתי דין שבטיים בנגב. בתי הדין השבטיים פעלו עד תום הממשל הצבאי ב־1966, שבה נפתחה בפני הבדואים בנגב האפשרות להתדיין בבתי משפט אזרחיים. ב־1978 הוקם בית הדין השרעי בבאר שבע.

אף על־פי שבתי הדין השבטיים בוטלו רשמית, הם ממשיכים לפעול באופן לא רשמי לצד מערכת המשפט הכללית עד היום כאשר לעיתים שתי מערכות משפט אלו מתנגשות זו בזו.

נקמת דם

נקמת דם היא מנהג, לפיו מוטלת זכות ואף חובה על קרוב משפחה לנקום את דמו של איש שנהרג או נרצח, על־ידי הריגת ההורג או הרוצח או בן משפחתו. שורשי של המנהג קדומים ביותר, ונעשים עד ימינו בקהילות שונות כדוגמת החברה הבדואית. הבדואים מאמינים כי נשמתו של הנרצח תישאר במקומה עד שמקורביו ינקמו את דמו.

סולחה בכפר

ומסמל מלכות. מאחר שהת'וב עשוי מבד שחור האוגר חום, האישה לובשת שמלה דקה מתחתיה על־מנת שתפריד בין הת'וב לגוף. מעל הת'וב באזור המותניים חוגרת האישה חגורה בשם "חזאם".

רקמה כחולה על הת'וב' מסמלת רווקות, ובכך מציינת כי היא פנויה להצעות נישואין. עם נישואיה, האישה לובשת למשך חודש עד חודש וחצי שמלה הרקומה כמעט כולה בצבע אדום, ולאחר מכן מחליפה את שמלתה לשמלה אחרת.

אם האישה מתאלמנת - היא עוברת ללבוש ת'וב' הרקום בצבעי כחול (השונים מצבע הפנויה) וירוק. בזמני אבלות שלא על הבעל לובשת האישה בגדי אלמנה, אבל רק לפרק זמן האבלות בלבד.

לכל אזור, ולעיתים אף לשבטים מסוימים, רעלה מיוחדת המאפשרת לזהות נשים לפי האזור או השבט שאליו הן משתייכות.

בתי דין שבטיים - המשפט הבדואי

עד לתחילת המאה ה־20 פעלו בנגב בתי דין שבטיים, שעסקו הן במשפט פלילי והן ביישוב סכסוכים ללא הפרדה פורמלית בין התחומים. בבסיס ההשקפה המשפטית של בתי דין אלו עמדה האחזיות הקולקטיבית של בית אב למעשי בניו, והשופטים נבחרו בהסכמה בכוח המוניטין שרכשו בקהילותיהם. השלטון העות'מאני ניסה להחיל את מערכת המשפט שלו גם על הבדואים בנגב, עם הקמת בית משפט שרעי בבאר שבע ב־1906.

ב־1917 החזירו הבריטים לבית הדין השבטי את סמכויותיו, במטרה למסד את המשפט

(תופעת ריבוי הנשים) האסורה על-פי החוק בישראל אולם מותרת על-ידי האסלאם המתיר נישואין עד ארבע נשים. על-פי הערכת רשויות הרווחה בדרום (נכון ל-2012) כ-30% מהמשפחות הבדואיות בדרום מקיימות אורח חיים פוליגמי. שיעור ניכר מהנישואין הפוליגמיים מצוי בקרב נשים מהרשות הפלסטינית או מירדן, המשוללות כל מעמד חוקי בישראל ותלויות לחלוטין בבעליהן.

בקרב האוכלוסייה הבדואית הפוליגמיה עודנה מוסד חברתי מרכזי, שמתקשר במידה רבה למבנה החברתי של השבט. לתופעת הפוליגמיה השלכות חברתיות קשות הן על הבדואים והן על החברה הישראלית ככלל, ונגד התופעה פרסמו ב-2017 שרת המשפטים איילת שקד והיועץ המשפטי לממשלה אביחי מנדלבליט תוכנית מקיפה לטיפול בעבירות ריבוי הנישואין.

צילום: מתוך אתר flickr

ערך דמם של האנשים שווה לפי התפיסה השבטית ועל כן נקמת הדם איננה מבדילה בין הגילאים והמעמדות. על-פי התפיסה השבטית בשעה שיש הרג או רצח יש להגיב על כך במהירות, מכיוון שהדבר מערער את יציבותו של השבט. תגובה מהירה על הפשע מהווה לרוב ערובה לכך שלא ינסו לפגוע בה שוב ובכך לשמור על הכבוד, היציבות והקיום.

בדרך כלל לאחר רצח בחברה המוסלמית מכריזים על "עטוה" - הפסקת אש קצרה בת שלושה-ארבעה ימים שמטרתה להרגיע את הרוחות בקרב האנשים ולנסות לנהל משא ומתן בין משפחת הנרצח ובין משפחת הרוצח כדי לנסות למנוע נקמת דם. בזמן זה על הרוצח וקרוביו לדם לגלות למקום מרוחק, ולמצוא שם חסות עד שיוסדר סכסוך הדמים ביניהם ובין משפחת הנרצח.

אם ה"עטוה" מצליחה - משפחת הרוצח משלמת סכום כסף למשפחת הנרצח ובכך פודה את נשמתו, ומשפחת הנרצח מתחייבת שלא לבצע נקמת דם. אם ה"עטוה" נכשלת - מתבצעת נקמת דם על-ידי בן משפחה או קרוב של הנרצח. עם ביצוע נקמת הדם מותר למשפחת הרוצח לחזור למקום מגוריהם והחיים בשבט חוזרים לסדרם.

פוליגמיה בחברה הבדואית

בקרב האוכלוסייה הבדואית בישראל, בדגש על תושבי הנגב, קיימת תופעת הפוליגמיה

המרחב הכפרי

בדוא"ם

ההתיישבות הבדואית בארץ מתרכזת בעיקר בצפון הארץ בגליל, במרכז הארץ - בכפרים המשולש, בנגב וכן בכמה ערים מעורבות כמו לוד, רמלה וח'פה.

בצפון הארץ יש כ־20 כפרים בדואים מוכרים לצד שאריות של התיישבות בדואית בפזורה, שבעה מהם מוגדרים מועצות מקומיות.

בדרום הארץ באזור הנגב ההתיישבות הבדואית מתחלקת לשלוש קבוצות עיקריות:

- תושבים המתגוררים ביישובי קבע מוסדרים כמו רהט ובמועצות המקומיות: כִּסְיָה, ערעה, שגב שלום, תל־שבע, חורה ולקיה.
- תושבים המתגוררים בפזורה בתחומי היישובים החדשים הנמצאים במועצות נווה מדבר ואל־קסום.
- תושבי פזורה מחוץ ליישובים מוסדרים הנמצאים ברובם בצפון־מזרח הנגב.

הקימה משפחה מהשבט כפר סמוך למעיין עין טובא, מזרחית לראש פינה. במהלך מלחמת העצמאות שכנע מפקד הפלמ"ח יגאל אלון את ראש השבט, שיח' אבר יוסף, להתגייס לפלמ"ח ולהילחם לצדו נגד הכוחות הערביים. המנהיג הסכים ו־64 מבני הכפר יצאו לשרת בכוחות הפלמ"ח, ביחידה שנודעה כ"פל"הייב". לאחר הקמת המדינה צורפו אל טובא אנשי הכפר זנגריה, וזאת הסיבה המפותלת לשמו הארוך ויוצא הדופן של היישוב.

רומת אל־הייב

כפר בדואי בבקעת בית נטופה, מצפון לציפורי, השייך למועצה אזורית אל־בטוף (נטופה). על־פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נכון ל־2017 מתגוררים בכפר כ־2,000 תושבים.

מקור השם: שמו של הכפר מנציח את בני שבט ערב אל־הייב שהקימו את היישוב. בפי הבדואים באזור נקרא היישוב בשם "פרוש רומאנה" (שדות רומאנה) - על־שם הכפר

יישובים בצפון

שבט אל־הייב

טובא־זנגריה

יישוב בדואי ברמת כורזים ממזרח לראש פינה. היישוב זכה למעמד של מועצה מקומית ב־1988, על־פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נכון ל־2017 מתגוררים בכפר כ־6,400 תושבים.

היסטוריה: ערב אל־הייב הוא אחד השבטים הבדואים הגדולים במזרח־התיכון. ב־1908

צילום: אסף שניא

צילום: איסלאם עיאדאת

"חרבת זרזיר", שניתן לו בזכות עצי הזית הרבים שגדלים בו, שהיוו בעבר מוקד משיכה לאלפי ציפורי זרזיר.

היסטוריה: היישוב הוקם עליידי סא"ל חסן הייב, מבני השבט הבדואי אבו־סיאח, שכינה גם כיו"ר הפורום הבדואי בישראל. בשנות ה־50 היה זה כפר בדואי שהשתייך למועצה האזורית עמק יזרעאל, אולם ב־1996 קיבל את עצמאותו המוניציפלית והוכרז כמועצה מקומית.

אוכלוסיית היישוב: אוכלוסיית היישוב מורכבת מבני חמישה שבטים בדואים:

אל־הייב אבו־סיאח - אחד מן השבטים הבדואים הידועים והגדולים בעולם, שסיפורו שזור בהיסטוריה של ישראל בעיקר בזכות הברית שנכרתה בין מנהיג השבט דאז, שיח' חסין "אבו־יוסף" אל־הייב, ובין מפקד הפלמ"ח יגאל אלון.

מזאריב - מהווה אחוז ניכר מתושבי זרזיר, ומורכב משלוש משפחות מרכזיות: חדור, עבידאת וחנאחנה, אולם הוא מתנהל באופן עצמאי וכמעט ללא קשר ליישוב עצמו. יש לו כמה מוסדות עצמאיים ובהם מסגד, בית קברות ובית ספר יסודי, והוא מונהג על־ידי ועד פנימי המובל בידי מספר קטן של

צילום: hoda saleh

הסמוך רומאנה, שהוא לפי הסברה רימון המקראית. ב־1968 הוסב שם היישוב ל"רומת אלהייב", על־שם חורבת רומא הסמוכה ממערב.

היסטוריה: היישוב הוקם בתחילת שנות ה־20 של המאה ה־20 עליידי בני השבט ערב אל־הייב. בתקופה העות'מאנית בארץ ישראל נדד שבט אל־הייב לצפון ארץ ישראל, והתיישב בשולי עמק החולה. בימי המנדט הבריטי רכשו בני השבט קרקעות. חלק מבני השבט נשארו בכפר טובא־זנגריה, וחלקם רכשו אדמות בבקעת בית נטופה ובגבעות שפרעם. בקרבת היישוב נמצאת אנדרטת הלוחם הבדואי, לזכרם של הלוחמים הבדואים שנפלו במערכות ישראל.

זרזיר

מועצה מקומית במחוז הצפון בישראל הנקראת גם בית זרזיר. היא הוכרזה מועצה מקומית ב־1996, על־פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נכון לסוף 2017 מתגוררים בה כ־7,500 תושבים.

מקור השם: שמו הנוכחי של היישוב, "זרזיר" או "בית זרזיר", הוא גלגול של שמו הקדום

צילום: Ori

עד מלחמת העצמאות (אל־עבאסיה, חיסאס ואל־מופתח'רה).

דברים ייחודיים: בקרבת היישוב נמצא האתר הארכאולוגי ח'רבת ואדי חמאם, שבו נמצא בית כנסת עם מאפייני בנייה גליליים.

שבט א(ל)-נעים

ערב א(ל)-נעים

כפר בדואי בגליל התחתון השייך למועצה האזורית משגב. הכפר שוכן סמוך ליישובים אשחר ואשבל, צפונית לעיר סח'נין ודרומית לכרמיאל, וקיבל הכרה ממשלתית כיישוב ב־1999.

על־פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נכון ל־2017 מתגוררים בכפר כ־750 תושבים.

היסטוריה: במשך שנים רבות נחשבו התנאים הפיזיים והכלכליים בכפר לירודים ביותר, וחסרו בו חשמל, מים, תשתיות, ביוב, כבישים ועוד. בעשור הראשון של המאה ה־21 נבע הדבר בעיקר מכך שלכפר לא הייתה תוכנית מתאר מאושרת, ולכן לא ניתן היה לבנות תשתיות באופן חוקי.

ב־19 בינואר 2010 אישרה הוועדה המחוזית לתכנון ובנייה את תוכנית המתאר של היישוב,

מכובדים מן השבט. כיום רובם של בני השבט עוסקים בחקלאות, במסגרות ובביטחון.

גריפאת - מוצאו מאזור גריפא שבבחרין. השבט התיישב בעמק יזרעאל לפני כ־400 שנה, ובתקופת השלטון העות'מאני בארץ ישראל כשנרדפו בני השבט בידי השלטון הטורקי הם התפזרו לכל רוח. ב־1958 חזרו לחיות יחד בבית זרזיר, וכיום בני השבט עוסקים בחקלאות, בגידול צאן ובגידול סוסים למטרות מרוצי סוסים.

עיאדאת - שבט בדואי נודד שמקורו בסוריה ושהתיישב בבית זרזיר ב־1974. נחשב לשבט המשכיל של היישוב, לאור האחוז הגבוה של בני השבט האקדמאים בו. עיקר התעסוקה של בני השבט הוא בתחום ההוראה, הן במסגרת משרד החינוך והן במפעלים הפזורים באזור המועצה המקומית.

ג'ואמיס - השבט הקטן ביותר ביישוב, והסתגרותם של חבריו בינם ובין עצמם מביאה לכך שלא ידוע עליו הרבה.

שבט אל־והיב - שבט אל־ע'וארנה

ואדי אל־חמאם

כפר ערבי בבקעת גינוסר, מצפון לטבריה, השייך למועצה אזורית אל־בטוף. בכפר מתגוררים כ־1,500 תושבים.

מקור השם: שמו של היישוב הוא כשמו הערבי של נחל ארבל, ואדי אל־חמאם. משמעותו בערבית נחל היונים.

היסטוריה: היישוב הוקם ב־1948 עבור הבדואים משבט ערב אל־ע'וארנה, יושבי הכפרים הערביים ששכנו בצפון עמק החולה

שבת דלאיקה - שבת זבידאט

בסמת טבעון

מועצה מקומית בדואית בגליל התחתון הצופה על עמק זבולון, שהוכרזה כמועצה מקומית ב־1965. על־פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נכון ל־2017 מתגוררים בכפר כ־7,600 תושבים.

מקור השם: היישוב נקרא על שום חורבת בְּסִמָּה שעליה נבנה, וטִבְעוֹן - שמה הערבי של קריית טבעון הסמוכה.

היסטוריה: בתקופת המנדט הבריטי הגיעו התושבים הבדואים לאזור בעקבות חיפוש מקורות פרנסה ושטחי מרעה לעדריהם. הבדואים קנו את האדמות מידי בעליהם הערבים באזור שפרעם, ויישבו את הקרקעות על־ידי עיבוד האדמות ובניית צריפים למגוריהם. עם קום המדינה היו לתושבים הבדואים במקום מערכת קשרים הדוקה עם היישוב העברי המתחדש בארץ, והם החליטו להישאר ביישובם.

לאחר קום המדינה החליטה ממשלת ישראל לרכז ביישוב קבע את כל התושבים הבדואים

צילום: יהודית גרעין-כל

לאחר עיכובים רבים. בכך אושרה תוכנית הבנייה האחרונה של הכפרים הבדואים במשגב. תהליך זה כלל תיאום של גורמים רבים, ובהם: מנהל מקרקעי ישראל, רשות הטבע והגנים, קק"ל, משרד הפנים ומשרד הבינוי והשיכון.

ביישוב מעל 350 ילדים ובני נוער, עשרות מהם חרשים. תלמידי בית הספר היסודי בכפר לומדים בכמאנה ובסלאמה, בשעה שתלמידי החינוך העל־יסודי נשלחים לבתי ספר בסח'נין, בהם רוב התלמידים אינם בדואים (דבר היוצר מקרים של ניתוק ותחושות נחיתות בקרב תלמידי הכפר). מאפיין תרבותי מעניין הוא שבכפר התפתחה שפת סימנים ייחודית, שמשמשת את החרשים בכפר.

את הפעילות החינוכית ביישוב מפעיל רכז נוער מטעם המועצה, כשבשנים האחרונות מפעילים חברי קיבוץ אשבל בשותפות עם רכז הנוער מרכז למידה, מועדון חברתי לילדים ולנוער, קבוצות נשים וקבוצות מנהיגות, העוברות הכשרה בקיבוץ אשבל. כמו כן קיימת פעילות של קידום נוער ביישוב.

מקור השם: על־פי החוקרים מקור השם אבטין בשם העיר כְּטֹן המופיעה בספר יהושע, כעיר השוכנת על גבול נחלת שבט אשר. בטן מזוהה עם האתר הארכאולוגי תל־פר השוכן מצפון־מערב ליישוב.

היסטוריה: ראשיתה של אבטין בחווה חקלאית שהוקמה על־ידי חאג' טאהר קרמאן, בשיתוף פעולה עם גורמים יהודיים. בין החווה ובין כפר חסידים התעוררו סכסוכי שכנים על קרקעות, ובמלחמת העצמאות התרכזו בני משפחת קרמאן בחווה באבטין ובעצת דוד הכהן, שהיה ממנהיגי היישוב קודם הקמת המדינה, לא ברחו מארץ ישראל. לאחר מכן מנע דוד בן־גוריון, על־פי בקשת דוד הכהן את גירושם. בראשית ימי המדינה נודע הכפר כאחוזת קרמאן או אחוזת אבטין.

תושבי אבטין הם בני השבטים עמריה וערב אל ח'נאלד; ערב אל־זבידאת; ערב אל־חילף; ערב אל־תורכמאן; וכן משפחות בודדות משבטים אחרים.

שבט זבידאת

מנשיה זבדה

כפר ערבי בצפון עמק יזרעאל, ליד רמת ישי, בתחום השיפוט של המועצה האזורית עמק יזרעאל. כמחצית מתושביו בדואים והמחצית השנייה פלאחים. הרוב המכריע של התושבים משתייך לאחת משלוש משפחות: עבד אל־חלים, סעאידה וסולימאני. על־פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נכון ל־2017 מתגוררים ביישוב כ־1,250 תושבים.

מקור השם: מנשיית זבדה - חידוש זבדה.

היסטוריה: נוסד ב־1945 על־ידי שלושה מבניה של משפחת עבד אל־חלים, שעזבו

שהיו מפוזרים באזור בו יושבת המועצה כיום. הניסיון הראשון נערך בבסמת טבעון ב־1965, כשהממשלה החלה להעביר את תושבי כפר זבידאת לתל הצמוד למקום היישוב של חמולת סעדיה וכך החלה הקמת היישוב. הקרקעות נמכרו לתושבי זבידאת שהסכימו לעבור ממקום מושבם לאזור המוצע, כל משפחה בנתה את ביתה בהתאם ליכולת הכלכלית באותו זמן וליישוב החדש קראו "בסמת טבעון". כך קיבל היישוב תוקף של מועצה מקומית ב־1965, בעודו מורכב משתי שכונות מרכזיות: סעדיה ובסמת. ב־1992 סופחו למועצה שתי שכונות שקודם לכן היוו פזורות: חילף (ח'נאלד) וזבידאת. מבחינה היסטורית בסמת טבעון הוא הכפר הבדואי הראשון שהוסדר בישראל.

שבט זיוד

אבטין

יישוב בדואי בעמק זבולון שקיבל הכרה כיישוב ב־1965. היישוב שוכן בין רכסים לבית העלמין תל־רגב ושייך למועצה אזורית זבולון.

על־פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נכון ל־2017 ביישוב מתגוררים כ־2,750 תושבים.

צילום: ברי"א

על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נכון לסוף 2017 מתגוררים בכעביה-טבאש חג'אג'רה 5,106 תושבים.

שבט חג'יראת

שבט בדואי בגליל המתגורר בתחומי מועצה אזורית משגב, כקילומטר וחצי מזרחית ליודפת. השבט הוכר על-ידי ישראל כיישוב בשם חוג'יראת, אך חסר מעמד מוניציפלי.

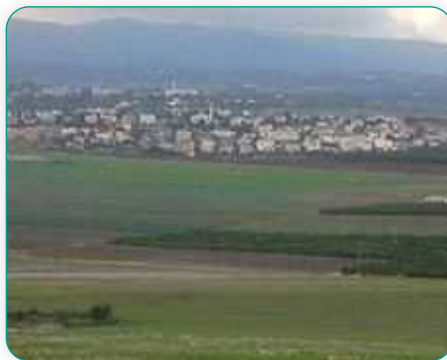
בני שבט זה מתגוררים גם ביישובים ביר אל-מכסור, דמידה, מקמאן ודהרה.

ביר אל-מכסור

יישוב בדואי במעמד של מועצה מקומית במחוז הצפון בישראל. היישוב שוכן בגליל התחתון דרומית-מזרחית לשרעם, והוכרז מועצה מקומית ב-1990. על-פי נתוני הלשכה

צילום: Omer berner

צילום: Hanay

את הכפר עילוט שליד נצרת והתיישבו על אדמות שהיו בבעלות משפחתם. הכפר נקרא אז "חרבת זבדה". בשלב הבא התווספו אליהם משפחות בדואיות משבט סעאידה, ששוכנו בכפר החדש בעזרת פיצויים מהקרן הקיימת אחרי שפוננו מבתיהם באזור יוקנעם, ובמקביל השתקעה בכפר גם משפחת סולימאני דרוויש, שבניה בחרו להצטרף ולבנות במקום את ביתם משום שאדמותיהם היו סמוכות לאדמות משפחת עבד אל-חלים.

ב-1948 קיבל הכפר את שמו מנשיית זבדה, אך למרות שהתושבים נרשמו כחוק לא קיבל הכפר הכרה רשמית. רק ב-1979, אחרי מאבק ממושך, הוכר הכפר רשמית. ב-1980 אושרה תוכנית המתאר של הכפר, שחובר למערכות המים והחשמל, והחלה תנופת בנייה והתחדשות.

שבטים: כעביה-טבאש-חג'אג'רה

כעביה-טבאש-חג'אג'רה

מועצה מקומית במחוז הצפון בישראל, שהוכרזה ב-1996. המועצה כוללת בתוכה שלושה שבטים עיקריים: כעביה, טבאש וחג'אג'רה.

במורדות הצפוניים של הר טורעאן, על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נכון לסוף 2017 מתגוררים ביישוב כ-9,300 תושבים.

בעינה

כפר ערבי בבקעת בית נטופה שתושביו פלאחים. שמו של היישוב הוא ככל הנראה בגלל קרבת היישוב העתיק "בית ענת" המוזכר בכתובים שנכתבו בשפה האוגריתית, וכן בספר שופטים (פרק א) שם הוא מוזכר כיישוב שבו עבדו לאלה ענת, ושלא יכלו אנשי שבט נפתלי לכובשו.

נג'ידאת

כפר ערבי בבקעת בית נטופה שהוקם על ידי חיילים בדואים מערב-הסעודית של היום ונלחמו בצבאו של צלאח א(ל)-דין.

השבט שאליה השתייכו התושבים היה "ערב א(ל)-נג'ידאת", ושמו של היישוב הוא על שם אזור הנג'ד שבמרכז חצי האי ערב בערב-הסעודית.

בענה

כפר ערבי במעמד של מועצה מקומית במחוז הצפון בישראל. בענה יושבת בבקעת בית כרם (בקעת שגור) בלב הגליל, על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נכון ל-2017 מתגוררים ביישוב כ-8,000 תושבים.

היסטוריה: הכפר הוקם בזמן שלטון האימפריה העות'מאנית בארץ ישראל על-ידי בנים של תושבים נוצרים שישבו בדיר אל-אסד, שנקרא בעבר "בענה", ושגורשו על-ידי סולימאן הראשון. ב-2003 אוחדה המועצה

המרכזית לסטטיסטיקה נכון לסוף 2017 מתגוררים בביר אל-מכסור 9,118 תושבים.

מקור השם: המקום נקרא על שם "חרבת ביר אל-מכסור" (חרבת "הבאר השבורה") שבקרבת היישוב.

היסטוריה: היישוב הוקם עבור בני השבט הבדואי ערב אל-חג'יראת.

שבט מאסי

בני שבט זה מתגוררים ביישובים: אעבלין, שפרעם ודיר חנא.

שבט מריסאת

בני שבט זה מתגוררים ביישובים: טמרה ואעבלין.

שבט נג'ידאת

בעינה-נג'ידאת

מועצה מקומית בגליל התחתון שהוכרזה כמועצה מקומית ב-1987. היישוב מורכב משני יישובים שהיו בעבר נפרדים: בעינה ונג'ידאת, שאוחדו ב-1987 למועצה מקומית אחת. בבעינה מתגוררת אוכלוסייה פלאחית, ובנג'ידאת אוכלוסייה בדואית. היישוב שוכן

צילום: אורי

דברים ייחודיים: הכפר מצוי בסמוך לנחל צלמון, שבו מסלול טיולים מרהיב העובר ליד עצים עתיקים, טחנות קמח עתיקות ומים זורמים. משערים כי הכפר סלאמה מצוי במקומו של היישוב הקדום צלמון, שמופיע גם כצלמין.

שבט סעאידה

שבלי - אָם אל־גַּם

מועצה מקומית במחוז הצפון בישראל שהוכרזה כמועצה מקומית ב־1984. על־פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נכון ל־2017 מתגוררים ביישוב 5,762 תושבים.

שני היישובים המרכיבים את המועצה קרובים מאוד אחד לשני, ונמצאים על המורדות המזרחיים (שבלי) - דרום־מזרחיים (אָם אל־גַּם) של הר תבור.

היסטוריה: לפני קום המדינה היו תושבי שבלי הפלג השולט בשבט הבדואי ערב א(ל)־צַבִּיחַ, שהיה בעל השפעה רבה במזרח הגליל התחתון, ובתוכם חיו שבט שבלי כאריסים. בשנים הראשונות לאחר מלחמת העולם הראשונה יישבו הבריטים את שבט א(ל)־צַבִּיחַ בבתים, ואילו שבט שבלי נותרו באוהלים והיו אריסיהם. מהבחינה האנתרופולוגית,

צילום: Ariel Palmon

סמל מועצה מקומית בענה

המקומית עם דיר אל־אסד הסמוכה לה מצפון ועם המועצה המקומית מג'ד אל־כרום הסמוכה להן ממערב. כך הוקמה המועצה המקומית שגור, שמאוחר יותר הפכה לעירייה. בנובמבר 2008 אישרה הכנסת חוק המבטל את האיחוד, ומשיב את המצב לקדמותו.

סלאמה (הגליל)

כפר בדואי בגליל המערבי בתחומי המועצה האזורית משגב. הכפר הוכר על־ידי מדינת ישראל ב־1976, על־פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נכון ל־2017 מתגוררים בכפר כ־3,000 תושבים.

מקור השם: שם היישוב כשם הַשִּׁיחַ הערבי שחי במקום לפני 200 שנה.

צילום: דרך OTRS

יישובים בדרום

תראבין, עזאזמה, טיאהא, אד'ולם

רהט

היישוב הבדואי הגדול בארץ, נמצא 12 קילומטרים צפונית לבאר שבע, בסמוך ליישוב להבים ולקיבוץ משמר הנגב. היישוב הוקם ב־1972, במסגרת תוכנית ממשלתית להקמת יישובי קבע לאוכלוסייה הבדואית בנגב, כארבע שנים לאחר הקמת היישוב הראשון תל שבע, והוכרז כעיר ב־1994. על־פי נתוני הביטוח הלאומי נכון ל־2018 ברהט מתגוררים כ־65 אלף תושבים.

העיר מתוכננת לכ־200 אלף תושבים, ויש בה כיום אזור תעשייה "עידן הנגב" שבו פועלים מפעל "סודה סטרים" ומפעל "קרבל" המעסיקים אלפי עובדים. כמו כן הוקם בעיר הקאנטרי קלאב הראשון למגזר הבדואי. בסוף 2019 ייפתח ברהט היכל התרבות הראשון למגזר הבדואי בדרום.

צילום: מתוך עמוד הפייסבוק של עיריית רהט

בני שבלי הם ברובם המכריע צאצאי נוודים שהגיעו ממדבר חרן ומדרום טורקיה, וחלק קטן צאצאי עבדים סודנים שהגיעו עם צבאותיו של מוחמד עלי.

בעודם תחת השלטון הטורקי נערכה סולחה בין השיח' של שבט א(ל)־צביח לראש הוועד במסחה (לעתיד כפר תבור) בעקבות תקרית שבה ירה שומר ערבי בפורץ והרג אותו, ובעיתונות הערבית פורסם שהפורץ נהרג בידי יהודים.

בישיבתה השנייה של אגודת השומר בבית מניה שוחט מיום ז' בטבת תר"ע הוחלט להסיר את השמירה על מסחה, אך הפרות חוזרות ונשנות מצד בני השבט גרמו להחזרתה. תחת השלטון הבריטי, במאורעות תר"פ (1920) ובמאורעות תרצ"ו-תרצ"ט (1936-1939), נרצחו תושבי כפר תבור (שבינתיים שינתה את שמה מ"מסחה").

במלחמת העצמאות, אחרי התנכלויות בלתי פוסקות כלפי היישוב היהודי, שכללו מארב והריגת חוליית חיילים בפיקודו של עלי בן צבי, ושהסתיימו בקרב בית קשת, גורשו מרבית אנשי שבט א(ל)־צביח (הצביחים) לירדן. אנשי פלג שבלי, שבאותה תקופה גרו באוהלים באזור שבו מצוי כיום היישוב, הושארו במקומם ליד בית הספר החקלאי כדורי. אנשי שבט זה נחשבו אוהדים, ושמרו על יחסי שכנות טובים עם יהודי כפר תבור, יחס הנמשך עד היום. רבים מבני שבלי משרתים בצבא, בהם כמות בולטת של חיילים וקצינים בתפקידי גששים, או לוחמים בגדוד הסיוור המדברי.

צילום: ד"ר אבישי טייכר

שבעה יישובים באזור הנגב למען הבדואים בנגב.

ערערה בנגב

מועצה בבקעת ערד, 10 קילומטרים מצפון מערב לדימונה. היא הוכרזה כמועצה מקומית ב-1996 על-פי נתוני הביטוח הלאומי נכון ל-2018 מתגוררים בה כ-17 אלף תושבים.

מקור השם: מקור שמה היא בחורבת היישוב המקראי ערוער הסמוכה, והתוספת "בנגב" באה להבדילה מערערה שברכס אום אל-פאחם.

היסטוריה: ערערה בנגב הוקם בתחילה כיישוב ב-1981, בעקבות הסכם השלום עם מצרים והצורך לפנות את תל מלחתה מהבדואים שהתגוררו בסביבתו כדי להעתיק

צילום: מיכאלי

כסייפה

מועצה מקומית בקרבת ערד על כביש 31, כאשר על-פי נתוני הביטוח הלאומי נכון ל-2018 מתגוררים בה כ-18,500 תושבים.

היסטוריה: היישוב הוקם ב-1982 למען הבדואים שחיו באזור היישוב ופוננו משטח בסיס חיל האוויר נבטים, באזור שנקרא ביר מלחתא בעקבות חתימת הסכם השלום בין ישראל ומצרים והעברת הבסיסים מסיני. הכינוי "כסייפה" לאזור הכפר הנוכחי מופיע כבר במסמכים של הממשל הצבאי משנות ה-50 וה-60 של המאה ה-20.

צילום: Amos Meron

תל שבע

נמצאת במחוז הדרום בישראל, והוכרזה כמועצה מקומית ב-1984. היישוב ממוקם כשלושה קילומטרים מזרחית לבאר שבע בצמוד לאתר העתיקות תל שבע. כיום תל שבע הוא היישוב הוותיק ביותר, והשני בגודלו במגזר הבדואי. על-פי נתוני הביטוח הלאומי מתגוררים בתל שבע כ-20,300 תושבים.

היסטוריה: תל שבע הוא היישוב הראשון בנגב שנוסד ב-1968, כחלק מתוכנית להקמת

צילום: איוב אבו מדיעם

צפונית-מזרחית לבאר שבע, ודרומית ליישוב מיתר על כביש 60.

מקור השם: יש שתי גרסאות בנוגע למקור השם של היישוב. הראשונה גורסת כי השם נובע משמו של היישוב העתיק והפורח בזמנו "חור", שהיה קיים דרומית-מזרחית ליישוב בתקופה הביזנטית, והתקיים היטב הודות למיקומו הגאוגרפי האטרקטיבי דאז. הגרסה השנייה טוענת כי מקור השם נובע מהימצאותה של חורה על אדמת חור.

היסטוריה: חורה הוקמה ב-1989 צפונית לבאר שבע כחלק משבעת יישובי הקבע שהוקמו באזור הנגב עבור השבטים הבדואים. ליישוב עברו לגור משפחות שגרו במרחב הסובב את היישוב, והוסדרו בשכונות חדשות בחורה.

דברים ייחודיים: ב-2014, במהלך חפירת הצלה של רשות העתיקות שנערכה לצורך הקמת מחלף בכביש 31, נחשף מנזר מהתקופה הביזנטית ובו רצפת פסיפס מרהיבה בכניסה ליישוב.

לקיה

מועצה במחוז הדרום בישראל שהוכרזה כמועצה מקומית ב-1996.

אליו אחד משדות התעופה של צה"ל בסיני. שלא כמו בעיירות הבדואים הראשונות תל שבע ורהט, ראשוני ערערה בנגב שותפו בקביעת המבנה הפיזי של היישוב, וניתנו להם מגרשי מגורים וקרקע חקלאית בתמורה לאדמות שפינו. רוב התושבים בני השבטים: אברקוריאנת, אברערר ואברג'ועיד.

שגב שלום

מועצה מקומית הנמצאת כארבעה קילומטרים ממזרח לבאר שבע. היישוב הוקם ב-1979 ככפר בדואי באזור הנגב והוכרז כמועצה מקומית ב-1996. על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נכון לסוף 2017 מתגוררים בשגב שלום 9,900 תושבים. ביישוב מתגוררים בני מטה העזאזמה ומטה תראבין, וסביב היישוב גרים עוד כ-15 אלף תושבים המיועדים בעתיד להסדרה בתוך תחומי היישוב.

צילום: מתוך דף הבית של מועצה מקומית שגב שלום

מקור השם: שמו של היישוב מתייחס הן לקרבתו לנחל שגיב והן להסכם השלום בין ישראל ומצרים שנחתם ב-1979.

חורה

מועצה במחוז הדרום בישראל שהוכרזה כמועצה מקומית ב-1996. חורה שוכנת

צילום: מתוך דף הבית של מועצה מקומית לקיה

(כביש דימונה-באר שבע) והלאה עד לצפון רמת הנגב.

על-פי נתוני מרשם האוכלוסין בתחום היישובים והשבטים הכלולים בהם מתגוררים בתחומי המועצה כ-25 אלף תושבים.

מועצה אזורית אלקסום מספקת שירותים לכ-30 אלף תושבים המתגוררים בתחום היישובים לאורך כביש 31: תראבין, אל־סיד, אום־בטין, סעוה (מולדה) מרעית (מכחול) ודריג'את, ובנוסף לתושבי הפזורה לאורך כביש 31 עד לערד.

על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נכון לסוף 2017 מתגוררים בלקיה כ-13 אלף תושבים.

היסטוריה: מועצה אזורית נווה מדבר הוקמה ב-6 בנובמבר 2012 על-ידי משרד הפנים בישראל ביחד עם מועצה אזורית אלקסום במקום מועצה אזורית אברבסמה. ההחלטה על יצירת שתי מועצות אזוריות נפרדות נבעה מגידול האוכלוסייה בתחום המועצה שפורקה.

המועצה האזורית נווה מדבר מספקת שירותים לכ-40 אלף תושבים המתגוררים ביישובים שאינם מוכרים רשמית, וכן ביישובים המוכרים הבאים: אברקרינאת, אברתלול, ביר הדאג' וקסר א(ל)־סיר.

בשטח המועצה נכללים היישובים הבדואים, המוכרים והלא מוכרים, שאינם מוגדרים מועצה מקומית ושוכנים מדרום לכביש 25

אנציקלופדיה

בדוא"ס

לפרטים והזמנות: מרכז ג'ו אלון, ליד
קיבוץ להב - 08-9913394 או בדוא"ל
<http://joealon.org.il>

קסם המדבר

קסם המדבר הוא מיזם של משרד החקלאות
והרשות לפיתוח הנגב, המאגד את התיירות
הבדואית בנגב.

באתר ניתן למצוא מידע רב על אתרי
התיירות הבדואים בנגב ועל המופעים
השונים המתקיימים בה.

דוא"ל: kesem-hamidbar.co.il

המוזאון לתרבות הבדואים

נוסד ב־1980 במטרה להמחיש את אורח
החיים ואת התרבות הייחודית לקהילה
הבדואית, שמקורה באזורי הנגב וסיני.
מדי שנה מבקרים במוזאון עשרות אלפי
מבקרים. זהו מוזאון חי שמבקריו מתארחים
באוהל בדואי מסורתי, שומעים סיפורי
שיח' ומקנחים בתה בדואי מתוק. במוזאון
מוצגת תערוכת קבע של חפצים מסורתיים
ישנים וחדשים, תצוגה העוסקת ברפואה
בדואית מסורתית וגלריה חדשה המשמשת
לתערוכות מתחלפות, העוסקות בהיבטים
שונים של התרבות הבדואית.

על פנים ורחב

בדואים

צילום: מתוך אתר flickr

מנסף - אורז מתובל עם בשר, צנוברים ושקדים

מתכון ל-6-8 מנות

מרכיבים

- שמן לטיגון.
- 100 גרם צנוברים.
- 100 גרם שקדים.
- 1 ק"ג אורז.
- כ־300 גרם בשר בקר טחון (אפשר להשתמש גם בבשר עוף, הודו, או כבש).
- מלח.
- פלפל שחור.
- 1/2 כפית פלפל שחור.
- 1/2 כפית פלפל לבן.
- 1/2 כפית מלח.
- 1/2 כפית סומאק.
- 1/2 כפית הל.
- 1 1/2 ק"ג בשר כבש (צוואר או שוק), חתוך לכמה נתחים (אפשר להשתמש גם בבשר עגל).

אופן ההכנה

יזקקים לסיר האורז מים רותחים מסיר הבשר - עד לגובה של 4 סנטימטרים מעל פני האורז. מכסים ומבשלים על אש נמוכה כ־10 דקות. מבשלים 5 דקות נוספות על אש גדולה וסוגרים את האש.

בזמן שהאורז מתבשל מטגנים את הבשר הטחון: מחממים מעט שמן במחבת, מוסיפים את הבשר ומתבלים במלח ובפלפל. מטגנים כמה דקות, תוך בחישה והפרדת פירורי הבשר, עד שהוא משחים.

הצעת הגשה: מעבירים את האורז לקערה גדולה. מפזרים מעליו את הבשר הטחון, הצנוברים והשקדים, ומניחים מעל הכול את נתחי הבשר.

טיפ: אפשר להשתמש במים שבהם בושל הבשר כבסיס עשיר לתבשילים או מרקים.

מרתיחים 1 ליטר מים עם פלפל שחור, פלפל לבן, מלח, סומאק והל.

מחממים מעט שמן בסיר גדול, שיוכל להכיל את כל מרכיבי המנה. מוסיפים את נתחי הבשר ומטגנים אותם כדקה מכל צד, עד שהם משחימים (אם הסיר אינו מספיק גדול, מטגנים אותם בכמה סבבים).

מעבירים את הבשר המושחם לסיר עם המים המתובלים. מביאים לרתיחה, מכסים ומבשלים על אש נמוכה כשעה וחצי.

בשמן שבו טוגן קודם לכן הבשר מטגנים קלות את הצנוברים והשקדים, מוציאים מהסיר ושומרים בצד.

שמים בסיר את האורז ומטגנים על אש נמוכה מאוד כ־15 דקות, תוך בחישה מדי פעם, עד שהאורז משנה את צבעו.

תבשיל חזה עוף ממולא

מתכון ל-4 מנות

חותכים את הבצלים, העגבניות הירוקות, הפטריות ושן השום לפרוסות קטנות ומטגנים בכף שמן זית תוך כדי בחישה, מתבלים בקמצוץ מלח, פלפל שחור, לבן והל עד שמזהיב במקצת ומכניסים לתוך הפתח שחורצים בגושי הבשר.

מערבבים כף שמן תירס עם מלח, פלפל שחור ולבן, הל טחון ותבלין כוסברה, ואת המרינדה מושחים היטב על גושי הבשר.

עוטפים את הגושים המתובלים בנייר כסף וסוגרים היטב משני הצדדים.

מניחים בתוך סיר עם מים מבשלים 45 דקות (רתיחה, ולאחר מכן באש קטנה).

מכבים וממתינים 10 דקות בטרם מוציאים את התבשילים מהסיר.

שולפים את הגושים מנייר הכסף, ומפזרים מעל פטרוזיליה קצוצה, סומאק ושקדים קצוצים דק.

מרכיבים

- 1 ק"ג חזה עוף (4 גושים).
- 3 - 4 בצלים בינוניים (חתוכים).
- 7 - 8 עגבניות ירוקות.
- 200 גרם פטריות.
- 1 שן שום.
- כף שמן זית.
- כף שמן תירס.
- תבלינים: מלח, פלפל שחור, פלפל לבן, הל טחון, תבלין כוסברה, פטרוזיליה, סומאק.

אופן ההכנה

חותכים במרכז גוש חזה העוף חריץ (פתח עמוק).

מנזולה

מתכון ל-6 מנות

חותכים את הגזר לפרוסות דקות, ומטגנים בחצי כוס שמן זית וחצי כוס שמן תירס. מוסיפים את הבצל קצוץ דק, ואת הפלפלים חתוכים לפרוסות דקות בעובי שני סנטימטרים. לאחר מכן מוסיפים את החצילים פרוסים לארבע, מוסיפים את עשר שיני השום שלמות, את קמצוץ הפלפל הירוק החריף, את העגבניות פרוסות לארבעה חלקים ומקולפות מקליפתן ואת גרגירי החמוס.

מוסיפים כף מלח, כפית פלפל שחור, חצי כפית פלפל לבן וקמצוץ הל. תוך כדי טיגון מוסיפים קצת מים, קופסה של רסק עגבניות (300 גרם) ומביאים לרתיחה. מנמיכים את האש לאש קטנה ל-10 דקות וסוגרים.

מוסיפים את רצועות העוף ומערבבים, ואחרי 10 דקות סוגרים הרמטית עם מכסה וממתינים 10 דקות. לאחר מכן - מגישים לשולחן.

מרכיבים

- 1 ק"ג חזה עוף או בשר כבש.
- 1/2 ק"ג גזר.
- 10 שיני שום.
- 3 בצלים בינוניים.
- 1/2 ק"ג חציל.
- פלפלים צבעוניים: אדום, צהוב, ירוק וירוק בהיר.
- 1/2 ק"ג גרגירי חמוס (להשרות 4 שעות לפני הבישול).
- פלפל ירוק חריף (קמצוץ).
- 1/2 ק"ג עגבניות.
- תבלינים: מלח, פלפל, הל.

אופן ההכנה

חותכים חזה עוף לרצועות דקות בעובי של 2 סנטימטרים.

שולבטה

מתכון ל-6 מנות

אופן ההכנה

משרים את הבורגול חצי שעה במים, ומטגנים את הבצל בחצי כוס שמן (רבע שמן תירס ורבע שמן זית).

פורסים את החצילים והקישואים וחותכים את העגבניות לחתיכות קטנות.

מוסיפים את החציל, הקישוא, העגבניה ושתי שיני שום לבצל המטוגן, מכסים במים ומבשלים עד לרתיחה.

מוסיפים את הבורגול, חצי כף מלח, חצי כף פלפל שחור, קמצוץ הל ופלפל לבן, ומוסיפים את רוטב העגבניות לתערובת.

מבשלים כ-15 דקות בסיר הרותח והמכוסה.

מרכיבים

- 1 ק"ג בורגול.
- 1/2 ק"ג קישוא.
- 1/2 ק"ג חציל.
- 1/2 ק"ג בצל.
- 1/2 ק"ג עגבניות.
- 2 שיני שום.
- מלח, פלפל, הל, פלפל לבן.
- 2 קופסאות של 300 גרם רוטב עגבניות.

צילום: atyabtabkha

פרגית ממולאת אורז ונענע

אופן ההכנה

פורסים על־גבי תבנית נייר אפייה, ומעליו מניחים נייר כסף.

מניחים על נייר הכסף את הפרגית, ומתבלים בפפריקה, ג'ינג'ר ושום.

מערבבים את האורז עם הנענע.

מניחים את המילוי בצורת שביל בקצה של נתח הבשר, ומגלגלים יחד עם נייר הכסף ונייר האפייה.

סוגרים בקצוות את הנייר בצורת סוכריה.

מחממים את התנור ל־200 מעלות ואופים כ־45 דקות.

מרכיבים

- 1 פרגית משוטחת ללא עצם.
- קמחון פפריקה מתוקה.
- 1 כפית ג'ינג'ר.
- מעט שום גבישי.

למילוי:

- 1 כוס אורז מוכן (ומתובל).
- חופן נענע.
- מעט מלח.

היהודים הקראים

הקראים

בני קהילת היהדות הקראית רואים את עצמם כמשמרים את הצורה המקורית והעתיקה ביותר של היהדות. הקראות מבוססת על המקרא, על השאיפה לקיים את חוקי התורה הכתובה והקדושה שניתנה למשה רבינו במעמד הר סיני ועל שאר דברי הנביאים שנשלחו לעם ישראל. בהתאם לאמונה זו, המקרא מהווה את מקור הסמכות הדתי היחידי לקראים.

רחוב הקראים בעיר העתיקה ירושלים (צילום: יונתן רובין)

הקראים ידועים גם בכינוי "בני מקרא", מאחר שהיהדות הקראית מאמינה בקדושתו של כל ספר התנ"ך (תורה, נביאים וכתובים). הקראים דוחים לחלוטין הענקת תוקף מחייב לכל חיבור אנושי מאוחר יותר, כדוגמת המשנה והתלמוד ושאר חיבורי הספרות הרבנית המאוחרת המכונים תושב"ע (תורה שבעל-פה). הם אינם דוחים את הצורך בפירוש התורה, אך טוענים שהפירוש חייב להתבסס על פשט המקרא.

ראשיתה של היהדות הקראית

ראשיתה של הקראות לוט בערפל, מאחר שלא נשתמרו מסמכים ועדויות לפני

אמצע המאה ה-9. מסיבה זו, התפתחו מספר כיוונים ומסורות שונות על ראשית היווצרות הקהילה. על-פי המסורת של הקהילה הקראית, ראשית הקהילה היא עוד במחלוקות פרשניות של התנ"ך בתקופה החשמונאית, כאשר הקראים לא קיבלו את הגישה שלחכמים בלבד מסורה הסמכות לפרש את התורה, ופרשנותם מחייבת. על-פי מסורת נוספת, ראשית הקהילה בוויכוח על הנהגה במשפחת הגאונים במאה ה-8. מסורת זו מייחסת את תחילת הקראות לענן בן-דוד, בנו של ראש הגולה.

המחקר המודרני אינו מקבל את הגרסה המסורתית הקובעת שענן ייסד את הקראות. על-פי המחקר, ענן ייסד קהילה בשם "העננים", שפעלה במקביל לקהילה הקראית ולבסוף נטמעה בתוכה.

הפילוג בעם ישראל העסיק רבות את החכמים הרבנים שבאותה תקופה, והם אף כתבו כתבים נגד הקהילה הקראית. התייחסויות כאלו ניתן למצוא בכתביו של רבי סעדיה גאון בספרו אמונות ודעות, וכן אצל רבי יהודה הלוי בספרו הכוזרי ובכתבי הגאונים רב האי גאון, רב שירא גאון ורבנים אחרים.

ראוי לציין שרוב הפולמוסים הגדולים בין הקהילות היו ברמה התאולוגית-אמונית, ולא הפריעו לקיים חיים משותפים בקהילות השונות.

תור הזהב של הקהילה הקראית

המאה ה-10 וה-11 היו ללא ספק תור הזהב של הקהילה, כשהתפתחות בקהילה הקראית התחוללה בעיקר בזכות המעבר של מרכז הקהילה מפרס לירושלים. הריחוק הקראי

חסידיה נמנעו לאכול בשר ולשתות יין כל ימי חייהם. לימים שינתה התנועה את שמה ל"עדת השושנים" בירושלים. קהילה זו קראה לעלייה לארץ ישראל, וחבריה הקדישו את עיקר חייהם לאבל על המקדש שחרב ולתחינה על הגאולה. הקראים היו דוחקי קץ מובהקים. לדעתם, ככל שתגבר פעילותם ותפילתם, כך תחוש הגאולה ותבוא במהרה.

סמוך לשנת 1000 פעלה בירושלים ישיבה קראית מרכזית בשם ישיבת בכתויה, שכללה כ־70 חכמים קראים. תלמידים רבים מחוץ לארץ הגיעו ללמוד בישיבה זו, ובמרכז הקראי בירושלים נכתבה באותו זמן ספרות קראית חשובה שעסקה בפרשנות המקרא, בדקדוק, במצוות התורה, בפילוסופיה ובספרות קראית.

חכמים קראים כמו אל־קומסי, סהל בן מצליח הכהן, סלמון בן ירוחם, יעקב הקרקיסאני וחכמים קראים נוספים, היו חכמים ובקיאיים בתורה שבכתב וגם בתורה שבעל־פה, ופעלו במרץ רב על־מנת להפיץ את הקראות

תנ"ך (כתב יד לניגורד)

דף מעוטר (כתב יד לניגורד)

מבבל ומהשפעת הישיבות הדומיננטיות סורא ופומבדיתא, וההימצאות בירושלים שהייתה לפנים מקום המקדש, היוו קרקע פוריה להתפתחות זרם זה ולכתיבת ספרות קראית ענפה ועשירה.

החכם דניאל אל־קומסי היה הדמות המרכזית בירושלים שעמדה נגד המרכז היהודי המסורתי בבבל. אל־קומסי דרש באגרותיו מבני הקהילה בארצות אחרות שיגיעו ויתיישבו בירושלים, ומי שלא יכול - יספק את האמצעים הכספיים הנדרשים לקיומם הדחוק של הקראים בעיר הקודש.

תקופת ימי הביניים הייתה תקופת פריחה ביצירה הקראית, בעולם בכלל ובארץ ישראל בפרט, בתחומי הפרשנות, הדקדוק, הספרות, הפילוסופיה ובהפצת הקראות. קראים רבים הגיעו לארץ ישראל, בתחילה מפרס ולאחר מכן מכל ארצות האסלאם, והתיישבו בירושלים. בתקופה זו פעלה תנועת "אבלי ציון" הקראית שנקראה כך על־שם האבלות.

הביזנטית, שם התקיימה קהילה קראית עוד לפני הטבח הצלבני בירושלים. בביזנטיון המשיכו לפעול חכמים קראים כמו: יעקב בן ראובן, יהודה בן אליהו הדסי, אהרון בן יוסף הרופא מחבר ספר המבחר, אהרון בן אליהו מניקומידיה ('האחרון') מחבר עץ חיים, גן עדן ועוד.

בסוף המאה ה-11 ובמשך המאה ה-12 התיישבו החכמים הקראים באימפריה הביזנטית בעיר קושטא ועסקו במסחר ובטקסטיל. ב-1204 כבשו הצלבנים את קושטא והרסו את הרובע היהודי, וב-1261, עם ניצחונם של הביזנטים, שבו הקראים למקום והקימו בו שכונה ורחוב יהודים קראיים.

ב-1453 נכבשה קושטא בידי התורכים, וב-150 השנים שלאחר מכן הייתה האימפריה העות'מאנית בשיא עוצמתה וכוחה. סמוך לשנת 1480 התמנה החכם אליהו בשייצי לראש הקהילה הקראית בקושטא. בשייצי היה אידיאולוג של האסכולה שפעלה לקירוב לבבות בין הקראים ובין הרבניים, וחיבר את ספר ביאור המצוות המקיף "אדרת אליהו"

בתפוצות ישראל. פעילותם נשאה פרי, וקהילות קראיות קמו בכל תפוצות ישראל.

למרות ההתפשטות הגדולה של הקראות באותם זמנים, יותר ממחצית קהילות ישראל דבקו במנהיגות הדתית בבבל. יש הטוענים שללא פועלו של רבי סעדיה גאון, הייתה הקראות דוחקת את רגלי היהדות הרבנית. בשל הפולמוס המחודד, נוצרה הבדלה גמורה בין הקראים ובין מאמיני התורה שבעל-פה.

במאה ה-11 השתנה אופיה של קהילת הקראים בירושלים. האבל על ציון אמנם נשאר מרכיב מרכזי בחייהם של הקראים מן הבחינה הרשמית, אך הלהט המשיחי דעך. סמוך ל-1055 עברו שני הנשיאים הקראים מירושלים לקהיר שבמצרים. הקראות נחלשה מאוד בעקבות הכיבוש הסלג'וקי ב-1071, ונחרבה בפתאומיות לגמרי כשכבשו הצלבנים את ירושלים ב-1099. ב-1250 חזרו בני קהילה קראים לירושלים, ישבו בה באופן רציף ונאבקו על הישרדותם עד 1948.

המאות ה-11-14

בפסטאט שבמצרים התקיים מרכז קראי חשוב ובו קהילה קראית אמידה. בשל מלחמות הצלבנים עברו רוב תושביה לקהיר, ובבית הכנסת עלישם בן עזרא בפסטאט התגלתה לימים גניזת קהיר המפורסמת ובה נמצאו חומר קראי רב שטרם זכה למחקר מעמיק. מצרים הוסיפה להיות מרכז קראי חשוב גם בתקופת מסעי הצלב. מכתבי הנוסעים משולם מוולטרה (1481) ורבי עובדיה מברטנורא (1488) למדים, כי בקהיר חיה קהילה קראית גדולה, עצמאית ומשגשגת.

כיבוש ארץ ישראל הוביל לנדידת מרכז הכובד הקראי לממלכת הכוזרים ולאימפריה

דגם הגניזה הקהירית (מוצב בבית התפוצות, מתוך ויקיפדיה)

ונשלח מלבוב (כיום באוקראינה) לקהילה הקראית בליטא, סופר על הדאגה הגדולה של הקראים בארצות האסלאם לאחיהם במזרח אירופה לאחר פרעות ת"ח ות"ט: "והקראים אשר במלכות ישמעאל במצרים ובכל אשר הם דרים בעצב גדול אודות התלאה אשר מצאתנו, כי להם הגד הוגד אשר לא נשארנו שריד ופליט לקראים בפולין". למעשה, הקראים בממלכת פולין-ליטא השתקמו די מהר מהאירועים וייסדו מחדש את קהילותיהם.

במזרח אירופה פעל החכם שמחה יצחק לוצקי (1716-1760), שהיה בין המלומדים הקראים האחרונים. הוא כתב 24 ספרים במגוון נושאים: הגות, פילוסופיה, פרשנות, הלכה, היסטוריוגרפיה וקבלה. חיבוריו כוללים מעט מאוד תוכן קראי ייחודי, שכן יועדו לכלל הציבור היהודי. הקראות במזרח אירופה בתקופה זו הייתה עדיין חלק בלתי נפרד מעם ישראל.

המאות ה־18–19

במאות ה־18 וה־19 חל שינוי טוטלי במסגרות החיים הקיימות: תהליכי המודרניזציה, היחלשות מסגרת הקהילה, הן הקראית הן הרבנית, וצמיחתם והתפתחותם של מדעי היהדות "חוכמת ישראל" באירופה

ועידת הקראים 1911 (צילום: מתוך הספר 'קראי מזרח אירופה בדורות האחרונים')

- ספר ביאור המצוות הנפוץ ביותר אצל היהודים הקראים.

המרכז בקושטא שקע בסופם של ימי הביניים, והמרכז הקראי עבר לקרים ולארצות מזרח אירופיות אחרות. לאורך השנים, קהילות קרים תמכו בקביעות בקהילת ירושלים הקטנה.

המאות ה־16–17

לאחר כיבוש ירושלים בידי התורכים ב־1516 התחזק מעמדם של הקראים בעיר, כשעדות למעמדם החזק היא ההקדשים הרבים שייסדו. בסוף המאה ה־16 הורע מצב היהודים והקראים בירושלים. מכתבי המסעות של הנוסעים לירושלים באותה תקופה נלמד, כי בשל לחץ המושלים המקומיים ובעיות כלכליות ירד מספרם של הקראים. שמואל בן דוד מקרים דיווח שבעיר העתיקה גרו רק 27 נפשות. ואולם, הקהילה הקראית בירושלים התחזקה שוב בסוף 1748, עת התיישבו בה עשרות קראים שבאו מדמשק.

בזמן גזרות ת"ח ות"ט לא היה הבדל בין שתי העדות הרבנית והקראית, ושתיהן נפגעו קשות במהלך האירועים. במכתב מ־1661 הנמצא היום בארכיון הספרייה הלאומית

כיתת לימוד במצרים של תלמידים יהודים קראים

בית הכנסת הקראי בוילנא (צילום: ויקיפדיה)

פטרה הקיסרית יקטרינה הגדולה את הקראים מתשלום המס הכפול שהוטל על יהודי רוסיה, והרשתה להם לרכוש חלקות של אדמה חקלאית. ב־1827 זכו הקראים בהישג חשוב נוסף - פטור משירות חובה בצבאו של הצאר ניקולאי הראשון. שנה לאחר מכן שוחררו גם קראי פולין וליטא מן השירות הצבאי. בשנים שלאחר מכן פעלו המנהיגים הקראים (למשל, שמחה בבוביץ ואברהם פירקוביץ) במרץ רב כדי להיטיב את מצבם של הקראים בעיני החוק. שלא כמשפחת בשייצי, שדגלה בהתקרבות היהדות הקראית ליהדות הרבנית ואף הנהיגה את קראי קושטא בכיוון זה, פעלו מנהיגי הקראים ברוסיה במאה ה־19 בעקביות בכיוון ההפוך. הם רצו שהשלטונות הרוסיים לא יראו עוד בקראים יהודים, וממילא לא ישללו את זכויותיהם. מ־1835

וברוסיה. בשנים אלו נעשה ניסיון לחקור את תולדותיהן ואופיין של הקהילות היהודיות מן העת העתיקה ועד המאה ה־19, ואת הקשרים ההיסטוריים ביניהן. ניתן לראות במגמה זו חיפוש אחר היהדות האותנטית. לקראות היה תפקיד מיוחד בתהליך זה, שהיו שותפים לו כמה מאנשי ההשכלה ובראשם אנשי תנועת הרפורמה, וכן אישים מן העולם הנוצרי.

ב־1834 נפתח בית הדפוס הקראי הראשון בגזלווא, והודפסו ספרי קראים מתקופות שונות. ב־1931 הושלמה בנייתו של בית הכנסת הקראי הגדול ביותר בעולם בשכונת אל־עבאסיה במצרים, והוא נקרא על שמו של גדול המשוררים הקראים, רבי משה דרעי.

קהילה הקראית הלאומית ברוסיה במאה ה־19

בעקבות חלוקתה של פולין, בשנים 1772, 1793 ו־1795 היו רוב קראי פולין וליטא תחת שלטונה של רוסיה הצארית, ומיעוטם (תושבי גליציה) תחת השלטון האוסטרי. ב־24 באוקטובר 1774 הוציאה הארכידוכסית האוסטרית מריה תכניה צו, שהעניק לקראים זכויות שוות לאלה של התושבים הנוצרים באימפריה שלה.

בעקבות חקיקה זו נפתח השער לקהילה הלאומית הקראית במזרח אירופה. מגמתה של קהילה זו הייתה להשיג הישגים פוליטיים דומים גם ברוסיה הצאריסטית, ובשלב זה התרחקו הקראים מן היהדות הרבנית המקופחת כדי להשיג את הישגיהם הפוליטיים.

בחצי האי קרים התקיים הריכוז הקראי הגדול והחשוב ביותר, ששימש מרכז לקהילה הקראית הלאומית במאה ה־19. ב־1795

שכונת הקראים - חצי האי קרים

ליטא הגרמני הוראה שאישרה את מעמדם של הקראים כלא יהודים, ולאחר שנכבש חצי האי קרים בסתיו 1941 הבדילו הנאצים בין יהודים ובין קראים במקום.

למנהיגים הנאצים היו ספקות בדבר טוהר גזעם של הקראים. המיניסטריון לענייני השטחים הכבושים במזרח, בראשותו של האידאולוג הנאצי אלפרד רונברג, חקר חקירה מחודשת את הרקע של הקראים. לעניין זה גויסו גם אנשי מדע יהודים אחדים מגטו וילנה (ז' קלמנוביץ), מגטו ורשה (מ' בלבן וי' שיפר) ומגטו לבוב (י' שאל). כדי להציל את הקראים, הצהירו הללו בניגוד לדעתם שהקראים אינם יהודים. לבסוף הכיר המיניסטריון של רונברג בקראים מיעוט אתני נפרד. לאחר שעברו הכוחות הנאצים אל שטח ברית המועצות, פתחו בהשמדה כוללת של היהודים ונראה כי מפקדי הכוחות לא ציודו בהוראות ברורות בנוגע לשאלת היחס לקראים. לכן, בהשמדת יהודי קייב נכללו גם קראים.

לעומת זאת, בחצי האי קרים גויסו כ־500-600 קראים ליחידות צבאיות גרמניות, כמו הוואפן אס אס והלגיון הטטארי. הנאצים השתמשו בקראים גם בתור מתורגמנים. יוצאי הגטו העידו כי קראים אלו היו עוינים ליהודים ושיתפו פעולה עם הנאצים, ולכן

הדגישו הקראים בפניותיהם אל השלטונות את ההבדלים העקרוניים בינם ובין הרבניים, ובייחוד את התנגדותם לתלמוד. בנוסף טענו הקראים שהם מסורים יותר לשלטון הרוסי ומוכנים לפעול למענו במשנה מרץ. עוד טענו שלאבותיהם לא היה חלק בצליבתו של ישו. ב־1840 ניתן להם מעמד של דת עצמאית, ובכך הושווה מעמדם למעמדם של המוסלמים ברוסיה. גם שמם הרשמי שונה - במקום "יהודים קראים" נקראו תחילה "קראים רוסים המאמינים בתנ"ך", ולבסוף "קראים". ב־1863 זכתה הקהילה הקראית הלאומית בהישג הגדול ביותר שלה, כשמעמד הקראים הושווה למעמדם של הנוצרים באימפריה הצאריסטית.

הקראים בתקופת השלטון הנאצי

הפרשה המשונה ביותר בתולדות הקראים היא פרשת יחסייהם עם הנאצים ועם השלטונות הגרמניים בכלל בזמן מלחמת העולם השנייה. ב־1938 פנו 18 קראים תושבי גרמניה למשרד הפנים הגרמני, זיהו את עצמם כקצינים לשעבר בצבאו של ורנגל, וביקשו שלא להיחשב עוד ליהודים. ב־1933, בהמלצת המחלקה לענייני גזע, נענו הנאצים לבקשה אך למרות זאת נחשבו עדיין הקראים לבעלי דם לא טהור. עם כיבוש ליטא ב־1940 נכנסו קהילות טרוקי, וילנה, הליץ, לוצק ופוניוויז תחת השלטון הסובייטי. נכסייהם של הקראים הוחרמו וחיי הקהילה נהרסו. בניגוד לצפוי, השתפר מצבם בעקבות הכיבוש הגרמני ב־1941. שריה מרקוביץ' שאפשאל, לשעבר ראש קראי פולין, נפגש עם הגרמנים ושכנע אותם שהקראים אינם יהודים. ב־1 בספטמבר 1941 פרסם מושל

אסלאמיסטיים ולאומניים במחאה על החלטת החלוקה של האו"ם. הפרעות נמשכו יומיים, ובמהלכן נהרסו בתי עסק יהודיים רבים.

ביוני 1948 הניחו "האחים המוסלמים" שני מטעני תופת מתחת לבנייני מגורים ברובע היהודי-קראי בקהיר, שהתפוצצו אחד אחרי השני בהפרש של כשעה. כתוצאה מהפיצוץ הראשון קרס בניין מגורים ונהרגו עשרות יהודים; בפיצוץ השני קרסה חזית בניין נוסף ונפצעו עשרות יהודים נוספים. כוחות "ההצלה" המצריים סגרו את השטח ולא נתנו לאף אחד להתקרב ולסייע לפצועים ולהרוגים, ואף סייעו להמון המוסלמי המשולהב לבצע לינץ' בקורבנות הפיגוע ששרדו בין ההריסות. כל הנרצחים הובאו למנוחות בקבר אחים בבית העלמין "בסתין" בקהיר. עם שוך הסערה התגלו ממדי האסון:

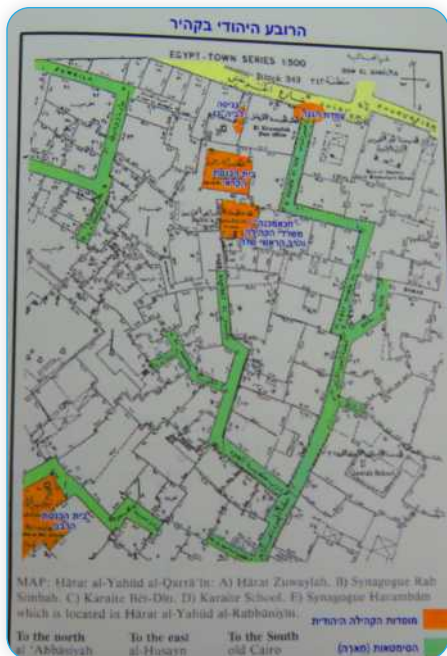
כשנסוגו צבאות גרמניה מרוסיה עזבו רבים מן הקראים ששיתפו פעולה עם הנאצים את מקום מגוריהם ויצאו מערבה. הקשר בינם ובין קראי מצרים והמזרח, שלא ניתקו את עצמם מעם ישראל, נותק.

חיסול המרכז הקראי במצרים

הקהילות היהודיות הרבנית והקראית זכו במהלך ההיסטוריה ליחס אוהד מצד הממשל המצרי, והיחסים ביניהם היו חיוביים ומבוססים שיתוף פעולה. בשנות ה-30 של המאה ה-20 החלה להשתנות האווירה הציבורית במצרים לרעת היהודים. תעמולה פשיסטית איטלקית וגרמנית ענפה פעלה במצרים, ותנועות כמו "האחים המוסלמים" ו"המצרים הצעירים" פסלו את היהודים, רבניים וקראים כאחד, ולא ראו בהם "מצרים אמיתיים". הסכסוך המתלהט בארץ ישראל והמרד הערבי הגדול שפרץ ב-1936, החמירו את המצב.

ב-2 וב-3 בנובמבר 1945, כחלק מגל האלימות שכוון נגד יהודים בעולם הערבי, החלו פרעות קהיר. הפרעות פרצו על רקע מלחמת העולם השנייה והאנטישמיות שפשטה במצרים במהלכה, בעקבות עליית כוחה של לאומנות מצרית ועוינות כלפי המערב, וכחלק מההפגנות נגד הצהרת בלפור. המהומות פרצו ב-2 בנובמבר, ובמהלכן נהרגו 10 יהודים ונפצעו 350. כמו כן נשרפו בתי כנסת, בית החולים היהודי, בתי אבות, ונבזזו למעלה מ-100 בתי עסק יהודיים.

הפרעות סימנו את תחילתה של תקופה קשה עבור כל יהודי מצרים, קראים ורבנים כאחד. ב-2 בדצמבר 1947 פרץ גל פרעות נוסף בקהיר, כחלק מהפגנות של ארגונים

מפת הרובע היהודי בקהיר (צילום: מתוך הספר תולדות היהדות הקראית)

אברהם מנשה. מצעירותו חונך לאהבת עמו וארץ ישראל, והיה פעיל באימוני "ההגנה" לאחר תום מלחמת העולם השנייה.

מרזוק סיים את לימודיו היסודיים והתיכוניים בבתי ספר ממשלתיים. בשנים 1944-1950 למד רפואה בבית החולים האוניברסיטאי "קֶצֶר אל־עיני" שבפקולטה לרפואה באוניברסיטה על־שם פואד הראשון בקהיר, והתמחה ככירורג מרדים. תחילה עבד בבית החולים האוניברסיטאי, אחר כך בבית החולים לעיניים בגיזה ולבסוף בבית החולים היהודי בקהיר. תוך זמן קצר יצא לו שם של רופא מוכשר ורגיש. בקיץ 1954 ביקש באמצעות מכר בשוויץ להתקבל ככירורג בקופת החולים הכללית בישראל, ובקשתו נענתה בחיוב.

לאחר הפיצוץ של בנייני המגורים ברובע היהודי־קראי בקהיר ביוני 1948, מינה נציג "ההגנה" במצרים את מרזוק אחראי להגנת

ד"ר משה מרזוק

בפיצוץ נהרגו 17 מבני הקהילה הקראית, ו־15 מבני הקהילה הרבנית.

חודש לאחר מכן נערכו התקפות דומות על בית כנסת בקהיר וחנויות יהודיות. 19 יהודים נהרגו. בספטמבר אותה שנה הושלכו רימונים ברובע היהודי בקהיר. 9 יהודים נהרגו ו־20 נפצעו. במשך כל אותה שנה התרחשו מקרים רבים של התקפות נגד יהודים, ועל־פי דיווח מהתקופה מספר ההרוגים והנעדרים הכולל עמד על כ־150 יהודים.

לאחר מלחמת ששת הימים עצרו השלטונות המצריים את כל הגברים היהודים מגיל 18 ומעלה, והתאכזרו אליהם בבתי הסוהר. גם אלה שתחילה חשבו להישאר השתכנעו עתה לעזוב את מצרים, אף על־פי שלא הורשו לקחת עימם את רכושם. בהם היה גם החכם הקראי האחרון מוראד הרון, וכן החכם אברהם בן סלים גבר המכהן כיום כאב בית הדין הקראי. ב־1967 נסגר בית הכנסת שברובע הקראי, אך בית הכנסת הגדול בעבאסיה הוסיף לפעול עוד שנים אחדות בעיקר בשבתות ובחגים. לאחר 1967 לא נותרו מוהלים ושוחטים במצרים, והיה קשה להשיג בשר כשר. מספרם של הקראים בקהיר פחת, וביוני 1969 היה מספרם פחות מ־500 איש. באפריל 1970 נשארו מהם רק כ־200-300, ב־1979 רק 50, בקיץ 1982, 32, ב־1984 24 וב־1987 נשארו בקהיר 20 קראים בלבד. כך, בתוך שנים אחדות, לא נותר דבר מן המרכז המפואר שבמצרים.

פרשת "עסק הביש"

ד"ר משה מרזוק נולד בקהיר בט"ו בטבת תרפ"ז (20 בדצמבר 1926). מדי שבת השתתף בתפילות בבית הכנסת של עדתו היהודית הקראית, וישב ליד סבו, הרב משה בן רבי

ליחידה 131 של חיל המודיעין בצה"ל. במהלך 1952 עבר אימונים מקצועיים, הוסמך כקצין, קיבל דרגת סג"ם ושב למצרים כמפקד התא בקהיר.

במשך הזמן התברר לו מה הציפיות ממנו ומאנשיו, והוא הבין עד כמה ההכשרה שקיבלו אינה מספקת ומה גדול הפער בין הציפיות מהם ובין יכולתם בפועל. הוא התריע בפני סא"ל מוטק'ה בן צור, מפקד יחידה 131, על כך שהמודיעין הישראלי מסכן את אנשיו ללא הצדקה. כשנוכח לדעת שמחאתו לא חוללה שום שינוי בדפוס הפעולה בישראל, התפטר מתפקידו ואף החזיר את מכשיר הקשר שהיה ברשותו. בפועל לא התמנה איש תחתיו כמפקד, והחוליה הקהירית התנוונה.

בקיץ 1954 קיבלו חברי התא של יחידה 131 באלכסנדריה הוראות לבצע פעולות חבלה במתקנים ציבוריים בקהיר ובאלכסנדריה. תוך זמן קצר נחשפו החברים בשני התאים, נתפסו, נחקרו באכזריות, נשפטו במשפט ראווה ורובם נדונו לתקופות מאסר שונות. מאוחר יותר התברר שהקצין שנשלח מן הארץ להפעילם, אברי אלעד, הסגירם לידי שירותי הביטחון המצריים. אלעד סבר שמרוזק עודנו מפקד התא בקהיר, והלה לא טרח להעמידו על טעותו אלא לקח על עצמו את מלוא האחריות להנהגת שני התאים, מתוך מודעות מלאה למשמעות של עמדתו. הוא קיווה בכך להציל את חבריו ואת פקודיו מעונש מוות, והצליח בזה בפועל, פרט למפקד התא באלכסנדריה, שמואל עזר, שעמד יחד איתו למשפט שבו נגזר דינם למוות. ב-24 באפריל 1977 הובאו ארונותיהם של מרוזק ועזר ממצרים לקבורה ממלכתית בהר הרצל בחלקת הרוגי המלכות.

הרובע, ומרוזק עצמו מינה את חברו מאיר זפרן לסגנו. ב-1949 התקבלו ידיעות על כוונה נוספת של "האחים המוסלמים" לתקוף את הרובע היהודי בקהיר. מרוזק וזפרן נערכו לכך מבעוד מועד, והצליחו לסכל את המזימה תוך סיכון אישי גדול.

לבקשת "המוסד לעלייה ב" - מסגרת חשאית של הסוכנות היהודית לארגון עלייה בלתי חוקית לארץ לפני קום המדינה, ועלייה חשאית אליה מ-1949 ואילך - ניהל מרוזק את הבדיקות הרפואיות למיועדים לעלייה ממצרים משנת תשי" (1950).

ב-1951 התבקש ללוות חולה מבוגרת שאושפזה במחלקה הכירורגית בבית החולים היהודי בקהיר בדרכה לבתה בפריז. מרוזק ניצל הזדמנות זו כדי לצאת ממצרים, ומשהגיע לפריז שם פעמיו לישראל וגויס

בית הכנסת הקראי בקהיר ע"ש החכם משה דרעי (צילום: עמותת היהדות הקראית)

בישראל בכ־40 אלף נפש ועוד כ־20 אלף בקהילות קראיות הפזורות בארצות־הברית, בקנדה, בטורקיה ועוד.

בארץ יש קהילות קראיות בערים רמלה, אשדוד, ירושלים, בתי־ים, ראשון לציון, קריית־גת, אופקים ובאר־שבע, וכן במושבים: מצליח, רנן ובית עזרא. לקהילות הקראיות בארץ 14 בתי כנסת ב־12 המרכזים. בית הכנסת הגדול ביותר נמצא באשדוד, כשברמלה נמצא מבנה "מרכז היהדות הקראית העולמית".

מועצת החכמים והמועצה הדתית הקראית

בסמוך לבית הכנסת הקראי ברמלה שוכן בניין "היכל שלמה", עלישם הרב הקראי הראשי לשעבר שלמה בן שבתאי נונו. בבניין נמצאים מרכז העדה ומקום מושבו של המטה המרכזי של העמותה. כמו כן שוכנים בו משרדי המועצה העליונה, הספרייה המרכזית, בית הדין של העדה ומשרדי הרב הראשי ויו"ר המועצה העליונה.

עליית הקראים לארץ ישראל

גל העלייה הקראי הראשון לישראל החל בשנים 1948-1949 מיד עם סיום מלחמת העצמאות. הגל השני החל ב־1952 כאשר תפסו הקצינים את השלטון. הקראים הגיעו לישראל במחלת עד מלחמת סיני ב־1956, אז באו 1,200 קראים לישראל.

בשנים שלפני מלחמת העצמאות התערער מעמדם של הקראים בירושלים. ב־1945 מנו הקראים 16 נפשות, וב־1948 נשארו קראים יחידים בלבד. ב־28 במאי 1948, כאשר כבש הלגיון הערבי את הרובע היהודי, נהרס בית הכנסת הקראי. ברובע גרו שני קראים בלבד: אליהו סיניאני ובנו אברהם, והם נלקחו בשבי לעבר הירדן. ב־3 בפברואר 1949 הוחזרו לישראל.

הקראים בישראל

מוצאם של רוב הקראים במדינת ישראל הוא בקראי מצרים. מספר הקראים מוערך

בנין "היכל שלמה" המרכז הקראי ברמלה

החכם הרב הראשי הקראי ד"ר משה בן יוסף פירון

הן לקדם את בני הקהילה הקראית מבחינה דתית, חינוכית, תרבותית, כלכלית ומוסרית, ובמקביל לספק את כל שירותי הדת לבני הקהילה במעגל החיים.

הוועד המנהל של העמותה נקרא "המועצה העליונה". המועצה מונה 36 חברים, ולה 10 סניפים בכל אחד מהיישובים שבו יש קהילות וריכוזי אוכלוסייה של יהודים קראים.

לשם הגשמת מטרותיה, העמותה מעסיקה בין היתר רבנים, מלמדי נוער, חכמי דת, שוחטים, קברנים ומוהלים. כמו כן העמותה מפעילה בתי כנסת קראיים, שבהם יכולים בני העדה היהודית-קראית להתפלל כמנהגם. לעמותה חנויות אטלז למכירת בשר כשר כמנהג היהודים הקראים, המספקת מוצרים בהתאם לכשרות הקראית, והיא מפיצה ספרי קודש ותשמישי קדושה, ומפעילה בתי עלמין, בתי מדרש, ספריות ומרכז מורשת.

מוסדות חינוך

הדור הצעיר של בני העדה ממשיך את מסורת אבותיו עם המבט לעתיד, לומד ומשתלב בכך

לבני הקהילה הקראית יש מועצה דתית שבה 25 חברים ו-12 יועצים. במועצת החכמים יושבים כיום 11 חברים שמשרתים כמנהיגי הקהילות הקראיות בארץ ו-2 יועצים נוספים. בראש מועצת החכמים יושב הרב הראשי, ולצידו מכהנים שני סגניו, אב בית הדין, הרב הראשי לשעבר וכן שאר החכמים.

המועצה מספקת את כל השירותים הדתיים לבני הקהילה כמו: השגחת כשרות השחיטה הקראית, נישואין וגירושין, מילה, גיור, עריכת לוח שנה, קבורה וכדומה.

ב-1991 נפתחה ישיבת "חיזוק אמונה" סמוך לבית הכנסת בירושלים במטרה להכשיר חכמים קראים. בראש המועצה הדתית כיום מכהן החכם הרב הראשי הקראי. הרב הראשי הקראי ממונה על-ידי ראש הממשלה כרשם נישואין וגירושין לבני העדה היהודית-קראית, ומקיים ביחד עם רבנים אחרים טקסי נישואין לפי המסורת הקראית.

עמותת היהדות הקראית העולמית

הארגון היציג המוכר על-ידי מדינת ישראל. העמותה מתוקצבת על-ידי משרד הפנים כמועצה דתית המטפלת בכלל היהודים הקראים, ומטרותיה, כפי שהגדירה הקהילה,

מועצת החכמים הקראית (צילום: עמותת היהדות הקראית)

ובנותיה לשרת את המדינה, ולבצע שירות משמעותי בכלל התפקידים.

חייל בן עדת הקראים (צילום: מגזין אשדוד)

מוסדות החינוך בארץ, הממלכתי והממלכתי דתי, מן הפעוטון ועד לאוניברסיטה.

הקראים בצה"ל

הקראים, גברים ונשים כאחד, משרתים בצבא ככל אזרחי המדינה בשלל תפקידים בכל יחידות צה"ל. ב־1952 פנה ראש הממשלה דוד בן־גוריון לראשי הקהילה בארץ, בירך אותם על השתלבותם בבניית הארץ וקרא לראשי הקהילה לאפשר לבנות הקהילה להתגייס לצה"ל. הקהילה מעודדת את בניה

קראים

סלואמוס, חגיגים ומעידים

היהודים הקראים חוגגים את החגים הכתובים בתורה: יום תרועה, יום הכיפורים, חג הסוכות, שמיני עצרת, חג המצות וחג השבועות, וכן את הצומות הנזכרים בבניאים צום הרביעי, צום השביעי, צום העשירי, צום שבעה באב וצום עשרה באב, ואת ימי הפורים הנזכרים במגילת אסתר.

הקראים נוהגים על-פי הלוח הקראי המבוסס על ראיית הירח בלבד, ולא על-פי קביעת הלוח והעיבור. לפיכך תאריכי החגים, המועדים והצומות אינם חלים תמיד באותם ימים הנהוגים בלוח השנה העברי.

על-פי המסורת הקראית, נחגגים רק החגים והמועדים שכתובים בתורה, על-פי הכתוב: "אֵלֶּה מוֹעֲדֵי ה' מְקֻרָאֵי קֹדֶשׁ, אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם" (ויקרא כ"ג). לשיטתם יש איסור מוחלט לשנות או להוסיף מועדים אחרים שאינם מהתורה. לפיכך, הם אינם חוגגים את ש"ו בשבט, ל"ג בעומר וימי החנוכה. לאי חגיגת ימי החנוכה על-ידי העדה נוספו כמה סיבות. אחת מהן היא מפני חורבנם של בתי המקדש והאיסור לקיים מצוה שאיננה כתובה בתורה, ויש בה לשיטתם משום בל תוסיף.

פי פשט התורה שבכתב, בה נאמר: "וּסְפַרְתֶּם לְכֶם מִמַּחֲרַת הַשַּׁבָּת" (ויקרא כג). "מחרת השבת" לשיטתם הוא תמיד ביום ראשון בשבוע, ולא יום אחר בשבוע החל לאחר השבת, ולכן שבועות אינו חל ב'ו' בסיוון כפי שמופיע בלוח השנה העברי.

עיטור על נרתיק ספר תורה קראי

יום תרועה

שמו המקראי של ראש השנה. יום זה נמשך אצל היהודים הקראים יום אחד בלבד, אחד בתשרי, והוא אינו מציין את תחילת השנה העברית שכן לפי לוח השנה המקראי החודש הראשון בחודשי השנה הוא חודש ניסן. הקראים אינם תוקעים בשופר, משום שלשיטתם התרועה היא הרמת קול כחלק מהתפילה, ויכולה להתבטא גם בתקיעת חצוצרה ולא דווקא בשופר.

יום הכיפורים

חל בתאריך הנקוב בתורה "וּבַעֲשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי" (במדבר טו), אך לא תמיד מקביל ליום הכיפורים בלוח העברי המקובל.

חג הסוכות

נחגג בט"ו בתשרי במשך שבעה ימים, על-פי הכתוב בספר ויקרא כג: "בַּסֻּכּוֹת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל הָאֲזָרַח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֻּכּוֹת. לְמַעַן יָמִים כָּל הָאֲזָרַח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֻּכּוֹת."

חג השבועות

אצל העדה הקראית יחול רק ביום ראשון. ההסבר לכך הוא שעדת הקראים נוהגת על-

העדה שלוש פעמים: בערב החג, ביום המועד ובמוצאי שבת הסמוך לפורים.

היהודים הקראים אינם מברכים על קריאת המגילה, מכיוון שהמגילה איננה חיוב מהתורה אלא חובה אישית הנובעת מהחלטה של עם ישראל "קִיְמוּ וְקַבְּלוּ הַיְהוּדִים עֲלֵיהֶם וְעַל זְרָעָם וְעַל כָּל הַנְּלוּיִם עֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲבוֹר לְהִיּוֹת עֲשִׂים אֶת שְׁנֵי הַיָּמִים הָאֵלֶּה כְּכַתְּבָם וְכַזְּמָנָם בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה" (אסתר ט). כמו כן הם אינם שולחים מנות זה לזה, אלא תורמים לוועד הקהילה המנתב את התרומות לנזקקים.

צום תענית אסתר אינו נהוג בקהילה הקראית כלל מכיוון שאינו מופיע במקרא, והצום המוזכר במגילה היה צורך השעה ואירוע חד-פעמי ולא חובה לדורות.

חג המצות

בתקופה שלפני החג נוהגים בני העדה לצמצם בקניית דברי חמץ, ולקראת חג הפסח נוהגים לערוך ניקיון יסודי לכל הכלים והרכוש שבבעלותם. על-פי ההלכה הקראית לא מתקיימת מכירת חמץ כלל, אלא ביעור מוחלט של החמץ מהבית על-פי הכתוב: "שִׁבְעַת יָמִים שָׂאֵר לֹא יִמָּצָא בְּבֵתֵיכֶם" (שמות יב).

בשל החשש לכשרות המאכלים, בני העדה מקפידים במשך החג לאכול מאכלים תוצרת עצמית או מאכלים שאין חשש לכשרותם כמו: מאכלי בשר, ירקות, פירות, עוגות, עוגיות וריבות כשרות תוצרת בית. היין לחג נעשה מצימוקים המושרים במים שנסחטים לפני הארוחה, וזאת מאחר שיש שיכר מופק בתהליך של החמצה על-ידי שמרים ואסור בשתייה.

יָדְעוּ דִרְתֵיכֶם כִּי בַסְּכוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאֵי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם". תאריך זה לעיתים אינו זהה לט"ו בתשרי הנחגג בלוח השנה העברי.

בעדה הקראית אין מנהג או חובה ליטול את ארבעת המינים, ואין לקחת דווקא את הלולב והאתרוג אלא די בכל פרי מהודר וחדש ומשובח. כמו כן ניתן ליטול את יתר המינים המוזכרים בתורה ובנביאים על-פי הכתובים: "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפַּת תְּמָרִים וְעֵנָף עֵץ עֵבֶת וְעֵרְבֵי נַחַל וְשִׂמְחַתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים" (ויקרא כג), "וַיִּמְצְאוּ כְּתוּב בַּתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה בְּיַד מֹשֶׁה אֲשֶׁר יִשְׁבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בַּסְּכוֹת בְּחָג בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי: וְאֲשֶׁר יִשְׁמִיעוּ וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בְּכָל עָרֵיהֶם וּבִירוּשָׁלַיִם לֵאמֹר צִוָּה הָהָר וְהִבִּיאוּ עָלַי זֵית וְעָלַי עֵץ שָׁמֹן וְעָלַי הֶדְס וְעָלַי תְּמָרִים וְעָלַי עֵץ עֵבֶת לַעֲשׂוֹת סֶכֶת" (נחמיה ח). לבניית הסוכה משתמשים בני העדה במרכיבי ארבעת המינים. הקראים לא נוהגים לחגוג את שמחת בית השואבה, או את יום הושענה רבה וחיבוט הערבה.

שמיני עצרת

"מנהג ההקפות" לא נחגג בליל החג אלא רק בבוקר.

ימי פורים

בעדה הקראית מקיימים שני ימי פורים בכל יישוב ויישוב, וזאת על-פי הכתוב: "לְהִיּוֹת עֲשִׂים אֶת יוֹם אַרְבַּעַה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וְאֶת יוֹם חַמִּשָּׁה עָשָׂר בּוֹ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה" (אסתר ט). בשנה מעוברת יחגגו ימי הפורים אך ורק בחודש אדר א'. את המגילה קוראים בני

באלכוהול לברכת "בורא פרי הגפן", אלא ביני ביני ומיוחד הנעשה מצימוקים.

כל המשפחה קוראים יחדיו את ההגדה של פסח, כדי לקיים כראוי את ציווי התורה: "וּלְמַעַן תִּסְפָּר בְּאָזְנֵי בְנֶךָ וּבֶן בְּנֶךָ אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלָתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת אֶתְנִי אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בָם וַיִּדְעַתֶּם כִּי אֲנִי ה'". (שמות י'). קריאת ההגדה נעשית באמצעות הגדה קראית מיוחדת הנקראת "הלל קטן", בשירים ובלחנים שהועברו מדור לדור. ההגדה מספרת את סיפור יציאת מצרים ונפלאותיו כפי שמופיעים בספרי התורה ובנביאים ובכתובים. מלבד סיפור ההגדה כוללת ההגדה את ברכת היין, ברכת המצות (לחם עוני) וברכת המזון, וכן פסוקים שונים ממזמורי תהלים ומשאר המקרא.

ארוחת החג מוגשת כאשר כל בני המשפחה מסובים סביב לשולחן החגיגי שבו ערוכים המאכלים המסורתיים: צלי כבש, מצות, ירקות מבושלים, מרור, סלטים, עלי גפן ממולאים ועוד. למרור משתמשים בני העדה בסלט קצוץ דק המורכב מעלי ירק כמו: סלרי, פטרוזיליה, שמיר, אנדיב וכדומה.

צומות

ימי הצום הנהוגים ביהדות הקראית נקבעו בהתאם לכתוב בתנ"ך. שלושה מתוך ארבעת הצומות הקשורים לחורבן בית ראשון חלים בתאריכים שונים מהתאריכים הקבועים בלוח השנה העברי.

"צום הרביעי", שביהדות הרבנית הוא צום י"ז בתמוז, מקוים עלידי הקראים בי"ט בתמוז, על-פי הכתוב: "וַתְּבֹא הָעִיר בְּמִצּוֹר, עַד עֲשֵׂתִי עֲשָׂרָה שָׁנָה, לְמַלְכָּה צְדָקָהּ. הוּא. בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ, וַיִּחְזַק הָרָעַב בְּעִיר וְלֹא הָיָה לָחֶם לְעַם הָאָרֶץ וַתִּבְקַע הָעִיר... " (מלכים ב).

את המצות נוהגים הקראים להכין בביתם בתנור שנוקה לחג, כשקמח מוקפד להכנת המצות הביתיות נמכר במרכזים הקהילתיים.

ליל הסדר וקריאת ההגדה - הלל קטן

ליל הסדר נחגג ברוב פאר בכל בית עם מיטב המאכלים המסורתיים. מאחר שהעדה הקראית נוהגת לפי התורה שבכתב בלבד, ליל הפסח לא כולל את הטקס המסורתי הקבוע בהגדה על מרכיביו, כמו: ארבע כוסות, ארבע קושיות, אפיקומן, הסבה ועוד. כמו כן, על-פי ההלכה הקראית אין נוהגים לשתות ארבע כוסות של יין, ואין להשתמש

המצות, בחג השבועות ובחג הסוכות, ככתוב: "שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יִרְאֶה כָּל זְכוּרָךְ אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּמִקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר בְּחַג הַמִּצְוֹת וּבְחַג הַשְּׁבָעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יִרְאֶה אֶת פְּנֵי ה' רִיקָם" (דברים טז).

כיום, נוהגים עדת הקראים מכל הארץ לעלות לירושלים בשלושת הרגלים, לבקר בבית הכנסת הקראי העתיק בעיר העתיקה ולקיים במקום תפילות חגיגיות.

שער בית הכנסת הקראי בירושלים (צילום: מיכאל יעקובסון)

"צום החמישי" ביהדות הרבנית הוא צום תשעה באב, כשאצל הקראים נוהגים לצום יומיים. יום הצום הראשון חל בתאריך שבעה באב על-פי הכתוב: "וּבַחֲדָשׁ הַחֲמִישִׁי, בַּשְּׁבָעָה לַחֲדָשׁ הִיא שְׁנַת תְּשַׁע-עָשָׂרָה שָׁנָה, לְמִלְכָּה נְבֻזַרְאֲדָן מֶלֶךְ-בָּבֶל, בָּא נְבוּזַרְאֲדָן רַב טַבָּחִים, עָבַד מֶלֶךְ-בָּבֶל יְרוּשָׁלַם..." (מלכים ב). יום הצום השני חל בעשרה באב על-פי הכתוב: "וּבַחֲדָשׁ הַחֲמִישִׁי, בְּעֶשְׂרֵי לַחֲדָשׁ... בֹּא נְבוּזַרְאֲדָן רַב טַבָּחִים... וַיִּשְׂרֹף אֶת-בֵּית-ה', וְאֶת-בֵּית הַמֶּלֶךְ; וְאֶת כָּל-בְּתֵי יְרוּשָׁלַם וְאֶת-כָּל-בֵּית הַגָּדוֹל, שָׂרַף בְּאֵשׁ" (ירמיהו נב).

"צום השביעי" הוא צום גדליה החל בלוח העברי ב'ג' בתשרי. היהודים הקראים מתענים במקום זאת ב"ד בתשרי על-פי הכתוב: "וּבַיּוֹם עֶשְׂרִים וָאַרְבָּעָה לַחֲדָשׁ הַזֶּה, נֶאֱסַפוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּצוֹם וּבְשִׁקִּים, וְאֲדָמָה, עֲלִיהֶם" (נחמיה ט).

"צום העשירי", צום עשרה בטבת, חל אצל הקראים בתאריך זהה לזה המופיע בלוח שנה העברי, על-פי הכתוב: "וַיְהִי בַשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִית לְמַלְכוּתוֹ, בַּחֲדָשׁ הָעֲשִׂירִי בְּעֶשְׂרֵי לַחֲדָשׁ, בָּא נְבוּזַרְאֲדָן מֶלֶךְ-בָּבֶל הוּא וְכָל-חֵילוֹ עַל-יְרוּשָׁלַם, וַיַּחֲנוּ עָלֶיהָ" (ירמיהו נב).

הערגה לירושלים ועלייה לרגל

מצווה מרכזית וחשובה במקרא היא העלייה לרגל לירושלים שלוש פעמים בשנה: בחג

קראים

אורח חיים ומנהגים

לוח השנה הקראי

היהודים הקראים משתמשים בלוח שנה שאינו קבוע מראש ומבוסס על חשבון מסוים, אלא על אפשרות ראיית הירח בלבד. על־פי חשבון זה, היום שבו נראה סהר הירח בפעם הראשונה בחודש, אחרי שהירח של החודש הקודם נעלם, נקבע כראש החודש. שיטה זו מתוארת בהרחבה במשנה ובתלמוד במסכת ראש השנה. מאחר שלא מצוין מפורשות במקרא כיצד היו מחשבים את חודשי השנה ועונות השנה, היהודים הקראים סומכים על שיטה זו שנהגה בעבר על־ידי חכמי בית הדין. בהמשך לכך חוגגים את המועדים במועדם כפי שנכתבו בתורה בלבד.

כיום, הטכנולוגית וקידום הידע האסטרונומי ולמידת ממצאי תצפיות אור הירח, מאפשרים

לבני העדה הקראית לקבוע את הראייה הראשונה של הירח בצורה מדויקת, ועל־פי ראייה זו נקבע לוח השנה. לוח השנה הקראי מוכן כיום בידי בית הדין של היהודים הקראים בישראל, בסיוע אנשי מדע.

בשונה מהפסיקה הקראית, בשולחן ערוך ובנושאי כליו נקבעו כללים לקביעת המועדים. כך, לדוגמה, נקבע שחג הפסח לא יחול בימים ב', ד', ו'; ואילו ראש השנה לא יחול בימים א', ד', ו'. עקב קביעות אלו, קיים הפרש של יום או יומיים בתאריכי החגים בין הלוח הקראי ללוח השנה העברי המקובל.

הבשלת השעורה בארץ ישראל היא הסימן לאביב, שבו אמור לחול חודש ניסן ולעיבור השנים. בדיקת השדות ומצב הבשלת השעורה נעשית על־ידי חברת מועצת חכמי התורה של בני העדה, ולפי שיטה זו נקבע עיבור השנה.

עקרונות היהדות הקראית

היהדות הקראית מקבלת רק את אלוהים כאל, את נביאי התנ"ך כשליחיו ורק את דבריהם כדבר אלוהים. הקראות מתנגדת לתורה שבעל־פה ולכל תוספת מאוחרת לתנ"ך כסמכות אלוהית, ומוכנה לקבל רק את התורה והנביאים כבעלי מקור אלוהי, ואת הכתובים כחוכמת חיים המבוססת על התורה.

עקרונות האמונה הקראית

עשרת עיקרי האמונה הקראית מבוססים על חיבורו של החכם הקראי יהודה הדסי בספרו **אשכול הכופר**:

לוח שנה קראי לשנת התרצ"ה (צילום: אתר מורשת)

יסודות היהדות הקראית

היהדות הקראית נשענת על שלושה יסודות: הכתוב, ההיקש וסבל הירושה.

א. הכתוב: המקרא - 24 ספרי התנ"ך, הכוללים את כל המצוות, בין אם הן מצוות עשה ובין אם הן מצוות לא-תעשה, שאותן קיבל משה רבנו בהר סיני, והן כתובות בתורה, וכן ספרי הנביאים והכתובים.

ב. ההיקש: ההיקש הם הדרכים שבאמצעותם פוסקים הלכה למקרים שאינם כתובים במפורש בתורה. קביעת הלכה זאת נעשית באמצעות היקשים לשוניים ממקומות שונים בתנ"ך או על-פי ההגיון, וכוללים שבעה מרכיבים: 1. סתום במקומו ומפורש במקום אחר; 2. מדין הכלל יודע הפרט; 3. היקש הערך (גזרה שווה); 4. היקש קל וחומר; 5. היקש כוח הדיבור; 6. היקש ההגברה; 7. היקש משפט הדימוי.

דוגמה להיקש: "אָרוֹר מְשֻׁגָה עֵינֶי בְּדַרְךָ" (דברים כז), ההיקש וההשוואה הם בכך שאסורים כל ענייני העורמה וההעלמה במשא'ומתן בין בענייני מסחר, עסק וכל דבר אחר.

ג. סבל הירושה (או ההעתקה המשתלשלת) מסורות או מנהגים, (כמו: השחיטה, המילה

בית הכנסת הקראי המרכזי ברמלה

1. העולם: העולם נברא יש מאין (מלא דבר), ואינו קדמון, אלא מחודש.

2. הבורא: לכל הנמצאים בעולם יש בורא והוא אלוהי ישראל, אשר אינו נברא וגם לא ברא את עצמו.

3. אחדות ורוחניות הבורא: הבורא הוא אחד ויחיד, ולא יושג לו שום ריבוי; אין לו דמות, ככתוב: "ומה דמות תערכו לו"; והוא רוחני ואינו גשמי.

4. נבואת משה: אלוהים שלח את משה הנביא עליו השלום והוא אב וראש הנביאים.

5. התורה: משה הנביא קיבל תורה אחת תמימה, היא התורה שבכתב, הנמצאת עד היום, ואסור להוסיף עליה או לגרוע ממנה.

6. פרשנות התורה: חובה על האדם ללמוד את לשון התורה, כדי שיוכל לפרשה על-פי הפשט ולקיים את כל חוקיו ומצוותיו של הבורא.

7. הנביאים: אלוהים שלח את שאר הנביאים להורות את דרך התורה לעמו ישראל וכל דבריהם אמת, ואולם כעת כשפסקה הנבואה, אין מנוס אלא מללמוד את דבר ה' באמצעות עיון ודרישה בתורה, באמצעות השכל.

8. תחיית המתים: תהיה תחיית מתים ויבוא יום הדין, שבו יתנו אנשים דין וחשבון על מעשיהם.

9. שכר ועונש: האדם בעל בחירה חופשית ואחראי למעשיו, ואלוהים נותן לאיש שכר ועונש בהתאם למעשיו.

10. הגאולה: אלוהים לא מאס באנשי הגלות, ובבוא היום, כשישובו אליו - הוא ישלח את משיחו, מזרע דוד המלך.

עיקרון זה עומדת התפיסה כי האחריות על קיום המצוות מוטלת על כל פרט ופרט, כפי שניסח זאת החכם הקראי סהל בן מצליח הכהן: "דעו אחינו בני ישראל, כי כל אחד ממנו תלוי לנפשו, ולא ישמע אלוהינו את דברי המצטדק ואומר: 'כך נהגוני רבותי'".

למרות זאת, בראש עדת הקראים עומדים כיום מנהיגים רוחניים המכונים: "חכמים", בעלי בקיאות במקרא ובמסורת היהדות הקראית. ה"חכמים" משמשים כמנהיגי הקהילה, מלמדיה ודייניה. למרות התמיכה בפסיקה אישית, רוב הציבור הקראי דוגל בהלכות ובפרשנויות מקרא מסוימות. הקראים מסבירים את הדבר כשיתוף ידע ודעות שמתקיים בציבורם. הדרכים השונות להבנת התורה נדונות בציבור, והפירוש שמשכנע את הרוב הופך לדומיננטי. ואולם, מתקיימת סובלנות כלפי דעות מיעוט, אם התבססו על הבנה סבירה של פשט המקרא.

עם השנים, עלתה נטייה גוברת לאחידות אצל הקראים, אך הם עדיין לא קיבלו פסיקה של אף דור כמחייבת כליל את הדורות הבאים, כפי שהתרחש ביהדות הרבנית, ולא ביטלו באופן רשמי את הפסיקה האישית.

השבת

הקראים מקפידים מאוד על שמירת השבת ונמנעים לחלוטין מעשיית מלאכה ואף מקיום יחסי אישות. איסור השבתה ממלאכה הוא על כלל בני הבית, ובני העדה אף אוסרים לחלוטין שימוש במי שאינו יהודי (גוי של שבת) למלאכות שונות בשבת, מתוך ההבנה שאף הוא מחויב בשבתה ממלאכה. האורות הנצרכים לשבת יוכנו מבעוד מועד ונכנסים תחת הגדרה של פיקוח נפש, כשתפקידם למנוע סכנה בבית.

והנישואין) העוברים מדור לדור, בתנאי שאינם סותרים את התורה שבכתב. מצוות אלה כתובות בתורה, אך היא לא הרחיבה על אופן עשייתם והניחה את הדבר למנהג הקדום.

פרשנות התורה

היהודים הקראים אינם מקבלים את פרשנות חז"ל ואת סמכות ופסיקת החכמים, הלא היא תורה שבעלפה לגישתם. על אף שהם דוחים את התורה שבעלפה כתורה אלוהית, הם רואים בספרות חז"ל ספרי חכמים. במקומות שטענתם הם סותרים את ספרי התנ"ך - אין הם מקבלים אותם.

קריאה בתורה בבית הכנסת הקראי בספר תורה מנוקד ומוטעם

פסיקה אישית

ביסודה של היהדות הקראית עומדת הפסיקה האישית. כיום, בהיעדר נבואה ובהיעדר כל מנהיגות אנושית שמקור סמכותה הוא אלוהי, חובתו של כל אדם ללמוד את התורה היטב ולפרש אותה בהתאם לפשט לפי העקרונות שהוצגו לעיל. בסופו של דבר, האחריות על מעשי האדם והשכר והעונש עליהם מוטלים על שכמו בלבד, ולא על כתפי הסמכות הרבנית עליה הסתמך. מאחורי

תפילה בבית הכנסת הקראי (צילום: אלי אטיאס)

כניסה בטרהרה: כל הנכנס לבית התפילה, בין אם זכר או נקבה, חייב להיות נקי וטהור בגופו ובלבושו מכל טומאה בין קלה ובין חמורה.

הכניסה בלבוש מתאים: בבית הכנסת יש להקפיד על לבוש צנוע ומתאים. הכניסה לבית הכנסת נעשית לאחר חליצת נעליים על פי הכתוב: "שֶׁל נַעֲלָה מֵעַל רַגְלָהּ, כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֵתָּה עִמָּד עָלָיו קֹדֶשׁ הוּא" (יהושע ה). כמו כן יש חובה בכיסוי הראש, כפי שנהגו הכוהנים בזמן בית המקדש.

רצפת בית הכנסת הקראי מכוסה בשטיחים שעליהם מקיימים את כל תנאי התפילה, כמו: עמידה, השתחויה וכריעה וכדומה, המצוינות במקרא ללא הבדל בין תפילת יחיד או רבים, שבת או חול.

התפילה הקראית מתנהלת כשירת מענה בין החזן לקהל המתפללים, ומורכבת בעיקר ממזמורי תהלים ומשאר פסוקים מהתנ"ך, וכן מפיוטים, מזמירות ומברכות שחברו על ידי חכמים קראים.

בבית הכנסת הקראי יש עזרת נשים מטעמי צניעות, והתפילות נפרדות. הנשים לוקחות חלק פעיל בתפילות ואף קוראות פיוטים בשעת התפילה, אך אינן עולות לתורה.

ביהדות הקראית אכילת אוכל חם שהוכנס מבעוד מועד לכלי מותרת, ואולם אסור לחממו בפועל או לשמור על חומו באמצעות אש או מכשיר חשמלי, שכן מדובר במלאכה אסורה. על פי סברתם, חימום האוכל בשבת הוא מעצם טבעו מלאכת בישול. המאכלים המסורתיים של העדה לימי השבת הותאמו לאכילה ללא חימום.

הקראים אינם מדליקים נרות שבת, ויש בכך לדעתם איסור גמור משום שאין ציווי כזה בתורה ויש בכך משום בל תוסיף. כאשר יש בשבת פיקוח נפש נוהגים הקראים לעשות את כל שנדרש.

בית הכנסת הקראי

בתי הכנסת תופסים מקום מרכזי וייחודי בחיים הדתיים של היהודים הקראים, בשל מרכזיותם בעבודת האלוהים כיום, בהיעדר בית המקדש. התפיסה המקובלת והנפוצה בין הקראים היא שבית הכנסת הוא כעין "מקדש מעט" שבו האדם מתייחד עם בוראו. כפועל יוצא מכך, לבית הכנסת מיוחסת קדושה וכבוד. ובני הקהילה מקפידים מאוד על כמה דברים בכניסתם לבית הכנסת.

תפילה בבית הכנסת הקראי בירושלים

טקס קריאת שם לנולדת

טקס זבד הבת הוא טקס שבו נקראת הבת בשם. טקס זה נערך לאחר סיום 80 ימי הטומאה של היולדת בת. בטקס זה קוראים קטעים מקראיים שונים העוסקים בבריאת האדם, ושרים שירי שבח והודיה לאל על הולדת הבת והצטרפותה לקהילה.

תפילין ומזוזה

הקראים אינם מניחים תפילין וכן אינם קובעים מזוזה בפתחי החדרים והבתים.

על-פי הפרשנות הקראית, הפסוקים המדברים על תפילין הם מטאפוריים, ואין ציווי על קשירה מוחשית על היד ועל הראש. לשיטתם, כוונת הפסוקים היא לשינון ולימוד מצוות התורה בכל לבם, כך שיהיו שגורות בפייהם, חרותות בזיכרונם ומיושמות במעשיהם. לטענתם, התנ"ך רווי במטאפורות ובשפה ציורית כמו "וּנְפְּשׁוּ קְשׁוּרָה בְּנַפְּשׁוֹ" ו"קְשִׁירָם עַל לִבָּךְ תִּמְיֵד עֵנְדָם עַל גְּרָגְלֶיךָ", וכן בפסוק "וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה הַיּוֹם עֲלֵיכֶם".

לוח עם עשרת הדברות על מזוזה בית הכנסת הקראי ברמלה

לנוחיות האנשים המבוגרים והנכים כמה כסאות בחלקו האחורי של בית הכנסת.

טקס המילה

לעדה הקראית מוהלים משלה. טקס המילה בעדה הקראית מתחיל בברכת הציצית, ולאחריה ממשיך בשיר לכבוד הרך הנולד. התינוק נמסר ליושב על כסא המילה על-ידי שלוש שושבינות המלוות אותו והולכות הלך וחזור שבע פעמים כנגד שבעת ימי השבוע, כאשר הן נושאות את הרך הנולד על-גבי כרית מקושטת בענפי הדס המסמלים התחדשות. ברקע, כל קהל המוזמנים מנעימים בשירי טקס הברית המסורתיים. בסיום קריאת השירים אומרים את סדר ההודאה ופסוקי הייחוד.

צילום: באדיבות מאור דבח

ברית המילה נעשה ביום השמיני ללידת התינוק: "וּבְיוֹם שְׁמֹנֶת יָמִים יְמוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר לְדַרְתֵיכֶם" (בראשית י"ז). ביהדות הקראית נצמדים לפשט הכתוב: "וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יְמוֹל בְּשֵׁר עֶרְלָתוֹ" (ויקרא יב), ועל כן המוהלים הקראים מסירים בתהליך המילה את כל העור העוטף את העטרה, פנימי וחיצוני גם יחד. הם אינם מקיימים את דיני הפריעה והמציצה הנהוגים בהלכה הרבנית.

כשרות

בני העדה הקראית נוהגים לאכול את כל סוגי הבשר ממניי וסוגי הבהמות, החיות, הדגים והעופות הטהורים המוזכרים בתורה בסימנים או בשמות לאחר שחיטה, אך נמנעים מאכילת בעלי חיים פגועים כמו: מוכה, חולה, גוסס, מחוסר זמן, אותו ואת בנו וטרפה. כמו כן הם נמנעים משחיטת בהמה הרה.

בשר וחלב

הקראים מתירים לאכול בשר וחלב יחדיו, וכמובן שאין להם כלים נפרדים. רק בישול או אכילת "גדי בחלב אמו" נאסר, על-פי הכתוב בתורה. איסור בישול זה אינו חל על גדי בלבד, אלא על כל בעל חיים יונק בחלב אמו.

השחיטה הקראית

בני העדה הקראית מקפידים לאכול אך ורק בשר שנשחט על-ידי שוחטי הקהילה, ולקהילה שוחטים מוסמכים שהוסמכו לכך על-ידי חכמי העדה. השוחט הקראי מקפיד בזמן השחיטה לחתוך את כל הסימנים: קנה, וושט ושני הוורידים, בבהמות, חיות ועופות.

הקראים נמנעים מלאכול את החלבים (כמו: האליה, הכליות וכדומה) וכן מאכילת הדם בשל איסורי התורה: "כָּל חֵלֶב וְכָל דָּם לֹא תֹאכְלוּ" (ויקרא ו). כמו כן יש איסור לאכול את גיד הנשה על-פי הכתוב: "עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנֶּשֶׁה אֲשֶׁר עַל כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (בראשית לב).

הכשרת הבשר לאחר השחיטה נעשית על-ידי הקונה בביתו, ולבני הקהילה שלושה אטליזים לממכר בשר בערים רמלה, אשדוד ואופקים.

כמו כן הקראים מפרשים את המילה "טוטפות" כזכרון, ולומדים זאת מהכתוב: "וְהָיָה לָךְ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ", המקביל לנאמר בהמשך הפרק: "וְהָיָה לְאוֹת עַל יָדְכָה וּלְטוֹטֹפֹת בֵּין עֵינֶיךָ" (שמות יג). יש חובה לשנן וללמוד את התורה, וכך גם יזכרו ויראו אותה תמיד לנגד עיניהם בכל מקום שבו ילכו וימצאו כאילו היא כתובה על המזוזות. כיום נוהגים קראים רבים להדביק על משקוף הבית לוח קטן, ועליו עשרת הדיברות.

ציצית

הציצית הקראית שזורה עם פתיל תכלת כמו שנכתב בתורה: "וְעָשָׂה לָהֶם צִיצִית עַל כְּנָפֵי בְגָדֵיהֶם, לְדוֹרוֹתָם; וְנָתַנּוּ עַל צִיצֵת הַכֹּהֵן, פֶּתִיל תְּכֵלֶת" (במדבר ט"ו). לשיטתם, צבע התכלת יכול לבוא מכל מקור שהוא, בניגוד לשיטה הרבנית שמקורו היחידי הכשר של צבע תכלת הציצית הוא בדמו של חילזון מסוים. כמו כן הקראים נמנעים משעטנו בציציות ובטלית, בניגוד להלכה הרבנית המתירה זאת.

טלית קראית (צילום: באדיבות העדה הקראית)

איסור עריות

אחד האיסורים החמורים בתורה הוא איסור עריות. על-פי ההלכה הקראית הנלמדת על-ידי היקש מהכתובים, אם איסור החיתון חל על אחות האב או על אחות האם, מתחייב מזה בהיקש גזירה שווה שאסור גם לנערה להתחתן עם אח האב או אח האם, שהוא דודה.

הגירושין

כשם שהנישואין נעשים ברצון, כך הגירושין צריכים להיעשות ברצון בני הזוג, ולכן אסור לאדם לגרש את אשתו בניגוד לרצונה אלא אם כן מצא בה ערוות דבר. בעדה הקראית האישה רשאית לבקש ספר כריתות מסיבות מוצדקות, ואם הבעל מסרב לתת גט - יכול בית דין לאשר אותו גם ללא הסכמת הבעל. הגט הקראי נכתב בעברית, ובזמן גירושין זכויות וחובות הגבר והאישה שוות.

ייחוס הצאצאים

הקראים קובעים שייחוסו של האדם נקבע לפי האב בלבד ולא לפי האם, על-פי המקרא והמנהג שנהגו באותו זמן.

בית הדין הקראי

הנישואין ודיני האישות

נישואין

טקס החתונה הקראי מתייחד בגישה שוויונית המתבטאת בחלק הפעיל שנוטלת הכלה בטקס, ובהסכמה הדדית לשיתוף בחיי הנישואין שעליה מעיד גם תוכנו של שטר האירוסין.

הטקס נערך בנוכחות עשרה עדים לפחות ופותח בשבועת הברית, שבה מכריז החתן כי הוא "מְאָרְשׁ וּמְקַדֵּשׁ", נוסח המעיד על איחוד שני הטקסים. הטבעת היא חלק סמלי מהמוהר שנותן החתן לכלה כחלק מחובותיו כלפיה. אף שאין חיוב לכך, בעדה הקראית גם הכלה עונדת לחתן טבעת. הבדל נוסף הוא שהכתובה הקראית כתובה בעברית ולא בארמית.

כתובה קראית

במשך כל הזמן בו חלה הטומאה, היהודים הקראים מקפידים לאכול על שולחן נפרד, לשמור על בידול ולא להיכנס לבית הכנסת.

קבורה ומנהגי אבלות

ליהדות הקראית בישראל יש חברה קדישא, "חסד של אמת", האמונה על שלושה בתי עלמין קראיים: בירושלים, במצליח, וברנן. ועל חמש חלקות קראיות בבתי עלמין עירוניים ברמלה, באשדוד, באופקים ובבאר שבע. הקבורה מתבצעת לפי מנהג הקראים.

בני העדה מקפידים על דיני הטהרה, ולכן לא עומדים או נמצאים תחת קורת גג אחת עם הנפטר בשעת הלוויה. לפיכך, אמירת צידוק הדין לא נעשית במקום מקורה.

הנוגע במת או הנכנס למבנה שנמצא בו המת, טמא בטומאה חמורה לשבעה ימים, ועליו להימנע מלהושיט יד למנחמים. כמו כן הנוגע באדם שנגע בו מת טמא עד הערב. קריעת הבגד תעשה על-ידי האבל עצמו, מתוך כאב, חוסר שליטה וצער, ולא על-ידי מישהו אחר.

בית עלמין קראי בירושלים, גבעת אבו טור (צילום: פארוק)

דיני אישות וטהרה

היהודים הקראים משתדלים מאוד לשמור ולקיים את דיני הטומאה והטהרה בהתאם לכתוב בתורה. הטומאה נחלקת לשלוש דרגות: קלה, בינונית וחמורה.

טומאה קלה - נגרמת מטומאה היוצאת מהגוף כמו קרי או בנגיעה בדברים מטמאים. היטהרות מטומאה זו מצריכה רחיצה במים, כיבוס בגדים והחלפתם. טומאה זו מסתיימת בעת השקיעה, והיא קלה ואינה מטמאה אחרים בנגיעה.

טומאה בינונית - נובעת מן הגוף, כמו טומאת מחזור האישה או טומאת הזב. טומאה זו נמשכת 7 ימים, וזאת בתנאי שמקור הטומאה חלף ונגמר. אם לא פסק דם הנידה, יש לחכות לסיומו ורק בתום 7 ימים נקיים ללא הפרשת דם יכולה האישה להיטהר. ההיטהרות מטומאה זו היא באמצעות רחיצת הגוף, כיבוס הבגדים והחלפתם.

טומאה חמורה - נגרמת ממגע או שיהוי בקרבת מת תחת קורת גג אחת. גם טהרה מטומאה זו נמשכת 7 ימים שבסופם רוחצים את הגוף, מכבסים בגדים ומחליפים לבגדים אחרים.

על-פי המנהג הקראי אין צורך לטבול במקווה ודי ברחיצה בבית.

טומאת יולדת

הקראים נוהגים על-פי הכתוב בתורה בלבד, ולכן זמן הנידה מגיע לשבעה ימים לאחר לידת בן, ול-14 ימים לאחר לידת בת. לימים אלה נוספת תקופה שנקראת "ימי טהרה" האורכת 33 ימים ללידת בן, ו-66 ימים ללידת בת.

אנציקלופדיה בלוג

קראים

בית הכנסת הקראי ברמלה

"ענן הנשיא" ברמלה הוא אחד מבתי הכנסת הקראיים הגדולים בישראל, ומשמש כמרכז העדה בישראל. בית הכנסת שוכן ברחוב קלאוזנר 16, וקרוב על שם ענן בן דוד שנחשב לאחד ממייסדי הקראות. בית הכנסת הוקם בעזרת תרומות של בני הקהילה הקראית, ובמימון מעיריית רמלה ומשרד הדתות, וביזמתו ועזרתו של נשיא מדינת ישראל דאז, יצחק בן צבי.

בסמוך לבית הכנסת המרכזי מוצב בניין המועצה העליונה, המשמש גם כמרכז הקהילתי בעיר רמלה. בניין גדול זה, שהוקם מתרומותיהם של בני העדה, נקרא "היכל שלמה" לזכר הרב הראשי לשעבר שלמה בן שבת נונו זצ"ל, ששירת את הקהילה ברמלה שנים רבות.

בקומה הראשונה אולם רחב לאירועים, כנסים, מסיבות, ופעילויות שונות. בנוסף יש

מטבח גדול המשמש את הציבור וכן כיתות לימוד. בקומה השנייה נמצאת הספרייה המרכזית, עם מיטב ספרי הקראות, שאליה באים מבקרים ובני עדה רבים ללימוד. כמו כן נמצאים בקומה השנייה כיתת לימוד, אולם ישיבות, אולם בית הדין ומשרדים לאב בית הדין לרב הראשי, לקהילת רמלה ולמזכירות המועצה העליונה.

לתיאום ביקור: 08-9249104.

מרכז מורשת בני מקרא

בנוי בשלושה מפלסים מסביב לבית הכנסת העתיק ביותר. הסיוור מתחיל בצפייה בסרט קצר על הקהילה, מכמה זוויות ונקודות מבט שונות - הן מהעולם האקדמי והן מבני הקהילה - שנותנות למתבונן הבנה רחבה על "בני המקרא". בשני המפלסים הבאים מוצגות רפלקציות של כתבי יד עתיקים שנכתבו בידי חכמים קראים במשך הדורות. התערוכה כוללת מוצגים ויזואליים וקטעי אודיו להאזנה

בית הכנסת הקראי המרכזי על שם ענן הנשיא ברמלה

מרכז מורשת בני מקרא (צילום: אתר מורשת בני מקרא)

במשך דורות חכמים שהעשירו בספריהם ובהגותם את תרבותו של עם ישראל.

הסיוור מתאים ליחידים ולקבוצות, משך הסיוור כ־45 דקות.

כתובת: רחוב הקראים 8, הרובע היהודי בעיר העתיקה ירושלים.

לפרטים והזמנות: 02-6286688.

לכניסה לאתר מרכז מורשת: <https://www.heritage-center.org.il/english-page>

מפיוטים שונים, בהם טקס ברית מילה, סדר פסח ושירי שבת של בנות הקהילה. גולת הכותרת בסיוור היא ההתבוננות לתוך בית הכנסת דרך שני חלונות.

במרכז המורשת מרוכז חומר היסטורי מקיף, המעניק ביטוי נאמן לקהילת בני מקרא עתיקת היומין ולמורשתה, שתרמה רבות להיסטוריה של עם ישראל בישראל ובפזורה, והוסיפה פרק חשוב במסכת חייו. בסיוור מושם דגש על היות הקהילה שורשית, ועל כך שהצמיחה

מסעונים

קראים

מושב מצליח

מושב עובדים בשפלה הממוקם כשני קילומטר דרומית לרמלה. המושב משתייך לתנועת המושבים, ונמצא בשטחה של המועצה האזורית גזר. ביישוב כ־1,400 תושבים.

היסטוריה: מושב מצליח הוקם על־ידי יהודים קראים ממצרים ב־1950. בעקבות מחלוקת בשנותיו הראשונות עזבו כמחצית המתיישבים הראשונים את המושב. תשע משפחות נוספות של קראים הורחקו מהמושב בפקודת בית המשפט, משום שלא עיבדו את אדמותיהם. הסוכנות ניסתה להביא במקומם גרעין של יוצאי רומניה ב־1954 אך הדבר לא נסתייע, והסוכנות הביאה במקומם עולים ממרוקו ומקהילת "בני ישראל" מהודו. במושב יש בית כנסת לפי ההלכה הקראית.

שטחו של המושב הוא כ־2,400 דונם והוא כולל 101 משקים, מהם 21 פעילים בתחום החקלאות. החל מאמצע שנות ה־90 הורחב המושב שלוש פעמים ונבנו בו בתים צמודי קרקע ללא אדמה חקלאית. תושבי המושב מתפרנסים כיום מחקלאות, מתעשייה קלה במושב ומעבודות חוץ.

בית כנסת הקראי במושב מצליח (צילום: אתר היהדות הקראית)

מושב רנן

מושב באזור הנגב הצפון־מערבי, כשני קילומטרים מצפון לאופקים, המשתייך למועצה האזורית מרחבים.

היסטוריה: המושב נוסד ב־1950 בידי עולים מלוב ונקרא בהתחלה "בטחה". ב־1952 עזבו המתיישבים הראשונים את המושב, ובמקומם באו יהודים קראים ממוצא מצרי. עד תחילת המאה ה־21 היו כל תושבי המושב קראים, ומאז עברו לגור בו משפחות שאינן קראיות. כיום חיים במושב כ־600 נפש, רובם יהודים קראים המתפרנסים מגידולים חקלאיים. במושב יש בית כנסת לפי ההלכה הקראית.

מקור השם: שמו של המושב סמלי ומקורו בפסוק: "פָּרַח תִּפְרַח וְתִגַּל אֶף גִּילַת וְרִנָּן" (ישעיהו לה).

דברים ייחודיים: מצפון לרנן, על גדתו של נחל פטיש, נמצא תל ארכאולוגי קטן ובו שרידי יישוב מתקופת הברזל מהתקופה הפרסית ומהתקופה ההלניסטית.

בית כנסת הקראי במושב רנן (צילום: אתר היהדות הקראית)

רובן של בני מושב שחזרו לגור בו. במושב יש בית תפילה לפי ההלכה הקראית.

דברים ייחודיים: מדרום למושב בית עזרא נמצאת גבעה 69, ששימשה משלט וזירת קרבות במלחמת העצמאות. בקרבתו נמצא גם גשר עד הלום, שבו נבלם הצבא המצרי בניסיונו לפלוש לתל־אביב. מלבד מושבים אלו, קיימות קהילות קראיות נוספות. בכל אחת מהערים רמלה ואשדוד יש שני מרכזים קהילתיים, ובערים בתיים, ראשון לציון, אופקים, קריית גת, באר שבע וירושלים, יש מרכז קהילתי אחד בכל אחת.

בית כנסת הקראי במושב בית עזרא (צילום: אתר היהדות הקראית)

מקור השם: המושב נקרא על־שם סהל בן מצליח הכהן, חכם קראי מפורסם מירושלים שקרא לעלייה לישראל במאה ה־10.

דברים ייחודיים: מן הקצה המזרחי של מושב מצליח ניתן להגיע לאמת המים העתיקה של רמלה. יש לעבור במעבר חקלאי מתחת למסילת הרכבת, לפנות ימינה ולהמשיך שני קילומטרים במקביל לכביש 6.

מושב בית עזרא

מושב הנמצא במישור החוף הדרומי, בין אשדוד לאשקלון, והוא חלק ממועצה אזורית באר טוביה ומשתייך לתנועת המושבים. ביישוב כ־2,000 תושבים.

מקור השם: המושב נקרא על־שם עזרא בן שְׁרָיָה, שעלה לארץ מבבל.

היסטוריה: המושב נוסד ב־28 במרץ 1950 על־ידי עולים מעיראק. בתחילה היה המקום מעברה, ששמה הזמני היה אשדוד א'. ב־1991 החלו לתכנן את שכונת ההרחבה, וכיום בהרחבה מתגוררות כ־80 משפחות.

על סעם ורית

קראים

צילום: מתוך אתר flickr

עוגיות במילוי תמרים

מתכון ל-70 יחידות

המלית:

- 1/2 חבילת תמרים בוואקום (לא ממרח).
- אגוזי מלך טבעיים - 1/4 כוסות - קצוצים גס.
- שמן קנולה - 2 כפיות.
- קינמון - כפית גדושה.
- סוכר וניל - שקית (10 גרם).
- 2 זרעי הל טחונים דק.
- לפיזור על העוגיות:
- אבקת סוכר - לפי הטעם.
- ציוד נדרש: צבתית משוננת ליצירת הצורות.

מרכיבים

הבצק:

- חמאה - 2 אריזות נייר.
- קמח לבן - 4 כוסות.
- סולת חיטה - 3/4 כוס.
- קמח תופח - כוס (155 גרם).
- שמן קנולה - 1/2 כוס.
- אבקת וניל טהור - רבע כפית קטנה
- שטוחה, כ"5 גרם.
- מים - 1/2 כוס.

מומלץ לעבד את התערובת למלית אחידה. (ניתן לעבד את התמרים עליידי טחינה במטחנת בשר) מוסיפים את האגוזים. לוקחים בעזרת כפית מהתמרים, ומגלגלים (בידיים קצת רטובות) ל"נקניק" באורך 7 סנטימטרים ומניחים על גבי צלחת.

מרדדים כל כדור בצק לעלה דק, קורצים עיגולים וממלאים במלית (שהוכנה בשלב הקודם). סוגרים כל עיגול לחצי סהר כמו כיסונים (את שאריות הבצק מאחדים לכדור לשימוש נוסף). הופכים את הסהר הממולא, כך שהתפר יהיה כלפי מטה ומעצבים בעזרת הידיים לצורת עלה. בעזרת צבתית משוננת לעוגיות ממשיכים לעצב את צורת העלה.

מניחים על תבנית מרופדת בנייר אפייה במרווחים ואופים בחום של 180 מעלות כרבע שעה, עד הזהבה קלה. בזקים אבקת סוכר.

אופן ההכנה

מערבבים בקערה סולת, קמח רגיל וקמח תופח יחד. מוסיפים את החמאה ומפוררים בעזרת תערובת הקמח. מוסיפים את אבקת הוניל, השמן והמים, ולשים לבצק אחיד (בצק פריך - רצוי לא ללוש יותר מדי).

מחלקים את הבצק ל־2 כדורים, עוטפים בניילון נצמד, ומכניסים למקרר לשעה. מתחילים לרדד כרבע שעה לאחר ההוצאה מהמקרר.

מערבבים את חומרי המלית לתערובת אחידה.

אופן הכנת המילוי:

מערבבים את התמרים בתוך קערה (להוציא חתיכות קשות מהתמרים). מוסיפים את ההל, הקינמון ושתי כפות שמן.

צילום: אתר היהדות הקראית

רע"ף עלה רע"ף

יוצרים כ־30 כדורים בגודל "פינג פונג" ומניחים למשך 25 דקות.

מורחים את הידיים בשמן, לוקחים לפי הסדר את הכדור הראשון, משטחים בעזרת הידיים, פותחים ומקפלים בצורת מעטפה. חוזרים על הפעולה עם כל הכדורים.

מורחים שוב את הידיים בשמן, מקפלים ומכדררים שוב לכדורים.

משטחים את הכדור לעלה, מכניסים קוביית גבינה ומגלגלים כמו אגרוף.

מניחים את הריף בתבנית במרחק של שני סנטימטרים זה מזה.

אופים בחום של כ־150 מעלות במשך כחצי שעה או עד שיזהיב ויקבל גוון חום בהיר.

מרכיבים

לבצק:

- 1 ק"ג קמח.
- 2 חבילות מרגרינה לאפיה (400 גרם).
- 1 קוביית שמרים.
- 2 כוסות מים קרים.
- 1/2 כפית מלח.

למילוי:

- 1 ק"ג גבינה חצי מלוחה, חתוכה לקוביות.

אופן ההכנה

מערבבים את כל חומרי הבצק, עד לקבלת בצק אחיד.

קושארי (תבשיל עדשים וחמוס)

מרכיבים

- 1 כוס עדשים שחורות - שטופות.
- שמן זית.
- 1 גזר - קצוץ גס.
- 1/2 סלרי קצוץ דק.
- 2 בצל - בצל אחד קצוץ גס + בצל אחד פרוס לטבעות.
- 6-5 עלי מרווה.
- 1.5 כוס מים.
- מלח.
- פלפל שחור.
- עגבניה - קלופה, ללא גרעינים וקצוצה (אפשר גם מקופסה).
- 1 כוס אטריות - קטנות, מבושלות.
- 1 כוס חמוס - מבושל.

אופן ההכנה

מחממים בסיר שתי כפות שמן זית ומאדים את הגזר, הסלרי והבצל (הקצוץ).

צילום: Dina Said

בכף מחוררת מעבירים את העדשים המבושלות למחבת עם השמן, מערבבים וממשיכים לטגן עד שהעדשים מקבלות מרקם של תבשיל.

מרסקים במעבד מזון את העגבניות המבושלות ומוסיפים מלח ופלפל.

הצעת הגשה: מניחים על צלחת שטוחה כוס מהאטריות המבושלות, ועליהן יוצקים שתיים-שלוש כוסות מרוטב העגבניות ומוסיפים שלוש-ארבע כפות מהעדשים. מפזרים מסביב חופן מהחומוס המבושל ואת הבצל המטוגן ומגישים.

מוסיפים את עלי המרווה ואת העדשים, מערבבים במשך שתי דקות ומוסיפים את המים.

מוסיפים מלח ופלפל ומבשלים במשך 30 דקות.

מחממים בסיר נפרד שתי כפות שמן זית, מוסיפים את העגבניות ומבשלים על אש נמוכה במשך כ-40 דקות.

מטגנים במחבת עם מעט שמן זית את טבעות הבצל. מסננים את טבעות הבצל מהשמן ומעבירים לקערית.

עלי גפן ממולאים בשר (וורענאב)

מרכיבים

- מיץ לימון - מיץ מסונן מחצי לימון למילוי, ועוד מיץ מסונן מחצי לימון לרוטב.
- 3 כפות שמן זית.
- 2 שיני שום - שיניים קצוצות
- פלפל
- מלח
- 1/2 קילו עלי גפן - מאה עלים לפחות.
- 1/2 קילו בשר טחון.
- 5 בצלים - בינוניים, קצוצים.
- 3 כפות אורז - לא מבושל, רצוי מהזן המוארך (בסמטי או פרסי).
- 1/2 קילו עגבניות - לרוטב - קלופות ומרוסקות (אפשר מקופסה).

אופן ההכנה

מערבבים את כל חומרי המילוי (בשר טחון, בצלים, אורז, מיץ מחצי לימון, מלח ופלפל).
לשים היטב, מכסים בניילון נצמד ומכניסים למקרר לשעתיים.

בינתיים מכינים את הרוטב: מטגנים קלות (כדקה) את השום בשמן זית. מוסיפים את העגבניות (חצי קילו עגבניות קלופות ומרוסקות) ומערבבים. מתבלים במלח ופלפל.

מוסיפים שתי כוסות מים ומביאים לרתיחה, מנמיכים את האש ומבשלים כחצי שעה.

מוציאים את תערובת המילוי מהקרור וממלאים את העלים.

מרפדים קרקעית של סיר גדול ושטוח בעלים קרועים ובשאריות עלים.

מסדרים בצפיפות רבה את העלים הממולאים בתוך הסיר. במידת הצורך עושים זאת בשכבות.

יוצקים את הרוטב על העלים, מוסיפים מים רותחים עד לכיסוי. מוסיפים עוד שכבת עלים קרועים ושאריות עלים. מניחים עליהם צלחת שטוחה שתשמש כמשקולת.

מביאים לרתיחה, מנמיכים את האש ומבשלים שעה בסיר מכוסה.

בתום הבישול שופכים בזהירות את נוזלי הבישול לקערה. מניחים על הסיר צלחת הגשה גדולה והפוכה והופכים את תוכן הסיר אל הצלחת. מגישים את העלים ולידם מעט מנוזלי הבישול. ניתן להחליף את הבשר בעוף. ניתן להוסיף לתערובת המילוי 100 גר' צנוברים מטוגנים במעט שמן זית.

בקלאווה

אופן ההכנה

מערבבים יחד את כל חומרי המלית, פורסים עלה, ומורחים אותו בחמאה מומסת.

מוסיפים עלה נוסף ומורחים שוב, וממשיכים כך עם 4 עלים.

עושים שביל עם המילוי, מגלגלים עד לחצי העלה, חותכים ושמים במגש. כך גם עם החצי השני.

אופים כ־20 דקות בחום של 180 מעלות.

ברגע שמוציאים את הבקלאווה מהתנור, יוצקים עליה את הסירופ בעודה חמה.

מרכיבים

לבצק:

- קילו בצק פילו.

למלית:

- 200 גרם לוז טחון.
- 200 גרם שקדים טחונים.
- 100 גרם סוכר.
- 3 טיפות מי ורדים.

לסירופ:

מרתיחים כוס סוכר עם כוס מים. מנמיכים על האש וממשיכים לבשל עוד כ־10 דקות. מוסיפים מיץ מחצי לימון.

בסבוסה

מרכיבים

- 100 גרם שקדים - שקדים מולבנים, אפשר להחליף באגוזי מלך חומרים.
- **לסירופ:**
- 2 כוסות מים - להשתמש בספל מג לקפה נמס.
- 2 כוסות סוכר - להשתמש בספל מג לקפה נמס.
- 1 דבש - צינצנת קטנה של 350 גרם.
- מיץ לימון - מחצי לימון.
- 2 כפות מי ורדים - אמיתיים
- מגש/תבנית אפיה מלבנית רגילה - אפשר להשתמש בתבנית אלומיניום גדולה.
- 3 ביצים - מס' 3.
- 3/4 שמן תירס - אם אין, אפשר גם שמן חמניות.
- 1.5 כוסות סוכר.
- 2.5 כוסות סולת - סולת תירס.
- 1 כוס קמח לבן - (קמח לבן לא תופח).
- 1 אבקת אפיה.
- 1 כף תמצית וניל - טבעית.
- 3/4 כוסות מיץ תפוזים - טבעי.

מכניסים לתנור לאפייה כ־30 דקות, אופים עד לקבלת פני שטח חומים (לא חום כהה). להקפיד לא לשרוף.

מבצעים בדיקה עם קיסם יבש, מחדירים לפני העוגה ומוציאים, מוודאים שהקיסם יבש.

בינתיים עוברים להכנת הסירופ. שופכים את המים אל תוך סיר בינוני ומוסיפים את הסוכר. מחממים על אש בינונית ומערבבים מדי פעם.

רגע לפני הרתיחה מוסיפים את צנצנת הדבש ומערבבים. מוסיפים את מיץ הלימון, מנמיכים את האש, וממשיכים לערבב כדקה נוספת.

מוסיפים את שתי כפות מי הורדים, מערבבים 10 שניות ומכבים את האש. בזמן הזה פחות או יותר עוגת הסולת מוכנה. מניחים מגבת מטבח כפולה (שתי מגבות) על השיש, מוציאים את תבנית העוגה מחוץ לתנור ומניחים על המגבות. באמצעות סכין חדה חותכים את העוגה לנתחים שווים (מרובעים או מעוינים), בהקפדה על הימצאות שקד בכל יחידה. שופכים בזהירות את כל הסירופ החם על פני העוגה ומכסים ברדיד אלומיניום. מומלץ לאכול בטמפרטורת החדר, למרות שיש מי שמעדיף לאכול קר ישר מהמקרר.

אופן ההכנה

מחממים תנור אפיה ל־180 מעלות.

אל תוך קערת המערבל מכניסים 3 ביצים מלאות (לא מפרידים) ומקציפים במהירות בינונית.

מוסיפים מיד את 1.5 כוסות הסוכר ומשאירים להקציף כ־5 דקות.

כאשר המקצפת מקבלת מרקם קשה/סמיך ולבנן, מוסיפים בהזלפה את כל שמן התירס (אפשר עם כפית) בהדרגה עד לסיום.

מתחילים להוסיף לסרוגין סולת, קמח, תמצית וניל, מיץ תפוזים ואבקת אפייה. אפשר ומומלץ לערבב היטב בתוך קערה נפרדת את הסולת, הקמח ואבקת האפייה, ואח"כ להוסיף את התערובת בהדרגה למקצפת.

משמנים היטב את מגש האפייה.

לאחר שמתקבלת תערובת אחידה, מפסיקים את פעולת המערבל ומעבירים את כולה אל המגש המשומן.

מפזרים את חצאי השקדים המולבנים באופן שווה וסימטרי על פני התערובת, כך שבזמן חיתוך העוגה יתקבלו נתחים שבמרכז כל אחד מהם מונח שקד.

פלאפל מצרי (טעמיה)

מרכיבים

- 1/2 פלפל צ'ילי ירוק חריף.
- כפית וחצי מלח.
- שמן צמחי לטיגון עמוק.
- 500 גרם פול שבור שהושרה לילה במים קרים עם כפית סודה לשתייה.
- 1 בצל גדול קלוף וחתוך לרבעים.
- 2 שיני שום.
- צרור פטרוזיליה.
- צרור כוסברה.
- כפית כמון.
- כפית זרעי כוסברה טחונים.

אופן ההכנה

טוחנים את כל המרכיבים במעבד מזון ומניחים לתערובת לנוח כחצי שעה. יוצרים כדורים קטנים ומטגנים אותם בשמן חם ועמוק עד להזהבתם. מגישים עם טחינה וסלט ירקות ואפשר גם עם פול.

פול מצרי

סנטימטרים מעל גובה הפול (רצוי להשתמש במים חמים על-מנת לחסוך בזמן הבישול).

מוסיפים את רסק העגבניות ואת העדשים. מכסים את סיר הלחץ ומבשלים בין שעה וחצי לשעתיים על אש נמוכה (ניתן להוסיף ביצים לבישול).

עם תום הבישול מוציאים את הביצים הקשות. מוסיפים כרבע כוס שמן רותח, מלח ולימון על-פי הטעם, ומרתיחים את הפול כמה דקות על אש נמוכה.

ניתן למעוך את גרגרי הפול.

הצעת הגשה: ניתן להגיש יחד עם חומוס, טחינה, עריסה, שמן זית, כמוון, בצל ירוק, אפשרות נוספת לתיבול הפול: לאחר הבישול, מוסיפים רק מלח וכל אחד מוסיף לצלחתו האישית פיסת חמאה או מרגרינה.

מרכיבים

- 1 כוס פול מצרי.
- 1/4 כוס עדשים כתומים.
- כף רסק עגבניות.
- 1/4 כוס שמן.
- מלח.
- לימון.

אופן ההכנה

ערב לפני ההכנה, משרים את הפול בתוך קערה עם מים.

למחרת, שוטפים את הפול ומסננים. שמים את הפול בתוך סיר לחץ ומוסיפים מים כ-2

שומרונים

הישראלים השומרונים הם עם וקהילה ישראלית בעלת ייחודיות אתנית ודתית, הטוענת להיותה המשך ישיר של ממלכת ישראל הצפונית. השומרונים חיים בישראל בהר גריזים (ששמו נכתב על-ידי השומרונים במחובר - הרגריזים) ובחולון. שפתם עברית עתיקה ואורח חייהם מתבסס על-פי אמונתם על תורת משה, המסורה בקרבם זה אלפי שנים.

מקור השם

מקור השם שומרונים ממושגם באזור השומרון. בשל מסורתם הייחודית הם נקראים "השמרים" - שומרי תורת משה המקורית (בעברית שומרנית - שְׁמָרִים, "שומרי התורה").

מוצא עדת השומרונים

מוצאם של השומרונים כקבוצה דתית שנוי במחלוקת במחקר ההיסטורי, והמסורת השומרנית בהקשר זה שונה במידה ניכרת מזו מהמסורת היהודית התנ"כית.

ההסבר השומרוני

על-פי המסורת השומרנית, השומרונים הם נצר וחלק מעם ישראל עוד מתקופת המדבר ומשתייכים לשבטים אפרים, מנשה ולוי. מנהיגיהם הוגלו על-ידי האשורים ב-722 לפנה"ס, אך העם עצמו לא הוגלה מעולם ונשאר על אדמתו, והם למעשה היחידים שנושאים מאז את המורשת האמיתית והמקורית של בני ישראל.

לשיטתם, הפילוג והנתק בין היהודים לשומרונים החל בשל המחלוקת בדבר "המקום הנבחר" - מקום הקודש שבו שוכנת שכינת ה' ושבו יבנה ה' את בית המקדש. על-פי המסורת השומרנית "המקום הנבחר" הוא הר גריזים. במקום זה, שהתורה קבעה

את קדושתו (דברים, פרקים יא' וכו'), הציב יהושע בן נון את המשכן ב"גבעות עולם". משכן זה הוכר ואומץ על-ידי כל שבטי ישראל, וכיהנו בו אלעזר בן אהרן, פנחס בנו וצאצאיהם.

השומרונים מצביעים על שושלת הכהונה על-פי הכתוב בדברי הימים א': "וּבְנֵי אֶהֱרֹן, נָדָב וְאַבְיָהוּא אֶלְעָזָר וְאַיִתָּמָר. אֶלְעָזָר הוֹלִיד אֶת-פִּינְחָס, פִּינְחָס הוֹלִיד אֶת-אַבְישׁוּעַ. וְאַבְישׁוּעַ הוֹלִיד אֶת-בְּקִי, וּבְקִי הוֹלִיד אֶת-עֲזִי". בתקופת הנביאים פרץ סכסוך בין עלי הכהן שהיה מזרע איתמר הכהן ובין עזי הכהן הגדול שהיה מזרע פנחס. עזי בן-בקי ירש את הכהונה הגדולה מאביו, שכן הכהונה הגדולה הובטחה לזרע פנחס לעולם, אך עלי דרש להיות הכהן הגדול בעצמו. כתוצאה ממחלוקת זו הודח עלי מן המשכן, והוא פרש עם תומכיו לשילה שם הקים משכן שני. שבטי יהודה, שמעון וחלק מבנימין פנו אחרי עלי. שני השבטים המובילים אפרים ומנשה נשארו עם עזי במשכן בהר גריזים והמשיכו

צילום: אורי אורחון

צילום: אורי אורחוף

תחת החסות האשורית והעלתה לה מיסים מדי שנה. בתקופת חילוף המלכים באימפריה האשורית חבר הושע בן אלה מלך ישראל לסוא מלך מצרים נגד ממלכת אשור. כתגובה לכך שלמנסאר החמישי כלא את המלך וצר על שומרון במשך שלוש שנים. שלמנאסר נרצח בידי יורשו סרגון השני שהמשיך את כיבוש שומרון, בירת ממלכת ישראל. הוא לכד את הממלכה הישראלית, החריב את בירתה שומרון, ולאחר זמן הגלה את כל יושביה לאשור. הגלייה של עמים ממקום למקום והבאת עמים אחרים במקומם הייתה נפוצה מאוד באימפריות הגדולות של אותה תקופה, ונועדה למנוע התארגנויות ומרידות אזוריות.

על המלחמה והגליית השבטים מסופר בספר מלכים ב', י"ז: "וַיַּעַל מֶלֶךְ-אֲשׁוּר בְּכָל-הָאָרֶץ. וַיַּעַל שֹׁמְרוֹן, וַיִּצַר עָלֶיהָ שְׁלֹשׁ שָׁנִים. בְּשָׁנַת הַתְּשִׁיעִית לְהוֹשֵׁעַ לְכַד מֶלֶךְ-אֲשׁוּר אֶת-שֹׁמְרוֹן,

לשמור על המסורת האמתית, ושאר השבטים בצפון הארץ נספחו אליהם. בשל המחלוקת, העדיף עזי להסתיר את משכן משה במערה עלומה בהר גרזים. אישור עקיף למסורת קדומה זאת מביא ההיסטוריון היהודי יוסף בן מתתיהו בחיבורו "קדמוניות היהודים", ספר י"ח.

לתקופה זו, מיציאת מצרים עד הסתרת המשכן, קוראים השומרונים "רחותה" - ימי הרצון. מאז החלה תקופת ה"פנותה" שבה הסתיר האל פניו מעמו, ותקופה זאת תסתיים באחרית הימים עם גילוי מחדש של המשכן בהר גרזים בידי נביא כמשה. אז יחודשו ימי ה"רחותה".

הגרסה התנ"כית

ב־722 לפנה"ס, בימי מלכותו של מלך ישראל הושע בן אלה, הייתה מלכות ישראל נתונה

לדעת ולקיים את משפט אלוהי ישראל. כוהן זה ישב בבית אל ולימד אותם כיצד לעבוד את האלוהים, והכותים קבלו עליהם את דת ישראל ועבדו את ה'. בשל סיפור זה נקראו הכותים "גרי האריות", בשל הגיור שעשו מאונס מפחד האריות שהרגו בהם.

על אף גיורם, המשיכו חלק מתושבים אלה לעבוד עבודה זרה, חיו כקבוצה נפרדת ולא השתלבו בתוך העם היהודי - דבר שגרם לבסוף להתבדלותם.

במהלך הדורות שניות זו הייתה בעוכריהם עד שראו בהם זרים: "אֶת-ה' הָיוּ יִרְאִים; וְאֶת-אֱלֹהֵיהֶם הָיוּ עֹבְדִים, כְּמִשְׁפַּט הַגּוֹיִם אֲשֶׁר-הָגְלוּ אֹתָם מִשָּׁם... גַּם בְּנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם, כְּאֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבֹתָם הֵם עֹשִׂים, עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (מלכים ב).

וַיִּגַל אֶת-יִשְׂרָאֵל אֲשׁוּרָה. וַיֵּשֶׁב אוֹתָם בְּחֶלֶח וּבְקָבוֹר נְהָר גּוֹזָן וְעָרֵי מְדַי".

לאחר הגליית עשרת השבטים הביא מלך אשור אנשים אחרים מארצות מסופוטמיה ויישב אותם בשומרון. "וַיָּבֵא מֶלֶךְ-אֲשׁוּר מְבַבְל וּמְכוּפָתָה וּמַעֲנָא וּמְחַמָּת וּסְפָרוּיִם, וַיֵּשֶׁב בְּעָרֵי שְׁמֶרוֹן תַּחַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; וַיִּרְשׁוּ אֶת-שְׁמֶרוֹן, וַיֵּשְׁבוּ בְּעָרֶיהָ" (מלכים ב). את בני העדה השומרונים מייחסים חז"ל לבני העם הכותי שהגיע מכותה.

במהמשך הפרק מסופר כי התושבים החדשים שהגיעו לשומרון הביאו את האלילים שלהם איתם ממקום מושבם ועבדו להם ולא יראו מה, ובשל כך הומתו עלידי אריות. כששמע מלך אשור את הדברים החליט לעזור לתושבים המקומיים, וציווה לשלוח אליהם את אחד הכוהנים שהוגלו על-מנת ללמדם

צילום: אורי אורחוף

וּשְׂאָר רְאֵשֵׁי הָאֲבוֹת לְיִשְׂרָאֵל לֹא לָכֶם וְלָנוּ
 לְבָנוֹת בֵּית לְאֱלֹהֵינוּ כִּי אֲנַחְנוּ יַחַד נִבְנֶה לְה'
 אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר צִוָּנוּ הַמֶּלֶךְ כּוֹרֵשׁ מֶלֶךְ
 פָּרַס". (עזרא ד).

הגולים השבים מבבל דחו את השומרונים, מכיוון שלא ראו בהם יהודים אמיתיים ושותפים לתהליך החזרה בתשובה שעברו אלא עובדי אלילים.

השומרונים, שתפסו את עצמם "בני ישראל", נפגעו מהמדיניות המתנכרת של עזרא ונחמיה בימי שיבת ציון שראו בהם "צרי יהודה ובנימין". בתגובה הם הערימו קשיים על היהודים, וניסו למנוע את הקמת בית המקדש באיומים ולפגוע במורל של שבי ציון. בנוסף, הלשינו השומרונים לשלטונות הפרסיים, וסיפרו שהיהודים מתכוונים למרוד בשלטון הפרסי. בשל דברים אלו התעכבה

ההיסטוריה

התקופה הפרסית

המחלוקת בין השומרונים והיהודים נעשתה גדולה באופן משמעותי בתקופת שלטונה של האימפריה הפרסית בארץ ישראל, מעט לאחר שכורש מלך פרס אפשר ליהודי בבל הגולים לחזור לארץ ולבנות את בית המקדש השני. הגולים ששבו מבבל ב-538 לפנה"ס מצאו במקום את השומרונים. הללו ביקשו משבי ציון לשתפם בבניין הבית השני, אך נתקלו בסירוב מנהיגי העם בטענה שרק להם ניתן האישור מאת המלך לבניית הבית.

"וַיִּגְשׁוּ אֶל זְרֻבָּבֶל וְאֶל רְאֵשֵׁי הָאֲבוֹת וַיֹּאמְרוּ
 לָהֶם נִבְנֶה עִמָּכֶם כִּי כָכֶם נִדְרֹשׁ לְאֱלֹהֵיכֶם וְלוֹ
 אֲנַחְנוּ זֹבְחִים מִיָּמֵי אֶסֶר חֵדָן מֶלֶךְ אֲשׁוּר
 הַמַּעֲלָה אֲתָנוּ פֹה. וַיֹּאמְרוּ לָהֶם זְרֻבָּבֶל וַיֹּשִׁיעַ

צילום: אורי אורחוף

אל היהודים: "כיוון שראו השומרונים את היהודים נתונים בצרה, שוב לא הודו שהם קרוביהם ושהמקדש על הגריזים הוא מקדש לאל עליון, - והיה מעשה זה לפי טבעם... אלא אמרו, שהם מתיישבים (שבאו) מן המדים והפרסים". לדבריו, שלחו השומרונים מכתב אל אנטיוכוס, שבו טענו כי הם "צידונים מימים קדמונים", שהם שונים מהיהודים בגזעם ובמנהגם, ואף ביקשו שמקדשם יכונה "מקדש זאוס ההלני".

ב־113 לפנה"ס, לפי מצאי המטבעות שנחשפו בהר גריזים, כבש יוחנן הורקנוס שהיה ממלכי בית חשמונאי את הר גריזים והחריב את המתחם המקודש בפסגת ההר, את העיר השומרונית הקדומה לזוה, שעמדה שם מתחילת התקופה הפרסית ואת המרכז השומרוני בשכם. חורבן זה היווה את האות הסופי להתבדלות הקהילות היהודית והשומרונית זו מזו.

התקופה הרומית

בזמן השלטון הרומאי היה השומרון חלק מפרובינקיית יהודה. על־פי יוסף בן מתתיהו כינס משיח שקר את השומרונים על הר גריזים ב־33 לספירה, בטענה כי הוא יודע היכן מוסתר משכן משה בהר גריזים. פונטיס פילטוס, שחשש ממרד, טבח בעשרות אלפי המתכנסים. ראשי השומרונים התלננו עליו ברומא, והוא נקרא לרומא ולא שב עוד.

יוסף בן מתתיהו סיפר על התנגשויות שאירעו בין השומרונים ובין יהודי הגליל בתקופת הנציב קומאנוס. לאחר שעולה רגל יהודי מהגליל שהיה בדרכו לירושלים בזמן חג סוכות ב־51 לספירה נרצח בכפר "עין גנים" (כיום העיר ג'נין) בשומרון, התאספו המונים מיהודי הגליל וירושלים

צילום: אורי אורחוף

בניית בית המקדש בכמה שנים, עד לחידושה בימי דריוש מלך פרס.

התקופה ההלניסטית

ב־332 לפנה"ס כבש אלכסנדר מוקדון את ארץ ישראל, שנה לאחר מכן מרדו בו השומרונים ואף שרפו את אנדרומכוס, נציבו בסוריה. מוקדון שלח חיילים לדכא את המרד, החריב את העיר שומרון, יישב אותה מחדש וארגן אותה כמושבה יוונית. כתוצאה מכך לאחר המרד עבר מרכז היישוב השומרוני לעיר שכם.

לפי מגילת תענית (כב) ביקשו השומרונים ממוקדון להרוס את ירושלים, אך מזימה זו סוכלה על־ידי שמעון הצדיק.

בכמה מכתבי יוספוס פלביוס מתוארים השומרונים בתיאורי גנאי. לפי ספר מקבים ב, פרק ד', כאשר חזר אנטיוכוס אפיפנס ממסעו הלא מוצלח לכיבוש מצרים ודיכא את מרד יאסון שפרץ בירושלים, הוא מינה את אנדרוניקוס על הר גריזים. את אנדרוניקוס החליף אפולוניוס כמושל השומרון. לטענת יוסף בן מתתיהו, גזירות אנטיוכוס הביאו את השומרונים להתכחש לקשר הדתי

צילום: אורי אורחוף

מחוץ לחבל השומרון והפכה למרכיב העיקרי בפרובינקיה. עלפי הערכה של השומרונים עצמם, מספרם במאות ה־4 וה־5 היה כמיליון וחצי נפשות.

התפתחות הפזורה השומרנית

המקורות השומרונים והיהודיים מוסרים על התרחבות תחום שומרון בעקבות מרד בר־כוכבא. אבהו, האמורא בן המאה ה־4, ציין ש־13 עיירות יהודיות עברו אל השומרונים בימי הרדיפות שלאחר המרד. החל מסוף המאה ה־2 החלה ההתפשטות של השומרונים מעבר לגבולות אזור השומרון. התפתחו יישובים שומרונים באזורי השפלה והשרון וגם ביהודה, בגליל ובגולן.

בערי הבירה של האימפריות ששלטו בארץ ישראל התיישבו שומרונים: בשושן בירת

להתנפל על השומרונים כנקמה. בנוסף להם, חבורתו של אלעזר בן דינאי התנפלה על שכניהם השומרונים במחוז עקרבה, טופארכיה, דרומית־מזרחית לשכם. קומאנוס יצא מקיסריה לעזרת השומרונים עם גודד פרשים, הרג רבים מאנשי החבורה של אלעזר ולקח רבים אחרים בשבי. בחג פסח, שנת 52 לספירה, הגיע הנציב הרומי בסוריה אומידיוס קוודרטוס לקיסריה, וציווה לצלוב את כל האנשים ששבה קומאנוס.

טבח נוסף נערך בשומרונים בזמן המרד הגדול ב־67 לספירה לערך, כאשר נאספו 11,600 מהם בהר גריזים, אך נרצחו כולם על־ידי הרומאים. אגב, במרד בר־כוכבא לא השתתפו השומרונים, משום שמרדו בנפרד נגד גזרות אדריאנוס. בעקבות דילול האוכלוסייה היהודית בעקבות מרד בר־כוכבא, התפשטה האוכלוסייה השומרנית

כמו כן מינה מועצה לביצוע פעולות חינוך ולניהול בתי הכנסת, ושבעה שופטים בכפרי השומרון. הוא חי ב"תקופה השמינית" לכרונולוגיה השומרונית. בבא רבה הוזמן על-ידי הביזנטים לקונסטנטינופול, שם נאסר, מת ונקבר.

לאחר מותו פרצו ארבע מרידות של השומרונים: ב-484 ביקשו השומרונים לנצל את המרד של אילוס (484-488) שבסיוסו היה באנטיוכיה כדי לערער את השלטון הביזנטי בארץ ישראל, אך המושל (Dux) של ארץ ישראל הצליח לדכא את המרד והוציא את מנהיגו יוסטאטס להורג. המורדים נענשו, ואף הוצב חיל מצב ביזנטי בהר גריזים הקדוש לשומרונים.

המרד השני של השומרונים נגד השלטון הביזנטי היה משמעותי יותר. הוא פרץ בראשית שלטונו של הקיסר יוסטיניאנוס הראשון ב-529. הרקע למרידה הגדולה הזאת היה המתח בין הנוצרים והשומרונים בארץ ישראל, וגזירות הדת הקשות שנכפו על האוכלוסייה השומרונית על-ידי השלטון הביזנטי. עם זאת, הסיבות המידיות שגרמו לפרוץ המרד אינן ידועות.

מיעוט המקורות לא מציג תמונה ברורה של מהלך המרד, אך נראה שהמוקד היה באזור שכם בשומרון. אש המרד אחזה עד מהרה כמעט בכל ארץ ישראל, והמורדים ניצחו את היחידות הביזנטיות המעטות ששמרו על הסדר בפנים הארץ. המורדים בזזו כנסיות, רצחו נוצרים רבים ואף החריבו כפרים נוצריים שלמים. למרות ההצלחה הראשונית התעשת השלטון הביזנטי, וכוחות צבא רבים בראשותו של מושל הפרובינקיה פלשתינה טרטיה, תאודורוס סימוס, הביסו את המורדים בקרב מכריע. מעשי הנקם של

פרס; בסלוניקי ואתונה ודלוס ביוון; ברומא ובסיציליה באיטליה. החל בימי אלכסנדר מוקדון שגשג היישוב השומרוני באלכסנדריה ובמצרים העליונה, כשבתקופה המוסלמית החל להתפתח גם יישוב שומרוני בקהיר.

האימפריה הביזנטית

בבא רבה היה מנהיג בולט של השומרונים במאה ה-4. הוא פעל נגד הלחץ הרומאי על העדה השומרונית והאיסור על ברית המילה שהוטל עליהם, וכצעד ראשון פתח בתי כנסת שהיו נעולים, בנה שמונה בתי כנסת חדשים ברחבי השומרון ויזם בניית מקוואות טהרה.

רבה ארגן גם את העם השומרוני בארץ ישראל. הוא חילק את הארץ ל-11 מחוזות, שהשליטה בהם הוענקה למשפחות מכובדות.

צילום: אורי אורחף

והשומרונים. במאה ה-13 השתנתה שוב המגמה כאשר בארץ שלטו הממלוכים, שפגעו באתרים המקודשים לשומרונים והפכו אותם למסגדים.

הכובשים המוסלמים חשבו בטעות כי השומרונים הם פגאנים, ולכן יש לנהוג בהם כמו שמורה הקוראן ביחס לכופרים - ולהשמידם אם לא יתאסלמו. אי לכך נאלצו בתקופה זו שומרונים רבים להתאסלם.

האימפריה העות'מאנית

בסוף התקופה הממלוכית התמעטו השומרונים עד היותם לעדה קטנה - כ-500 איש. כעבור 150 שנות השלטון העות'מאני נשארה רק הקהילה השומרנית בשכם. ב-1625-1626 עברו משפחות השומרונים שנותרו לגור בשכם. בין השאר, קלטה הקהילה בשכם את השומרונים שברחו מדמשק לאחר שנרדפו שם. מושלי דמשק ערכו טבח כללי באלפי שומרונים, ורבים מאלה שנותרו בחיים המירו את דתם. בפוגרום שנערך בימי הפאשה מרדם בק ב-1625 הותקף הרובע השומרני בדמשק. שומרונים רבים נרצחו ורבים עוד יותר התאסלמו. השומרונים נעלמו מעין הציבור, אולם כמה משפחות שמוצאם שומרני נשארו בולטות בעשייה בעיר.

שכם שימשה מקלט בטוח לשומרונים. ידוע על סופרים, פייטנים, תאולוגים ורופאים שומרונים שחיו בשנים האלה בעיר. עם זאת, נוסע קראי מספר כי ב-1640 הוא מצא בשכם 12 משפחות יהודיות ורק 10 משפחות שומרניות.

בראשית המאה ה-17 אירע אסון לעדה השומרנית: מנהיגה הדתי, שלפי המסורת היה הנצר האחרון מגזע בני פנחס בן

צילום: אורי אורחוף

השלטון הביזנטי היו קשים, ועשרות אלפי שומרונים נהרגו.

לאחר מכן היו עוד שתי מרידות שומרניות - ב-555 וב-572. מרידות אלה גרמו לתגובות קשות של השלטון הביזנטי, והדת השומרנית אף הוצאה מחוץ לחוק. אוכלוסייתם התדלדלה עד מאוד, וההערכה היא כי נהרגו למעלה ממיליון שומרונים במרידות האלה.

שחזור תולדות השומרונים בתקופה הרומית הביזנטית היא מלאכה קשה, בשל מיעוט מקורות היסטוריים אמינים ומיעוט חפירות ארכאולוגיות. החפירות בהר גריזים הבהירו נקודות סתומות רבות על אודות ההיסטוריה, ועל אודות המרכז הדתי והלאומי של השומרונים בתקופה ההלניסטית. חורבן הר גריזים והפגיעה הקשה בעם השומרני, גרמו לירידה באופן משמעותי במספרם של השומרונים.

הכיבוש הערבי

ניצחון המוסלמים בקרב הירמוך ב-634 הוביל לבריחתם של שומרונים רבים. במהלך המאה ה-9 החריבו המוסלמים בתי כנסת יהודיים ושומרניים רבים, ובמאה ה-10 השתפרו היחסים בין המוסלמים, היהודים

כתב על הפחה: "נחשבו לו השומרונים לעובדי אלילים, אשר לא אבה לתת להם ניר בארצו. ותהי להם עת צרה אשר כמוה לא נהייתה, כי ידעו כי נכון המוות מידו".

לאחר גירוש המצרים מארץ ישראל ב־1840, כתבה אליזבת רוג'רס אשת הקונסול האנגלי כי תושבי שכם רדפו את השומרונים באכזריות, מפני שלא רצו לקבל עליהם את דת האסלאם. חכמי הדת המוסלמים טענו שלשומרונים אין דת ואין זכות לחיות במשטר האסלאם, היות שהם אינם מאמינים באף אחד מהספרים שנכתבו ברוח הקודש: תורת משה, הברית החדשה, ספר תהילים, הנביאים או הקוראן. השומרונים טענו כי הם מאמינים בחמשת חומשי תורת משה, אולם המוסלמים שלא ידעו עברית ולא הכירו את הכתב השומרוני לא קיבלו את דבריהם. השומרונים פנו בבקשה לעזרה אל הרב הראשי של יהודי ירושלים, הרב חיים אברהם גאגין, המכונה מירקאדו גאגין, שהיה החכם באשי. ב־1841 נתן הרב לשומרונים תעודה בכתב המאשרת כי: "העם השומרוני הוא ענף מבני ישראל המודה באמיתות התורה".

הסכנה לשומרונים בשכם לא הייתה מדומה, שכן בדמשק במאה ה־17 קרה אירוע דומה ורוב חברי העדה נרצחו. ממשלות צרפת ואנגליה התערבו בדבר וביקשו מהשלטון העות'מאני להגן על השומרונים. הללו נותרו בחיים, אך כל רכושם נשדד.

ב־1838 נמנו בשכם 150 נפש; ב־1901 - 152; במארס 1919 נמנו 141; וב־1922 במפקד ממשלת המנדט נמנו 143 נפש בלבד: 83 גברים ו־60 נשים.

אלעזר בן אהרון, הכוהן הגדול, שלמיה בן פנחס, מת. תחתיו כיהן צדקה בן טביה ומאז, במשך כ־400 שנים, הכוהנים הגדולים הם ממשפחתו. בן טביה היה לפי המסורת השומרונית מבני איתמר בן אהרון, בן אחיו של משה רבנו.

באמצע המאה ה־18 הצליח שומרוני בעל השפעה משכם בשם אברהם בן יעקב הדפני לרכוש בראש הר גריזים חלקת אדמה לשם קיום טקסיהם בהר ללא הפרעה. לאחר מותו, בין השנים 1785-1820, נאסר על השומרונים לעלות להר לשם הקרבת זבח הפסח.

אירוע נוסף שאירע לקהילת השומרונים הייתה רעיית האדמה בשכם ב־1837, שגבתה עשרים נפש מהשומרונים מתוך קהילה של 200.

בסכנת כליה

בשנים 1831-1840 שלט אַבראהים פחה המצרי על סוריה ועל ארץ ישראל. הייתה זו תחילתה של תקופה קשה בתולדות העדה השומרונית, שכן אַבראהים פחה התנכל להם. ד"ר אליעזר הלוי, מזכירו של משה מונטפיורי שביקר בשכם בחודש אב שנת תקצ"ח 1838

צילום: אורי אורחוף

צילום: אורי אורחוף

יחס החכמים לכותיים היה מורכב ביותר. ביטוי לכך ניתן למצוא כבר במשנה הפותחת את מסכת כותיים: "דרכי כותיים פעמים כגויים, פעמים כישראל, ורובן כישראל". מצד אחד, אנו מוצאים מקרים שבהם נידונו הכותיים כיהודים, כמו חליצה, נאמנות בגט ועוד. מצד אחר, אנו מוצאים מקרים שבהם הם נידונו כגויים גמורים, כמו ההלכה האוסרת למכור להם כלי נשק מחשש לשפיכות דמים. כך, אנו מוצאים מחלוקת תנאים בנוגע ליהדותם של הכותיים בין רבי עקיבא ורבן גמליאל. לדעת רבי עקיבא הכותי הוא גוי, ולדעת רבן גמליאל ישראל. לימים, רבי יהודה הנשיא, שהיה נכדו של רבן גמליאל, סבר כי דינו של הכותי כגוי ואין לראות בו ישראל.

לשומרונים עצמם לא היה עניין בויכוח הפנימי בקרב חכמי היהדות. הם מעולם לא ביקשו מהם הכרה כיהודים, היות שתמיד ראו עצמם כבני ישראל המקוריים.

יחס החכמים לשומרונים בימי הבית השני

בימי בית שני, היו היהודים והשומרונים ביחסים טובים ואף קשרו ביניהם קשרי משפחה. לאחר חורבן הבית גדל הנתק ביניהם והיחסים הפכו למתוחים. במקורות חז"ל מופיע הביטוי "משקלקלו הכותיים". רב הנסתר על הגלוי בנוגע למה היה הקלקול, אולם יש סברה הטוענת כי היה זה שינוי בלוח השנה או קלקול אחר. כתוצאה מכך אסרו החכמים הרבניים את שחיטתם ואת יינם, משום שחשדו שהם עובדים עבודה זרה. תהליך זה של הרחקת הכותיים נמשך במשך דורות.

הכותיים מאוזכרים לאורך כל התלמוד, אולם ריכוז ספרות הלכתית בנושא הכותיים בצורה מסודרת מופיע רק במסכת כותיים, שעל-פי המחקר נכתבה במאה ה-7.

שונים ומגוונים. חלקם בשירות קרבי וחלקם בבסיסים עורפיים הקרובים לביתם.

בהתאם להסדר עם הרב הראשי של צה"ל יש כמה הקלות שלהם זוכים השומרונים, כדוגמת לינת בית, שירות קל"ב ושחרור בחגים ובמועדים. בדור הנוכחי ניתן לראות כי המודעות והמוטיבציה לשירות בצה"ל בקרב צעירי הקהילה מוחלטת, וכיום שומרונים ממשפחת הכהונה, אף שיש להם זכות לוותר על שירותם - מתגייסים. כמו כן יש שומרונים המוותרים על תנאי השירות הנוחים ומעדיפים לשרת ביחידות קרביות ומובחרות בצה"ל. השומרונים המתגוררים

חיילים שומרונים בצה"ל (צילום: אתר השומרונים)

דמוגרפיה

במאה ה־4 מנו השומרונים יותר ממיליון וחצי נפשות. במאה ה־12 הצטמצם מספרם לעשרות אלפים. במאה ה־16 מנתה הקהילה כ־5,000 שומרונים, במאה ה־17 - מאות בודדות, במאות ה־18 וה־19 - כ־200, וב־1919 דיווח של נשיונל ג'אוגרפיק העריך את מספרם בפחות מ־150 איש.

במהלך המאה ה־20 השתנתה המגמה והקהילה החלה לגדול. ב־1948 היה מספר בני הקהילה 250 נפש, מהם 192 בשכם ו־58 בתל אביב (לימים עברו לחולון). ב־1969 היו 414 שומרונים וב־1997 - 595. במחקר שנערך ב־2003 ומיפה את כל השומרונים נספרו 654 שומרונים, מתוכם כ־50 נשים ממוצא יהודי או נוצרי או חסרי דת שנישאו לשומרונים (15 מהן בהר גריזים). חשוב לציין כי הנשים שמצטרפות לקהילה השומרונית מקבלות עליהן את המסורת הישראלית השומרונית על־פי התורה. אלו שפרשו מהקהילה, כ־30 במספר, אינם נספרים ונכללים במניין השומרונים.

הנישואין הראשונים בין שומרונים ובין זרים נערכו ב־1924, בין שומרוני בשם יפת צדקה שאביו אברהם היגר משכם ליפו ב־1905, ובין מרים חייקין, יהודייה שעלתה מרוסיה. מקרי הנשירה מהקהילה נדירים.

במאסר 2019 מנתה הקהילה 812 נפשות, מתוכם 427 בחולון ו־385 בהר גריזים.

השומרונים בצה"ל

הישראלים השומרונים משרתים בצה"ל בשירות סדיר בבסיסים שונים ובתפקידים

הראשונה יצאה בדצמבר 1969, וכתב העת עוסק בענייני היום וברשימות ובמחקרים על העדה. בנוסף, העלון מציין ילדים שנולדו, הסברים על החגים ונושאי עניין נוספים אחרים של הקהילה השומרנית.

כתבי יד שומרונים - אוסף פירקוביץ

אחד האוספים הגדולים של כתבי השומרונים הוא אוסף פירקוביץ. ב־1870 נמכר האוסף על־ידי אברהם פירקוביץ' לספרייה הציבורית הצארית - היום הספרייה הלאומית הרוסית - בסנקט פטרבורג שברוסיה. אוסף פירקוביץ נוצר בדרך שבה נצברו כתבי יד שומרונים רבים בספריות ציבוריות, אוניברסיטאיות

עיתון א.ב. - חדשות השומרונים

בהר גריזים אינם משרתים בצה"ל מטעמים בטחוניים.

מספר אנשים בקהילה השומרנית אף משרתים בקבע כקצינים ונגדים ביחידות השונות בצה"ל.

ארבעה בתי אב

ניתוח אילן יוחסין של 13 הדורות האחרונים מראה כי לשומרונים ארבעה ענפים משפחתיים: צדקה - מיוחס לשבט מנשה, יהושע־מרחיב והדנפי (ששוני ואלטיף) - מיוחסים לשבט אפרים והכוהנים - מיוחסים לשבט לוי.

קהילת השומרונים מחולקת לארבעה בתי אב:

בית הכוהנים (משפחת כהן), משתייכים לשבט לוי; בית הצפרי (משפחת צדקה), משבט מנשה; בית הדנפי (משפחת אלטיף ומשפחת ששוני־סיראוי), משבט אפרים; בית מרחיב (משפחת מרחיב ומשפחת יהושע), משבט אפרים.

שושלת בית המטרי משבט בנימין כלתה בשנות ה־60 עם מותה של ופיקה בת בנימים אל־מטרי בחולון. גם משפחות שלבי ומשלמה לבית הדנפי, חדלו להתקיים בסוף המאה ה־20.

א.ב. - חדשות השומרונים

לקהילת הישראלים השומרונים יש כתב עת בשם "א.ב. - חדשות השומרונים". העיתון מופיע בארבע שפות, בכתבים שונים: בערבית, בשומרנית, באנגלית ובעברית מודרנית, ועורכיו מאז היווסדו הם האחים בנימים ויפת בני רצון צדקה. החוברת

ורק כ־1,000 כתבי יד נותרו בידי השומרונים עד היום. האוספים הבולטים של כתבי יד שומרוניים מצויים במנצ'סטר, בספרייה הבריטית בלונדון, בספריית בודליאנה באוקספורד, בספריית האוניברסיטה של מדינת מישיגן באיסט לאנסינג ובספרייה הלאומית בפריז.

ופרטיות באירופה ובצפון־אמריקה. מצבה הדחוק של הקהילה השומרונית בשכם, שבין המאה ה־16 ועד סוף המאה ה־19 נמצאה פעמים רבות על סף כיליון מוחלט, גרם למכירת כתבי היד. רוב אוצרותיה הרוחניים של הקהילה נמכרו תמורת סכום כסף זעום ברוב המקרים. כ־4,000 כתבי יד של השומרונים מפוזרים בספריות ברחבי תבל,

כתבים שומרוניים מהמאות ה-20-19 (צילום מתוך אתר winners auctions)

שומרונים

אורח חיים ומנהגים

לוח השנה השומרוני

לוח השנה השומרוני הוא לוח ירחי של 354 ימים ושונה מהלוח העברי. חישובי לוח השנה היהודי והשומרוני דומים ובנויים על מחזוריות, אך המחזור היהודי הוא בן 19 שנה מתוכן 7 שנים מעוברות, והשומרוני בן 32 שנה כשמתוכן 11 שנים מעוברות.

בשל נקודות הפתיחה השונות של לוחות השנה - היהודי החל מבריאת העולם, והשומרוני החל מכניסת בני ישראל לארץ כנען - השנים המעוברות אינן מקבילות. הבדל זה גורם לכך שכל 2-3 שנים נחגגים החגים בקרב השומרונים כ־30 ימים לאחר חגי היהודים.

גם בשנים רגילות נדיר הדבר שהיהודים ושומרונים יחגגו באותו יום, מכיוון שבלוח השנה היהודי יש כללים שחז"ל קבעו עם השנים כמו "לא אד"ו ראש השנה ולא אג"ו כיפור, ולא בד"ו פסח"; הכוונה היא שבימים אלו לא יחולו לעולם החגים. להשגת מטרה זו מוסיפים בלוח היהודי יום לאחד מחודשי השנה, מה שגורם לכך ששומרונים יחוגו את אותם חגים לרוב יום או יומיים לפני היהודים. שומרונים אינם דוחים או מקדימים את מועדיהם לעולם, וחוגגים את החג תמיד

בתאריך שבו הוא נופל במקור על־פי הספירה המצווה בתורה.

הלוח השומרוני מחושב על־ידי הכוהן הגדול על־פי "חשבון האמת", והשומרונים שומרים על כללי החישוב בסוד שידועים רק לכוהן הגדול ולבניו.

לבוש מסורתי

לבושם המסורתי של השומרונים הוא הלבוש שהיה מקובל באזור במשך אלפי שנים. בקיץ לובשים הגברים את ה"כיביר" - חלוק לבן מבד קל עם אבנט לבן. בחורף לובשים את ה"קומבז" - חלוק פסים עם בטנה שצבעו משתנה. בבית הכנסת עוטים טלית - מעין חלוק לבן המגיע עד כפות הרגליים. הטלית נטולת אבנט ולה 22 כפתורים כמניין אותיות הא"ב' השומרוני. זאת היא ציצית ולובשים אותה בתפילות בוקר השבת וצהרי השבת. שונים בכך הכוהנים החזנים בשבת ובחג, שלהם יש טלית משי כחולה, ירוקה או אדומה, עם גדילים בזמן נשיאתם את ספר התורה בחלק קטן מן התפילה. בזבח הפסח לובש הכוהן הגדול אפוד ממשי כחול, ירוק או בצבע הארגמן. על ראשם חובשים השומרונים תרבוש, ירושה מהתקופה

צילום: אורי אורחוף

החדש השני בשנת גת"נ: למנבא בני ישראל לארץ הקדושה											
נסח-אייר התשע"ט											
May-June 2019 מאי - יוני											
14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30	31	1	2	3	4	5	6
26	27	28	29	30	31	1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
31	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

לוח שנה שומרוני

כי כולם שווים בעיני אלוהים ולא העושר קובע. לנשים השומרוניות אין לבוש מיוחד לשבת כמו לגברים, ובשבת בנות הקהילה לובשות שמלות וחצאיות נאות כיהא ליום הקדוש.

עיקרי האמונה השומרונית

הישראלים השומרונים מאמינים בארבעה עיקרי אמונה:

1. אל אחד, אלהי אברהם יצחק ויעקב.
2. נביא אחד, משה בן־עמרם. הנביא הבלעדי.
3. תורת משה, חמשת חומשי תורה בלבד.
4. מקום קדוש - הר גריזים. הוא המקום הנבחר.

בימי הביניים נוסף עיקר חמישי, כתוצאה של הלחץ הרב על הקהילה: יום נקם ושלם באחרית הימים.

הממלוכית, כאשר כיסויי ראש נוספים הם כובעים לבנים או כומתות.

בשבתות ובחגים הכוהן חובש על ראשו מצנפת לבנה שנקראת בערבית "לפה" על־פי הכתוב בספר שמות לט: "וַיַּעֲשֵׂוּ אֶת הַכֹּהֵן שֵׁשׁ מַעֲשֵׂה אֲרָג לְאֶהֱרֹן וּלְבָנָיו... וְאֵת הַמִּצְנֶפֶת יֵשֶׁשׁ...". בימי חול חובש הכוהן מצנפת אדומה.

חבישת הכובע אצל השומרונים נהוגה בכל עת שעוסקים בדברי קודש כדוגמת קריאת תורה או תפילה. בימי חול רגילים אין השומרונים חובשים כובע או כיפה, כשהסיבה לחבישת הכובע בעת עיסוק בתורה ובתפילה היא המצווה מן התורה על הכוהנים לחבוש מצנפות או מגבעות בבואם אל הקודש.

בזמן התפילה כל המתפללים עטופים בבד כותנה לבן. מטרת מנהג זה היא לשוות למתפללים מראה אחיד וצנוע ללא הבדל מעמדות בין המתפללים, מתוך אמונה והבנה

צילום: אורי אורחוף

נוסח התורה השומרונית

הנוסח השומרוני של התורה כולל את החומש בלבד, מכיוון שאת שאר ספרי המקרא הקיימים אין השומרונים רואים כמקודשים.

בנוסף קיימים כ־3,000 הבדלים משמעותיים בין הנוסח שבידי הישראלים השומרונים ובין הנוסח שבידי היהודים. אחד ההבדלים המשמעותיים ביותר הוא המקום שבו בחר ה' לשכן את שמו שם. בספר התורה השומרוני כתוב "במקום אשר בחר ה' לשכן את שמו שם" כלומר בהר גריזים, בעוד על-פי המסורת היהודית הגרסא היא "במקום אשר יבחר", כלומר הר הבית בירושלים.

הבדל משמעותי לא פחות מופיע בעשרת הדברים שמצווה ה' את בני ישראל. בנוסח השומרוני הדיבר העשירי הוא להקים מזבח

בהר גריזים: "וְהָיָה בְעֵבְרְכֶם אֶת-הַיָּרְדֵן, תִּקְיֵמוּ אֶת-הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מִצַּוְּהָ אֶתְכֶם הַיּוֹם, בְּהַר גְּרִיזִים; וְשַׁדַּתְּ אֹתָם בְּשִׂיד. וּבִנְיַת שֵׁם מִזְבֵּחַ לַה' אֱלֹהֶיךָ, מִזְבֵּחַ אֲבָנִים לֹא תִנְיֶף עֲלֵיהֶם בְּרִזָּל. אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֶת מִזְבֵּחַ ה' אֱלֹהֶיךָ". דיבר שאינו מופיע בנוסח שבידי היהודים.

לשומרונים ספרות דתית ענפה, כאשר כלל כתבי הקודש השומרונים כתובים בעברית עתיקה.

הכתב השומרוני

הכתב השומרוני הוא למעשה הכתב העברי הקדום. כתב זה בן למעלה מ־4,000 שנים, והוחלף ביהדות עליידי הכתב הארמי, שהוא הכתב העברי המודרני.

האלף־בית השומרוני בנוי מ־22 אותיות, כמו הכתב העברי של היום, ללא אותיות סופיות.

כתב שומרוני (צילום: מתוך אתר השומרונים)

צילום: אורי אורחוף

בן אהרן הכהן כתבתי ספר התורה הזו ב' שלש עשרה למובא בני ישראל לארץ כנען". מגילת אבישע נכתבה על-גבי עור מעובד של צאן, ובאמצעות תערובת דיו האופיינית לתקופה. המגילה העתיקה לא עברה בדיקת פחמן 14 (שיטת תארוך רדיומטרי להערכת גילם של ממצאים), אך יש לה ערך קדושתו והיא אינה שונה בנוסחה מכל מגילת תורה אחרת שבידי הישראלים השומרונים. המגילה העתיקה שמורה בארון זכוכית בכספת כבדה בבית הכנסת בהר גריזים, ומוצגת לעיני הקהל רק בשבתות, בחגים וביום הכיפורים.

הכוהן הגדול בקהילה השומרנית

תפקיד הכוהן הגדול הוא החשוב והמכובד ביותר בקהילה השומרנית. אין בחירות לתפקיד הכוהן הגדול, ומכהן בו המבוגר ביותר ממשפחת הלויים. לפי המסורת השומרנית, רצף הכהונה הגדולה נשמר מימי אהרון הכהן ועד היום (132 דורות).

כוהן גדול בקהילה השומרנית לבוש במהלך התפילות וטקסי הדת גלימה צבעונית ומהודרת ולראשו מצנפת בד. הוא אינו מקצץ את שערות ראשו וזקנו, וחל עליו איסור על יין ושיכר ביום שבת. כמו כן חל עליו איסור מן התורה להינשא לאישה גרושה, אלמנה או נוכריה, שכן הכתוב מחמיר עם הכוהן הגדול בכל הנוגע לענייני טומאה וקדושה. מסיבה זו, הכתוב לא מתיר לזרע כוהן שנמצא בו מום כלשהו (עיור, אילם, עצם שבורה וכדומה) לכהן בתפקיד כוהן גדול.

אם נפטר כוהן גדול בקהילה - מיד מקבל את תפקידו הכוהן הגדול הבא אחריו.

גם בכתב השומרני, כמו בכתב המודרני, קיימים שני סוגי כתב: מרובע באותיות גדולות, וכתוב רהוט באותיות קטנות. האותיות הגדולות מופיעות בספרי תורה, ואילו האותיות הקטנות משמשות על-פי רוב לסידורי התפילה.

ספר אבישע

השומרונים מחזיקים על-פי אמונתם בנוסח התורה העתיק ביותר המתוארך לפני כ-3,650 שנה, כתב יד זה מכונה בשם "ספר אַבִּישֵׁע". לפי המסורת השומרנית, את הספר כתב אבישע בן פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן (הדבר נלמד על-פי ציון אקרוסטיכון בין פרקי התורה "אני אבישע בן פנחס בן אלעזר

ספר אבישע (צילום: אורי אורחוף)

דתיים יזומים. בכס הכהונה הגדולה (132) דורות מאז אלעזר בן אהרן הכהן, בן־אחיו של משה (רבנו) מכהן כיום הכהן הגדול עבדאל בן אשר.

בית הכנסת השומרוני

כיום יש 5 בתי כנסת של הקהילה: שניים בקריית לווה על הר גריזים, שניים בחולון ואחד בשכם. בית הכנסת הוא מרכז דתי חשוב ביותר לכל שומרוני. המקום ריק מתמונות ואת קירותיו מעטרים פסוקים מהתורה בלבד. בנוסף אין בו כיסאות או שולחנות, מלבד קירות ושטיח מקיר לקיר.

לפני הכניסה לבית הכנסת חולצים השומרונים את נעליהם בשל קדושתו של המקום על־פי הכתוב: "שֶׁל נַעְלֶיךָ, מַעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲתָה עוֹמֵד עָלָיו, אֲדָמַת-קֹדֶשׁ הוּא" (שמות ג). השומרונים מתפללים בישיבה על השטיח או בעמידה, על־פי חלקי התפילה השונים. במעבר מעמידה לישיבה במהלך התפילה, השומרונים משתחווים לכיוון הר גריזים במזרח. לפי המסורת השומרונית אין איסור לנשים לבוא לבית הכנסת ולהתפלל, אך הן אינן חייבות בתפילה בציבור. בבית הכנסת השומרוני אין הפרדה בין המינים במהלך התפילה.

הכהן הגדול השומרוני עבדאל בן אשר (צילום: אורי אורחוף)

תפקידיו של הכהן הגדול

תפקידיו של כהן גדול בקהילה הם לרוב ייצוגיים, אך יש לו כמה תפקידים מעשיים:

הכהן משמש כסמכות שופטת, המוסמכת לשפוט בחילוקי דעות בענייני דת, וליישב סכסוכים פנימיים בקהילה בעת הצורך.

בכל שבת הכהן הגדול מברך את קהל המתפללים בברכת הכהנים.

הכהן הגדול מנהל את טקס זבח הפסח מתחילתו ועד סופו. הוא נותן את אות פתיחת הטקס, ואת אות סיומה.

הכהן הגדול מוסמך להשיא זוגות ולהתיר נישואין. הכהן הגדול מנהל כל טקס דתי לרבות ברית מילה, חתימות תורה, אירועים

צילום: אורי אורחוף

צילום מתוך עיתון א.ב. - חדשות השומרונים

הילדים קריאה בחמשת חומשי התורה מתחילתם ועד סופם, ובתום לימוד ארוך זה שנמשך כשנה או פחות (תלוי בכורש הלמידה) ילמד הילד בעליפה את "ברכת משה" בפרשה האחרונה עד לסופה הכתובה בסוף ספר דברים. ברגע שמסיים הילד את קריאת התורה - הוא נקרא "חותם תורה", או אם מדובר בילדה "חותמת תורה". שיאו של הטקס הוא כשעומדים הילד או הילדה מול קהל המוזמנים, וקוראים בקול רם וברור את כל "ברכת משה" באוזני המוזמנים. מסורת זו עוזרת מאוד לילדים בהגיעם לבית הספר. ידיעת האותיות בגיל צעיר מקלה על הילדים בלימוד הא'-ב' בבית הספר שכן הכתב השומרוני, בדומה לכתב העברי המודרני, בנוי מ-22 אותיות עבריות קדומות (ללא אותיות סופיות). הילדים השומרונים לומדים בבתי ספר ממלכתיים עירוניים עם שאר ילדי העיר.

חתונה

לשומרונים מותר לשאת אישה מחוץ לקהילה, בתנאי שתקבל עליה קיום מצוות התורה. לחתונה השומרנית קודם טקס בקשת כלה, ולאחריו מתקיים טקס האירוסין. שמחת החתונה נמשכת שבעה ימים. בערב הראשון

ברית מילה

השומרונים מלים את התינוקות הזכרים ביום השמיני להיולדם, בהתאם לצייוי המקראי בספר בראשית: "וּבֶן שְׁמוֹנֵת יָמִים יְמוּל לְכֶם כָּל זָכָר לְדֹרְתֵיכֶם" (בראשית יז). הם אינם דוחים את הטקס, אפילו מפאת מחלת התינוק. (אלא אם כן מדובר במצב חירום רפואי שלא מאפשר למול את הילוד).

טקס ברית המילה נערך בבוקר היום השמיני. הקדמה זו נהוגה מכיוון שברית מילה היא מצווה גדולה וחשובה, ויש להתחיל את היום במצווה. סיבה נוספת היא שהשומרונים מעדיפים לא לקחת סיכון ולדחות את הברית לשעה מאוחרת, מפני שמהו עלול להשתבש במהלך היום, וחלילה הברית תיאלץ להידחות.

את הברית מבצע מוהל יהודי או רופא ולא שומרוני, מכיוון שאין בין השומרונים אדם המוסמך לבצע ברית. הטקס נערך בדרך כלל במרכז הקהילתי השכונתי של הקהילה, הן בחולון והן בהר גריזים. קהל המתפללים השומרונים נאסף במרכז הקהילתי, ומתחיל את התפילה בהנחייתם של כוהני העדה.

בר מצווה "חתם תורה שומרוני"

טקס חתימת התורה מקביל לטקס בר המצווה היהודי, אך השומרונים אינם נוהגים לחגוג "בר מצווה" כפי שמקובל בהלכה היהודית דווקא בגיל 13 אלא בגיל צעיר יותר.

לפי המסורת כאשר הילדים בני 5-6 לערך הולכים הן הבנים והן הבנות אל אחד ממורי הקהילה, עלימנת ללמוד לקרוא את הכתב השומרוני. בסיום לימוד האותיות ילמדו

צילום: אורי אורחוף

שתפקידם לוודא כי הנערה מסכימה להינשא לבחור מרצונה החופשי. אחרי הטקס נחשבים הזוג נשואים לכל דבר, והתרת האירוסין אפשרית רק בגירושין. לכן, נוהגים לערוך טקס זה זמן קצר לפני החתונה עצמה, או כאשר בני הזוג בטוחים כי הם רוצים להתחתן.

שבת פותחת

השבת שלפני החתונה נקראת "שבת פותחת". בשבת זו מגיעים הגברים לאולם השמחות לקריאת "פרשת השבוע", ולאחר קריאת הפרשה יושבים הגברים ומתכבדים בשתייה חריפה וכיבוד, וכך עושים גם במוצאי שבת.

טקס החתונה

בטקס החתונה השומרונית נערך טקס קריאת מכתב הזיווג, כאשר החתן והכלה יושבים על במה מוגבהת מול כל המוזמנים בכיסוי ראש, החתן בכובע והכלה בהינומה. מכתב הזיווג נחתם על-ידי הכוהן ושני עדים. בתום קריאת מכתב הזיווג הוא נמסר למשמרת אצל אבי הכלה, כאשר לפי המנהג השומרוני אין פותחים את מכתב הזיווג לאחר החתונה למעט מצב גירושין.

מתקיים טקס מולד משה - הכוהן הגדול קורא מדרש קדום בארמית ובעברית, המפאר את לידת משה רבנו וקורות חייו. היום השני הוא יום הגברים והיום השלישי הוא יום הכלה. ביום הרביעי מקריאים את מכתב הזיווג, וזהו גם יום החתונה. ביום החמישי נחים, ובשבת בבוקר נאספים וקוראים עם החתן את פרשת השבוע.

לחתונה השומרונית שלושה חלקים, כאשר רק החלק הראשון ניתן להתרה ללא הליך גירושין:

(א) שלב ההסכמה הרשמי לנישואין.

(ב) שלב האירוסין שבו הזוג נחשב כנשוי.

(ג) שלב הנישואין שבו מתקיים טקס הקראת מכתב הזיווג.

ההסכמה

בטקס הקידושין הורי החתן מגיעים לבית הורי הכלה ומבקשים את ידה של הכלה, כשבטקס זה מתקבלת ההסכמת הפומבית של החתן והכלה והמשפחות לקשור את חייהם. אם הסכימו, והיו לכך שני עדים או יותר, צפויה חתונה בקרוב. אם לא הסכים אחד מהצדדים להינשא - קרוב לוודאי כי לא תתקיים החתונה. אם הסכימו וחזרו בהם מהחלטתם לאחר מכן, האפשרות להתחרט ולהינשא עדיין קיימת.

אירוסין

הטקס השני הוא טקס האירוסין, ובו בעצם מוכרז הזוג הצעיר נשוי. טקס זה מתרחש במעמד הזוג הצעיר, המשפחות, הכוהן הגדול או נציגו המארגן את הזוג ושני עדים

התורה, יוצאים השומרונים בתהלוכה איטית מלווה בשירת "האזינו" של משה בסוף ספר דברים לעבר בית העלמין. המת נקבר בארון.

בית העלמין השומרוני בהר גריזים

במהלך השבעה פוקדים כל השומרונים את בית הנפטר, כאשר במשך כל ימי השבעה, בבוקר ובערב, נערכת תפילה בבית הנפטר לעילוי נשמתו. לפי המנהג השומרוני יולבש הנפטר בחליפת השבת המסורתית, עטוף טלית לבנה וכובע לראשו וייטמן בחלקתו. על-פי האמונה השומרנית "ביום נקם ושלם", הוא יום הדין, יחזרו המתים לבושים במיטב בגדיהם.

השומרונים מקפידים מאוד על טהרתם, ובשל כך מקפידים שלא לגעת בקברים בכלל ובמת בפרט, על-פי הכתוב: "וְכָל אֲשֶׁר-יִגַע עַל-פְּנֵי הַשְּׂדֵה בְּחֶלֶל חָרַב אוֹ בְּמַת אוֹ-בְעֵצָם אָדָם אוֹ בְּקֶבֶר, יִטְמָא שְׂבַעַת יָמִים" (במדבר יט). אדם שנגע במת או בקבר, חייב לטבול במים ועד אז לא לגעת באף אדם אחר. כמו כן במשך שבעה ימים מהנגיעה במת, חל על השומרוני איסור "לבוא אל הקודש" - להיכנס לבית כנסת או להחזיק ספר תורה.

צילום: אורי אורחוף

צילום: אורי אורחוף

גירושין

כיוון שהשומרונים נישאים בטקס דתי שומרוני, יש בידי הכוהן הגדול סמכות לחתן ולגרש בני זוג. סמכות זאת מוכרת על-ידי משרד הפנים בישראל. הליך הגירושין נדיר מאוד בקהילה השומרנית, ורק לכוהן הגדול של הקהילה הסמכות לבצעו, וזאת רק לאחר מיצוי נסיונות הגישור בין בני הזוג. הגירושין בתוקף החל מהוצאת מכתב הזיווג ורישום הזוג בספר "כריתות".

מנהגי אבלות

לקהילה השומרנית שני בתי עלמין: האחד בקריית שאול בתל אביב, והשני והמרכזי בקריית לווה על הר גריזים, בקצה השכונה השומרנית.

בהתאם למסורת השומרנית, במקרה של אבל יושבת המשפחה "שבעה" על המת כמסורת בני ישראל בימי קדם על-פי הכתוב בבראשית: "וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֶבֶל שְׁבַעַת יָמִים" (בראשית נ). בתום שלושים והשנה נערכות סעודות זיכרון, כאשר בשנה הראשונה אין בני המשפחה משתתפים בשמחות. לפני טקס הלוויה קוראים השומרונים למראשות המת את כל חמשת חומשי התורה. לאחר קריאת

כשרות

השומרוני אוכל אך ורק מאכלים הכשרים על-פי התורה, כלומר דגים כשרים וחלב מבהמה טהורה בלבד. דגים, מוצרי חלב ומוצרים מן הצומח, מותרים למאכל לבני הקהילה גם ללא כשרות רבנית כלשהי. בין בשר וחלב בני הקהילה מקפידים על כ-6 שעות הפרש, ובין חלב לבשר 3 שעות. בנוסף, השומרונים משתמשים במערכת כלים נפרדת לבשר ולחלב.

דיני שחיטה וכשרות

השומרונים אוכלים אך ורק בהמות ועופות הכשרים על-פי התורה, ושנשחטו על-ידי שוחט שומרוני שהוסמך לכך. בשר שנשחט בכל שחיטה אחרת אינו כשר לטעמם. בשר כשר הוא רק כזה שהופרדה ממנו הזרוע הימנית הניתנת לכוהנים בחינם, משום שהיא חלקם על-פי התורה.

כיום יש מספר רב של שוחטים שהוסמכו לכך בקהילה השוחטים עבור בני הקהילה. כיוון שהקהילה השומרנית מקפידה מאוד על דיני הטהרה, על השוחט להיות טהור לפחות 24 שעות קודם השחיטה ובעת השחיטה. (נגיעה במת וכן קרי לילה מטמאים). שחיטת הבהמה נעשית בעזרת סכין שחיטה מיוחדת הנבדקת כמה פעמים לפני השחיטה, על-מנת לצמצם כל סיכוי של סבל לבהמה או לעוף הנשחטים. לפי ההלכה השומרנית, השוחט מעביר את להב הסכין פעם אחת בלבד על צוואר הבהמה, שראשה פונה לכיוון הר גריזים. בהמה שלא מתה בהעברת סכין אחת - אינה כשרה למאכל. במהלך השחיטה נושא השוחט תפילה. כמו כן השומרונים

המזווה

המזווה השומרנית אינה זהה למזווה היהודית המוכרת. היא כתובה בכתב עברי קדום ומכילה פסוקים נבחרים מהתורה, לרוב פסוקי עשרת הדברים או "שמע ישראל". המזווה השומרנית תלויה על הקיר בכל מקום בבית. יש הבוחרים לשים אותה רקומה או מודפסת במסגרת תמונה בסלון הבית, או בכניסה לבית כאשר הפסוק חרוט על-גבי לוח שיש בעבודת יד.

טוטפות

השומרונים מסבירים את מצוות ה"טוטפות" במובן רוחני, כציווי לזכור את כל מצוות ה'. השומרונים מתפללים תפילת יחיד בכל יום בוקר וערב על-פי הכתוב: "אֵת הַכֶּבֶשׂ אֲחַד תַּעֲשֶׂה בְּבֹקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַעֲשֶׂה בֵּין הָעֶרְבִים" (במדבר כח). המצווה "וקשרתם לאות על-ידיך" - משמעותה לדברי השומרונים להזכיר לנו כי מלאכת ידינו היא בברכת האל. "והיו לטטפות בין עיניך" מנחה אותנו לזכור תמיד את מצוות ה'.

מזווה שומרנית

רואים במנהג הנידה מרכיב מרכזי לזהותם בתור קהילה, ואינם מוכנים לוותר עליו בשום אופן. מנהג זה מאחד את המשפחה המורחבת, ומאלץ את הנשים לעזור אחת לרעותה בתקופות אלה. למשל, הנשים יכולות לבשל זו לזו בתקופה שאחת מהן בנידה, או לעזור אחת לשנייה בעבודות הבית השונות. מנהג זה מערב גם את הגברים יותר בעבודות הבית ובטיפול בילדים. נשים שומרוניות רבות נהנות בשבוע נידתן, שכן הן יכולות לנוח או לבלות עם נשים אחרות שגם הן בנידה. אחרי שבוע הנידה, האישה טובלת במים וחוזרת לטהרתה.

הנשים השומרוניות מקיימות את מנהג הנידה לאחר לידה, וזאת על-פי ציווי התורה: "דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר, אִשָּׁה כִּי תִזְרֶיעַ, וַיֵּלֶד זָכָר. וְטָמְאָה שִׁבְעַת יָמִים, כִּימֵי נִדַת דְּוֹתָהּ תִטְמָא. וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי, יְמוּל בֶּשֶׂר עֶרְלָתוֹ. וְשָׁלְשִׁים יוֹם וְשָׁלֹשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב בְּדָמֵי טְהָרָה, בְּכָל־קִדְּשׁ לֹא תִגַּע וְאֵל־הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֵא, עַד־מְלֵאת, יְמֵי טְהָרָה. וְאִם־גַּמְכָּה תֵּלֵד, וְטָמְאָה שִׁבְעִים כְּנִדְתָּהּ; וְשָׁלְשִׁים יוֹם וְשָׁשֶׁת יָמִים, תֵּשֵׁב עַל־דָּמֵי טְהָרָה" (ויקרא יב).

אחרי לידת בן, האישה טמאה במשך 40 יום, ולאחר לידת בת 80 יום.

בימים אלו, כמו בימי הנידה שומרת האישה על ריחוק ממגע, וכן נמנעת מהליכה לבית הכנסת או מנגיעה בספרי קודש.

אינם אוכלים את גיד הנשה של הבהמה, והוא נשרף באש.

דיני הטהרה

קהילת השומרונים מקפידה מאוד על דיני הטהרה. הנשים השומרוניות נמנעות מלגעת בימי נידתן בחפצים או באנשים על-פי הכתוב: "וְאִשָּׁה כִּי־תִהְיֶה זָכָה, דָּם יִהְיֶה זָכָה בְּבִשְׂרָהּ. שִׁבְעַת יָמִים תִּהְיֶה כְּנִדְתָּהּ, וְכָל־הַנִּגַּע בָּהּ יִטְמָא עַד הָעֶרֶב. וְכָל אֲשֶׁר תִּשְׁכַּב עִלְיוֹ כְּנִדְתָּהּ, יִטְמָא. וְכָל אֲשֶׁר תֵּשֵׁב עִלְיוֹ, יִטְמָא" (ויקרא טו). בימי המחזור מוטלת האחריות על האישה השומרונית להודיע לאחרים על מצב הגוף הזמני, על-מנת שלא יגעו בה ולא יעבירו לה חפצים, ועל כן בדרך כלל הנשים משתמשות בכלים ובחפצים מיוחדים המוקצים לימים אלה. כלים וחפצים שבהם תיגע האישה בימי נידתה חייבים לעבור שטיפה במים כדי לטהרם. אם לאישה יש תינוק יונק, היא מטמאת אותו בימי הנידה ומטהרת אותו במים לאחר שתקופת הנידה מסתיימת. בימים אלו, נאסר על האישה לעסוק בעבודות הבית או בבישול האוכל לבני הבית, ותפקיד זה מבוצע לרוב בידי אב המשפחה.

השומרונים נצמדים לכתוב בתורה, ולכן האישה השומרונית שומרת רק שבעה ימי נידה עד לטהרתה ולא יותר מכך. השומרונים

שומרונים

תזימון ומערכים

בני העדה הישראלית שומרונית, חוגגים אך ורק את שבעת החגים שצוו על בני ישראל בתורה.

ב־א' לחודש האביב מציינים בקהילה את ראש החודש הראשון, ראש חודשי השנה. שבעת החגים והמועדים של השומרונים הם:

פסח ב־י"ד לחודש האביב - זבח פסח.

חג המצות - שבעת הימים שלאחר הפסח.

שבועות - 50 יום לאחר השבת של חג הפסח.

מועד ראש החודש השביעי, יום תרועה.

מועד יום הכיפורים - בעשור לחודש השביעי.

סוכות.

מועד שמיני עצרת - שבו חלה גם שמחת תורה.

ארבעה ימים לפני חג השבועות מציינים השומרונים את יום "מעמד הר סיני". יום זה הוא מסורתי ואינו מהווה שבתון.

מועדי החגים וימיהם בשבוע נקבעים על־ידי הכוהן הגדול היושב בהר גריזים, על־פי חישוב לוח עתיק יומין הנקרא: "חשבן קששה" - חשבון האמת.

מהלך טקס זבח הפסח

טקס זבח הפסח הוא טקס קדום מאוד המעורר תשומת לב רבה. יום ה־14 בחודש האביב מכונה בפי השומרונים "יום טבה" או "יום טבח". כבר בצהרי ערב החג, מקום רחבת הזבח שבהר גריזים מתחיל להתמלא במאות אורחים ומבקרים, הבאים לצפות באירוע מיוחד זה. על־פי הכתוב בתורה, לקראת פסח רוכשת כל משפחה שה, כבש בן שנה, המוקרב ביום זבח הפסח. צעירי הקהילה מתחילים מצהרי היום ה־14 בהבערת בורות התנורים. וזרדים ועצים מוטלים לתוכם כהכנה לשעת הטקס. זקני הקהילה והכוהנים האחרים נאספים אל בית הכוהן הגדול על־מנת להזמין אל זבח הפסח,

זבח הפסח

השומרונים מבחינים בין חג הפסח ובין חג המצות. המועד הראשון הוא "זבח פסח", כשאת ההכנות לקראת החג מתחילים כבר מספר ימים לפני יום ה־י"ד לחודש הראשון. חג המצות בא לאחר "זבח הפסח", והיום הראשון והיום השביעי בחג המצות הם ימי שבתון.

לכל משפחה שומרונית המתגוררת בחולון קיים בנוסף בית קיץ על הר גריזים, המשמש אותם למשך שבעת ימי חג הפסח ובשהייה מזדמנת במהלך השנה. בימים שלפני החג מנקים השומרונים את בתיהם מכל חמץ.

צילום: אורי אורחוף

המזבח. לאחר שניקיון תוכם של הכבשים מסתיים, משפדים את הכבשים השלמים על שיפודי עץ ארוכים כפי שלמדו מהפסוק: "רֹאשׁוֹ עַל כַּרְעָיו וְעַל קַרְבּוֹ" (שמות יב). כאשר גדול הכהנים במקום מורה על הכנסת הכבשים לתנורים, כל השוחטים מתאספים סביב תנורי הכבשן הלוהטים ולאחר קריאה קצרה של פסוקים מן התורה מוכנסים הכבשים לתנורים הגדולים. תנורים אלו מכוסים מיד ברשת ברזל כבדה, בד לח ומעליו בוץ רטוב שהוכן מראש למטרה זו. הדבר נעשה על־מנת לאטום כליל את התנור ליציאת אוויר חם ולמנוע כניסת חמצן לתוכו. דבר זה נועד לצליית הכבשים מחום התנור בלבד ולא מאש, על־פי הכתוב: "אֶל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נֶאֱבָשׁ מִבֶּשֶׁל בְּמַיִם כִּי אִם צָלִי אֵשׁ" (שמות יב).

צילום: אורי אורחוף

וקודם בין הערביים מלווים זקני הקהילה וכוהניה תוך כדי שירה רמה את הכוהן הגדול אל רחבת הפסח.

הכוהן הגדול תופס את מקומו בראש המתפללים, ומתחיל את תפילת זבח הפסח בעומדו על האבן הגדולה, המיוחדת לאירוע זה כשכל הקהל עונה אחריו בקול רם. הכוהן הגדול קורא את הפרק בו מצוים בני ישראל על זבח הפסח. כאשר הכוהן מגיע למשפט "וְשָׁחַטוּ אֹתוֹ כָּל קְהַל עֲדַת יִשְׂרָאֵל..." (שמות יב) זהו הסימן והאות לשחיטת הכבשים. אך ורק שוחטים שומרונים המוסמכים לכך שוחטים את עשרות הכבשים ברגע אחד, כשתוך כדי כך קוראים בקול "כרזין ואמרין לית אלה אלא אחד" (מכריזים ואומרים אין אלוהים אלא אחד). בשלב זה הטקס מגיע לשיאו - על מצחי הגברים הבכורים מסומן כתם דם, מדם הכבשים, לזכר הדם שנמרח על מזוזות בתי בני ישראל בהיותם במצרים, על־מנת שהמוות יפסח עליהם במכת הבכורות קודם היציאה לחרות.

לאחר גמר השחיטה מתחילה עבודת ניקוי הכבשים, כשאחד השוחטים הבכירים ממחר לבדוק את כשרות השחיטה בכל אחד מן הכבשים. לאחר בדיקת הכבשים עורם מופשט, השוחטים מפירדים את החלקים האסורים לאכילה, ואלו מושלכים מיד לאש

טקס זבח הפסח (צילום: אורי אורחוף)

צילום: אורי אורחוף

שורפים באש המזבח, כאשר המתנדבים מקרב צעירי הקהילה מצווים להמתין במקום ולוודא שלא יישאר דבר מן הכבשים. על־פי הכתוב: "וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עֵד־בִּקְרָה, וְהַנּוֹתֵר מִמֶּנּוּ עֵד־בִּקְרָה, בְּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ" (שמות יב). אם הזבח חל בערב שבת, הוא יוקדם ליום שישי בצוהרים, כאשר השמש כבר נוטה לצד מערב.

היום שאחר טקס הזבח הוא יום שבתון, שבו השומרונים אינם מדליקים אור או נוסעים ברכב. יום החג מנוצל לביקור קרובי משפחה ולמנוחה. עם שחר, נערכת תפילה חגיגית מיוחדת בבית הכנסת המרכזי לציון היום הראשון בחג המצות, ובה קוראים את הפסוקים מהתורה: "הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם רֵאשׁוֹן

זמן ההמתנה לצליית הכבשים מנוצל לשירה ולשמחה סביב המזבח. לאחר כשעתיים־שלוש שעות, כשהבשר צלוי ומוכן לאכילה, מוציאים את הכבשים מהתנורים. כל בית אב מתאסף בביתו לאכילת הזבח ולקיום המצווה. הכבשים

נאכלים בחיפזון ללא תוספות למעט מרור, על־פי הציטוט בתורה: "וְיִכְכֶּה תֹאכְלוּ אֹתוֹ מִתְּנִיכֶם חֲגִירִים גַּעְלִיכֶם בְּרִגְלֵיכֶם וּמִקְלָכֶם בְּיַדְכֶם וְאָכַלְתֶּם אֹתוֹ בַּחֲפִזוֹן" (שמות יב). את הבשר אוכלים עם המרור - צמח הלענה המריר הידוע בשמו עולש אברהם. את הנותר מהבשר שלא נאכל לא זורקים, שכן יש איסור בתורה לזרוק או לשבור אפילו עצם מן הכבש. את כל השאריות מזבח הפסח

עלייה לרגל חג המצות - הר גריזים (צילום: אורי אורחוף)

מצות שומרונים (צילום: אורי אורחוף)

תֹאכְלוּ. בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרֵא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם, כָּל־מִלְאֶכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ. וְהִקְרַבְתֶּם אֵשֶׁה לַה' שִׁבְעַת יָמִים, בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרֵא קֹדֶשׁ כָּל־מִלְאֶכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ" (ויקרא כג).

במשך כל שבעת ימי החג חל איסור על אכילת חמץ, או כל תוצר אחר שאינו מתוצרת הבית. פעמיים במהלך החג כל משפחה אופה לעצמה את תצרוכת המצות

קֹדֶשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחֻדְשֵׁי הַשָּׁנָה" (שמות יב).

מצות וחמץ

נעשות בעבודת יד ועשויות מקמח, מלח ומים ללא שמרים. בכל בית נאפות פעמיים במהלך החג מצות על-פי צורכי הבית. המצות נאפות על גבי כיפת ברזל מתכתית וחמה שתחתיה בוערת אש.

חג המצות

נמשך שבעה ימים. ביום השביעי חלה העלייה לרגל הראשונה בשנה, שבה מצוים הישראלים השומרונים לעלות לרגל לפסגת הר גריזים. היום הראשון של מחרת הזבח הוא שבתון כפי שנאמר: "וּבַחֲמִשָּׁה עֶשְׂרֵי יוֹם לְחֻדְשֵׁי הַזֶּה חַג הַמִּצּוֹת לַה', שִׁבְעַת יָמִים מִצּוֹת

בימים עברו, כאשר בראש הקהילה עמד הכוהן הגדול מבית פינחס, היו נוהגים בני הקהילה לעצור ליד ביתו, על־מנת להזמין להצטרף אליהם לעלייה לרגל. משנכחדו הכוהנים מבית פינחס, והכוהנים מבית איתמר החלו לכהן בראש העדה, נשמר מנהג זה והוא מקוים עד עצם היום הזה.

התחנות הנוספות שבהם עוצרים השומרונים בעלייה לרגל הן:

- מקום ה"אבנים" שהציב יהושע בן נון בעת היכנסו לארץ ישראל כתשתית למזבח ה' בהר גריזים.
- מקום מזבח "אדם" ו"שת" בנו.
- מקום "גבעות עולם", שעל־פי המסורת זהו המקום שבו עמד משכן משה שהציב יהושע עם כניסתם של בני ישראל לארץ כנען.

שלה, וניזונה בעיקר מפירות, ירקות, בשר ומצות. השומרונים שותים בחג אך ורק מיצים טבעיים שנסחטו על ידם, מים וכמובן עראק ביתי טעים ואיכותי העשוי מענבים. ימי החג מנוצלים לביקורים הדדיים זה אצל זה בביתו של זה, בברכת שנה טובה, בשירה, בשתיית עראק ביתי ובכיבוד תוצרת הבית. ביום השביעי, לאחר חצות הלילה של החג, מתחילים בני העדה את תפילת מועד חג המצות בבית הכנסת. כשעתיים לאחר מכן יוצאים לכיוון פסגת הר גריזים מלווים בשירת שבח והלל, כשהכוהן החזן נושא את ספר התורה עומד בראשם.

בעלייה לרגל להר גריזים עוברים המתפללים בכל המקומות המקודשים. לכל מקום מוקדש קטע תפילה, המכיל פסוקים מן התורה, הקשורים לאותו מקום. בכל נקודה שבה עוצרים לנשיאת תפילה מקיימים את טקס הנפת ספר התורה על־ידי הכוהן.

צילום: אורי אורחוף

השבועות מתחילים בשבוע שקדם לחג ביום שני בשבוע, וימים אלו מצוינים בתפילות בבית הכנסת.

להלן סדר ימי חג השבועות:

יום קהלה "יום הקהל"

השבת שבחול המועד פסח נקראת במסורת השומרונית, שבת מועד חג המצות. ממחרת השבת הזאת השומרונים מתחילים בספירת 50 ימי העומר, עלפי הכתוב: "וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמַּחֲרַת הַשֶּׁבֶת מִיּוֹם הַבֵּיאָכֶם אֶת-עֹמֶר הַתְּנוּפָה שֶׁבַע שָׁבָתוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה" (ויקרא כג).

היום ה־44 נקרא יום קהלה "יום הקהל", שבו נהגו לבקר בכל המקומות התוחמים את הר גריזים: שכם, קבר יוסף, קברות הכוהנים הגדולים בני אהרון בכפר עוורתה ו"גבעת עולם" בפסגת הר גריזים.

היום ה־46 לספירה זו הוא "יום מקרתה", שעלפי המסורת הוא היום שבו התאספו בני ישראל למעמד הר סיני. יום זה אינו יום שבתון.

מעמד הר סיני

ביום השלישי שלפני החג נערכת תפילה מיוחדת בבית הכנסת לציון ערב מעמד הר סיני. היום שלאחריו הוא "יום המעמד הגדול" - מעמד הר סיני" בבתי הכנסת נערכת תפילה ארוכה ומיוחדת, המתחילה לפנות בוקר ומסתיימת עם הערב. ביום זה נקראת התורה כולה, לאזכור יום מעמד הר סיני.

השבת של אותו שבוע נקראת: "שבת עשרת הדברים", כשהתפילות בשבת זו מוקדשות

• לאחר עצירה ממושכת במקום עוברים המתפללים, תוך כדי ניגון עתיק וקצבי של "שירת הים", כפי ששרו אותה משה ובני ישראל בצאתם ממצרים, אל מקום "אלהים יראה" - המקום שבו ראה אברהם את אותו אייל נאחז בסבך בקרניו בבואו לעקוד את יצחק בנו, ואותו הקריב תחתיו.

• מזבח "יצחק" - המקום שבו עמד אברהם לעקוד את יצחק.

• מקום "מזבח נח" - המזבח שהניח נח אחרי שיצא מהתיבה והלך להר גריזים.

• התחנה השביעית - חזרה למקום המשכן.

מוקדם בבוקר מצטרפות הנשים והילדים אל קהל המתפללים. עם סיום התפילה יורדים המתפללים יחד עם משפחותיהם חזרה אל בתיהם לארוחה חגיגית.

הכנה לחג השבועות

חכמי ישראלים השומרונים קבעו כי את חג השבועות יחוגו שבעה ימים, בדומה לחג המצות וחג הסוכות, כדי שמעמדו של חג השבועות לא ייגרע לעומת שני מועדי העלייה לרגל האחרים. שבעת ימי חג

צילום: אורי אורחוף

בתי האב את הכוהנים ומברכים אותם בברכת חג שמח. בצהרי היום מבקרים משפחות בתי הכהונה את אנשי הקהילה ביקור גומלין.

ראש החודש השביעי

מועד החודש השביעי בראשון לחודש השביעי נקרא "יום תרועה" במסורת השומרונית. יום זה מצוין בתפילה מיוחדת. בבתי הכנסת תוקעים בשופר, שמכריז על תחילת החודש השביעי ועל כניסת החג. לאחר תפילת מועד החודש השביעי הולכים המתפללים לבתי הכוהנים לברכם בברכת החג, ולאחר תפילת ערב החג יושבים השומרונים בביתם לסעוד את סעודת החג עם משפחתם בשולחן עשיר במטעמים. לאחר ארוחת החג מקדימים השומרונים לישון, על־מנת לקום עוד לפני עלות השחר לתפילת החג המרכזית הנמשכת כשבע שעות בערך עד ל־9:00 בבוקר.

כולן לאזכור עשרת הדברים שנאמרו ביום מעמד הר סיני.

חג השבועות

על־פי המנהג השומרוני, ספירת ימי העומר מתחילה ממחרת השבת שאחרי חג הפסח. כתוצאה מספירה זו, חג השבועות השומרוני יחול לעולם ביום ראשון, יום ה־50 לספירת העומר. ממילא, ערב חג השבועות ייצא תמיד במוצאי שבת.

בערב החג השומרונים אינם אוכלים אוכל חם משום שאינם מבשלים בשבת, על כן שולחן ערב החג מורכב ממבחר סלטים עשיר.

ביום ראשון לפנות בוקר משכימים השומרונים קום, ומקיימים את מצוות העלייה השנייה בשנה לרגל, באותה מתכונת של העלייה לרגל בחג המצות. בתום תפילה זו מבקרים

צילום: אורי אורחוף

את שתי הפרשות האחרונות בתורה, שירת האזינו וברכת השבטים מפי משה. בפרשות אלו מזהיר משה את בני ישראל מחטאים לאלוהים, ומפרט את העונשים הכבדים העלולים להיגרם לחוטאים.

יום הכיפורים

ביום הכיפורים נוהגים כל השומרונים לצום על-פי הכתוב: "כִּי כָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא־תִעֲנֶה בְּעֶצְם הַיּוֹם הַזֶּה, וְנִכְרְתָה מֵעַמִּיָּה" (ויקרא, כג) מהמילים "כל הנפש" דייקו השומרונים כי כולם מחויבים בצום זה כולל ילדים ותינוקות, ורק התינוקות היונקים פטורים מצום זה. השומרונים דבקים באמונתם ומאמינים כי יש השגחה אלוהית ביום זה על הצמים. צום זה נמשך 24 שעות, מערב ועד ערב.

ביום הכיפורים התפילה ארוכה ביותר ונמשכת כ-25 שעות, מכשעה לפני הערב ועד יציאת החג. התפילה כוללת פיוטי תחינה

בדומה לשבת, ארוחת הבוקר שלאחר התפילה היא ארוחה עשירה בסלטים. לאחר ארוחת הבוקר נוהגת כל משפחה שומרנית לבקר ולכבד בנוכחותם את משפחות הכוהנים בקהילה ולאחל להן חג שמח ואריכות ימים. גם הכוהנים מארחים את המבקרים הבאים בשעריהם בשולחן מלא כל טוב, ובשתיית עראק ביתי איכותי העשוי מענבים.

ראש החודש השביעי הוא יום אחד בלבד הפותח את עשרת ימי התשובה המסתיימים ב"יום הכיפורים". בימים אלו מקיימים הישראלים השומרונים בבתי הכנסת תפילות מיוחדות, מדי בוקר וערב.

ימי הסליחות

הימים שבין ראש החודש השביעי ויום הכיפורים הם עשרת ימי הסליחות. בימים אלה מתפללים השומרונים למחילה בוקר וערב כל יום. בסוף כל תפילה, קוראים השומרונים

צילום: אורי אורחוף

הסוכות מצד גורמים עוינים הוכנסה הסוכה לתוך הבית על-מנת להצניעה ולשמור על קדושתה. למחרת צום יום הכיפורים ממהרים בני העדה לפרדסים השונים, על-מנת לקטוף פירות שבהם יעטרו את הסוכה.

הסוכה השומרונית שונה ומיוחדת במבנה שלה ובצורתה. היא תלויה על קרסי ברזל היורדים מהתקרה, ומחוזקת על-ידי עמודי ברזל שביניהם נשזרת רשת ברזל. על הרשת ומתחתיה מונחים ארבעת המינים: כפות תמרים, ערבי נחל, ענפי עץ עבות ופרי עץ הדר. על-פי הכתוב: "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרֵי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וְעֵנָף עֵץ-עָבֹת וְעֵרְבֵי-נַחַל" (ויקרא כג) בהלכה השומרונית, פרי עץ הדר הוא כל פרי עונה הדור ויפה, כמו: רימונים, לימונים, אשכוליות, תפוחים ואתרוגים. השומרונים מוסיפים גם פלפלים, וחצילים לקישוט.

רבים ואת קריאת התורה כולה, כשביום הכיפורים גם הנשים נוהגות להצטרף לתפילה כשהן לבושות בצניעות ומכסות את ראשן. הנשים והגברים בקהילה השומרונית מתפללים ביחד, ויום הכיפורים הוא יום שבתון מוחלט על-פי הכתוב: "מְעַרְב עַד-עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שִׁבְתְּכֶם" (ויקרא, כג)

לציון סיום החג השומרונים תוקעים בשופר, ובצאת יום הכיפורים מתיישבת כל משפחה מסביב לשולחן ארוך עמוס במאכלים קלים.

חג הסוכות

השומרונים חוגגים את חג הסוכות שבעה ימים על-פי הכתוב: "בַּסֻּכּוֹת תִּשְׁבּוּ שִׁבְעַת יָמִים" (ויקרא כג). בתקופות קדומות נהגו השומרונים לבנות את הסוכה תחת כיפת השמיים, אולם בשל רדיפות הקהילה והרס

סוכה שומרונית (צילום: אורי אורחוף)

מחולון לבקר בסוכות בהר גריזים ולחזור בסיום הביקור לביתם. בחג נהגו השומרונים לסעוד ממיטב מטעמי החג השונים, לשתות עראק ביתי ולשיר זמירות חג.

שמיני עצרת

ביום השמיני שלאחר שבעת ימי הסוכות חוגגים קהילת השומרונים את "יום שמיני עצרת" שבו חל שמחת תורה. יום זה הוא יום שבתון לכל דבר, עלפי הכתוב: "בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אֶשֶׁה לָהּ עֶצְרַת הוּא כְּלִימְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ". (ויקרא כג).

יום זה מצוין בתפילה ארוכה חגיגית ומיוחדת. בתום תפילת הבוקר הכוהנים מוציאים את ספר התורה אל מחוץ לכותלי בית הכנסת, ומסתובבים איתו ברחובות שכונת השומרונים כאשר שיירת מתפללים אחריהם. צעדה זו חגיגית ומיוחדת, ובמהלכה שרים הצועדים שירי קודש כאשר בתום ההקפה מוחזרים הספרים לבית הכנסת. מועד זה מהווה את חתימת מועדי השנה, וקריאת התורה בשבת שלאחריו מתחילה מ"בראשית" כאשר כל קורא מתברך בברכת "כל שנה ואתם שלמים".

יום השבת

יום השבת הוא היום הקדוש ביותר לשומרונים, ועל כן הוא נשמר בקפידה רבה. בשבת השומרונים שובתים מכל מלאכה ונמנעים מלהפעיל כל מוצר חשמלי. כמו כן אין השומרונים נוהגים לבשל, לנסוע, להצית או להבעיר אש. לפני כניסת השבת השומרונים מנתקים את כל מכשירי החשמל בבית, כולל המקרר. הם מדליקים לפני שבת, רק את האורות הבסיסיים שאותם יצטרכו,

צילום: אורי אורחוף

הפירות נתלים על מסגרת המתכת בצורות הנדסיות מרהיבות, כשלעבודה נרתמים כל בני המשפחה. בחג סוכות המוני מבקרים באים להתארח בסוכותיהם של השומרונים בהר גריזים ובחולון, ולאחר פירוק הסוכה נותרים השומרונים עם פירות רבים. חלק מן הפירות נתרמים לצדקה ובשאר הפירות נעשים שימושים שונים כמו: שימורים, לפתנים, ריבות ומיצים.

בליל צאת החג, במוצאי שמיני עצרת, השומרונים מדליקים את סכך סוכותיהם במדורות גדולות, זכר לניצחון הגיבור השומרוני בבא רבה במאה ה-4 על הביזנטים. ניצחונו של בבא רבה החזיר לשליטתם של השומרונים לתקופת מה את הר גריזים, ואת המקדש שעמד עליו.

העלייה לרגל בסוכות

סוכות הוא אחד משלושת הרגלים, והשלישי בשנה שבהם עולים השומרונים לרגל להר גריזים. לתפילה החגיגית בהר מגיעים גם השומרונים המתגוררים בחולון.

התפילה החגיגית נעשית בראש ההר ונמשכת 5 שעות, ולאחריה נוהגים השומרונים

השומרונים אינם מדליקים נרות בערב שבת ואינם יוצאים מהשכונה, מלבד לבית הכנסת שבו הם מבליים את רוב שעות היום. בארוחת ליל שבת יושבים וסועדים כל בני המשפחה משולחן שבת מלא בכל טוב, אוכל חם וטרי שהתבשל זה עתה עם מגוון עשיר של טעמים - עוף, בשר, אורז, תפוחי אדמה וכדומה. מכיוון שאין השומרונים משתמשים באש או בפלטת שבת, תתבסס סעודת שבת בבוקר על מבחר עשיר של סלטי ירקות ביתיים.

במהלך השבת השומרונים מקיימים שבע תפילות - שתיים בערב שבת, שתיים בשבת בבוקר בבית הכנסת ולאחר מכן תפילה נוספת עם בני הבית וקריאה משותפת של פרשת השבוע, שתי תפילות בצהריים ותפילה שביעית במוצאי שבת. התפילה וקריאת התורה נעשות בלשון העברית הקדומה ובארמית. אף שהשומרונים שומרים את השבת ככתבה וכלשונה, במקרה של פיקוח נפש מותר לעשות את הדרוש על-מנת לטפל באירוע. בשבת נוהגים השומרונים לאסור יחסי אישות.

צילום: אורי אורחוף

למשל בחדר האוכל, כשהם מסתמכים על הכתוב בתורה: "וְלִפְנֵי עֵינַי לֹא תִתֵּן מִכֶּשֶׁל" (ויקרא יט).

מקדדי עלייה

שומרונים

המתחם המקודש

על הר גריזים נחשפה עיר גדולה מן התקופות הפרסית וההלניסטית, שנבנתה סביב מתחם מקודש. העיר נחלקה לארבעה רובעי מגורים, וקירות הבניינים החיצוניים שימשו חומה. בעיר התגלו שרידי רחובות ובתי מגורים, שתי רחבות שוק וחנויות, ומדרום למתחם המקודש נחשפו שרידי מבנה גדול ובו עשרות חדרים. בתוך המבנה נמצאו בית בד, בניין מגורים מפואר וחנויות. רוב הבניינים כללו חצר מרכזית מוקפת חדרים: חדר אירוח, חדרי שינה וחדר אמבטיה. העיר השתרעה על פני 400 דונם, ונראה כי התגוררו בה כ־20 אלף איש.

במקום הגבוה ביותר בעיר נבנה המתחם המקודש, המוקף חומה ומבוצר היטב. במתחם נתגלו שני שלבי בנייה: בשלב הקדום, מהתקופה הפרסית (סוף המאה ה־5 לפנה"ס), הסתפקו הבונים במתחם קטן יחסית (96X96 מטרים), ובשלב המאוחר יותר, בתקופה ההלניסטית (המאה ה־2

אתר הר גריזים

אתר הר גריזים נמצא בשטחי יהודה ושומרון ליד שכם. האתר מקודש לבני העדה השומרונית, ובו נמצאים שרידי עיר שומרונית קדומה.

במקום אתר תיירות ארכאולוגי בניהול המנהל האזרחי ביהודה ושומרון, המתופעל על-ידי רשות הטבע והגנים. האתר משתרע על כ־400 דונם, ומצויים בו שרידים של עיר מהתקופות הפרסית וההלניסטית, מתחם מקודש ושרידי מתחם ביזנטי. האתר פתוח למבקרים בימים ראשון-שישי בין השעות 9:00-17:00. הכניסה בתשלום.

דרכי הגעה: לבאים מאריאל הגעה מכביש 505, ומירושלים מכביש 60 צפונה, עד צומת תפוח. מצומת תפוח ממשיכים צפונה עד צומת מחנה חורון, שם פונים אל היישוב הר ברכה. בשער הכניסה ליישוב הר ברכה פונים מימנה, וממשיכים דרך קריית לווה אל האתר.

הר גריזים (צילום: נתנאל אלימלך ואילן כהן)

יליד הכפר בורין, משריו של צלאח א(ל)־דין. מסורות יהודיות מימי הביניים רואות במקום את קברו של חמור, אבי שכם. ערביי שכם והסביבה נהגו לנדור במקום נדרים ולזבוח זבחים, אך כיום האתר סגור למבקרים מכל הדתות.

מצפה יוסף

מאות מטרים מצפון לפסגת הר גריזים נמצא תל א(ל)־ראס - השלוחה הצפונית של הר גריזים. בפסגת השלוחה נמצאים שרידים ארכאולוגיים שלא הונגשו לקהל הרחב, אך למרגלותיהם הוסדרה תצפית לעבר שכם, קבר יוסף והר עיבל.

כדי להגיע יש לחזור לשכונת השומרונים, לפנות לעבר "מצפה יוסף". נסיעה של כחצי קילומטרים דרך מפעל הטחינה תביא לחורשת אורנים למרגלות תל א־ראס. כאן יש לחנות וללכת כ־300 מטרים בשביל עפר בצד המזרחי של התל, לעבר נקודת התצפית. מכאן נראים היטב אתרי מזרח שכם: מחנות הפליטים בלאטה ועסכר, כנסיית באר יעקב, תל־שכם המקראית (תל־בלאטה) וכמובן קבר יוסף. בכביש המקשר בין שכונת השומרונים ובין תל א(ל)־ראס יש תצפית טובה לעבר מרכז ומערב שכם, כמו גם על הווילה של מְנִיב אל־מסרי, האדם העשיר ביותר ברשות הפלסטינית שקבע את משכנו בצלע הר גריזים.

מוזאון השומרונים

מוזאון פרטי הנמצא במרכז שכונת השומרונים קריית לווה, על הר גריזים, ובו מוצגים מגוונים על התרבות השומרנית, בהם ספר תורה שומרני, תערוכה קבועה

לפנה"ס), השתרע המתחם על שטח של 100X200 מטרים. המתחם נועד לקלוט את אלפי המאמינים שעלו למקום בשלושת הרגלים, ושקיימו בו את זבח הפסח.

מזבח יצחק

סלע מוקף גדר. על־פי המסורת השומרנית על סלע זה התרחשה עקידת יצחק.

סלע "גבעות עולם"

משטח סלע גדול, אבן השתייה. שם הסלע מנציח את ברכת משה ליוסף: "וַיִּמְרָאשׁ הַרְרִי קָדָם וַיִּמְגֵּד גְּבְעוֹת עוֹלָם" (דברים לג). כאן הוצב משכן משה רבנו, ולכן המקום נחשב קודש הקודשים.

סלע גבעות עולם (צילום: Daniel Ventura)

האבנים

באתר זה השומרונים מזהים את מקום האבנים שהציבו בני ישראל בעברם את נהר הירדן.

קבר שיח' ע'נים

מבנה יחיד, מקורה בכיפה, בפינה הצפונית־מזרחית של המתחם. זהו קברו של שיח' ע'נים,

לקבוצות ולבודדים. ניתן להזמין סיורים
אותנטיים להר גריזים בליווי מדריך שומרוני.

הסיור כולל אפשרות לביקור במקומות
הבאים:

- מקום הזבח
- בית כנסת שומרוני
- תצפית לעבר שכם
- ביקור בפסגת ההר (המקום הקדוש ביותר
לשומרונים, בעקדת יצחק ועוד)

בהר גריזים ובתיאום מראש, תינתן אפשרות
לכיבוד שומרוני מיוחד ולמטעמים אותנטיים.

סיור זה מלווה לכל אורכו על-ידי מדריך
מקצועי, שיסביר ויפרט על אורח חייהם של
השומרונים בכל הנושאים הרלוונטים וישיב
על שאלות המשתתפים. בחג הסוכות יתוּסַף
לסיור ביקור בסוכות המיוחדות והמקושטות
של קהילת הישראלים השומרונים.

לאחר הסיור מוקרנת מצגת על אורח החיים
השומרוני הכוללת קטעי וידאו ותמונות
מיוחדות.

לתיאום ביקורי קבוצות יש לפנות בדואר
אלקטרוני או בטלפון:

sedakab@yahoo.com

טל': 052-5333104, 052-3566559.

בית כנסת שומרוני - השכונה השומרנית בחולון

של כתבי יד, פרוכות קיר, דגם מפלסטיק של
סוכה שומרנית ודגמים של זבח פסח והר
גריזים.

מוזאון ומרכז מבקרים הרשמי של ועד
הקהילה נמצא במרכז הר גריזים הבין-לאומי
לשלום, במרכז קריית לווה ליד בית הכנסת
המרכזי.

שכונת השומרונים בחולון

בנתה בשנות ה-50 של המאה ה-20
כשכונה של בתים צמודי קרקע, כשהרחובות
והמעברים בין הבתים קטנים וצרים. כל
תושביה הם שומרונים, ובמרכז השכונה
נמצא רחוב בן עמרם. גבולותיה הם
הרחובות: המלאכה במזרח, מרבד הקסמים,
מעלות ועמוס.

השכונה השומרנית בחולון פתוחה לביקורי
הקהל, כשבני הקהילה הקטנה שמחים תמיד
לארח את תושבי העיר ומבקרים מכל קצות
הארץ והעולם. עניין מיוחד ניתן למצוא
בשכונה בימי חג הסוכות השומרוני (לוח
השנה על-פי נוהגים השומרונים שונה
במועדי מלוח השנה היהודי), שבו מקשטים
בני הקהילה את בתיהם במגוון מדהים של
פירות, עיטורים וקישוטים.

אתרי ביקור נוספים בשכונה: בית הכנסת,
המרכז הקהילתי, מכון א.ב. ללימודי שומרנות
והעיתון "א.ב. - חדשות השומרונים".

סיורים בשכונת השומרונים בחולון ובקריית לווה

במשך כל ימות השנה מתקיימים סיורים
בקהילה השומרנית בעברית ובאנגלית
בשכונה השומרנית בחולון ובהר גריזים

לבצע טיולים בדרך, ורצוי שלפחות אחד המטיילים יהיה חמוש בנשק אישי. למי שאינו תושב האזור, מומלץ להימנע מנסיעה בכבישי האזור בשעות הלילה וכן מומלץ לא להסתמך על תוכנות ניווט כדי להתמצא בכבישי האזור. בשבתות ובחגים, התנועה האזרחית הישראלית בכבישי האזור דלילה, ומרבית היישובים היהודיים באזור סגורים למטיילים. התנאים הביטחוניים באזור עלולים להשתנות, ויש להיות ערניים למצב הביטחוני העדכני בטרם היציאה למסלול.

או באמצעות כתובת הדוא"ל info@shomronim.co.il 053-8862504

הסיוע בחולון נמשך שעתיים, והתשלום מתואם עם המדריכים.

לתשומת לב: המסלול בשומרון נמצא מעבר לקו הירוק בעומק שטחי יהודה ושומרון, באזור רגיש מבחינה ביטחונית. כל טיול באזור זה, מחוץ לתחומי היישובים היהודיים וצירי הנסיעה המשמשים ישראלים, מחייב תיאום ביטחוני עם צה"ל וידוע גורמי הביטחון ביישובים היהודיים הסמוכים. אין

שומרוניס

על פנעם וריח

מקרוני חום

מתכון זה הוא לא מתכון שזמרוני קלסי, אלא פיתוח עצמאי של אמא של בנימיס צדקה, שגדלה על ברכי המטבח הרוסי. המון בצל מטוגן וקוביות של בשר כבש, הופכים את המקרונים לשחומים ועשירים בטעמים.

מתכון ל-6 מנות

מניחים את המסננת בתוך הסיר ומבשלים כעשר דקות נוספות, עד שהבשר ומי הבישול סופגים את הצבע של הבצל המטוגן והופכים לחומים.

מוציאים מהסיר את המסננת עם הבצל, ומעבירים לקערה את חלקי הבשר המבושלים.

מוסיפים לנוזל הבישול שנותר בסיר את התבלינים והמקרונים.

מביאים לרתיחה, מנמיכים את האש ומבשלים כעשר דקות, עד שהמקרונים סופגים את נוזל הבישול ומתרככים.

מחזירים את קוביות הבשר לסיר, מערבבים ומבשלים ביחד עד שלוש דקות נוספות.

טועמים ומתקנים תיבול. מגישים מיד.

מרכיבים

- מלח.
- חבילה מקרונים מס' 8 - 500 גרם.
- 1 כפית בהרט.
- 3 בצלים גדולים.
- תרנגולת או תרנגול הודו - עד שלושה ק"ג.

אופן ההכנה

מחממים שמן במחבת גדולה, ומטגנים את הבצל עד שהוא הופך לשחום מאוד.

מעבירים למסננת. מניחים את קוביות הבשר בסיר גדול ומכסים במים. מבשלים כשעתיים עד שהוא עשוי.

”מנזאלה” אורז עם חצילים ועוף

תבשיל שומרוני מסורתי, שמזכיר את המקלובה של המטבח הערבי: שכבות של אורז, בשר וירקות שמבשלים בסיר אחד, ואחר כך הופכים על צלחת הגשה.

מתכון ל-6 מנות

מרכיבים

- 2 כוסות אורז.
- 2 בצלים בינוניים.
- 6 חלקי עוף (שוקיים או ירכיים).
- 1 כפית בהרט.
- 1/2 כפית קינמון.
- 1 כפית מלח.
- 3-4 חצילים בגודל בינוני.
- 1/4 כוס מים.
- 1/4 כוס שמן.
- 1 כוס גרגרי חמוס.
- 1 כפית גדושה במלח.
- 1 כפית עוספור.

אופן ההכנה

משרים את האורז במים. פורסים את הבצל ומניחים בתחתית הסיר.

מביאים לרתיחה, מנמיכים את האש ומבשלים על להבה נמוכה כשעה וחצי.

שוטפים את האורז היטב, ומערבבים עם השמן שנותר, כפית גדושה מלח וכפית עוספור.

משטחים את האורז בסיר (מעל לגרגירי החומוס) ומבשלים על אש נמוכה כ־20 דקות. מכבים את האש ומצננים במכסה סגור כעשר דקות נוספות.

הופכים את תכולת הסיר על צלחת הגשה רחבה ומגישים מיד.

מניחים את חלקי העוף על הבצל ומתבלים בבהרט, קינמון ומלח.

חותכים את החצילים לקוביות גדולות ומניחים על העוף. מפזרים מעט מלח על החצילים ויוצקים מלמעלה רבע כוס מים ומחצית מכמות השמן. מבשלים על אש קטנה, עד שהנוזלים מתנקזים מהחצילים.

מוסיפים גרגירי חומוס, ומכסים במים עד לגובה של שניים עד שלושה סנטימטרים מעל החצילים.

קובה בורגול במילוי עוף וצנוברים

גם לשומרונים יש קובה: הם אוהבים אותו מסוגן וממולא בחתיכות חזה עוף מסוגן וצנוברים. בגרסה הצמחונית ממלאים אותו בתערובת של בצל מסוגן, פירות יבשים קצוצים, אגוזים כתושים וערמונים חתוכים לקוביות.

מתכון ל-15 יחידות

מרכיבים

למלית:

- 250 גרם חזה עוף.
- 2-3 כפות צנוברים.
- 1 כפית בהרט.
- 1 כפית קינמון.
- 1 כפית עוספור.
- 1 כף סומאק.

לקובה:

- 2 כוסות בורגול דק.
- 2 תפוחי אדמה גדולים ומבושלים בקליפתם.
- 3/4 כוס קמח.
- 1 כפית מלח.

אופן ההכנה

בצק הקובה:

משרים את הבורגול במים פושרים למשך שעותיים.

מסננים, סוחטים היטב ומניחים בקערה. מקלפים את תפוחי האדמה ומגררים דק בפומפייה.

מוסיפים לבורגול את תפוחי האדמה המגוררים, הקמח והמלח ומערבבים עד לקבלת תערובת אחידה וגמישה.

המלית:

חותכים את חזה העוף לקוביות קטנות.

מחממים מעט שמן במחבת ומטגנים את קוביות העוף שתי דקות מכל צד.

מעבירים לקערה ומצננים. מוסיפים את שאר רכיבי המלית ומערבבים.

הקובה:

בידיים רטובות יוצרים מהעיסה כדורים בגודל כדור פינג פונג.

בעזרת האצבע יוצרים גומה בכל כדור, ודוחסים פנימה כף מהמלית.

סוגרים ומהדקים את השוליים. מחממים את השמן במחבת גדולה ועמוקה, ומטגנים את הקובה עד להשחמה.

מוציאים מהשמן בעזרת כף מחוררת, ומניחים על נייר סופג.

מגישים חם או בטמפרטורת החדר.

הצעה לשדרוג:

מוסיפים למלית בצל אחד מטוגן, ארבעה משמשים מיובשים קצוצים, שני שזיפים מיובשים קצוצים ו־50 גרם אגוזי מלך קצוצים.

סלט ירוק עם גרגירי רימונים

השומרונים יודעים לעשות כבוד לגרגירי הרימון, ונוהגים לפזר אותם על מנת חצילים שלמים קלויים בגריל, בתיבול של מיץ רימונים, שמן זית ונענע יבשה, וגם מוסיפים אותם לסלט הירוק והקלסי. מי שתמיד שמח למצוא תוספות מקוריות ומעניינות לסלט, ישמח לגלות שגרגירי הרימון המתקתקים שמתפצחים בפה, בהחלט עושים את העבודה.

מתכון ל-6 מנות

זית ומיץ לימון, מערבבים ומתבלים במלח לפי הטעם.

הצעת הגשה:

מעבירים את הסלט לצלחת הגשה.

קולים את השקדים והצנוברים על מחבת לזהטת דקה עד שתי דקות.

מפזרים מעל הסלט

ו מ ג י ש י ם
מיד.

מרכיבים

- עלים מראש חסה אחד, שטופים וחתוכים.
- 1 צרור כוסברה קצוצה.
- 1/2 צרור פטרוזיליה קצוצה.
- 1 כוס גרגירי רימונים.
- 4 כפות שמן זית.
- 4 כפות מיץ לימון.
- מלח.

להגשה:

- 1/4 כוס פרוסות שקדים קלופים ומולבנים.
- 1/4 כוס צנוברים.

אופן ההכנה

בקערה גדולה מערבבים חסה, כוסברה, פטרוזיליה וגרגירי רימונים. מוסיפים שמן

לפתן פירות יבשים

הלפתן מיועד לפסח ויום הכיפורים. מרווה ומאוד טעים.

אופן ההכנה

תחת הברז שוטפים משמשים מיובשים, צימוקים ושיזיפים מיובשים.

מכניסים לסיר את הלדר והמים ומביאים לרתיחה (הלדר נמס לאט לאט).

מכניסים את הפירות היבשים לסיר הרתוח.

מערבבים ומנמיכים את האש. מבשלים כ-20 דקות (הפירות מתנפחים). מוסיפים סוכר ומיץ לימון וממשיכים לבשל עוד כ-5-6 דקות. מכבים את האש ומצננים בטמפרטורת החדר.

מכניסים ל-12 שעות לפחות למקרר.

יוצקים לקעריות ומקשטים מעל באגוזי פקאן קצוצים וגרגרי רימון.

מרכיבים

- 1 חבילה לדר.
- 200 גרם משמש מיובש.
- 200 גרם צימוקים בהירים.
- 200 גרם שיזיפים מיובשים מגולענים.
- 3 ליטר מים.
- 4-5 כפות סוכר.
- 1/2 כוס מיץ לימון סחוט טרי.

לקישוט:

- 200 גרם אגוזי פקאן קצוצים.
- 2 רימונים מתוקים מפוררים לגרעינים.

חצילים במיץ רימונים

אופן ההכנה

צולים את החצילים
מורידים את הקליפה
מועכים את החלק הפנימי בקערה
מוסיפים מלח, שום, מיץ לימון ומיץ רימונים
טועמים ומוסיפים תיבול לפי הטעם
מצלחתים על צלחת שטוחה או צלחת הגשה
יפה
מקשטים עם עלי נענע וזיתים שחורים או
גרגרי רימונים
בוזקים שמן זית

מרכיבים

- 1 חציל גדול או 2 חצילים קטנים
- 1 שן שום כתושה
- $\frac{1}{4}$ כפית מלח
- 1 כף מיץ לימון
- $\frac{1}{4}$ כוס מיץ רימונים
- צרור פטרוזיליה
- קומץ זיתים שחורים
- שמן זית
- קומץ עלי נענע קצוצים

נוצרים

הנצרות

הנצרות היא אחת משלוש הדתות המונותיאיסטיות המרכזיות, המאמינה בישוע ורואה את עצמה כיורשתה של היהדות. לנצרות ופלגיה הרבים מספר המאמינים הגדול בעולם, ומספרם נאמד בלמעלה מ-2.2 מיליארד איש.

שמה של הדת בעברית נגזר משמה של העיר נצרת, שבה התגורר ישוע עם משפחתו רוב ימי חייו. הנוצרים מכנים את עצמם "כריסטיאנים" (תרגומה היווני של משיח הוא המילה "כריסטוס").

ראשית הנצרות

נעוצה בכת יהודית משיחית בסוף תקופת הבית השני (שנת 30-33 לספירה). התנאים הקשים תחת השלטון הרומי עוררו בעם תסיסה רוחנית וחברתית, ובאווירה זו גברה הציפייה לבואו של משיח. על-פי המסופר בברית החדשה, ישוע מייסד הדת הנוצרית נולד בשלהי ימיו של הורדוס הגדול וחי את כל חייו תחת שלטונו של הורדוס אנטיפס. הוריו של ישוע, יוסף ומרים, התגוררו בנצרת שבגליל. לידתו נעשתה באורח פלאי, שכן מרים שהייתה מאורסת ליוסף באותו הזמן ולא התעברה מבעלה אלא מרוח הקודש. כאשר המלאך גבריאל בישר לה בנצרת שבן אלוהים יולד ממנה. בעת לידת ישוע ניצב מעליו כוכב.

כשבגר, החל ישוע להטיף ולאסוף סביבו תלמידים. המפנה הגדול בחייו חל כשפגש את יוחנן המטביל, מטיף וסגפן יהודי שנהג להטביל יהודים בירדן וקרא להם לכפר על עוונותיהם. תורת המוסר הייחודית של ישוע והבשורה על הגעת ימות המשיח, הם שהביאו

לפופולריות שלו וגרמו למאמינים רבים ללכת בעקבותיו. הוא הטיף לטיהור המקדש בירושלים, ויצא נגד הנהגת הכהנים. מנהיגי היהודים חששו ממנו ומתגובת הרומאים, ולכן ביקשו להפסיק את פועלו.

ישוע הרגיש שסופו מתקרב ובערב פסח ערך את סעודתו האחרונה. למחרת הוסגר לסנהדרין על-ידי יהודה שהיה אחד מתלמידיו, נשפט, נמצא אשם וחייב במיתה. הסנהדרין הסגירו אותו לנציב הרומי פונטיוס פילטוס, שלבקשת היהודים הטיל עליו עונש כמקובל בתקופה. הוא נצלב, יחד עם עוד שני גנבים, והובל עם הצלב בדרך ייסורים. לאחר מותו נקבר, ועל-פי האמונה הנוצרית קם לתחייה ואמר שישוב ביום הדין.

ציור 'הסעודה האחרונה' (חואן דה זואנס)

לאחר מותו של ישוע, תלמידיו (נקראים "השליחים") המשיכו לפעול בירושלים כקהילה עצמאית. תחילה הונהגה הקהילה הירושלמית על-ידי פטרוס, בכיר השליחים, ולאחר מכן על-ידי יעקב, אחיו של ישוע.

ציוני דרך בהתפתחות הכנסייה

בין האישים הבולטים בשליחי ישוע בהקמת התשתית לדת הנוצרית ובהפצתה, היו פטרוס ופאולוס.

נרדפו על־ידי השלטונות עד ימי הקיסר הרומי קונסטנטינוס "הגדול" שהוציא את צו הסובלנות כלפי הדת הנוצרית - "אדיקט מיילאנו" - שהצהיר על חופש פולחן. בתחילת המאה ה־4 (392), בימי הקיסר תיאודוסיוס, הפכה הנצרות לדת הרשמית של האימפריה הרומית.

הבשורה שהופצה בידי השליחים תלמידי ישוע, עברה תהליך של פרשנות והתפתחות רעיונית על־ידי אבות הכנסייה. כדי לתת כיוון אחיד לדעות שהובעו על־ידי התאולוגים הנוצרים הראשונים ולפשר בין המחלוקות, היה הכרח לכנס ועידה של ראשי הקהילות הנוצריות ולקבוע את עקרונות הדת הנוצרית. ביוזמת הקיסר קונסטנטינוס החלו להתכנס ועידות אקומניות (כלל־עולמיות) בהשתתפות ההגמונים (בישופים) מכל הקהילות הנוצריות שהיו אז בעולם - ועידת ניקיאה (325), ועידת קונסטנטינופול ה־1 (381), ועידת אפסוס (431), ועידת כלקדון

פטרס ובשמו היהודי שמעון כיפא (סלע בארמית) היה בכיר 12 השליחים של ישוע המוזכרים בברית החדשה. הוא ניסה להשפיע על היהודים להאמין בישוע שהוא המשיח, בן אלוהים, שכיפר על חטאי האדם וקימתו ושובו באחרית הימים היא שתביא לישועה. בשל חזיון שחזה פטרס, שבו נתבקש לאכול חיות שאינם טהורות, ובשל המפגש עם אנשי שר המאה הרומאית, הגיע פטרס למסקנה כי עליו להתחיל להפיץ את תורתו גם בקרב הגויים שנחשבו טמאים, במקום לרכז את מרצו רק בקרב היהודים. לימים הגיע לקיסריה והטביל את קורנליוס - הלא־יהודי הראשון שקיבל עליו את הנצרות. על־פי המסורת הנוצרית, הומת פטרס ברומא לאחר שהקים בה קהילה חשובה שהפכה לימים למרכז הכנסייה הקתולית העולמית. פטרס נחשב לבישוף הראשון של רומא ול"ראשון האפיפיורים".

פאולוס (שאול התרסי) היה מחשובי הפצת האמונה בישוע. הוא נולד בטרסוס שבאסיה הקטנה, והיה לו מקום חשוב ביותר בהתפתחות ובהפצת הדת הנוצרית בין הגויים במשך למעלה מ־30 שנה. בתחילת דרכו רדף אחרי הנוצרים, ובמסעו לדמשק על־מנת להסגיר אותם, לאחר שנגלה אליו ישוע בחזיון, הצטרף פאולוס למאמיניו והפיץ את בשורתו בין הקהילות השונות ברחבי האימפריה הרומית. בניגוד לשליחים האחרים, ריכז פאולוס את מאמציו בקרב הלא־יהודים. כדי לעודד את עובדי האלילים להיספח לדת החדשה ביטל פאולוס את מצוות התורה וביניהן את המילה, ולאחר מות ישוע גיבש את העקרונות המרכזיים בנצרות.

במשך כ־300 שנים התפתחו קהילות נוצריות בכמה מקומות בעולם, אך הנצרות לא הייתה חוקית באימפריה הרומית ומאמיניה

שבוע הוועידות הראשונות

של האפיפיור. ב־1054 הן החרימו זו את זו וניתקו את הקשרים ביניהן.

התפלגות שלישית

התפלגות משמעותית בכנסייה הקתולית התרחשה במאה ה־16 (1517). הכומר והנזיר הגרמני מרטין לותר יצא נגד הכנסייה הקתולית, ומחה על השחיתות הכנסייתית. דוגמה לכך היא התנגדותו ל"שטר המחילה" שאותו יכלו לקנות המאמינים בכסף מהכנסייה ככפרה על חטאיהם. במחאתו הקים מרטין לותר את הנצרות הפרוטסטנטית (המילה פרוטסט משמעותה מחאה).

לותר הוביל לשינוי משמעותי נוסף - תרגום כתבי הקודש לגרמנית. עד אז היה נוסח התפילה בכנסייה בשפה הלטינית בלבד. לדעת לותר, על כל נוצרי להכיר את כתבי

דיוקן מרתין לותר (1529)

(451) ועוד. בוועידות אלו התגבשו והוגדרו עיקרי האמונה הנוצרית, סמכויות הכנסייה וראשיה, נוסח התפילה וכתבי הקודש. החלטות אלו מהוות אבני יסוד בכנסייה.

התפלגות ראשונה

ב־451 התכנסה ועידת כלקדון, שהייתה מהגדולות והחשובות שבועידות ועסקה בשאלות מהותיות שהעסיקו את המאמינים במשך מאות שנים באשר לטבעו של ישוע: האם הוא שתי ישויות אשר כל ישות נהנית מטבע אנושי או אלוהי, ומה הם היחסים בין מהויות אלו?

ועידת כלקדון החרימה את התפיסה המונופיזיטית, שסברה כי הטבע האלוהי והאנושי התמזגו והיוו טבע חדש אלוהי־אנושי שאין כדמותו, וקבעה כי לישוע טבע אלוהי וטבע אנושי ללא התמזגות. כתוצאה מהחלטה זו פרשו מן הכנסייה הכנסיות הלאומיות (הכנסייה הארמנית, הכנסייה הסורית־אורתודוקסית והכנסייה הקופטית). כנסיות הנקראות לעיתים בשם הכוללני קהילות לא־כלקדוניות, מכיוון שלא קיבלו עליהן את החלטות ועידת כלקדון.

התפלגות שנייה

במאה ה־5 התפלגה האימפריה הרומית לקיסרות מזרחית (ביזנטיון) שנקראת נצרות אורתודוקסית ולקיסרות מערבית (הקיסרות הרומית הקדושה) הנקראת הנצרות הקתולית. עם פילוג האימפריה התפלגה גם הכנסייה. בראש הנצרות המערבית עמדה רומא, ובראש הנצרות המזרחית קונסטנטינופול. הפער בין ההשקפות הדתיות של שתי הכנסיות הלך וגדל, וכן התעצמותו

וקירוב, ביקר לראשונה האפיפיור יוחנן פאולוס ה־2 בקהילות אורתודוקסיות.

הנוצרים בישראל

על־פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ב־2019, חיים בישראל כ־177 אלף נוצרים שהם כ־2% מאוכלוסיית המדינה. 77.7% מהנוצרים בישראל הם נוצרים דוברי ערבית, והם מהווים מיעוט באוכלוסייה הערבית בישראל. שאר האוכלוסייה הנוצרית מורכבת מעולים שעלו לישראל במסגרת חוק השבות, שלהם רק אב יהודי ועל כן הם אינם נחשבים יהודים על־פי ההלכה היהודית; ממהגרי עבודה נוצרים מארצות שונות; ומחברי סגל כנסייתי קבוע ובני קבוצות אתניות לא־ערביות כמו: ארמנים, ארמים, יהודים משיחיים ועוד.

הנוצרים בישראל נחלקים לכנסיות שונות, וכל כנסייה מהווה קהילה או עדה דתית המחזיקה בהיררכיה עצמאית, וכן במסורת, שפת תפילה, בטקסים ובנוסחי תפילה ייחודיים. אין כיום גורם רשמי בישראל שמחזיק בנתונים מדויקים ומלאים על מספר הנוצרים בישראל, בחלוקה לפי עדות וכנסיות נוצריות.

נוצרים דוברי ערבית

הנוצרים דוברי ערבית לא היגרו לישראל כשאר הכתות הנוצריות שהגיעו לישראל בזמנים שונים, אלא משתייכים לקהילה נוצרית עתיקה ושורשית שהתפתחה בארץ ישראל מהמאה ה־4 ואף לפנייה. בכיבושים המוסלמיים בתחילת המאה ה־7 התאסלמו חלק מן הנוצרים שהיו בארץ. את רוב הנוצרים דוברי ערבית בארץ, וכן אלו

הקודש בעצמו, בלי להזדקק דווקא לשפה הלטינית ולתיווך הכמרים. לדרכו של לותר הצטרפו תנועות נוספות שהיוו את הרפורמציה. המכנה המשותף העיקרי שלהם היה אי־הכרה בסמכותו של האפיפיור כפוסק הלכה, ראיית הביבליה כמקור סמכות ההלכה הנוצרית והאמונה האישית כמרכז הדת ולא הפולחן. עצם דחיית הסמכות הלימודית בכנסייה שעומד בראשה האפיפיור ומסורת השליחים, הוביל להתפצלויות רבות בזרם הזה עקב פרשנות שונה ואפילו מתנגשת ביניהן.

במשך כל המאה הבאה אירעו מלחמות דת רבות בין הפרוטסטנטים והקתולים באירופה, שגבו חיי רבים.

המאה ה־20

צעד חשוב בהתחדשות הנצרות היה בהחלטותיה של ועידת הוותיקן ה־2 בין השנים 1962-1965, שאליה הוזמנו, בנוסף לקתולים, גם נציגים פרוטסטנטיים ואורתודוקסיים. הוועידה הסתיימה בהכרזה על שינויים מבניים, והובילה להתפתחות דיאלוג בין הזרמים השונים. כמו כן אושרה ההצהרה (נוסטרה אטאטה) שאין אשמה סוחפת נגד היהודים בשל מעשיהם של אלו שביקשו את צליבתו של ישוע, וקריאה להימנעות מרדיפה ומשנאה שנשמעו בהזדמנויות רבות.

אירוע מרכזי בסיום הוועידה היה המפגש בין האפיפיור ובין פטריארך קונסטנטינופול, ראש הכנסייה האורתודוקסית, שבו הובעה חרטה הדדית על הפעולות שהביאו לפילוג הכנסייה הנוצרית בין הנצרות המערבית והמזרחית. ההצהרה שפורסמה אז ידועה כהצהרה המשותפת הקתולית-אורתודוקסית של 1965. ב־1999, במסגרת המגמה לאיחוד

סמכויות בניהול העניינים האישיים של חבריהן לפי החוק הקנוני של כל אחת מהכנסיות. האגף לעדות דתיות במשרד הפנים הוא האמון כיום על הטיפול בכל העדות הלא־יהודיות בישראל, ובכללן הנוצרים.

בכל הנוגע לאזרחים הנוצרים דוברי הערבית, לא ננקטה מדיניות מכוונת של טיפוחם כקבוצת מיעוט ייחודית ומובחנת מן הציבור המוסלמי, והם נכללו בדרך כלל בקטגוריה אחת עם המוסלמים. מצב זה יוצר משבר זהות בקרב האוכלוסייה הנוצרית דוברי ערבית, שחווה קונפליקט מתמשך בין המרכיבים השונים של זהותה. אחת הגישות להתמודדות עם קונפליקט זה, שהולך ומועצם על רקע התגברות גורמים קיצוניים והתחזקות האסלאם בחברה בישראל, היא ניסיון להשתלב במדינת ישראל תוך הדגשת שותפות הגורל בין היהודים והנוצרים, בין היתר באמצעות התנדבות של צעירים נוצרים דוברי ערבית לשירות בצה"ל ובמערכת הביטחון. כחלק מפעילות הפורום לגיוס נוצרים דוברי ערבית לצה"ל, עלתה על סדר היום הציבורי סוגיית הזהות האתנית־ארמית של הנוצרים דוברי ערבית בישראל. במקביל החל לפעול המרכז הארמי נוצרי בראשותו של יו"ר העמותה שאדי ח'לול, המבקש לקדם את ההכרה בנוצרים דוברי ערבית בישראל ובשפתם כעם נפרד כחלק מביסוס זהותם הייחודית של בני קבוצה זאת.

בספטמבר 2014 הכיר משרד הפנים בראשותו של השר גדעון סער, בלאום הארמי כאחד מהלאומים הרשמיים בישראל. משמעות החלטת המשרד היא שכל הנוצרים דוברי ערבית בישראל המשתייכים לאחת מהעדות הנוצריות המארונית, האורתודוקסית, היוונית־קתולית, הסורית־קתולית והסורית־

הפטריארך תיאופילוס השלישי (צילום: אורי אורחוף)

הנמצאים בשטחי הרשות הפלסטינית ובירדן מייצגת הפטריארכיה היוונית־אורתודוקסית של ירושלים, שבראשה מכהן הפטריארך תיאופילוס השלישי.

בישראל יש עוד כמה עדות נוצריות קדומות השומרות על מסורת ארוכה של שנים רבות, בהן הכנסייה הסורית, הכנסייה הקופטית, הכנסייה האשורית, מארונית, אתיופים וארמנים השוהים בירושלים (זאת בשונה מהארמנים שהיגרו לירושלים לאחר מלחמת העולם הראשונה).

מעמד הנוצרים בישראל

החוק בישראל מעניק לנוצרים חופש פולחן ודת, ומגן על האתרים הקדושים לנצרות בישראל. לעדות הנוצריות המוכרות יש

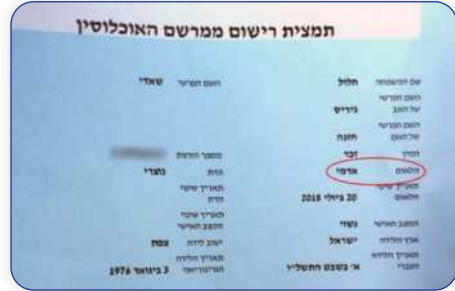

חיילים נוצרים דוברי ערבית בטקס הרמת כוסית

העדה להתגייס לצה"ל ולהשתלב במדינה ובחברה הישראלית. לפעילות הפורום ולפעילות האב גבריאל קמו מתנגדים רבים בציבור הערבי ואף בעדה הנוצרית, וננקטו פעולות הסתה והכפשה, נאצות ואף אלימות נגדו. מ־2013 מלווה האגף הביטחוני-חברתי במשרד הביטחון את פעילות הפורום לעידוד הגיוס של צעירים נוצרי דוברי ערבית לשירות בצה"ל. מלש"בים מהדת הנוצרית דוברי ערבית מקבלים צווי התנדבות לצה"ל כצעד המעודד גיוס. בצה"ל אין יחידה ייעודית לבני הדת הנוצרית והחיילים משרתים בכלל היחידות.

ביקורי האפיפיורים בישראל

מאז הקמתה של מדינת ישראל ביקרו בה ארבעה אפיפיורים. ב־1964 ביקר בישראל האפיפיור פאולוס השישי. ביקור זה היה מיוחד, משום היותו הביקור הראשון של ראש הכנסייה הקתולית בארץ הקודש. הביקור היה קצר מאוד ונמשך כ־11 שעות בלבד, שבהן ביקר האפיפיור באתרים הקדושים לנצרות ובירושלים. ב־2000, לרגל שנת פתיחת המילניום, ביקר האפיפיור יוחנן פאולוס השני בישראל, והיה לאפיפיור השני המבקר בארץ. במהלך ביקורו נפגש האפיפיור עם ראשי המדינה, ביקר ב"יד

צילום: שאדי הלול

אורתודוקסית, שהיו רשומים עד עתה כערבים, יוכלו להירשם מעתה במרשם האוכלוסין של משרד הפנים כבני הלאום הארמי. נכון לפברואר 2017 רק 17 אנשים ניצלו אפשרות זו, ושינו את הלאום שלהם בפועל.

הנוצרים בצה"ל

בני הדת הנוצרית במדינת ישראל מחוייבים בגיוס, אך על נוצרים דוברי ערבית לא חל חוק שירות חובה. נושא הגיוס לצה"ל הוא נושא טעון, מורכב ורגיש, ובקרב מנהיגי העדה הנוצרית דוברי ערבית בישראל חלוקות הדעות בנושא זה.

באוגוסט 2012 הוקם פורום לעידוד הגיוס של בני העדה הנוצרית דוברי ערבית על-ידי רס"ן אהאב שליאן. הפורום הורכב מקצינים וחיילים במילואים, ומאנשי כוחות הביטחון בדימוס מבני העדה הנוצרית דוברי ערבית הישראלית. זאת מתוך אמונה כי צה"ל הוא כור ההיתוך של החברה הישראלית, ומתוך הבנה כי הנוצרים הם חלק בלתי נפרד מהמדינה ועליהם להשתתף בהגנתה ובפיתוחה כשאר בני החברה הישראלית. האב גבריאל נדאף, כומר העדה היוונית-אורתודוקסית ביפיע, נתן את התמיכה הדתית והרוחנית לחיילים מבני העדה ועודד את בני

האפיפיור פרנצ'סקוס בכותל (צילום: משטרת ישראל)

בירדן וברשות הפלסטינית. במרכז ביקורו של האפיפיור היה מפגש עם הפטריארך ברתולומאיוס מקונסטנטינופול, שציין יובל למפגש ההיסטורי בין האפיפיור פאולוס ה־6 ופטריארך קונסטנטינופול אתינגורס, שנערך בירושלים ב־1964 וסיים 910 שנות חרם הדדי בין הנצרות המזרחית והמערבית.

ושם" ובכותל המערבי וערך טקס מיסה אישי בחדר הסעודה האחרונה בירושלים, ומיסות נוספות פתוחות בהר האושר, בבזיליקת הבשורה בנצרת ובכנסיית הקבר בירושלים ובבית לחם.

במאי 2009 ביקר בישראל האפיפיור בנדיקטוס ה־16. במהלך ביקורו נפגש עם ראשי המדינה, ביקר ב"יד ושם", בכיפת הסלע ובכותל המערבי. האפיפיור התפלל בחדר הסעודה האחרונה וקיים מיסה בעמק יהושפט ובאתרים נוצרים מקודשים נוספים, וכן ביקר ברשות הפלסטינית. במאי 2014 ביקר האפיפיור פרנציסקוס בישראל, והיה בכך לאפיפיור הרביעי המבקר במדינה. מסעו של האפיפיור באזור כלל גם ביקור

הדת הנצרית

נוצרים

הכנסייה כוללת את קהל המאמינים ואת האנשים הממונים עליהם.

היום המקודש של הנצרות הוא יום ראשון ("יום האדון"), שבו המאמינים נוהגים להיפגש בכנסייה. ביום זה, על-פי האמונה הנוצרית, קם ישוע לתחייה והתגלה לתלמידיו.

התפילה בכנסייה

התפילה הנוצרית היא מצווה וזכות. יום א', הפותח את השבוע, הוא מועד התכנסות הקהילה לתפילה - שהיא חובה יומית על כל מאמין לפי יכולתו. הנזירים, הנזירות וכוהני הדת נתפסים כמי שממלאים את חובות הדת בשם כלל הציבור הנוצרי.

היררכיה ותפקידים בנצרות

נזיר (ארכימנדרט), אב מנזר, דיאקון, כומר, בישוף, ארכיבישוף, קרדינל, פטריארך, אפיפיור. אצל הקתולים והאורתודוקסים קיימת היררכיה של תפקידים בכנסייה. כמות פרוטסטנטיות אחרות, הדוגלות בארגון דמוקרטי, מתנגדות לכל צורה של היררכיה בכנסיותיהן. לקתולים ולאורתודוקסים יש כוהני דת ונזירים המאורגנים במסדרים שונים.

עיקרי הדת הנוצרית

לנוצרים אמונה משותפת שישוע הנוצרי הוא המשיח. לפי התפיסה הנוצרית האדם שרוי בחטא בשל "החטא הקדמון", וניתן להיגאל ממנו על-ידי האמונה והחסד האלוהי שהושג על-ידי מותו של ישוע על הצלב, שנתפרש ככפרה וגאולת האנושות מחטאיה. הנוצרים מאמינים בשילוש הקדוש (יש מחלוקת

הפולחן הנוצרי

הספר המקודש לנצרות הוא "הביבליה" הכולל את "הברית הישנה" (התנ"ך) בכריכה אחת עם הברית החדשה. הברית החדשה על-פי הנצרות באה לעולם כדי לחדש את הברית הישנה עם האל. השם "ברית חדשה" מבוסס על הפסוק בירמיהו: "וְכָרַתִּי אֶת בְּרִית יְשׁוּעָה וְאֶת בְּרִית יְהוּדָה בְּרִית חֲדָשָׁה" (ירמיהו לא).

בברית הישנה סדרם של הספרים שונה, וכן מספרם, כשבכנסיות מסוימות (חוץ מהפרוטסטנטים) הוא כולל ספרים וחלקי ספרים שאינם בתנ"ך היהודי. הסיבה המרכזית לשינויים האלה היא העובדה שנוסח התנ"ך הנוצרי מקורו בתרגומים שנעשו לתרגום השבעים (תרגום הירונימוס), ולא נוסח המסורה. הנצרות הפרוטסטנטית הקפידה לכלול בביבליה רק את הספרים הנמצאים בתנ"ך העברי, אולם את סדרם וחלוקתם השאירה לפי תרגום השבעים. הברית החדשה מורכבת מ-27 ספרים, שהחשובים ביניהם הם ארבעה ספרי האוונגליון - "ספרי הבשורה": מתי, מרקוס, לוקס ויוחנן, המספרים על חיי ישוע ועל תורתו.

הכנסייה

למושג "כנסייה" יש יותר ממשמעות אחת. הראשונה היא בניין הכנסייה עצמו שבו מתקיימים הטקסים הדתיים והתפילה. מבנה הכנסייה בנוי לרוב בצורה המזכירה צלב. המבנה הפנימי של הכנסייה מורכב משני חלקים עיקריים: מקום שבו עורך כוהן הדת את המיסה ואסור לקהל המאמינים להתקרב לשם, ומקום לישיבת קהל המאמינים.

המשמעות השנייה של הכנסייה היא הארגון והממסד של הדת הנוצרית. במובן זה

ובתחייתו של ישוע והופך להיות בן אלוהים. חשיבות טקס הטבילה היא בכך שהוא הופך את האדם לנוצרי ומצטרף לכנסייה. אדם שלא נטבל אינו נחשב לנוצרי, אף אם הוריו נוצרים. קתולים ממהרים להטביל תינוקות ביומם השמיני, בדומה לברית מילה, כדי למנוע מצב שהנולד ימות ללא טבילה ולדאוג שנשמתו תהיה ראויה להיכנס לגן עדן. כתות נוצריות מסוימות, ובהן הבפטיסטים, עורכות את טקס הטבילה רק למבוגרים, שכן לדעתם על הנטבל להיות מודע לערך הטבילה. האורתודוקסים נוהגים להטביל את כל הגוף, אולם בימינו רוב הכנסיות הנוצריות המערביות מסתפקות בהזיית מים בלבד.

בטקס ההטבלה בכנסיות הקתוליות והפרוטסטנטיות, הכומר המקיים את הטקס מזליף שלוש פעמים מים שקודשו בברכת כוהן דת על קדמת ראשו של הנטבל, ומכניס אותו לכנסייה "בשם האב, הבן ורוח הקודש". הנוצרים הארמנים וכנסיות נוספות משתמשות ב"שמן קדוש" במקום במים. הטבילה נערכת בידי כוהן דת, אולם בהיעדרו, כאשר קיימת סכנה שאדם ימות ללא טבילה, יכול גם אחד מבני הקהילה לערוך את הטקס.

צילום: אורי אורחוף

המשיחה הקדושה "אישוש": סקרמנט זה מבוצע אצל הקתולים המערביים לילדים בהגיעם לגיל שבו התוודעו לעקרונות הדת,

השקפתית בין הזרמים השונים בדיוק המושג), על־פיו האלוהות מתגלה בדמות האב, הבן ורוח הקודש והן של אל אחד. עיקרון נוסף הוא האמונה בהתגלמות של בן אלוהים, שקיבל את הטבע האנושי למעט החטא וגאל את האנושות מחטאיה בכך שהקריב את עצמו על הצלב, קם מקברו כעבור שלושה ימים מיום צליבתו ועלה השמימה 40 יום לאחר תחייתו.

מלבד הפרוטסטנטים, כל עדות הנוצרים מאמינות בתרדמת מרים ועלייתה לשמיים. כך גם האמונה של כל הנוצרים הקוראים את הברית החדשה, בכך שהרתה בהיותה בתולה.

הנוצרים מאמינים בחיי העולם הבא, בנצחיות הנפש, וביום הדין, שבו המתים יקומו לתחייה וישוע יחזור וישפוט אותם.

שבעת הסקרמנטים הקדושים של הנצרות הקתולית והאורתודוקסית

המאמין מצווה בשורה של סקרמנטים בימי חייו. סקרמנט הוא טקס קדוש בדת הנוצרית, הניתן בדרך כלל למאמינים בידי כומר. טקסים אלו מחברים את המאמין לקדושה האלוהית באמצעות רוח הקודש.

בנצרות הקתולית מקובל למנות שבעה סקרמנטים שנקבעו על־ידי הכנסייה, אך ברוב הכנסיות הפרוטסטנטיות מתקיים סקרמנט אחד: הטבילה. לפעולות אחרות בכנסיות הפרוטסטנטיות מייחסים ערך דתי בלי להפכן לסקרמנטים.

הטבילה: מטהרת על־פי האמונה הנוצרית את הנטבל מ"החטא הקדמון". בטקס זה המוטבל משתתף בצורה מיסטית במותו

בדרגות נמוכות להיות נשואים, ואילו לאנשי דת פרוטסטנטים אין איסור על נישואין כלל. הטקס חייב להתקיים בכנסייה או במקום אחר בנוכחות איש דת, ובנוסף חייבים שני אנשים נוספים לשמש עדים לטקס.

המיסה: הסקרמנט החשוב ביותר בנצרות הקתולית והאורתודוקסית. המיסה הרגילה היא תפילה נוצרית הנמשכת כחצי שעה, שבמהלכה (בחלק העיקרי והמרכזי שבה הנקרא "הקורבן הקדוש") הכומר מגיש למתפללים לחם ויין, שהופכים במהלך הטקס לדמו ולגופו של ישוע. כך, על-פי האמונה, מעביר ישוע את החסד למאמינים, בשרו הופך לבשרם ודמו נמהל בדמם. מקור הטקס מבוסס על דבר ישוע לתלמידיו בסעודה האחרונה שבה קידש את הלחם והיין ואמר: "אכלו את הלחם כי זה בשרי, שתו את היין כי זהו דמי, דם הברית החדשה הנשפך בעד רבים לסליחת חטאים".

צילום: אורי אורחוף

בדרך כלל גיל 7-12. בקרב האתודוקסים המזרחיים והקתולים עורכים את המשיחה מיד לאחר הטבילה, מכיוון שעלידי טקס זה המאמין הופך להיות משכנו של רוח הקודש.

מקור השם "משיחה" הוא במשיחת המצח של המאמין ב"שמן קדוש". בכמה כנסיות פרוטסטנטיות נהוג לערוך לצעירים טקס הדומה למשיחה, הנקרא אצלם "אישור", ואיננו סקרמנט. בכנסייה האורתודוקסית יכול כל כוהן דת לבצע טקס זה, אולם בכנסייה הקתולית הדבר נעשה רק בידי בישוף (הגמון) ראש הכוהנים, האחראי לאזור גדול ולא רק על הקהילה שלו, בדרך כלל בקתדרלה ולא בכנסייה רגילה. לפני טקס המשיחה הבישוף בוחן את הילדים בעיקרי הדת, מסביר את עקרונות האמונה ואז מושח את מצחיהם בשמן מקודש בצורת צלב, סומך את כפותיו על ראשיהם, מברכם ונותן להם מלחם הקודש.

הנישואין: מוסד הנישואין אינו מחייב את כל הנוצרים, שכן הברירה לבוא בברית הנישואין נתונה לשיקול דעתו של הפרט. הדת הנוצרית, למעט רוב הכתות הפרוטסטנטיות, דוגלת בחיי פרישות, אולם אם המאמין בוחר בחיי נישואין מוטלת עליו מצוות הטקס הדתי המתלווה לכך. הנישואין הדתיים הם סקרמנט בכנסיות הקתולית והאורתודוקסית, ומי שהתחתן בנישואין קתולים אינו יכול להתגרש. מרבית הזרמים בנצרות מאמינים כי הנישואין הם קשר רוחני-אלוהי, שמטרתו להעמיד צאצאים וטובת בני הזוג. רוב הכנסיות הנוצריות מתירות נישואי תערובת למעט האורתודוקסית, גם אם בן הזוג משתייך לדת אחרת ואינו ממיר את דתו בתנאים מסוימים ולפי שיקול דעתו של הבישוף המקומי. בכנסייה האורתודוקסית ובכנסיות המזרחיות יכולים כוהני דת

שישוכנע בכנות דבריו. כוהן הדת מחויב לשמור בסודיות מוחלטת את פרטי הווידוי, ועל כל מאמין להתוודות לכל הפחות פעם בשנה, רצוי במיוחד לפני הפסחא.

משיחת החולה: ניתנת בידי כוהן הדת בדרך כלל לחולים אנושים הנמצאים על ערש דווי, כדי שיוכלו לצאת אל העולם הבא נקיים מחטאים קטנים ולהגיע לגן העדן. סקרמנט זה אינו נהוג אצל הפרוטסטנטים. למשיחה עצמה קודמים בדרך כלל, הווידוי וההתייחדות עם הקורבן. המשיחה מבוצעת בשמן, כשכוהן הדת מושח את העיניים, האוזניים, השפתיים, האף ואת כפות הידיים והרגליים - אותם איברים בגוף שבאמצעותם עלול האדם לחטוא. אצל האורתודוקסים והקתולים המזרחיים הטקס מוכוון יותר לריפוי של החולה, וגם אצל הקתולים המערביים הנטייה היום היא לשנות את השם ל"משיחה של החולה" במקום "משיחה אחרונה".

ההסמכה: סקרמנט זה עוסק בהכשרת נוצרים פשוטים לכמרים ולבישופים. ההקדשה לכהונה נעשית עלידי אדם שקיבל הסמכה מטעם הכנסייה הקתולית בוותיקן, החייב להיות בדרגת בישוף, והיא נעשית בכמה שלבים: בחירת המועמד (לא כל אדם יכול להיות כוהן מטעם האל), הדרכתו והכוונתו המקצועית, השבעה של אותו אדם ומינויו לתפקיד כומר או בישוף. נוסף לסקרמנטים קיימים בכנסיות הנוצריות, וביחוד בכנסייה הקתולית, "כלי עזר לפולחן" פעולות מיוחדות או חפצים שהוקדשו עלידי הכנסייה ומקנים תועלת רוחנית למבצעים פעולה מסוימת או למשתמשים בחפצים אלו. לדוגמה, עשיית סימן הצלב (הצטלבות), מים ושמן קדושים, מחרוזת, קטורת, פעמונים, נרות ומגורות.

לרגל חגים, אירועים וציוני ימים מיוחדים, עורכים את המיסה בליווי זמרה ונגינה והיא נמשכת לעתים שעות ארוכות. מיסה רגילה מתקיימת בכנסייה מדי יום ביומו, בדרך כלל בשעות הבוקר, וכיום נהוג לערוך את המיסה גם אחרי הצהריים ובערב. המיסה כוללת אמירת תפילות, זמירות, המנונים, קריאה בברית החדשה וכדומה. הטקס המרכזי במיסה הוא הקורבן המוקרב. אצל הפרוטסטנטים רווחת דעות שונות - כנסיות פרוטסטנטיות מסוימות מאמינות בנוכחותו הרוחנית של ישוע בקורבן, בשעה שאחרת גורסות שהטקס הוא רק סמל או זכר לקורבן ישוע הנוצרי.

וידוי: חובת הווידוי בפני כוהן דת קיימת אצל הקתולים והאורתודוקסים כאחד, אך הפרוטסטנטים התנגדו מאז ומתמיד לסקרמנט זה. מטרת הווידוי - לטהר את האדם מחטאים שחטא לאחר קבלת הטבילה. בדרך כלל המתוודה כורע על ברכיו בפני כוהן הדת, כששניהם סגורים בתא מיוחד המחולק לשניים: החלק הסגור שבו יושב כוהן הדת, והחלק הפתוח למחצה שבו נמצא המתוודה (אצל האורתודוקסים והקתולים המזרחיים הווידוי אינו נעשה בתא). האדם מתוודה על חטאיו וכוהן הדת, המלווה את המתוודה, מוסמך לטהרו מחטאיו בתנאי

צילום: CNS/Andrew Medichini

לובשים בגדי פאר בשעת עבודת הקודש, המקנים צביון מיוחד לטקסיהם. המלבושים של כוהני הדת הקתולים מצטיינים בצבעוניותם, ומותאמים לאירועים שונים כמו: אבל, שמחה וכדומה.

לכוהני הדת מלבושים שונים המשמשים אותם בחיי היום-יום ובטקסים. הקתולים והאורתודוקסים לובשים בדרך כלל גלימות, ואילו הפרוטסטנטים משתמשים בגלימות פשוטות רק בעת הפולחן. האורתודוקסים

זרמים בישראל

נוצרים

כשבראש כל אחת מהן עומד ארכיבישוף האחראי לרווחתם הדתית של המאמינים בבישופות שלו.

מרכז החיים של הקתולים הוא טקס המיסה שנערך כל יום ראשון, ובכמה ימים קדושים נוספים כמו בחג המולד ויום פטרוס הקדוש, שבהם מחויבים כל הקתולים להשתתף. חלק נוסף וחשוב אחר של חיי הקתולים הם "השעות הקנוניות" - תפילות המתרחשות כל יום בזמנים קבועים.

נצרות אורתודוקסית

הנצרות האורתודוקסית מבוססת על מסורות נוצריות שהתפתחו בביזנטיון, ושמו דגש רב יותר מן הנצרות הקתולית על הפן המיסטי והטקסי של הפולחן הנוצרי. השם "אורתודוקסי" פירושו "הדרך הנכונה", והשפעתה של הנצרות האורתודוקסית גדולה במזרח אירופה ובארצות המזרח-התיכון, אך יש גם קהילות במערב אירופה. מרכזו ההיסטורי של הנצרות האורתודוקסית היה בקונסטנטינופול, איסטנבול של היום. הכנסייה האורתודוקסית מפוצלת לכמה כנסיות שונות: הנצרות הרוסית-אורתודוקסית (הפרובוסלאבית), הכנסייה הרומנית-אורתודוקסית, נצרות יונית-אורתודוקסית

נצרות קתולית

הנצרות הקתולית היא הזרם הגדול ביותר בנצרות, בראשו עומדת הכנסייה הרומית-קתולית שמרכזה בקריית הוותיקן ברומא שבאיטליה. בראש המערכת ההיררכית של הכנסייה הקתולית עומד האפיפיור, שהוא ראש הכנסייה ויושב על כסאו של "פטרוס הקדוש", האפיפיור הראשון. האפיפיור נחשב לבכיר שליחיו של ישוע, ונתפס בעיני המאמינים כנציג אלוהים עלי אדמות. סמכותו של האפיפיור מוחלטת, לא רק באמונה ובמוסר אלא גם בענייני משמעת וניהול הכנסייה. אפיפיור מוחלף רק עם מותו, לאחר שראשי הכנסייה מתכנסים ומחליטים על אפיפיור חדש (מקרה חריג יוצא דופן הוא האפיפיור בנדיקטוס ה-16 שפרש מכס האפיפיורות ב-2013 בשל גילו המבוגר ומצבו הבריאותי). תחת סמכות האפיפיור נמצאים הקרדינלים, "הסנאט" הנוצרי שמורכב מבעלי כוח והשפעה מעשרות מדינות והם נבחרים על-ידו. ההיררכיה הכנסייתית מתחת לאפיפיור מורכבת מארכיבישופים וכמרים, שכל אלה אמורים להעביר את החסד האלוהי למאמינים. חלק מאנשי הכנסייה הקתולית הם נזירים ונזירות הפורשים מהעולם ומתחייבים לחיי ציות, עוני, ורווקות, במנזרים. העולם מחולק ל-2,235 בישופות,

צילום: אורי אורחוק

האפיפיור פרנצ'סקו (צילום: ג' האן)

פונדק הטמפלרים ירושלים

שבנבנתה מחוץ ליפו ונקראה "לה מאנט הופ" (הר התקווה). שכונת התקווה המוכרת כיום, קרויה על שם אותה חווה.

לכנסיות הפרוטסטנטיות מיליוני מאמינים בעולם, והיא הזרם השני בגודלו לאחר הקתוליות.

הנדלים בין הכנסיות

בחלק מן הכנסיות הקתוליות המאמינים יכולים לראות את הכומר; בכנסיות האורתודוקסיות ובחלק מן הכנסיות המזרחיות קתוליות לא ניתן לראותו - קיר הנקרא "איקונוסטאזיס" מפריד בין הקהל לכומר ומשמש כמחיצה. בכנסיות קתוליות יש פסלים, ובכנסיות האורתודוקסיות אין פסלים אלא רק איקונות, ואילו אצל הפרוטסטנטים קיים איסור גורף על שימוש בתמונות ופסלים של בני אדם ככלי עזר לפולחן. בכנסיות קתוליות יש תאי וידוי ובאורתודוקסיות לא; אצל הקתולים אסורה קריאת כתבי הקודש ללא פירוש כנסייתי מוסמך, בשעה שהפרוטסטנטים מרבים לקרוא בהם באופן חופשי וללא צורך בתיווך איש כמורה; הפרוטסטנטים מייחסים חשיבות לתנ"ך לא פחות מאשר לברית החדשה, לעומת הקתולים המייחסים משמעות רבה יותר לברית החדשה.

ונצרות ארמנית. הפטריארכיה הירושלמית נחשבת לפטריארכיה החמישית בחשיבותה ובזמן קיומה.

נצרות פרוטסטנטית

הנצרות הפרוטסטנטית היא זרם עיקרי בנצרות לצד הנצרות האורתודוקסית והקתולית. זרם זה נוסד עלידי הכומר מרטין לותר הגרמני, מחולל הרפורמציה הפרוטסטנטית, בתגובה לשחיתות בממסד הכנסייתי הקתולי. הפרוטסטנטים על פלגיהם השונים מאוחדים בזיקה לכתבי הקודש כסמכות הקובעת בכל עניני האמונה. הם שוללים את מוסד האפיפיורות ואת ההיררכיה הכנסייתית הקתולית בתפקידה כמתווכת בין האדם לאל, ומתנגדים לסדרי הפולחן ולטקסים ומנהגים שאינם נזכרים בכתבי הקודש כמו: הערצת קדושים, פולחן האיקונין ועוד. הפרוטסטנטים נוהגים לקיים את טקסי התפילה עלידי כוהני דת מוסמכים בשפת המקום. הכנסיות, העדות, הזרמים והכיתות הפרוטסטנטים השונים, מאוגדים כיום ב"מועצת כנסיות עולמית" שמרכזה בז'נבה בשווייץ, וברוב הכנסיות פועלים רועים המכוונים את עדת המאמינים.

בארץ ישראל אין סיעות פרוטסטנטיות רבות. חלק מהקהילות הפרוטסטנטיות החליטו לעלות לארץ ישראל ולהגשים בכך את תורתו של ישוע לזרז את הגאולה עלידי יישוב הארץ. הקבוצה הידועה ביותר מזרם זה היא הטמפלרים שבאו מדרום גרמניה, והקימו כמה מושבות בארץ ובהן: חיפה, שרונה בתל אביב ועוד.

בנוסף, כמה קהילות פרוטסטנטיות אמריקניות הגיעו לארץ והקימו כאן מושבות, לדוגמה, מלון אמריקן קולוני, וחווה חקלאית

סלולאר ומעידים

נוצרים

בבית לחם, בירושלים ובנצרת, שם מתקיימת בכל שנה תהלוכה מיוחדת לרגל החג.

מנהגי חג מיוחדים הם עץ האשוח המקושט והמואר המוצב בבתים ובחוצות העיר שמסביבו מתרכזים החוגגים, וכמו כן בחג זה נוהגים לערוך סעודות חגיגיות ולתת מתנות לבני המשפחה ולידידים.

חג ראש השנה

חג ראש השנה (New Year) אינו חג נוצרי אלא אזרחי, והוא פותח את השנה ומציין בין השאר את יום ברית המילה של ישוע וחג אם האלוהים. החג נחוג אצל הקתולים והפרוטסטנטים ב־1 בינואר ואצל האורתודוקסים ב־14 בינואר. ביום זה מתקיימות תפילות חגיגיות, ונוהגים לשלוח ברכות זה לזה ולהעניק מתנות.

חג הבשורה

חג הבשורה הוא חג רשמי לכבוד "הבשורה". תשעה חודשים בדיוק לפני חג המולד, ב־25 במארס עלפי המסורת הנוצרית, התייצב המלאך גבריאל בביתם של מרים ויוסף בנצרת ובישר להם כי מרים הרתה מרוח הקודש ובעוד תשעה חודשים היא תלד את בן האלוהים. במקום שבו עמד ביתה של מרים הוקמה לימים כנסיית הבשורה.

חג הדקלים

חג הדקלים ידוע גם בשמו האחר "יום ראשון של הדקלים", נחוג ביום ראשון של השבוע שלפני חג הפסחא. מקורו של החג הוא בטקס קבלת הפנים שערכו תושבי ירושלים לישוע שבוע לפני פסח, עם היכנסו

יום ראשון

יום המנוחה של כל העדות הנוצריות הוא יום ראשון בשבוע, הנקרא בשפה הלטינית דומיניקה dominica, "יום האלוהים". כתות פרוטסטנטיות אחדות מקיימות את מנוחתן בשבת.

חג המולד

חג המולד (Christmas) מציין את יום הולדת ישוע. החג נחוג אצל הקתולים והפרוטסטנטים ב־25 בדצמבר, ב־7 בינואר אצל האורתודוקסים וב־9 בינואר אצל הארמנים. לפי לוח השנה הקתולי.

שינוי מועד החג בין הזרמים השונים נובע מהעובדה שאצל הקתולים והפרוטסטנטים מקובל הלוח הגרגוריאני (שנקבע בסוף המאה ה־16 עלידי האפיפיור גרגוריוס ה־13) בשעה שאצל האורתודוקסים תושבי ארץ ישראל מקובל הלוח היוליאני (על־שם יוליוס קיסר).

בחצות הלילה שבין 25/24 בדצמבר מתקיימות מיסות חצות בכל הכנסיות בישראל. הטקס העיקרי בחג המולד בארץ מתמקד בכנסיית המולד ובמערת הלידה

יום שישי הטוב הוא יום שבתון ברבות מהארצות הנוצריות. אצל הקתולים מקובל לאכול רק לחם ומים כביטוי לאבל, ואילו האורתודוקסים נוהגים לצום ביום זה. גם לפרוטסטנטים יש מעמד מיוחד ליום זה, ובכנסייה מתנהלת תפילה מיוחדת אך המיסה אינה מתקיימת. בירושלים נוהגים צליינים נוצרים להלך לאורך 14 התחנות ב"ויה דלרוזה", כשהם לבושים בתלבושות תקופתיות ומשחזרים את צליבתו של ישוע.

שבת האור בכנסיית הקבר

שבת האור או טקס האש הקדושה, נחגג על ידי הכנסיות המזרחיות מדי שנה בכנסיית הקבר ביום שבת שלפני חג הפסחא. על-פי האמונה הנוצרית בעת הטקס נדלקת בקפלת הקבר אש באופן ניסי מהשמיים, ומסמלת את האור שבא לעולם עם תחייתו של ישוע.

טקס זה נחשב לחשוב ביותר בטקסי הכנסיות המזרחיות, ומנוהל בהתאם לכללי הסטטוס־קוו המקובלים בכנסיית הקבר. את הטקס מוביל הפטריארך היווני־אורתודוקסי המייצג את הכנסייה האורתודוקסית. לטקס המרכזי שותף גם בישוף ארמני. עם הופעת האש בלב האדיקולה (ההיכל), הפטריארך היווני והבישוף הארמני מעבירים אותה למאמינים

צילום: אורי אורחוף

צילום: אורי אורחוף

בשערי העיר כשהוא רכוב על החמור. על פי המסורת הנוצרית, אנשי העיר קידמו את פניו בנפנוף כפות דקלים שאחזו בידיהם ובברכת "ברוך הבא בשם אלוהים". בכנסיות רבות מצוין החג בחלוקת כפות תמרים למתפללים, ובתהלוכות שבהם נושאים כפות תמרים (או ענפי עצים אחרים) שבורכו במים הקדושים, ומשחזרים את כניסת ישוע לירושלים בקריאות "הושע נא". חג הדקלים הוא הראשון בסדרת המועדים החלים בשבוע שלפני חג הפסחא.

יום חמישי הקדוש

ביום חמישי שלפני חג הפסחא מזכירים את הסעודה האחרונה שאחריה רחץ ישוע את רגלי התלמידים כאקט סמלי של ענווה. באותו יום נוהגים הקתולים לבקר בסונקולום (אולם הסעודה האחרונה) על הר ציון, ולקרוא את הפסוקים הנוגעים ל"שבוע הקדוש" - השבוע שחל בו חג הפסחא.

יום שישי הטוב

יום שישי הטוב (Good Friday) שלפני חג הפסחא הוא יום אבל המציין את צליבת ישוע בגבעת הגולגתא שבירושלים, לאחר מסע ב"ויה דלרוזה" - דרך הייסורים.

חג העלייה לשמיים

חג העלייה השמימה חל 40 יום אחרי הפסחא, ונחגג לזכר עלייתו של ישוע השמימה 40 יום לאחר תחייתו. בכתבים הנוצריים מסופר שבמשך הימים הללו התהלך ישוע בכל הכנסיות בארץ והופיע בהזדמנויות שונות לתלמידיו ולחסידי. בכל הכנסיות חג העלייה הוא בין החגים החשובים, שבהם חובה על כל המאמינים להיות נוכחים במיסה ולהימנע מעבודה.

חג השבועות

חג השבועות (Pentecost - ביוונית חמישים) חל 50 יום אחרי הפסחא, ומציין את המאורע שבו נחה רוח הקודש על שליחי ישוע. טקס מיוחד נערך באותו יום באולם הסעודה האחרונה שעל הר ציון. בדומה לכל חגי עונת הפסחא, גם פנטקוסט הוא חג נע ומועדו נקבע בכל שנה בהתאם למועדו של הפסחא.

חג ההשתנות

חג נוצרי המצוין ב־6 באוגוסט ומציין את המעמד שבו נגלה ונחשף ישוע כבן האלוהים לשליחיו פטרוס, יעקב ויוחנן בהר גבוה, שעל־פי המסורת הנוצרית הוא הר תבור, בשעה שדיבר עם משה ואליהו.

חג תפארת הצלב

חג נוצרי־אורתודוקסי וקתולי המצוין מדי שנה ב־14 בספטמבר (ב־27 בספטמבר בכנסיות המשתמשות בלוח השנה היוליאני) בדיוק 40 ימים לאחר חג ההשתנות. חג זה, הנפוץ בעיקר בקרב רוסים פרובוסלביים, מציין את מציאת הצלב על־ידי הלנה אמו של

הנרגשים שבחוץ, כשכולם קוראים בשפות שונות: "המשיח קם", "כריסטוס אנסטו". האש מועברת לערים הנוצריות החשובות בארץ: בית לחם ונצרת, וכן מועברת במטוסים למרכזים אורתודוקסיים ברחבי העולם (רוסיה, אוקראינה, ארמניה, רומניה, גיאורגיה, מולדובה, בולגריה, יוון) שם מחכים לה ועורכים בכנסיות חגיגות תחיה.

חג הפסחא "החג הגדול"

חג הפסחא הוא החג החשוב ביותר לנצרות, ומציין את מותו של ישוע ואת תחייתו, ומכאן שמו בערבית "קיאמה" (תקומה). על־פי המסורת הנוצרית, קם ישוע לתחייה שלושה ימים לאחר שנצלב ונקבר בירושלים. לפסחא קודמים 40 ימי אבל, שבהם נוהגים להימנע מאכילת בשר. מקור השם פסחא במילה העברית "פסח", בהתאם לתאריך שבו הוסגר ישוע, על־פי האמונה הנוצרית, לרומאים, במהלך סעודת ליל הסדר שערך עם תלמידיו בחמישי בלילה. ישוע נשפט ונצלב ביום שישי, וקם לתחייה ביום ראשון. חג הפסחא נחוג ביום א' הראשון לאחר מילוא הירח בראשית האביב (בין החודשים מארס ואפריל), כשבארץ נערכים הטקסים העיקריים של חג הפסחא בכנסיית הקבר.

צילום: אורי אורחוף

כדי לחלוק כבוד ולהגיש מתנות זהב, לבונה ומור, לילד ישוע שהתגלה לכל הגויים כמשיח, וכן את התגלות רוח הקודש בעת הטבלתו של ישוע בידי יוחנן המטביל. החגיגות לזכר המאורע מתרכזות בארץ בבית לחם. בארצות מסוימות נוהגים בחג הנ"ל לחלק מתנות לילדים, דומה לנוהג של חג סיינט ניקולאס בארצות אחרות.

חגים לכבוד קדושים

לקתולים ולאורתודוקסים קדושים לרוב, ולכל קדוש יום מיוחד המוקדש לו. ב־1 בנובמבר נחוג חג "כל הקדושים", כשבארץ זוכים להערצה מיוחדת הקדושים מרים, פטרוס, אליאס, יוסף וג'ורג.

הקיסר קונסטנטין. על־פי המסורת הנוצרית, המלכה הלנה מצאה את הצלב האמיתי של ישוע. פועליה שחפרו במקום איתרו שלושה צלבים - האחד של ישוע והשניים האחרים של הגנבים שנצלבו עמו. על־פי אחד הסיפורים, עברה בשעת החפירה תהלכת לוויה, והמלכה ציוותה על אנשיה להניח את הצלבים אחד אחרי השני על גופת המת. המת קם לתחייה, וכך זיהו את הצלב האמיתי.

חג הצלב נחגג מדי שנה בהדלקת מדורות ותהלכות ססגוניות, כאשר הכומר שנמצא בראש התהלכה נושא נר אדום גדול המנציח את רוח הקודש. במקור, היה זה חג לאומי שנקבע על־ידי הקיסר הרקליטוס במאה ה־7, כאשר ניצח את הפרסים, החזיר לירושלים את הצלב האמיתי וקבע את החג כזכר לניצחונו.

חג ההתגלות

נחוג אצל הקתולים והפרוטסטנטים ב־6 בינואר, ואצל האורתודוקסים ב־19 בינואר. הארמנים חוגגים ב־19 בינואר את חג ההתגלות ואת חג המולד גם יחד. החג מציין את ביקורם של שלושת המלכים שבאו מן המזרח (האמגושים - חכמי קדם) לבית לחם,

המרחב החדש

נוצרים

נכון ל-2019 כ-77% מהנוצרים דוברי ערבית בישראל מתגוררים ביישובים ובכפרים בצפון המדינה. אוכלוסייה נוצרית גדולה שאינה דוברת ערבית מתגוררת בעיקר במרכז הארץ ובחיפה. על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ל-2019 היישובים עם האוכלוסייה הנוצרית דוברי ערבית הגדולה ביותר בישראל הם: נצרת, חיפה, ירושלים ושפרעם.

יישובים ערבים עם אוכלוסייה נוצרית דוברת ערבית באופן משמעותי ניתן למצוא בכפרים בגליל כמו: אעבלין, נצרת, שפרעם, פקיעין, מע'אר, יפיע, אברסנאן, ריינה, כפר נא, ג'יזדה-מכר ובענה. היישובים שבהם יש רוב ערבי נוצרי מובהק הם: מעיליא, פסוטה, עילבון, ג'ש (גוש חלב) וראמה.

מעיליא

הברונזה, בתקופת הברזל וכן בתקופה הרומית. עדות לכך הוא שבר זכוכית שנמצא במקום ועליו מנורה, המעידה על התיישבות יהודית קדומה במקום.

היישוב הנוכחי החל עם בניית "מבצר המלך" בתחילת המאה ה-12 עלידי בלדווין השלישי, ובמהלך המאה ה-12 הפכה מעיליא לבירת הגליל. ב-1265 נכבש המבצר עלידי השליט המוסלמי ביברס, ולאחר מכן החלו מוסלמים להתיישב במקום.

במאה ה-18 ביצע השליט הבדואי ט'אהר אל-עמר חילופי אוכלוסין - הוא הביא לכפר נוצרים מלבנון ומסוריה, ואת תושבי מעיליא המוסלמים יישב בתרשיחא. הנוצרים החלו בשיפוץ המבצר והתיישבו בו, כשמאוחר יותר התפתח הכפר לכיוון מערב. בזמן מבצע "חירם" בשלהי 1948 בעת שנכבש הגליל העליון, נותרו תושבי מעיליא בכפרם.

דברים ייחודיים: במרכז הכפר נמצאת מצודה צלבנית בשם "מבצר המלך", שנבנתה במאה ה-12 בתקופת ממלכת ירושלים הראשונה. המבצר נועד להגן על הדרך ההולכת מחוף הים ומעכו לעבר דמשק בסוריה והיה בבעלות המלך. מכאן שמו.

מועצה מקומית במחוז הצפון בישראל בסמוך לעיר מעלות-תרשיחא, שמרבית תושביה הם נוצרים דוברי ערבית המשתייכים לכנסייה היוונית-קתולית. מעיליא הוכרזה כמועצה מקומית ב-1957, על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נכון ל-2017 חיים בכפר כ-3,200 תושבים.

מקור השם: יש חוקרים המזהים את היישוב עם העיר "אשר בעלות" המוזכרת בתנ"ך בספר מלכים א' (ד', ט"ז).

היסטוריה: באזור הכפר נמצאו עדויות ארכאולוגיות שונות המעידות על יישוב במקום בתקופות שונות, החל בתקופת

שרידי מבצר המלך (צילום: bukvoeb)

החורף פסוטה, הנקראת בפי תושבי האזור "טרמה".

עילבון

מועצה מקומית במחוז הצפון בישראל, השוכנת מערבית לכנרת. עילבון הוכרזה כמועצה מקומית ב־1973, על־פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נכון ל־2017 מתגוררים בכפר כ־5,000 תושבים, רובם נוצרים ומיעוטם מוסלמים.

מקור השם: שם הכפר משמר כנראה את שמו של היישוב היהודי הקדום עילבון, אחת מ־24 ערים של משמרות כהונה.

היסטוריה: הכפר היה מיושב בתקופות שונות במהלך ההיסטוריה כתקופת הבית שני, הרומית והביזנטית. לאחר כישלון המרד הגדול ב־70 לספירה התיישבו בכפר כוהנים מבית קוץ. הכפר ננטש לתקופה לא ידועה, וההתיישבות בו התחדשה במאה ה־19 על־ידי משפחות ערביות של נוצרים מארונים שעברו מהכפרים בסביבה; תושבים נוצרים מדי־חנא, עראבה וסכנין. במאה ה־19 זכה הכפר להתרחבות, עת הגיעו אליו משפחות נוצריות מכל רחבי הגליל. ב־1899 נבנה חדר הלימוד הראשון לבנים על־ידי הכמרים הקתולים

פסוטה

מועצה מקומית במחוז הצפון בישראל שמרבית תושביה נוצרים דוברי ערבית המשתייכים לכנסייה היוונית־קתולית. פסוטה הוכרזה מועצה מקומית ב־1965, על־פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נכון לסוף 2017 מתגוררים בה כ־3,100 תושבים.

מקור השם: פסוטה נושאת שם היישוב היהודי "מפשטה" מימי המשנה והתלמוד. לאחר המרד הגדול ברומאים וחורבן הבית השני שימשה "מפשטה" מושב למשפחת הכוהנים חרים, מכ"ד משמרות הכהונה, הנזכרת בקינה של אלעזר הקליר.

היסטוריה: בחפירות הצלה בפסוטה על־ידי רשות העתיקות (2004-2005) נתגלו ממצאים ארכאולוגיים רבים כדוגמת חרסים, המעידים על התיישבות מהתקופה הכנענית הקדומה, התקופה הישראלית והתקופה הביזנטית. בשלהי המאה ה־18 החלו נוצרים להתגורר בכפר, ובשלב מאוחר יותר הצטרפו גם מוסלמים.

במהלך מבצע "חירם" נשארו תושבי פסוטה בכפרם, ולאחר מלחמת העצמאות נוספו למועצה פליטים מכפרי הסביבה.

דברים ייחודיים: בחצר הכנסייה הנמצאת ביישוב נתגלו שרידי בית כנסת. בתוך הכפר עצמו נמצאת שמורת טבע, ובה בריכת

צילום: ד"ר אבישי טייכר

מקור השם: הכפר משמר את שמו הקדום של המקום, בעת העתיקה שכן במקום יישוב יהודי בשם "גוש חלב". בתקופה האסלאמית נקרא היישוב ג'וש או ג'יש.

היסטוריה: גוש חלב יושבה לראשונה בתקופה הכנענית. היא איננה מופיעה במקרא, אך במשנה מצוין שהיא עיר מוקפת חומה מימות יהושע בן נון. בתקופה שלאחר חורבן בית ראשון יושבה כנראה בידי צאצאי שארית הפליטה או בידי עולי בבל. בימי בית שני היה גוש חלב כפר חשוב בגליל העליון, ואחד מבניו הוא יוחנן בן לוי הידוע כיוחנן מגוש חלב, אחד ממנהיגי המרד ברומאים. בתקופת המשנה והתלמוד הייתה תקופה של שגשוג ופריחה בגליל, וגוש חלב מתפרסמת בזכות ענף הזיתים והשמן שלה. "אוכלין על הזיתים עד שיכלו ממירון ומגוש חלב" (ירושלמי מסכת שביעית).

בראשית המאה ה-18 יושב הכפר על ידי נוצרים מארונים וקתולים, לצד מספר משפחות מוסלמיות. ב-1837 הרסה רעידת אדמה את רוב מבני הכפר וכ-200 תושבים נהרגו. לאחר הרעש חודשה ההתיישבות בכפר.

הגרמנים מכנסיית אליטאבג'ה (טבחה) שעל שפת הכנרת הצפונית מערבית.

במלחמת העצמאות שיתפו תושבי הכפר פעולה עם כוחות "צבא ההצלה" של קאוקג'י, ובאוקטובר 1948, במסגרת מבצע "חירם", נכבש הכפר על ידי חטיבת גולני. 800 תושבי עילבון גורשו ללבנון, אולם בשל לחץ רב מצד אנשי כמורה בישראל ובלבנון הורשו תושבי הכפר לחזור לבתייהם ב-1949. ב-1879 הוקמה כנסייה קתולית בכפר ביוזמתו של הכומר בולוס אשקר.

דברים ייחודיים: בכפר מערות קברים ושרידים עתיקים מהתקופה הביזנטית, שחלקם לא נחקרו עדיין על ידי ארכאולוגים. במרחק 2 קילומטרים מעילבון התגלו שרידי בית כנסת מהמאה ה-3. אזור בית הכנסת היה מיושב לאורך התקופה הרומית והביזנטית, כשהחוקרים משערים ששם שכן הכפר עוזיאל ובו גרו כוהנים ממשמרת הכוהנים אביה. בכפר עילבון ניתן לראות את רחבת אליחארה הכיכר הציבורית בלבו של הכפר, וכן את מעיין המים של עילבון ששימש בעבר כמקור החיים של הכפר. כמו כן יש שלוש כנסיות, שהגדולה בהם היא הכנסייה הקתולית העתיקה.

ג'ש - גוש חלב

קבר שמעיה ואבטליון, גוש חלב

יישוב בגליל העליון, צפונית-מערבית לצפת על כביש 89. היישוב קיבל מעמד של מועצה מקומית ב-1963 ושייך מנהלית למחוז הצפון של ישראל. ג'ש הוא היישוב דובר הערבית היחיד בישראל שרוב תושביו הם נוצרים מארונים, לצד מיעוט של מוסלמים. על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נכון לסוף 2016 מתגוררים בג'ש כ-3,100 תושבים.

הסמוכה לכפר, שהוכיחו שבאתר התקיימה עיר חשובה בעת השלטון הצלבני בארץ ישראל. היישוב הנוכחי הוקם, לפי המסורת המקומית, במאה ה-17 והיה בין הכפרים הגדולים ביותר בגליל בתקופה העות'מאנית. הכפר נכבש על-ידי כוחות "ההגנה" במלחמת העצמאות, וסופח לישראל בהסכמי שביתת הנשק ב-1949. בכפר עצמו השתכנו רובם של עקורי איקרית ובירעם.

בראשית שנותיה של מדינת ישראל היוו הנוצרים רוב מוחלט באוכלוסייה (כ-85 אחוזים). לכפר הגיעו מוסלמים מענאן ומאל-פראדיה שנחרבו במלחמת העצמאות, ועם הזמן גדל שיעור המוסלמים ביישוב, בין השאר בעקבות הצטרפות בדואים מהר כמון.

דברים ייחודיים: בראמה נמצאו שרידים עתיקים מתקופות שונות, בהם בית כנסת עם כתובת ארמית, גתות, ריחיים, בית בד, עמודים וכותרות ובית מרחץ. שרידים אלו מעידים על יישוב יהודי גדול שהתקיים במקום בתקופת המשנה והתלמוד. בנוסף, נתגלו ביישוב כנסייה ביזנטית וארמון מבוצר מהמאה ה-18.

הכפר נכבש על-ידי צה"ל ב-29 באוקטובר 1948, במהלך מבצע "חירם". לאחר מלחמת העצמאות עזבו רוב התושבים המוסלמים את הכפר, ופליטים נוצרים הגיעו אליו מכפרי הסביבה שנהרסו, בהם רוב תושבי הכפר הנוצרי-מארוני בירעם, מארונים גם הם. כתוצאה מכך עלה אחוז התושבים הנוצרים בכפר.

דברים ייחודיים: בכפר נמצאו שרידי בית כנסת עתיק ובית קבורה מיוחד, המהווים חלק מבית הקברות של גוש חלב היהודית הקדומה. יש בכפר קברים המיוחסים לשמעיה ולאבטליון, מחכמי הסנהדרין הגדולה בירושלים.

ראמה

מועצה מקומית במחוז הצפון בישראל, כ-5 קילומטרים מכרמיאל בבקעת בית כרם (בקעת שגור) בלב הגליל. היא הוכרזה כמועצה מקומית ב-1954, על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נכון לדצמבר 2016 מתגוררים בה 7,500 תושבים, כמחציתם נוצרים והשאר דרוזים ומוסלמים.

מקור השם: שמו אוצר את המונח רם (גבוה, חזק), ויש המזהים בו את הרמה המקראית, עיר בנחלת נפתלי "ואדמה והרמה וחצור" (יהושע יט).

היסטוריה: החוקר האמריקני אדוארד רובינסון שביקר בארץ ישראל ב-1838 זיהה את היישוב רמה בנחלת שבט אשר כמקור שמו של הכפר, ונמצאה בו כתובת עברית מהמאה ה-3. בזיהוי היישוב הקדום הסתייע רובינסון בסרקופגים שמצא על גבעה

אנציקלופדיה

נוצרים

מקומות קדושים לנצרות בירושלים

צילום: lev Tsimbler

של ישוע עם תלמידיו בערב פסח. החדר שוכן בהר ציון בקומה השנייה מעל קבר דוד המלך, ומזוהה עם אירועים חשובים במסורת הנוצרית כמו: האוכריסטיה; טקס רחיצת הרגליים שנקבע עלידי ישוע בעת הסעודה האחרונה; הופעתו של ישוע לאחר קימתו לתחייה בפני השליחים; וירידת רוח הקודש על השליחים ביום ה־50 מאז הצליבה שאפשרו להם לדבר בלשונות רבות ולהפיץ את תורתו.

במקום זה נשמר סטטוס־קוו. מבקרים נוצריים יכולים להיכנס לחדר הסעודה האחרונה במשך כל ימות השנה, אולם קיום טקסים במקום מאושר אך ורק במועדים קבועים.

כנסיית המשיח (כנסיית עמנואל)

הכנסייה הפרוטסטנטית הראשונה במזרח־התיכון, והכנסייה הגדולה הראשונה שהוקמה

כנסיית הקבר

שוכנת ברובע הנוצרי שבעיר העתיקה בירושלים, היא המקום המקודש ביותר לרוב המאמינים הנוצרים. במקום זה, על־פי המסורת הנוצרית, נצלב ישוע, נקבר וקם לתחייה. בכנסיית הקבר פועלות עדות נוצריות שונות הנמנות על הזרם הקתולי או האורתודוקסי, ולכל עדה יש חדרים, אולמות תפילה, חפצי קודש וכדומה. בשל חשיבותה של הכנסייה, המקום מהווה מוקד עלייה לרגל המושך אליו אלפי תיירים צליינים מכל העולם שפוקדים את הכנסייה בכל ימות השנה לתפילות, לטקסים וחיגת החגים. בכנסייה חלים הסדרי סטטוס־קוו בין שלוש העדות הנוצריות: היוונית, המסדר הפרנציסקני והארמנית.

צילום: ברתולד ורנר

חדר הסעודה האחרונה

האולם בו, על־פי אמונת רוב הכנסיות הנוצריות, התקיימה סעודתו האחרונה

חנה (אנה) אשת יהויכין, אמה של מרים. הכנסייה נמצאת בקרבת שער האריות, ברובע המוסלמי, על תוואי רחוב ה"ויה דולורוזה" של ישוע.

בחצר הכנסייה נמצא האתר הארכאולוגי "בית חסדא" (שהכניסה אליו היא בתשלום), אחד האתרים הארכאולוגיים המרשימים ביותר בתוך עיר העתיקה, ובו שרידיהן של שתי בריכות עתיקות, מקדש רומי ושתי כנסיות גדולות - האחת ביזנטית והשנייה צלבנית.

בימי הבית השני נבנו במקום שתי בריכות אגירה גדולות. למי הבריכות יוחסו תכונות ריפוי ולכן הן מזוהות עם נס ריפוי הנכה של ישוע שהתרחש במקום הקרוי על-פי הברית החדשה "ברכת בית חסדא" - בריכת החסד.

כנסיית אלכסנדר נייבסקי

הכנסייה הרוסית נבנתה בין השנים 1903-1896. נייבסקי היה מצביא רוסי שחי במאה ה-13, ובזכות פעולותיו להרחבת גבולותיה של רוסיה זכה להערצה והפך לקדוש ולפטרון של הצאר אלכסנדר השלישי.

במחצית השנייה של המאה ה-19 יזם הצאר הקמת מבנים רבים, שמעטרים עד היום את רחובותיה של ירושלים. במקום הייתה

בארץ ישראל בין החומות במאה ה-19 לאחר מאות שנים של איסור מוסלמי להקים כנסיות בירושלים ואפילו לצלצל בפעמונים. הכנסייה נמצאת ליד הרובע הארמני בירושלים, מול מגדל דוד.

ב-1841 הקימו הכנסייה האנגליקנית והכנסייה הגרמנית-לותרנית בישופות פרוטסטנטית משותפת, שפעלה בירושלים והקימה בניינים ומוסדות רבים עד שפורקה ב-1886.

ב-1842 נבחר הבישוף הראשון, מיכאל שלמה אלכסנדר, יהודי מומר ממוצא פרוסי ופרופסור לשפות בלונדון, כראש הבישופות המשותפת. אחת מפעילויותיו הראשונות הייתה הקמת הכנסייה, שפנתה במוצהר לקהל היהודי כדי להוות למומרים ולמיועדים להמרה "בית חם". מבנה פנים הכנסייה ייחודי, ומותאם לתפקידה המוצהר - לפנות ליהודים לקראת המרת דתם לנצרות. בכותל המזרח נקבעו לוחות עץ, המזכירים ארון קודש, ועליהם חרוטים עשרת הדיברות ותפילת האדון ("אבינו שבשמיים") בעברית. המזבח מעוטר במגן דוד ולא בצלב, ועליו מופיעה המילה "עמנואל" (אחד משמותיו של ישוע) בעברית. הכנסייה נבנתה על-ידי "החברה הלונדונית לקידום הנצרות בארץ הקודש", ארגון אנגליקני שהאמין בשיבת היהודים לארצם כחלק מתהליך הגאולה, ונחנכה ב-1849. כיום משמש המתחם בית הארחה ומרכז מורשת.

כנסיית סנטה אנה

נמצאת בירושלים ומציינת על-פי המסורת הנוצרית את מקום לידתה הניסית של מרים אמו של ישוע להורים חשוכי ילדים. אנה הקדושה שעל שמה נקראת הכנסייה היא

כולה בפרסקאות ובציורי קיר. כל הציורים מתארים אירועים מהתנ"ך ומהברית החדשה, בדגש על חייה של מריה, שהכנסייה מוקדשת לבשורה שקיבלה על הולדת בנה ישוע. הציורים המרהיבים צוירו בידי שני אחים אמנים מרומניה, שעמלו על הפרויקט במשך למעלה משלוש שנים. הכתובות נכתבו בערבית, שפת הקהילה.

על אף שהפולחן בכנסייה משמר את הנוסח הביזנטי הקדום, הכנסייה מכירה בסמכות האפיפיור הקתולי ברומא.

עין כרם

שכונה בפאתיה הדרומיים-מערביים של ירושלים, הנחשבת למקום מקודש לנצרות ואתר צליינות לעולי רגל בשל היותה נודעת כמקום הולדתו של יוחנן המטביל. בעין כרם כמה כנסיות ידועות כמו: כנסיית הביקור וכנסיית יוחנן בהרים, שאותן פוקדים תיירים רבים במשך השנה.

כנסיית הביקור היא כנסייה קתולית חדשה יחסית, שהוקמה ב־1955 על יסודות כנסייה צלבנית עתיקה. האתר מיוחס במסורת הנוצרית למקום שבו עמד בית הקיץ של זכריה ואלישבע הורי יוחנן המטביל, ושבו

הקשת הרומאית בכנסייה (צילום: rander)

אמורה להיבנות הקונסוליה הרוסית ולצידה בית הארחה לצליינים, אך גילוי ממצאים ארכאולוגיים מרעישים שינה את התוכנית.

בעת עבודות ההקמה התגלו קטע מהקרדו הביזנטי, שרידי פתח מקורי של כנסיית הקבר הביזנטית וממצאים נוספים. על־פי האמונה הנוצרית, שער זה הוא "שער המשפט" שדרכו יצא ישוע מן העיר אל מקום צליבתו.

הכנסייה בנויה בסגנון בארוקי ומעוטרת באבן אדומה ולבנה, ובראש המבנה סמלה של החברה האימפריאלית הפרובוסלבית, הגוף שהקים את מבני הציבור הרוסיים בתקופה העות'מאנית. הסמל מכיל את האותיות היווניות קְי ורוֹ - ראשית המילה "חריטוס" (ביוונית משיח). דגל החברה מתנוסס יחד עם דגל רוסיה מעל הבניין.

הפטריארכיה היוונית-קתולית

המתחם נבנה ב־1848 ומשמש כמקום מושב נציג הפטריארכיה היוונית הקתולית (היושבת בדמשק), במתחם כנסייה ובית הארחה. רוב חברי הקהילה הם נוצרים דוברי ערבית, והיא מונה היום כמעט 70 אלף חברים בכל הארץ.

הכנסייה הנמצאת במתחם היא מהכנסיות היפות והמעוטרות בירושלים. ב־1948 עברה הכנסייה שיפוץ יסודי, וכוסתה

צילום: חן ששון

לכיפה ומנרות השמן הרבים המפורזים ברחבי הכנסייה. אחד הפרטים המעניינים בחצר הוא לוחות העץ התלויים על חזית הכנסייה ומכונים "נאקוס". הנזירים מקישים בלוחות אלו לפני התפילות, והם היו הפעמונים היחידים המותרים בשימוש עד המאה ה-19 מפני שהמוסלמים אסרו על השימוש בפעמונים בכנסיות בירושלים. כיום אפשר לראות את הלוחות הללו בכנסייה זו, בכנסיית הקבר ובמנזר סנטה קתרינה. את כוהני הדת הארמנים אפשר לזהות בקלות על-ידי הכובע המחודד, המזכיר את פסגתו של הר ארט המקודש לארמנים.

"ויה דולרוזה"

דרך בעיר העתיקה בירושלים שבה על-פי האמונה הנוצרית צעד ישוע מהמקום שבו נגזר דינו לצליבה ועד גבעת הגולגולתא שבה בוצע גזר הדין. הדרך נקראת בשם זה בשל הייסורים שהיו מנת חלקו של ישוע בלכתו בה. הדרך נקראת לעיתים "דרך הצלב", מפני שישוע נשא בה על שכמו את הצלב שעליו הומת לבסוף.

ה"ויה דולרוזה" מתחילה ברובע המוסלמי, מצפון להר הבית, ומסתיימת בכנסיית הקבר שברובע הנוצרי. הדרך כוללת 14 תחנות שבכל אחת מהן אירע דבר מה לישוע בדרכו: באחת הוא נפל, באחרת פגש את אמו וכדומה. תשע מתחנות "ויה דולרוזה" פזורות לאורך הדרך, כאשר חמש התחנות האחרונות נמצאות בתחום כנסיית הקבר. לאורך הרחוב הוקמו כנסיות רבות על-ידי עדות נוצריות רבות, וצליינים מכל העולם באים ל"ויה דולרוזה" ומשחזרים את דרך הייסורים של ישוע בנושאם צלב סמלי על כתפיהם. התחנות השונות סומנו בעבר על-ידי עמודים,

אירחו את בת דודתם מרים מנצרת בעודה נושאת ברחמה את ישוע. הכנסייה נבנתה סביב אבן, שעל-פי המסורת הסתירה את יוחנן המטביל מפני חייליו של הורדוס שרצו להורגו. הר אורה, הניצב מעל לעין כרם, מכונה במסורת הנוצרית "הר הביקור".

כנסיית יוחנן בהרים היא כנסייה נוצרית קתולית השוכנת במעלה הגבעה בצפונה של שכונת עין כרם שבירושלים. הכנסייה מכונה "יוחנן בהרים" על-מנת להבדילה מ"מנזר יוחנן במדבר", ונקראת על שמו של יוחנן המטביל שעל-פי המסורת הנוצרית נולד במבנה שהיה ממוקם במקום שבו נבנתה הכנסייה.

הפטריארכיה הארמנית

שוכנת במבנה הגדול בבנייני הרובע הארמני בעיר העתיקה של ירושלים. הרחוב שבו היא שוכנת נקראת על שמה, והפטריארכיה מכונה גם "הכס של יעקב הקדוש"

משני צידי רחוב הפטריארכיה הארמנית פועלים המוסדות העיקריים של הקהילה: משרדי הפטריארכיה; קתדרלת יעקב הקדוש (סנט ג'יימס); סמינר להכשרת כוהני דת; ספרייה; מוסדות חינוך ומתחם מגורים. שפת הדיבור הנפוצה במנזר היא ארמנית.

ליבו של המנזר הארמני הוא הקתדרלה על שם יעקב הקדוש. על-פי האמונה קבורים במקום שני קדושים בשם זה: יעקב אחיו של ישוע שהיה הבישוף הראשון של ירושלים, ו"יעקב השליח" (אחיו של השליח יוחנן). אחד מ-12 השליחים של ישוע שהוצא להורג על-ידי אגריפס הראשון בשנת 44.

בכנסייה אין משתמשים בחשמל, והאור היחיד בכנסייה מגיע מן השמש שמחוץ

צילום: אנדרו שיווה

הכנסייה הוקדשה להנצחת הירדמותה של מריה, ולכן המיצג המרכזי בקריפטו הוא פסל של "מריה הישנה". לכנסייה צמוד מנזר ובו חיה קהילת נזירים דוברי גרמנית המפעילים במקום סמינר ללימודי דת בשפה הגרמנית וכן קפיטריה וחנות מזכרות.

גת שמנים

נמצא במורדות הר הזיתים בירושלים והוא הגן שבו עלפי המסורת הנוצרית והמתואר בברית החדשה, התפלל ישוע בלילה שלפני צליבתו את תפילתו האחרונה והתייסר, קודם להסגרתו לידי הרומאים עלידי יהודה איש קריות. בשטח הגן שוכנות שתי כנסיות המנציחות אירועים חשובים במסורת הנוצרית.

כנסיית כל העמים היא כנסייה פרנציסקנית. שמה הרשמי הוא כנסיית היגון (Chiesa dell' Agonia), אולם היות שהוקמה בכספי תרומות שנאספו מרחבי העולם הקתולי זכתה לשם "כנסיית כל האומות" או "כנסיית כל העמים". הכנסייה הוקמה בין השנים 1919-1924 בידי האדריכל האיטלקי אנטוניו ברלוצי, ובכנסייה שוכן "סלע היגון" שעליו התפלל ישוע את תפילתו. מדי יום פוקדים את המקום אלפי מבקרים.

אך כיום יש על רוב התחנות מחוץ לכנסיית הקבר עיגול מתכת שעליו מוטבעת ספרת התחנה. באוקטובר 2019 ערך שגריר הוותיקן בישראל מונסניור לאופולדו ג'רלי טקס, ובו הונחו ב"ויה דולורוזה" 9 תבליטים שנוצרו עלידי "פונדרייה ארטיסטיקה במנארטה", ועלידי הפסל אלכסנדרו מוטו, שמתארים את האירוע שהיה במקום.

כנסיית דורמיציון

ממוקמת בהר ציון בירושלים. שם הכנסייה נובע מהמילה הלטינית דורמיציון (dormitio) שפירושו "שינה" או "תרדמה".

הכנסייה נבנתה ב-1906 עלידי הקיסר הפרוסי וילהלם השני, וכוללת מבנה עגול בעל גג חרוט אפור ומגדל פעמונים. הקרקע נמסרה לקיסר במתנה מאת הסולטאן הטורקי עבד אל-חמיד השני, שהעניק אותה כמחווה של רצון טוב לקהילה הגרמנית-קתולית בירושלים. במלחמת העצמאות ניזוקה הכנסייה מהקרבות שהתחוללו בהר ציון בין צה"ל ובין חיילי הלגיון הירדני. בהמשך שימש מגדל הפעמונים את צה"ל כנקודת תצפית עד מלחמת ששת הימים.

צילום: אבי דרור

הנזירים הפרנציסקנים נועלים סנדלים ולובשים גלימה חומה, למותניהם חבל ובו שלושה קשרים המסמלים את נדרי הנזיר: פרישות, צניעות וציות. הכנסייה פתוחה למבקרים בכל ימות השבוע, אך לא ניתן לבקר במנזר עצמו אלא בתיאום מראש.

מנזר המצלבה

מנזר מבוצר השוכן בעמק המצלבה בירושלים, בין השכונות גבעת רם, רסקו ורחביה. שמם של המנזר והכנסייה קשור למסורת הנוצרית שלפיה במקום גדל העץ שממנו הכינו הרומאים את הצלב שעליו נצלב ישוע. בערבית נקרא המנזר "אל-מצלבה" או "דיר א-צליב" - מנזר הצלב. המנזר נמצא כיום בבעלות הכנסייה היוונית-אורתודוקסית,

פעמון נאקוס (צילום: תמר הירדני)

צילום: ברתולד ורנר

סמוך למקום נמצאת הכנסייה הרוסית "מריה מגדלנה", שהוקדשה למריה מגדלנה עלידי הצאר אלכסנדר השלישי ואחיו לכבוד אימם הצארית מריה אלכסנדרה. עליפי המסורת, הייתה מריה מגדלנה תלמידתו של ישוע שהלכה אחריו בדרכו לצליבה, והייתה הראשונה לראותו לאחר שקם לתחייה. הכנסייה תוכננה עלידי האדריכל הרוסי דוד גריים. סגנון בנייתה משקף את הכנסיות הרוסיות במאות ה-15-17, וייחודה הוא בכיפות המצופות זהב טהור דמויות הבצל, המזכירות את כנסיות הקרמלין במוסקוואה. כיפות אלו העניקו לה את שמה העממי "כנסיית הבצלים".

המנזר הפרנציסקני סן סלוואטורה

נמצא ברובע הנוצרי בירושלים. הכנסייה נחנכה ב-1885 ומוקדשת לפרנציסקוס הקדוש, מייסד המסדר. בשטח המנזר מצויים מבני מגורים לנזירים, בית ספר וספרייה, וכן בית דפוס, בתי מלאכה ויקב, מוזאון קטן ואף בית מלאכה לעוגבים הפעיל עד ימינו. המנזר מתפקד למעשה כעיירה קטנה בשם "טרה סנטה" ("אדמה קדושה" בספרדית), המוקפת בחומה, ולה כמה שערים הנעולים כפני זרים.

ישראל, ברשות הפלסטינית בירדן ובחצי האי סיני.

מתחם הפטריארכיה מכיל שש כנסיות. הכנסייה הראשית מתוכן היא כנסיית קונסטנטין והלנה, שבה עורך הפטריארך את המיסות. במתחם מוזאון הפטריארכיה מוצגים חפצים עתיקים וכתבי יד חשובים. כמו כן מצויים במתחם משרדים, מעון הפטריארך, בית הדין של העדה, אכסנייה ובית דפוס.

אחד המקומות החשובים ביותר לפטריארכיה הוא הספרייה המכילה כרכים ומגילות עתיקות, שנכתבו בעבר במנזר מר סבא. בבעלות היוונים-אורתודוקסים מבנים רבים וקרקעות ברחבי ירושלים וישראל, ובהן אדמות שהוחכרו לבניין הכנסת וקריית הממשלה ברשות העדה, ובבעלותה קרוב ל-40 אתרים ומוסדות באגן העיר העתיקה, ומבנים ברחבי ירושלים ועליהם סמל ה"טאפוס". (שילוב של האותיות היווניות "טאו" ו"פיי", ראשית המילה היוונית "טאפוס" Taphos, שמשמעה קבר).

הפטריארכיה הלטינית (קתולית)

מקום מושבו של הפטריארך הממונה מטעם האפיפיור על הקהילה הקתולית בישראל, ברשות הפלסטינית, בירדן ובקפריסין. הפטריארכיה שוכנת במבנה ענק ברובע הנוצרי בירושלים, הכולל משרדים וקתדרלה מפוארת. בקריפטה של הקתדרלה קבורים כל הפטריארכים הלטינים של ירושלים, למעט הפטריארך פיליפו קאמסיי שמת ברומא.

הפטריארכיה הלטינית הייתה קיימת בירושלים בתקופת שלטונם של הצלבנים בארץ

ומתגוררים בו ארבעה נזירים בלבד - שני גברים ושתי נשים. במלחמת העצמאות נמלט מהמנזר נזיר בודד שחי במקום והמקום הפך לבסיס גדנ"ע. לאחר המלחמה הוחזר המבנה לפטריארכיה היוונית.

הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית

הפטריארכיה וכנסיית הקדושים הלנה וקונסטנטינוס המכונה גם "המנזר היווני" הן מקום מושבם של הפטריארך הנוצרי-יווני-אורתודוקסי בירושלים, של הסינוד (הוועידה) הכנסייתית ושל צוות הניהול של הפטריארכיה ונכסיה. הפטריארכיה מייצגת את הקהילה הנוצרית הגדולה במדינת ישראל, שרוב חבריה דוברי ערבית.

הפטריארכיה, שתוארה המלא הוא "פטריארכית עיר הקודש ירושלים וכל פלסטין, סוריה, מעבר לנהר הירדן, כנא שבגליל, וציון הקדושה", שוכנת ברחוב הפטריארכיה היוונית ברובע הנוצרי בעיר העתיקה משני צדדיו. היא ממונה על כל כוהני הדת והמאמינים האורתודוקסים בארץ

סמל הטאפוס, סימלם של היוונים האורתודוקסים (צילום: תמר הירדני)

ועל גג הפטריארכיה מתנוסס דגל הוותיקן בצבעי צהוב ולבן.

ניתן להיכנס אל המתחם ולבקר בקתדרלה המפוארת, כאשר בחצר הפנימית שלטים המציינים את אירוח וניהול ביקורי האפיפיורים שביקרו בירושלים.

בית פג'י

שמם של מנזר וכנסייה פרנציסקניים בפסגת הר הזיתים המזוהים עם מסורות הקשורות בישוע מהברית החדשה. על־פיה, כניסתו של ישוע לירושלים התחילה ממקום זה, משם לפי בקשתו עלה על חמור, ועם הגעתו למורדות הר הזיתים נופפו מעריציו בכפות תמרים בקריאות "הושע נא". מעשה זה הוא מקור המנהג לשאת כפות תמרים לתהלוכת היום הראשון של חג הדקלים.

הפטריארכיה הקופטית אורתודוכסית

משמשת מרכז הכנסייה הקופטית בירושלים. קהילת הנוצרים הקופטים היא קהילה נוצרית עתיקה שמקורה במצרים. הכנסייה הקופטית נוסדה לפי המסורת על־ידי מרקוס הקדוש, אחד ממחברי הברית החדשה, באמצע המאה הראשונה לספירה. ב־1236 התמנה ארכיבישוף קופטי בירושלים, ומאז ועד היום קיימת בה פטריארכיה קופטית. מבנה הפטריארכיה מצוי במנזר דיר אנטוניוס, סמוך לכנסיית הקבר, ולקופטים חזקה במספר תאי תפילה בכנסיית הקבר.

מרבית הקופטים בירושלים מתגוררים בח'אן הקופטים, מבנה ברובע הנוצרי התוחם מצפון את בריכת חזקיהו שנבנה ב־1838. כיום

ישראל, אולם בשל הכיבושים המוסלמיים ב־1291 בטלה הפטריארכיה הלטינית בארץ ישראל וגלתה לאירופה. כיוון שהפטריארכיה הלטינית חדלה להתקיים, נמסרה ב־1342 השמירה והאחריות על האתרים הנוצריים בארץ ישראל לידי משמורת ארץ הקודש של המסדר הפרנציסקני, על־ידי האפיפיור קלמנס השישי. ביולי 1847 כונן האפיפיור פיוס התשיעי מחדש את הפטריארכיה הלטינית בירושלים, לאחר הפסקה של 556 שנים.

עקב מצב היסטורי מיוחד זה, בארץ ישראל פועלים כיום גופים שונים המהווים את נציגיו הישירים של הוותיקן בארץ - הפטריארכיה הלטינית ומשמורת ארץ הקודש של המסדר הפרנציסקני. עם כינון היחסים הרשמיים עם הוותיקן ב־1994 הוצב שגריר של הוותיקן בישראל.

תחת הפטריארכיה הלטינית בישראל מאוגדים כ־70 אלף נוצרים, והפטריארכיה מפעילה גם סמינר תאולוגי, הפועל בעיירה בית ג'אלא, דרומית לירושלים. לכנסייה זכויות וייצוג במקומות הקדושים לנצרות ואף רכוש רב. מוצאו של הפטריארכ הלטיני של ירושלים היום ערבי, כרוב בני קהילתו,

צילום: Ludvig14

בברית החדשה מסופר כי ישוע שהה בכפר בביתו של שמעון המצורע, ובכפר עצמו פגש ישוע במרתא, אחותו של אלעזר, שביקשה ממנו לסייע לאחיה הגוסס. ישוע התמהמה, האח נפטר, וארבעה ימים לאחר מותו החיה אותו ישוע. במקורות נוצריים קרויה העיירה עד היום גם בשם המשמר את שם הכפר מימי בית שני: "בֵּיתָנִי".

— בית לחם - כנסיית המולד —

כנסייה הממוקמת בכיכר מאנגר בבית לחם, שנחשבת לאחת מהכנסיות העתיקות בעולם הנוצרי. היא הוקמה, לפי המסורת הנוצרית, במאה ה־4 לספירה, מעל המערה שבה נולד ישוע. ב־2012 הוכרזה הכנסייה אתר מורשת עולמית של אונסק"ו.

מתגוררות בירושלים כמה עשרות משפחות קופטיות בלבד.

בתקופת המנדט הבריטי המנזר שימש מפקדה חטיבתית של הבריטים, שהייתה אחראית על אזור הצפון.

— עוטף ירושלים - אל-עזריה —

עיירה פלסטינית ממזרח לירושלים ומצפון לאבו דיס. בעיירה מתגוררים כ־10,000 תושבים, רובם המכריע מוסלמים. כמו כן בעיירה קיים מיעוט של נזירים ונזירות נוצרים המתגוררים במוסדות דת בעיירה, כשבקרבת מקום לאל-עזריה שכן בתקופת הבית השני כפר יהודי בשם בית עֵנְיָה. על־פי המסורת הנוצרית, בכפר זה גרו אלעזר (לזרוס) ואחיותיו מרתא הקדושה ומרים.

אתרים מקודשים בצפון

מנזר סטלה מאריס

מנזר גברים כרמליתי השייכים לזרם הקתולי שמשמש כמרכזו העולמי של המסדר. הכרמליתים אימצו את אליהו הנביא כפטרונם, ולכן הקימו את המנזר בקרבתה של מערת אליהו, המקום ממנו עלפי האמונה המריא אליהו במרכבת אש השמימה. בשל הסגידה לאליהו הנביא יש מנזר כרמליתי נוסף גם במְחַרְקָה, קרן הכרמל (אזור דאלית אל־כרמל ועוספיה), הוא המקום שבו התרחש המאבק בין אליהו לנביאי הבעל.

שמו של המנזר ושמה של השכונה בחיפה שבה הוא שוכן, סטלה מאריס, הוא אחד מכינוייה של מרים, אם ישוע פטרונית יורדי הים. שם המקום נקבע בשנות ה־20 של המאה ה־20 בעת הקמת המגדלור החדש. לאור המסורת הנוצרית, אומץ השם בידי הכרמליתים כשמו של המנזר. שמו המלא של המנזר הוא "מנזר גבירתנו מהר הכרמל".

ב־1767 החל האדריכל ג'מבטיסטה די סנט אלסיו בבניית המנזר החדש, אך נאלץ לעזוב את הארץ ב־1774 בטרם הספיק לסיים את הקמת המבנה לאחר שהואשם באי סדרים. ב־1799 החל נפוליאון במצור על עכו, והבניין הוסב לבית חולים עבור חולי דֵבֶר מקרב חייליו. כשנסוג נפוליאון מארץ ישראל הושארו חלק מן החולים במנזר, וככל הנראה נרצחו על־ידי חייליו של מושל אזור צפון ארץ ישראל בשם השלטון העות'מאני אחמד אל־ג'זאר. המנזר נהרס והנזירים גורשו ממנו בטענה ששיתפו פעולה עם הצרפתים. ב־1803 נאספו עצמותיהם של 15 חיילים

כנסיית גבריאל - כנסיית הבשורה היוזנית

אחת מהכנסיות הגדולות והמפוארות ביותר במזרח־התיכון השוכנת במרכז העיר נצרת. הכנסייה הוקמה באתר שבו, על־פי המסורת הקתולית, ניצב ביתה של מרים הבתולה, ובו בישר לה המלאך גבריאל את הבשורה כי היא צפויה להרות ולשאת ברחמה את ישוע, בן האלוהים. מסיבה זו נמנות בזיליקת הבשורה, ואף העיר נצרת, עם המקומות המקודשים ביותר בעולם הנוצרי.

החפירות הארכאולוגיות שנערכו במקום חשפו את שרידיהן של שלוש כנסיות קודמות, שניצבו באתר זו אחר זו, ולמעשה שימש האתר כמקום פולחן כבר לפני זמנו של ישוע. האתר שכן בדרומו של הכפר הקדום של נצרת, ונוסף על בתי התפילה חשף המחקר שרידים של מבני מגורים, בארות ואסמים. הבזיליקה ניכרת בכיפת חרוט אפורה וגדולה, שבראשה מנורה הנדמית למגדלור. בין היתר, במתחם הבזיליקה שוכנים גם המנזר הפרנציסקני וכנסיית יוסף הקדוש.

צילום: לירן

קהילה תומכת שייחסה לו ניסים רבים כמו: הליכה על המים, הטבעת שדים וכדומה. כאן גם קיבץ סביבו את ראשוני תלמידיו, ולימים בחר מהם את 12 השליחים שכמה מהם היו דייגים. לא בכדי הפכו הדג והעוגן לסמלים מובהקים של הנצרות הקדומה.

ירדנית וקאסר אליהוד

אתר הטבילה הנוצרי נמצא סמוך לסכר דגניה, במוצא הירדן מהכנרת בין סכר דגניה וסכר אלומות, בסמוך לקבוצת כנרת, ומצויי בבעלות הקבוצה. הוא נועד להנציח את אחד האירועים החשובים ביותר בחיי ישוע - מעמד הטבילה. על-פי המסורת הנוצרית הטביל יוחנן המטביל את ישוע ב"קאסר אליהוד" (בערבית - שבר). על-פי התנ"ך, במקום זה נכרתו המים על-ידי נס ובו עברו בני ישראל את הירדן מצדו המזרחי של הירדן לארץ ישראל), צפונית לים המלח ומזרחית ליריחו. לאחר מלחמת ששת הימים הפך "קאסר אל יהוד" לאזור ספר בגבול בין ישראל לירדן, ובשל המצב הביטחוני שהקשה על הגעת מאמינים יזם משרד התיירות את הקמת האתר "ירדנית" כאתר חלופי שבו יוכלו הצליינים לבוא במגע עם מי הנהר המקודש. בעקבות זאת היה "ירדנית" לאתר הטבילה המוסדר היחיד בצדו הישראלי של הנהר, עד לפתיחתו מחדש של אתר "קאסר אל יהוד", ב'2011.

אתר הטבילה ב"קאסר אל יהוד" נחשב לשלישי בקדושתו בעולם הנוצרי, לאחר כנסיית המולד בבית לחם וכנסיית הקבר הקדוש בירושלים. השם "קאסר אליהוד" הוא אחד השמות שניתנו לכנסיית יוחנן המטביל שבאתר, על שום צורתה המפוארת, אך משמש את המתחם כולו. המתחם משתרע

צילום: omirirub באדיבות אתרי מורשת ויקיפדיה

שהיו מפוזרות בחורבות המנזר על-ידי האב יוליוס, ונקברו בקבר אחים. מצבה לזכרם של החיילים הצרפתים בצורת פירמידה הוקמה כמה שנים לאחר מכן במתחם המנזר.

ב'1821 פוצץ עבדאללה פאשה, שליט עכו, את שאריות המבנה, והשתמש באבניו על-מנת להקים לעצמו בית קיץ. חמש שנים לאחר מכן החלו לבנות את המנזר מחדש, וב'1836 נפתחה הכנסייה מחדש. בניית המנזר הושלמה סופית ב'1853. המקום שימש כמנזר, בית חולים ואכסנייה. עם הנזירים במנזר נמנה שמואל אוסוואלד רופאיזון, הידוע יותר בשם "האח דניאל". רופאיזון היה ניצול שואה שהתנצר, אך ביקש לקבל אזרחות בישראל בשל חוק השבות. בקשתו נדחתה בשל התנצרותו, וגם בג"ץ בנושא הותיר את ההחלטה בעינה.

אתרים מקודשים באזור הכינרת

אזור הכינרת הוא מהמקומות המקודשים ביותר במסורת הנוצרית, מכיוון שלשם על-פי המסורת הגיע ישוע לאחר שעזב את נצרת. בזמן שבו שהה במקום התקבצה סביבו

הסירה מגינוסר (צילום: ברתולד ורנר)

שבין שנת 50 לפנה"ס ועד שנת 70 לספירה. הסירה מוצגת במוזאון בית יגאל אלון בגינוסר. אורכה של הסירה הוא 8.20 מטר, רוחבה 2.30 מטר וגובהה 1.25 מטר. סירת גינוסר זכתה גם לכינוי "סירתו של ישוע", אף שלא נמצא קשר בין כלי השיט הספציפי הזה אל ישוע או אל מאמיניו.

הר האושר

כנסייה קתולית השוכנת על הר נחום, הידוע גם כ"הר האושר", ומנציחה את הדרשה על ההר שנשא ישוע בפני מאמיניו. הכנסייה נבנתה בין השנים 1936-1937 על ידי "הארגון הלאומי לעזרה למיסיונרים איטלקים" בתמיכה כספית של ממשלת איטליה בראשותו של בניטו מוסוליני, ותוכננה על ידי האדריכל האיטלקי אנטוניו ברלוצ'י. התכנון האדריכלי של המבנה שנבנה כמתומן מבטא במראהו את סיפור המקום, כאשר כל צלע מסמלת את אחד משמונת משפטי ה"אשרי" שנאמרו בדרשתו של ישוע.

המבנה המתומן של הכנסייה נועד להנציח את שמונת הפסוקים של הדרשה החשובה ביותר שנשא ישוע על ההר שנפתחות במילה "אשרי". דרשה זו מהווה את תמצית המוסר הנוצרי, ומכאן גם שם הכנסייה. בביקורו של האפיפיור פאולוס השישי בישראל ב־2000

אתר טבילה ירדנית

על-פני שטח של 329 דונם השייכים לכנסייה היוונית אורתודוקסית. כיום נמצא במקום גרם מדרגות היורד אל נהר הירדן, ומאפשר לצליינים לצעוד בעקבות ישוע ולטבול בירדן בדיוק במקום שלפי המסורת הטביל אותו יוחנן המטביל.

בשנות ה־80, בעקבות פניית הפטריארכיה היוונית למנהל האזרחי באזור יהודה ושומרון, חידשה העדה היוונית-אורתודוקסית את מסורת הטקסים במקום ובעקבותיה הלכו עדות נוספות. הטקסים נערכים בשני מועדים עיקריים: בחג הפסחא (באפריל) ובחג ההתגלות (אפיפניה).

באתר הטבילה הוכשרה מרפסת תצפית הצופה על מקום הטבילה ועל גדת הנהר המזרחית (בתחום ירדן). גם בה נערכים טקסי טבילה). כיום מתבצע בכל האזור מבצע פינוי מוקשים, ובכך מתאפשר למבקרים להגיע אל הכנסיות העתיקות והמיוחדות.

הסירה מגינוסר

מכונה גם "הסירה מהגליל". זו היא סירת עץ שהתגלתה באקראי ב־1986 בין קיבוץ גינוסר ובין המושבה מגדל, כאשר מי הכנרת היו בשפל. אופיה של הסירה ובדיקה באמצעות פחמן 14 אפשרו לתארך אותה לתקופה

פסיפס לחם ושני הדגים בטבח'ה

איטלקים שהתיישבו במקום ב-1934. כנסיית הבכורה של פטרוס מכונה גם כנסיית ההבטחה. במקום זה, על־פי המסורת הנוצרית, נגלה ישוע לשבעה מתלמידיו לאחר שקם מן המתים. הוא עשה להם נס, והם העלו ברשתם 153 דגים גדולים בלי שהרשת תיקרע עקב משקלם. לאחר מכן סעד עימם, והעניק לפטרוס את הבכורה ומינה אותו לראש שליחיו.

הכנסייה המערבית, המכונה "כנסיית הלחם והדגים", שייכת למסדר הבנדיקטי (קתולים דוברי גרמנית). שמה של כנסייה זו מנציח את הנס הגדול שבו לקח ישוע חמש כיכרות לחם ושני דגים והאכיל בהם לשובע 5,000 איש. באתר התגלתה כנסייה מהתקופה הביזנטית, ובה רצפת פסיפס הסל עם הלחם ושני הדגים המתארת את הנס. במקום שבו מאמינים שהתרחש הנס נבנתה ב-350 לערך כנסייה ביזנטית שהנציחה אותו. הכנסייה הוקמה בסיועו של יוסף הקומס ("יוסף החבר"), וב-480 הורחבה הכנסייה ביוזמתו של הפטריארך מרטרירוס.

הכנסייה בת־ימינו, ניצבת באותו מקום, והחצר שלה משחזרת בדיוקנות את חצר הכנסייה הביזנטית הקדומה. ביוני 2015 הוצת מתחם הכנסייה, ולאחר נגרם נזק רב.

צילום: בריתולד ורנר

נשא האפיפיור דרשה בכנסיית הר האושר, באירוע שבו נכחו אלפי מאמינים נוצריים מכל העולם שהגיעו במיוחד למקום.

ב-1983 הונחה ברחבה שבחזית הכנסייה רצפת פסיפס גדולה, שבה נראים מדליונים עשויים ענפי גפן משתרגים. במדליונים מתוארים קדושים נוצרים שונים ודמויות תנ"כיות והיסטוריות. עוד מופיעים בפסיפס שערי ירושלים ושמונת פסוקי "אשרי", מוקפים בזרי פרחים הנישאים בידי מלאכים.

מצפון לכנסייה שוכן מבנה גדול שבו מנזר נזירות פרנציסקניות, אכסנייה ומשק חקלאי. סביב המבנה גן גדול ובו פינות ישיבה לעריכת טקסים, שצופות אל נוף הכינרת. כמו כן בגן מוצבים פסלים ולוחות הנושאים את פסוקי "אשרי".

טבח'ה

באתר שלמרגלות הר האושר עומדות שתי כנסיות סמוכות זו לזו, ומהוות את אחד ממוקדי העלייה לרגל החשובים ביותר לנוצרים. הכנסייה המזרחית מבין השתיים נקראת "כנסיית הבכורה על־שם פטרוס". כנסייה זו הוקמה על־ידי נזירים פרנציסקנים

והמסורת הנוצרית רואה במקום את ביתו של פטרוס. מעל למבנה נבנתה ב־1990 כנסייה חדשה.

בכפר נחום נתגלה גם בית כנסת קדום המעוטר בגילופים שונים של בעלי חיים וצמחים. במקום נמצאו גילופים של שופר, מחתה ומנורה בת שבעה קנים, כשעל־פי המסורת הנוצרית בבית כנסת זה התפלל ישוע. אפשר לראות עיטורים נוספים שלא שולבו בשחזור המבנה, המוצגים לראווה בריכוז הפריטים הארכיטקטוניים ליד בית הכנסת.

בשטח הכפר ניצבת היום כנסיית 12 השליחים. כנסייה זו היא כנסייה יוונית־אורתודוכסית שהוקמה ב־1931 על שרידי כפר קדום וניכרת לעין בכיפותיה הוורודות המיוחדות.

בסוף שנות ה־60 של המאה ה־20 הגיע הנזיר היווני ארי נרכוס ("אב השלום"), ובמו ידיו הפריח את הבוסתן, שיקם את המעגן ושיפץ את הכנסייה. סגנון הבנייה הוא כמו של המבנים בארצות יוון. הקירות הפנימיים של הכנסייה מכוסים בציורי קיר מרהיבים, והתפילות בכנסייה נעשות בשפה הרוסית.

בעבר נבעו באזור שבעה מעיינות, אך כיום נותרו מהם חמישה בלבד. מי המעיינות מינרליים, וחלקם חמים ועשירים במלחים. מאז 1964 הם נאספים ומובלים בתעלת בטון לאורך מערב הכנרת עד להזרמתם לירדן, כדי למנוע את המלחת האגם.

כפר נחום

לשעבר יישוב יהודי בחופה הצפוני של הכנרת. על־פי המסופר בברית החדשה, לאחר שעזב ישוע את נצרת, קבע ישוע את מרכז פעילותו בכפר נחום לתקופה ארוכה. במקום זה התגוררו 4 מתוך 12 תלמידיו של ישוע. כפר נחום חרב ברעש האדמה הגדול ב־749, והיישוב החדש נבנה מעט צפונית־מזרחית לקודמו. במאה ה־11 ננטש הכפר, וככל הידוע לא נבנה מחדש בתקופה הצלבנית, חרף מרכזיותו בנצרות.

בחפירות ארכאולוגיות שנעשו במקום התגלו שרידי מבנה מתומן מהמאה ה־5 לספירה, שנבנה מסביב לחדר קדום יותר. בחדר התגלו פיסות טיח הנושאות כתובות בעלות מאפיינים נוצריים, רובן בשפה היוונית,

בית הכנסת בכפר נחום

Celebrations

קהילת העבריים

עבדות ייצאו לחרות וישובו לארץ. דרשותיו חצבו לבבות ורבים נהו אחריו. כהכנה לעלייה לארץ עזבו קרטור וכ־350 ממאמיניו את ארצות־הברית אל ליבריה שבמערב אפריקה, ששימשה מחנה מעבר. מטרת השהייה במחנה המעבר הייתה לטהר רוחנית את הקבוצה מכל התכונות הרעות שדבקו בהם בתקופת העבדות והגלות, כשלב מקדים לחיים החדשים בארץ ישראל.

בליבריה שהו בני הקבוצה במשך שנתיים וחצי, שם החלו בשינוי התודעתי ובקיום אורח חיים רוחני שמרני ואימוץ הרגלי תזונה טבעוניים. תקופה זו הייתה קשה מאוד לקבוצה בשל האקלים החם, חוסר מקורות מים, מזיקים ועוד. בתקופה זו עזבו רבים את הקבוצה וחזרו לאמריקה, בתום תקופה זו החלו ראשונים מבני הקבוצה לעלות לארץ ישראל. ב־1968 הגיע לארץ בן עמי בן ישראל בליווי אחד מחלוצי הקהילה בשם חזקיהו, ובין השנים 1969-1971 עלו הקבוצות החלוציות של הקהילה שמנו 109 איש והתיישבו בערד. בהמשך הגיעו קבוצות נוספות ששוכנו על־ידי מוסדות הממשלה בדימונה ובמצפה רמון, על־סמך אשרות זמניות שניתנו להם לשלושה חודשים. רוב בני הקהילה שוכנו בדימונה במבנה של מרכז הקליטה הנטוש בעיר. במקום זה הוקמו מרפאות פרטיות ובית ספר מאולתר.

ב־1970 שונה חוק השבות, ועל־פיו "יהודי" הוא "מי שנולד לאם יהודיה או שהתגייר, והוא אינו בן דת אחרת". בשל קביעה זו, ומשעה שהתברר כי בני הקהילה אינם יהודים על־פי ההלכה וכי אינם מעוניינים להתגייר, ואף הגעתם לארץ היא למטרת מגורי קבע ולא ביקור - החל יחס השלטונות אליהם להשתנות. בדיונים שנערכו בממשלה עלתה הצעה שלא לחדש את אשרות התייר של בני

קהילת העבריים נודעת בשם הרשמי: African Hebrew Israelite Community. בני הקהילה בארץ נקראים קהילת העבריים הישראלים, ולקהילה סניפים נוספים ברחבי העולם.

הקמת הקהילה

הרקע להקמת קהילת העבריים הוא חזון רוחני שחווה האמריקני בן קרטור ב־1966. בחזיון זה נגלה אליו המלאך גבריאל ואמר לו שהגיעה העת להוביל את עמו מעבדות בארצות־הברית, לחירות בארץ המובטחת. קרטור חלק את חזונו בתחילה עם קבוצת מאמינים, במחנה עברית בשיקגו המכונה "Abeta Hebrew Camp". קהילה זו רואה עצמה חלק מעם ישראל המקראי אשר הוגלה למדינות באפריקה בתקופת חורבן בית שני.

בעקבות החזיון החל קרטור לשאת דרשות מעוררות בפני אחריו. דרשות אלו נשאו פן דתי והסתמכו על המקורות בתנ"ך, כמו הבטחת ה' לאברהם כי לאחר 400 שנות

בן עמי בן ישראל (צילום: אורי אורחוף)

בן עמי בן ישראל ובני ביטון ראש עיריית דימונה במעמד קבלת האזרחות (צילום: באדיבות עיריית דימונה)

זמן של חמש שנים, ובסופו יחודש לשלוש שנים נוספות.

בסוף 2003 העניק שר הפנים אברהם פורז לכל חברי הקבוצה מעמד של תושב קבע המקנה להם זכויות ככל אזרח ישראלי, למעט דרכון והזכות לבחור ולהיבחר לכנסת. כמו כן ניתן לבני הקהילה פטור משירות צבאי.

החל מ־2010 החלו ראשוני בני הקהילה לקבל אזרחות מלאה, וב־2013 קבע שר הפנים גדעון סער כי בני הקהילה המתגייסים לצה"ל יקבלו אזרחות ישראלית מלאה.

קיבוץ שומרי השלום

בסוף 2002 הוציא מנהל מקרקעי ישראל מרכז לבניית שכונה לחברי הקבוצה במזרח דימונה. ב־2006 הוכרה הקהילה בדימונה כקיבוץ עירוני.

בשנים הקרובות ייבנה כפר קהילתי שיתופי של בני הקהילה על שטח הנמצא בקרבת היישוב דימונה. הכפר החדש המוצע יכיל למעלה מ־300 יחידות דיור, מבני ציבור ותרבות ואטרקציות תיירותיות. בנוסף, ייבנו בכפר בית הארחה, מרכז מבקרים חדיש ומוזאון.

הקהילה שכבר החלו לגור בארץ, ולהכריז עליהם שוהים בלתי חוקיים.

בני הקהילה פתחו במאבק גלוי נגד המדיניות החדשה, והודיעו על הגעתם הצפויה של בני קבוצה נוספים. חברי הקבוצה שהגיעו לארץ התנגדו לגירוש בצורה אקטיבית, בין השאר על־ידי השמדת מסמכים מארצות־הברית וויתור על אזרחותם האמריקנית. באוקטובר 1971 גורשו מישראל קבוצה של 21 חברים, ומשפחה נוספת מבני הקהילה מיד עם נחיתתם בישראל. באוגוסט 1978, בעקבות בקשתו של יעקב ז'אק אמיר שהיה ראש עיריית דימונה, הקים שר הפנים יוסף בורג ועדה בראשות ח"כ דוד גלס שתבחן את נושא מעמדם של בני הקהילה. הוועדה התכנסה במשך שנתיים וביוני 1980 הוגשו המלצותיה. מסקנות הוועדה היו כי הקהילה אינה מהווה סכנה למדינת ישראל, ולפיכך אין לגרשם ויש להעניק להם מעמד מוכר ולהקצות מקום מיוחד ליישובם.

הסדרת מעמדם של בני הקהילה בישראל

ב־1990 התכנסה ועדה בהשתתפות נציגי קהילת העבריים, נציגי משרד הפנים ונציגי הקונסוליה האמריקנית בישראל, במטרה לסכם את הסדר מעמד קהילת העבריים בישראל. בוועדה זו הוסכם על קידום מעמדם של חברי הקהילה, שעל־פי ההסכם שגובש יתבצע בשלבים. בשלב הראשון, יקבלו חברי הקהילה אשרות תייר עם רישיון עבודה. בשלב השני (שהחל ב־1991) ייתן לבני הקהילה מעמד של תושב ארעי לפרק

מוסדות הקהילה

לבני קהילת העבריים מוסדות שונים בכפר השלום, הנותנים מענה לכל בני הקהילה במגוון תחומים:

חדר אוכל: מספק ארוחת צהריים לתלמידי בית הספר, ומשמש גם לפגישות, לפעילויות חברתיות ולאירוח מבקרים.

חנות העם: מציעה את רוב המצרכים היום-יומיים החיוניים לתושבי הקהילה. כמו: פירות וירקות, מים ומשקאות קלים, קטניות ודגנים, חטיפים טבעוניים ועוד.

מתפרה: מספקת לחברי הקהילה גישה למכונות תפירה תעשייתיות. צוות המתפרה מסייע לנשות הקהילה ללמוד תפירה, ולהכין בגדים לבני המשפחה.

מרפאת חיים נצחיים: במרפאה זו קיים מתקן בריאות הוליסטי, המציע שירותי טיפול אישיים חיוניים רבים כמו עיסויים, אירידולוגיה, רפלקסולוגיה ועוד.

מרפאת "בית החיים": משמשת כמרכז לידה טבעי לבנות הקהילה, ללא שימוש בתרופות או ניתוחים פולשניים. תוכנית הטיפול אחרי לידה כוללת תקופת התאוששות ומנוחה לאם, כשצוות המרפאה דואג לעזרה בניקיונות, בכביסה ובבישול עד להחלמת היולדת.

בית המועד: מרכז התכנסויות המשמש מבנה לאיסוף מרכזי בקהילה. במרכז מקיימים פגישות, שיעורים, תפילות שבת, פורומים, פעילויות חברתיות, תצוגות ומצגות.

סטודיו מוזיקה עלישם גודל: המקום שבו לומדים בני הקהילה לשיר ולנגן בכלי נגינה שונים. המקום משמש גם כמקום ליצירת שירי גאולה.

מרכז בריאות: במתחם המרכזי חדר כושר, ספא ובו חדר עיסוי וג'קוזי ובר משקאות טבעיים.

בית אורחים אחי'בא: מספק חדרים נוחים וארוחות למבקרים ולאורחים. כמו כן משמש לישיבות ולקבלת קהל ללא תיאום.

בנוסף לכל אלה מציעה הקהילה מאפייה טבעונית, גלידריה, ספרייה קהילתית, סטודיו למחול אפריקאי, חווה חקלאית אורגנית וסטודיו להקלטות.

תעסוקה

חלק מבני הקהילה עובדים בעבודות שונות בתוך כפר השלום ובמוסדות הקהילה. במקומות אלה אין די עבודה לכולם, ולכן רבים יוצאים לעבוד מחוץ לקהילה בערים וביישובים הקרובים כשכירים וכעצמאים. משפחות רבות מפעילות בתי עסק שונים המציעים מוצרים ושירותים בסיסיים לתושבים ולאורחי הכפר.

גלידריה בכפר השלום (צילום: בועז בן גמליאל)

הספר נפתח באמירת "שמע ישראל" ועשרת הדברות עלידי התלמידים, יחד עם אמירת שבחים נוספים לאל ושירת המנון המדינה.

כל שכבת גיל בבית הספר מצוינת בצבע בגד אחיד: תלמידי היסודי - כחול, חטיבת הביניים - בורדו, ותלמידי התיכון - ירוק. החופשות והדרישות הלימודיות בבית הספר זהות לאלה שבחינוך הממלכתי, בתוספת תכנים ייחודיים לקהילה.

בית הספר מחנך את תלמידיו לדרך ארץ, למסירות ומחויבות למצוותיו של אלוהים, לראיית והכרת הטוב ולחיוזק הקשר הרוחני של בני הקהילה עמו.

פעילויות הווי קהילתית

"עבדו את ה' בְּשִׂמְחָה בְּאוֹר לְפָנָיו בְּרִנָּה" (תהילים ק). פסוק זה מבטא את אורח החיים של בני קהילת העבריים. במשך השנה יש פעילויות הווי רבות ומגוונות המותאמות לכל בני הקהילה. לשמחה ולגיבוש הקהילתי ניתנת תשומת לב רבה, והם מהיסודות שבהם דוגלת הקהילה.

הפעילויות כוללות ריקודים קהילתיים כמו "ריקוד הארץ" המבטא שבח והודיה לבורא, שאותו רוקדים כל בני הקהילה בעונת חג השבועות; נשפים כמו "נשף ראשי העם", "נשף העם" ועוד, שבהם מציינים מצוינות בתחום הבידור, וכן את האנשים הצנועים העושים את מלאכתם בנאמנות מאחורי הקלעים; כנסים ופורומים שונים כמו: "פורום מצב העולם" שאליו מגיעים אורחים מכל העולם כדי לדון על נושאים משפיעים וחשובים; "כנס סופרי ירושלים הקדושה" שאליו מגיעים אנשי רוח, סופרים, משוררים, פילוסופים, היסטוריונים ומנהיגים פוליטיים

צילום: משרד ההסברה קהילת העבריים

לקהילה גם זמרים והרכבים מוזיקליים איכותיים ומפורסמים המופיעים ברחבי הארץ ובעולם, בהם: להקת "שליחי הנשמה", להקת "עדן" ועוד.

חינוך

כל עוד לא הוכרו קהילת העבריים כתושבים - לא היה לילדי הקהילה בית ספר. באותה תקופה הקימו חברי הקהילה בית ספר מאולתר, שבו לימדו מורים ומורות מבני הקהילה ללא הכשרה פורמלית. ב־1993 הוקם בית הספר "אחוה" לחינוך ילדי הקהילה בפיקוח משרד החינוך. בבית הספר לומדים כ־600 תלמידים מכיתה א' ועד י"ב, והשיעורים מועברים בשפה העברית עלידי צוות הוראה מקצועי המונה מורים רבים שאינם מבני הקהילה. יום לימודים בבית

תלמידות בית ספר אחווה (צילום: אתר קהילת העבריים)

טקס זה נקרא גם "חתונת השה". על-פי האמונה, לכל אדם במהלך חייו יש שתי מציאויות - רועה ושה. אספקט ה"רועה" מבטא את האחריות שיש לו כלפי הכפופים לו. "שה" מבטא את הכפיפות שיש לאדם כלפי מי שמעליו. דוגמאות ל"רועה ושה" הן: הורים וילדים, מורה ותלמידים, מנהיג ועמו, ועוד. בטקס חידוש הנדרים היה בן עמי בן ישראל, מנהיג הקהילה, מציין את הטקס כשה הכפוף לבורא, ולאחר מכן כרועה המנהיג את קהילתו.

קורס וטקס התבגרות

אירוע זה מסמן בקהילה את מעברם של בני הנוער מנערות לבגרות. ההשתתפות בקורס מותנית בהסכמת ההורים בהתאמה לבגרותו/ה של הנער/ה, ובמהלך קורס זה בני הנוער עוברים תקופה ארוכה של הכנה, למידה, וייעוץ המכינים אותם לחיי הבגרות. בסיום הקורס מתקיים טקס מכובד, ובו מציגים הכוהנים את הבוגרים החדשים בפני הקהילה.

טקס התבגרות (צילום: אתר קהילת העבריים)

צילום: אורי אורחוף

ואזרחיים מכל תחומי החברה להציג סוגיות ביחס להתפתחותה של האנושות; ועידות שונות כמו: "ועידות אחים, אחיות ונוער". ועידות אלו נמשכות לרוב כשבוע, וכוללות פורומים חינוכיים, מסיבות ונשפים, פעילויות ספורט וחברה. במהלך הוועידה מתקיים כנס מיוחד המציג ומדגיש את הישגיהם של הישיות והמוסדות השונים בקהילה במהלך השנה שחלפה. בנוסף לפעילויות אלו, מתקיימים במשך השנה החל מחודש מארס אירועי ספורט ותחרויות שונות, אירועי אתלטיקה, משחקי קלפים, טורניר שחמט ועוד.

טקסים קהילתיים

לקהילה טקסים שונים בעלי משמעות רבה.

טקס חידוש הנדרים

מדי שנה בחודש השביעי מתקיים טקס לכל בני הקהילה, המציין את הברית עם הבורא ואת נכונות הקהילה להמשיך ולשרת אותו.

אנשים מצטרפים לקהילה בארץ בשל הקשיים הביורוקרטיים עם משרד הפנים בישראל. המצטרפים החדשים נדרשים לבצע טיהור רוחני מקדים, המכין אותם לקהילה החדשה לפני כניסתם וקבלת אורח החיים הטבעוני.

שירות בצה"ל

ב־2004 התגייסו ראשוני בני הקהילה לצה"ל כמתנדבים. ב־2013 קבע שר הפנים גדעון סער כי בני הקהילה המתגייסים לצה"ל יקבלו אזרחות ישראלית מלאה. כתוצאה מכך לאחר שנה וחצי של שירות צבאי רשאים המשרתים להגיש בקשה לקבלת אזרחות, ולרוב היא מאושרת עלידי משרד הפנים. בני הקהילה משרתים בכלל יחידות צה"ל, וזכאים לתנאי שירות המאפשרים את קיום

דמוגרפיה

נכון ל־2019 מתגוררים בישראל כ־4,500 איש מבני הקהילה. היישובים בהם מתרכזת בני הקהילה הם: דימונה, מצפה רמון, ערד, ירוחם, טבריה ותל־אביב.

עם השנים צנח אחוז הילודה בקרב קהילת העבריים. בני הקהילה הצעירים, שהפכו חשובים ומעורים באורח החיים ובתרבות הישראלית המודרנית, העדיפו להינשא לאישה אחת בלבד ולא לכמה נשים. גם יוקר המחיה השפיע על נתון זה, כשהתופעה כונתה בשם "המשפחה המתכווצת".

הצטרפות לקהילה

קהילת העבריים פתוחה לכל אדם שירצה להצטרף אליה. כיום, בשונה מחו"ל, פחות

צילום: אתר קהילת העבריים

בין השנים 1970-2003 נבחן מעמדם של בני הקהילה כמה פעמים בוועדות שונות על-ידי שרי פנים שונים. במהלך השנים התגבשו מספר הבנות והסכמים עם בני הקהילה לקידום והסדרת מעמדם. כיום, בשל החלטות שונות אלו, יש בתוך בני הקהילה בעלי מעמדות שונים - דבר היוצר מציאות מורכבת, כואבת וייחודית.

כאמור, ב־2003 זיכה שר הפנים פורז בתשובות קבע את כל בני הקהילה שנמצאו אז בארץ. החלטה נוספת של שר הפנים גדעון סער ב־2013 העניקה אזרחות למי מהם ששירתו בצבא. לצד שתי קבוצות אלה נותרו בני קהילה רבים ללא מעמד כלל, מכיוון שלא נכללו בין מקבלי התשובות או לא היו בארץ באותה עת. כך אפשר למצוא במשפחה אחת ילד עם אזרחות מלאה, בעוד אחיו חסר מעמד ואינו יכול לעבוד, להתגייס, לקבל מענה רפואי וכדומה.

בדיון שהתקיים בדצמבר 2018 דנה ועדת הכנסת לשוויון חברתי בראשות ח"כ מיקי זוהר בסוגיית מעמדם של אנשי הקהילה, בהשתתפות נציגי קהילה ונציגי משרד הפנים. לצד קשיים פרטניים, עלתה בדיון העובדה שאנשי הקהילה המעוניינים באזרחות ישראלית נדרשים לוותר על אזרחותם האמריקנית. בסיום הדיון קרא ח"כ זוהר לשר הפנים אריה דרעי להסדיר לאלתר את מעמדם של 64 מחוסרי מעמד מקרב בני קהילת העבריים מדימונה, ולהעניק אזרחות לתושבי הקבע גם בלי לדרוש מהם לוותר על אזרחותם האמריקנית.

אמונתם. בני הקהילה המשרתים בתפקידי לוחמה מוותרים על תנאי שירותם ומשרתים כשאר החיילים.

בשל אורח חייהם של בני הקהילה, יש לבני הקהילה הקלות שונות המעוגנות בפקודות צה"ל. בני הקהילה המשרתים רשאים לנוע עם כומתה העשויה מכותנה, וכן ללכת בנעלים מיוחדות שאינן עשויות מעור ולחבוש כיסוי ראש.

כל בן קהילה המתגייס לצה"ל מקבל אישור מכוון הקהילה, שבו הוא מעיד על אורח חייו של החייל על-מנת לפטור אותו מחובת התספורת והגילוח. לקראת חג הפסח המלכותי, חגם החשוב ביותר של בני הקהילה, מפיץ צה"ל מנשר למפקדים בנושא המורה לשחרר את החיילים בני הקהילה לחג.

הקהילה דוגלת בשלום ולא במלחמה, אולם לאור הכרת המציאות ישנה הבנה והכרה שיש צורך בשירות, והקהילה מאפשרת גיוס לבנים ובנות. עם זאת, הקהילה מעודדת עבור הבנות שירות משמעותי המותאם להן ולצורכיהן.

מעמדם של בני הקהילה כיום

על אף שבני קהילת העבריים נמצאים בארץ כבר מסוף שנות ה־70 של המאה ה־20, מעמדם עדיין אינו מוסדר. על-פי ההלכה הם אינם נחשבים כיהודים, למרות שהם רואים עצמם ככאלה, ועל כן הם אינם כלולים בהגדרות חוק השבות ואינם זכאים לאזרחות.

אורח חיים ומבנה גימ

קהילת
העבריים

רוב חברי קהילת העבריים חיים בקהילה שיתופית המתאפיינת בגישה הוליסטית לחיים, המבוססת על האמונה בבורא ובצדק, בקהילתיות, בכבוד ובערבות הדדית. ערבות זו מתבטאת בתמיכה בנשים בהיריון, בקופה משותפת לתשלום מיסים, בשירותי בריאות וחינוך, בטיפול בזקני הקהילה ובתמיכה מתמשכת למשפחות הזקוקות לסיוע

זיקה דתית ומאפיינים

קהילת העבריים מבססת את אורח חייה על התנ"ך. בני הקהילה אינם מקבלים את מסורת חז"ל ואת התורה שבעל-פה, ורואים במקורות הדתיים שאינם בתנ"ך התפתחות היסטורית בלבד. הקשר והשיוך של הקהילה ליהדות איננו דתי, אלא שבטי כחלק מהשתייכותם ההיסטורית לשבט יהודה שבירתו ירושלים שגלה לאחר חורבן בית שני.

מאז הגעתם לישראל, עמדו ראשי הקהילה על כך שאין ברצונם להתגייר ולקבל על עצמם את חוקי ההלכה, מכיוון שלשיטתם הם כבר בני ישראל ואינם זקוקים לגיור או מחויבים אליו.

בדומה לנהוג ביהדות, בני הקהילה מקפידים על שלוש תפילות ביום: שחרית, מנחה וערבית. נוסח התפילה שונה מזה המקובל אצל היהודים, והתפילה הנאמרת לרוב בעל-פה כבקשה אישית מלבו של המאמין. לבני הקהילה ספר תפילות שבו שבע תפילות יסוד הלקוחות מהתנ"ך, וכוללות קטעי שבח והלל לבורא.

מנהיגות הקהילה

לקהילת העבריים מנהיגות היררכית המורכבת מנסיכים, משרים ומעטורים על מנת לעזור למנהיג לקיים את הקהילה ולדאוג לצרכיה השונים וזאת על-פי הכתוב:

"וְאִתָּה תִּחְזָה מִכָּל הָעָם אֲנָשֵׁי חַיִּל יִרְאֵי אֱלֹהִים אֲנָשֵׁי אֱמֶת שְׂנֵאֵי בְּצַע וְשִׁמְתָה עֲלֵיהֶם שְׂרֵי אֲלָפִים שְׂרֵי מֵאוֹת שְׂרֵי חֲמֵשִׁים וְשְׂרֵי עֶשְׂרֹת" (שמות יח). הרועה הרוחני של בני הקהילה מאז היווסדה היה בן עמי ישראל, שכונה בפי הקהילה "משיח" עד לפטירתו בדצמבר 2014 בגיל 75.

נסיכים

המנהיגים הרוחניים של הקהילה שתפקידם להנחות את הקהילה מבחינה רוחנית, ונקראים "מועצה אלוהית". לנסיכים מקום מיוחד של כבוד, ועם כניסתם לחדר נעמדים כל בני הקהילה. לנסיכים ולשרים יש בגדים מיוחדים באירועים רשמיים, ובתוקף תפקידם ניתנת להם סמכות מיוחדת, בעלת השפעה וקביעה על כל עניין בקהילה.

מנהיגי הקהילה (צילום: אתר קהילת העבריים)

כוהן קהילת העבריים (צילום: אתר קהילת העבריים)

נלמדת בבית הספר לנביאים שבכפר השלום במשך כ־8 שנים.

בתפקידם הכוהנים אחראים על תחומים רבים בחיי הקהילה, כמו: ברית מילה, חוקי מסורת וחברה, ייעוץ טרום נישואין ואחריהם, תפילות וטקס כניסת שבת, שיעורים לילדים בשבת, קורס וטקס התבגרות, קריאה מהתנ"ך לנשים הרות במשך ההיריון ובזמן הלידה ועוד. הכוהנים נעזרים ב"למדניות התורה" - נשים בעלות תפקיד מקביל לשלהם להעברת פעילויות לנשים. לכוהנים יש בגדים רשמיים, גלימה לבנה עם טבלית החושן.

לבני הקהילה עוד קבוצות משפיעות בקהילה:

- "אנשי ונשות חיל" - בני קהילה המצטיינים בעבודתם ובשירותם למען הקהילה ומוסדותיה. ניתנים להם ביטוי הערכה המעודדים ומחייבים להתמיד בעשייתם. סמלם של אנשי החיל הוא מאזניים וחרב, המייצגים אמת, צדק וכוח. הסמל של נשות החיל הוא ורד וחרב, ומסמן את הנשיות והעוצמה שהתפקיד דורש.

שרים

עומדים בראש המשרדים המנהליים המסייעים לשמור ולפקח על פעילותם הסדירה של אירועים ותחומי פעילות בתוך הקהילה. משרדים אלה כוללים: רווחה, חינוך, מידע והסברה, הפצה, בריאות, תרבות, אמנויות הבמה, חקלאות, כלכלה, בנייה ותחזוקה, ספורט וביטחון.

עטורים ועטורות

אחראים לסייע למועצה האלוהית ולשרים בתחומים מרכזיים של חיי קהילה. הם מפקחים על העניינים של האחים והאחיות בתחומי הייעוץ וההוראה, מגדירים ומראים דוגמאות של אחדות והרמוניה. לעטורים ועטורות תליון זהב מיוחד, שעליו נכתב "נסיד השלום".

תליון 'נסיד השלום'

כהונה

לקהילת העבריים כוהנים המשמשים מנהיגים רוחניים, ומהווים השראה רוחנית עבור בני הקהילה. הכהונה אינה עוברת בירושה, אלא

טבעיים בלבד, כמו: כותנה, צמר, פשתן ומשי ואינו מעורבב עם סוגי בדים אחרים וזאת מפני איסור השעטנז על-פי הכתוב: "לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו" (דברים כ"ב). סיבה נוספת לשימוש בבדים טבעיים בלבד היא מטעמי בריאות. ערבוב הבדים סותם את נקבוביות הזיעה שבעור, ובשל כך אין פליטת חומרים טובה שיכולה לגרום למחלות שונות.

לנושאי המשרה הבכירה בקהילה כמו: השרים, הנסיכים והכוהנים יש בגדים הדורים הנלבשים בחגים ובטקסים המיוחדים. כמו כן לקהילה מפעל בגדים הפופולרי במיוחד בקרב אישים אפרו-אמריקנים בארצות הברית.

גילוח ותספורת

על בני קהילת העבריים חל איסור לגלח את ראשם ולעשות קרחת, וזאת בהתאם לכתוב: "לא תקפו פאת ראשכם" (ויקרא יט). כמו כן בני הקהילה מקפידים שלא לגלח את זקניהם על-פי הכתוב: "ולא תשחית את פאת זקנך" (ויקרא יט). הסיבה הרוחנית לכך היא שהזקן הוא מקור הכוח המגשר בין האדם לרוח האלוהית.

נעליים

בני הקהילה נמנעים מנעילת נעליים העשויות מעור בעלי חיים, מתוך הערכה לבעלי החיים ושמירה עליהם.

כיסוי ראש

בקהילה יש הקפדה על כיסוי ראש לבנים ולבנות, והדבר מסמל ענווה והכרה בהשגחת

• "הנוער המתקדם" - ארגון קהילתי שהוקם ככלי עיצוב של הנוער בקהילה והכוונתם בדרך הנכונה. מטרתו להגדיר מחדש את הנוער ואת חוויות המעבר מהילדות ולבגרות. מטרת הארגון היא לחזק את הקשר בין הורים, מורים, והנוער בקהילה, ולעורר את המודעות הדרושה על-מנת לעמוד באתגרי החיים ובאחריות האישית.

מינויים קהילתיים

בכל שנתיים, בחג האחדות, ניתנת לבני הקהילה האפשרות להמליץ על מועמד לתפקיד מסוים כמו: נס"ך, שר או עטור. ההחלטה על המינוי מתקבלת על-ידי המועצה האלוהית בלבד, ומתבצעת בפני כל הקהילה.

בגדי הקהילה

הלבוש מבוסס על עקרונות של צניעות, כבוד ויופי המשלב זהות תרבותית וקדושה. את רוב בגדיהם העבריים מכינים בעצמם. האריגים שמשמשים אותם לבגדים עשויים מחומרים

צילום: אתר קהילת העבריים

צִיצַת עַל כַּנְפֵי בְגְדֵיהֶם לְדוֹרוֹתָם וְנָתְנוּ עַל צִיצַת הַכֶּנֶף פְּתִיל תְּכֵלֶת" (במדבר טו). פתיל התכלת הבולט מן הבגד משמש כתזכורת לחובת עשיית המצוות וחוקי הבורא.

סגנון חיים בריא

לקהילת העבריים סגנון חיים בריא והוליסטי, המבוסס בעיקרו על רפואה מונעת והימנעות מפגיעה בסביבה. זוהי הקהילה הטבעונית הגדולה ביותר בארץ מאז עלייתם ארצה ב־1969. כל בני קהילת העבריים טבעונים ומתקיימים על מזון מהצומח בלבד. מוצרי מזון מן החי או מוצרי לוואי תעשייתיים אינם נאכלים.

ארבע פעמים בשנה, בתקופת חילופי העונות, נמנעים בני הקהילה במשך שבוע מאוכל מבושל, ובמשך שבוע נוסף לא מוסיפים למאכלים סוכר. בכל שבוע מוכרזים שלושה ימים שבהם לא משתמשים בני הקהילה במלח, כדי ליצור איזון בריא בגוף. הבישול בחודשי הקיץ נעשה על תנורים סולריים המותקנים בכפר, ושומרים על המינרלים של המזון. בשבת יש חובת צום על כל בני הקהילה מגיל 18.

לטבעונות של הקהילה יש שתי סיבות: רוחנית ובריאותית.

הסיבה הרוחנית מסתמכת על הכתוב: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נִתְּנִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְּרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע לָכֶם יְהִי לְאֹכְלָה" (בראשית א). כשברא אלוהים את העולם העניק לצמחים את כל החלבונים, המינרלים והוויטמינים שלהם נזקק האדם, ועל כן אין צורך באכילת מוצרים מן החי.

צילום: אורי אורחוף

הבורא. בקהילה מיוצרים כיסויי ראש סרוגים בעבודת יד ומעוצבים לגברים ולנשים.

צִיצִית

בשולי בגדיהם של חברי הקהילה מצויים ציציות פתילי תכלת, וזאת על פי הכתוב: "דָּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם

פתיל תכלת (צילום: אתר קהילת העבריים)

טקס הנישואין (צילום: אתר קהילת העבריים)

ד). כיום בני הקהילה נישאים לאישה אחת בלבד. אורח חייהם מאופיין בקהילתיות ובעזרה הדדית רבה בין המשפחות. המדינה לא מכירה בחתונות של בני הקהילה, ועל כן רשומות הנשים הנשואות כחד-הוריות.

כשאחד הבנים רוצה להינשא, מתקיים שיח אל מול משפחת הנערה לקבלת הסכמתם. אם הקשר רציני ויש כוונת הזוג להינשא, הכוהן מכריז על "תקופת מקודשת" במסגרתה יש 70 ימים של היכרות מעמיקה בין הנער והנערה, שבהם חל איסור מוחלט על שני בני הזוג לקבל חיזורים והצעות מצד מחזרים נוספים. בימים אלו מחויבים בני הזוג להיפגש עם הכוהן לעשר פגישות לימוד, שבהן הם מקבלים במשותף הכוונה והדרכה לקראת חיי הנישואין.

טקס הנישואין

בטקס, שבו משמשים כל בני הקהילה עדים, הזוג נודר נדרים מחייבים על-פי נוסח קבוע, למחויבותם למערכת הזוגית והמשפחתית. בתום אמירת הנדרים וקבלתם על-ידי בני הזוג, הכוהן מורה שמן זית על מצחם של בני הזוג ומברכם. עם תום הטקס מכריז עליהם הכוהן זוג נשוי.

תנור סולארי (צילום: אתר קהילת העבריים)

הסיבה הבריאותית היא מכיוון שאכילת מזון מן החי קשה לעיכול וגורמת למחלות שונות באברי הגוף השונים.

מלבד הטבעונות מנמעים בני הקהילה מעישון וצריכת אלכוהול, למעט יין קהילתי טבעי.

נוסף לכך יש תוכנית כושר קבועה המחייבת את העוסקים בה שלוש פעמים בשבוע. התוכנית כוללת ריצה, הליכה, רכיבה על אופניים, שחייה, ריקוד וזומבה. גם שיוף, עיסוי ורפלקסולוגיה נכללים בתוכנית.

ברית מילה

כל תינוק בהיותו בן שמונה ימים, עובר ברית מילה על-פי הכתוב: "וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יְמוֹל בְּשֵׁר עֶרְלָתוֹ" (ויקרא יב). לבני הקהילה יש כיום שני מוהלים מוסמכים המבצעים את הברית.

נישואין

נישואין פוליגמיים הם מהדברים שבהם דגלה הקהילה בעבר בהסתמך על הכתוב: "וְהָחֲזִיקוּ שְׁבַע נָשִׁים בְּאִישׁ אֶחָד..." (ישעיהו

במידה ויש עילה לגירושין מטעמי אלימות או בגידה או נטישה - אין הליך גישור ומתבצעים גירושין מיידיים.

מוות וקבורה

בני הקהילה רואים בחיים את הכוח המוביל והדומיננטי, כך שהמוות כחידלון אינו מקבל מקום בקהילה. הקהילה מנציחה את חבריה שנפטרו באמצעות הנצחה המוסיפה חיים, כמו: נטיעת גן, בניית גן משחקים וכדומה. עם הגעת הקהילה לישראל לא התאפשרה קבורה לבני הקהילה בבית הקברות העירוני בדימונה, ועל כן נקברו בני הקהילה בקבורה בלתי מוסדרת וללא סימון ברור.

ב־2002 נרצח בן הקהילה אהרון בן ישראל אליס, בפגיעה שאירע באולם האירועים "ארמון דוד" בחדרה. בעקבות מותו נחתם הסכם עם רבנות דימונה, שאפשר לבני הקהילה להיקבר בחלקה נפרדת מחוץ לבית הקברות העירוני. כאשר נפטר בן הקהילה, הטיפול בו מתבצע אך ורק על־ידי הרשויות המוסמכות, ולמעמד הקבורה מגיעים מהקהילה אך ורק נציג המשפחה ונציג הכוהנים. נציגים אלו אינם נכנסים לבית העלמין, אלא עומדים מבחוץ בשל שמירתם על טהרה. בעבר היו מניחים על הקברים מצבות ללא כיתוב. דבר זה השתנה לאחרונה, וכיום המצבות זהות לאלו שבשאר החלקות.

טהרה וטומאה

קהילת העבריים מקפידה מאוד על טהרה על־פי הכתוב בתורה: "וְאִשָּׁה פִּי תִהְיֶה זָבָה דָּם יִהְיֶה זָבָה בְּבִשְׂרָהּ שִׁבְעַת יָמִים תִּהְיֶה בְּנִדְתָּהּ וְכָל הַנִּגַּע בָּהּ יִטְמָא עַד הָעֶרְב" (ויקרא טו). אחרי לידת זכר נטמאת האישה למשך 40 יום, ואחרי לידת נקבה ל־80 יום.

בימי נידתה חלות על האישה הגבלות שונות. בימים אלה לא ישנים בני הזוג באותו חדר ואינם מקיימים יחסי אישות, וכן חל איסור להיכנס לחדר התזונה (מטבח) על־מנת לבשל. הכנת האוכל ותפעול הבית נעשית על־ידי בן הזוג בלבד, וימי הנידה מנוצלים על־ידי האישה למנוחה. עם תום שבעת הימים, בשקיעת השמש, מסתיימים ימי הנידה והאישה חוזרת לטהרה לאחר שטיפת עצמה.

גירושין

קהילת העבריים אינה רואה בעין טובה גירושין ודוגלת בזוגיות נצחית, אך מאפשרת הליך גירושין. כאשר זוג מביע את רצונו להתגרש, עליו לעבור מספר רב של מפגשים אצל כוהן הקהילה, במשך שנתיים, בניסיון לגישור ולפיוס, ובימים אלו חל איסור על הגבר להינשא לאישה נוספת. אם עבר הזוג את התהליך ומבקש להיפרד - הזוג מקבל תעודת גירושין מהכוהן הקהילתי.

סגנון ומערכים

קהילת
העבריים

שבת ומועדים

ימי שישי מוקדשים לארוחת ערב חגיגית מוקדמת בשעות אחר הצהריים המאוחרות, ועם כניסת השבת מתקיים "מסדר קבלת השבת" במרכז "כפר השלום" בהובלת כוהני הקהילה. בטקס זה, שהשתתפות בו אינה חובה, נאמרת תפילה מיוחדת ושרים שירי הודיה והלל. קודם כניסת השבת מפרסמים הכוהנים את זמני השבת והצום, והנחיות לצמים אם יש חום קיצוני באותה שבת.

עלפי מנהגם של בני הקהילה, נערים בין הגילאים 13-18 יכולים לצום בהנחיית ההורים ובהסכמתם, ומגיל 18 חלה חובת הצום על כל בני הקהילה.

הטעם לצום בשבת הוא ההקשר שעושים בני הקהילה בין השבת ובין מצוות השמיטה ודימוי האדם לעץ השדה. עלפי התורה, בשנה השביעית האדמה נשמטת וחודלים מעבודת השדה. האדם המשול לעץ מחויב גם הוא בשמיטה. מכיוון שהאדם אינו יכול להימנע ממזון במשך שנה שלמה - נקבע כי יצום יום בשבוע, בשבת. וכך מדי שבע שנים משלים כל חבר בקהילה שנת צום. יום השבת מנוצל למנוחה, המסייעת בשיקום והתחדשות של הגוף ומערכת העיכול.

חג פסח הזיכרון

חל ב"ד ניסן, עלפי הכתוב: "בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבַּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעֲרֵבִים, פֶּסַח לֵה'. וּבַחֹמֵשׁ עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה, חַג הַמִּצּוֹת לֵה'" (ויקרא כג). בחג נהוג להקריב חמץ. הקרבה זו איננה רק הקרבת חמץ בפועל, אלא בעיקר מציינת ומסמלת את ההיטהרות והניקוי האישי והציבורי ממעשים שליליים ומגונים. בימי חג הפסח והזיכרון מוציאים בני הקהילה את כל החמץ מבתם, וניזונים ממאכלים שאינם עשויים מחמץ. יום זה

רוב חגי קהילת העבריים מתבססים על החגים הכתובים בתורה, עלפי הכתוב: "יָבֵר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם, מוֹעֲדֵי ה', אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֵלֶּה הֵם, מוֹעֲדֵי" (ויקרא כ"ג). מלבד המועדים הנזכרים במקרא, בני הקהילה חוגגים גם חגים וימים מיוחדים נוספים במשך השנה.

החגים והמועדים של בני קהילת העבריים חלים בתקופות קבועות, אך תאריכי החגים והמועדים משתנים בחלקם משנה לשנה ואינם תואמים לזמני המועדים כפי שמצוינים בלוח השנה העברי. תאריכי החגים והמועדים נקבעים על ידי כוהני הקהילה והמועצה המיוחדת, בהתאמה ובהתחשבות בזמני המועדים האחרים המופיעים בלוח השנה העברי כמו ימי אזכור, ובחגים יהודיים נוספים שאינם נחגגים על ידי בני הקהילה כמו פורים וחנוכה. בחגי הקהילה משתתפים כל בני הקהילה, למעט מי שחלה עליו באותו זמן טומאה או נידה.

שבת

היום המקודש ביותר לקהילת העבריים הוא יום השבת, עלפי הכתוב: "וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה" (בראשית ב). ביום זה נמנעים בני הקהילה מעבודה ומשימוש במכשירי חשמל, עלפי הכתוב: "זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ, שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעֵשִׂיתָ כָּל מְלַאכְתְּךָ, וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לֵה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלַאכְהָ אֹתָהּ וּבְנֶהְךָ וּבִתְךָ עֹבְדֶה וְאִמְתְּךָ וּבְהִמְתְּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ" (שמות כ). כמו כן בשבת נוהגים בני הקהילה לצום.

חג הפסח המלכותי

נוספים. ביום הראשון של החג לובשים כל בני הקהילה ביגוד בצבעים אחידים, וביום השני של החג יש לכל משפחה את הרשות לבחור לעצמה את צבע הבגד האחיד המשפחתי.

יום הכיפורים

נחגג בקהילת העבריים כמו בלוח העברי. בני הקהילה נוהגים לצום ביום זה, נמנעים ממלאכה ולובשים בגדי לבן המסמלים טוהר והתחדשות.

חג סוכות

חל בתאריכים זהים לאלה שביהדות, אך מצוין באופן שונה במקצת. חג זה נמשך שמונה ימים, כשהיום הראשון והשמיני הם ימי שבתון וזהים ליום שבת. בדומה ליהודים, בני הקהילה יושבים גם הם בסוכות.

חג זה מצוין גם בטקס "הקרבת קורבנות". ההקרבה אינה מתבצעת בפועל, אלא באה לידי ביטוי בתפילה ובדברי הודיה לבורא. בטקס זה עומדים בני המשפחה מול מנהיגי הקהילה והציבור הנאסף, ומציינים את הדברים הטובים שקרו להם השנה.

חג השבועות

בקהילת העבריים חג השבועות יחול רק ביום ראשון, הסיבה לכך היא מפני שהקהילה

מצוין בטקס קהילתי שבו אחד ממנהיגי הקהילה, בעל התואר "נסיד", מודיע מה ההקרבה הקהילתית לאותה השנה.

ראש השנה

נחגג ב'א' בניסן על פי הכתוב: "הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם, רֵאשׁ חֲדָשִׁים רֵאשׁוֹן הוּא לָכֶם, לְחֲדָשֵׁי הַשָּׁנָה" (שמות י"ב).

חג ראש השנה הוא בעל אופי חגיגי, המצוין בטקס מרכזי במרכז הכפר ובו נישאים דברים על-ידי הכוהנים ומנהיגות הקהילה. לאחר הטקס נערכות מסיבה וארוחה קהילתית.

חג הפסח המלכותי

החג החשוב ביותר לבני קהילת העבריים. חג זה אינו מופיע בתנ"ך, ומציין בקהילה את היציאה מעבדות בארצות-הברית במאי 1967, ואת יציאתם לחירות והגעתם לארץ המובטחת.

חג זה נחגג במשך יומיים בשבוע השלישי של חודש מאי, בימים רביעי וחמישי (מועד החג משתנה בהתאם לציוני החגים והמועדים הנחגגים בלוח העברי, שאינם נחגגים על-ידי בני הקהילה). לחג אין אופי דתי אלא קהילתי וחגיגי במיוחד, ומתקיימים בו מצעדים, ריקודים וסעודות ציבוריות גדולות שבהם נישאים נאומים של ראשי הקהילה ונכבדים

שלט כניסה לכפר השלום

חגים מסורתיים

יום למוקירים

חל בפברואר ונחגג במשך יומיים. חג זה מציין את הוקרת ואהבת הזולת, שהוא אחד מעקרונות היסוד של הקהילה - אהבה, משפחה ונתינה. בימים אלו נוהגים בני הקהילה להוקיר זה את זה ולחלק מתנות זה לזה, במטרה לחזק את הגיבוש והלכידות בין בני הקהילה.

שבוע האחדות

חל ביולי, ותאריכו משתנים משנה לשנה. לפי אמונתם של בני הקהילה, אחדות משפחתית מובילה לאחדות בעם, אחדות בעם מובילה לאחדות בעולם ואחדות בעולם מובילה לשלום. חג "יום האחדות" נועד לקדם ולהעלות על נס את ערכי המשפחה בביטוייה הגשמיים, הרוחניים והמוסריים, "הנה מזה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד". בשבוע האחדות, אחת לשנתיים, המועצה העליונה מציגה בפני הקהילה את השינויים המנהלתיים שיחולו במבנה הקהילה בשנה הקרובה.

שבוע השיבה

חל בנובמבר ומוקדש על ידי בני הקהילה לשכבה הבוגרת, בני השיבה, כאות תודה, הערכה וכבוד על הקרבתם ועשייתם למען הקהילה, בבניית מציאות המשנה את העולם לטובה לדורות. בשבוע זה מתקיימות פעילויות הנצחה המגבירים את תודעת החיים, כמו: נטיעת עצים וחלוקת מתנות לשכבה הבוגרת בני השיבה.

צילום: אורי אורחוף

פוסקת אך ורק על פי התורה שבכתב: "וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמַּחֲרַת הַשַּׁבָּת מִיּוֹם הַבִּיאָכֶם אֶת עֲמֹר הַתְּנוּפָה שְׁבַע שָׁבָתוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה" (ויקרא ט"ו). "מחרת השבת" לשיטתם הוא תמיד ביום ראשון בשבוע.

בחג בני הקהילה נוהגים "להקריב קציר". את הרעיון מבטאים בני הקהילה בברכת ה' ובהודיה על הטוב, הברכה והחסד שהבורא נתן לבני האדם, ואין ביצוע של הקרבה בפועל. חג זה מצוין גם בטקס קהילתי, שבו מקריא הכוהן את הפסוקים מספר ויקרא. לכל קטע בתפילה זו יש ריקוד מותאם, שאותו רוקדים כל בני הקהילה יחדיו.

שבתון זיכרון תרועה

בתשרי העבריים מציינים את חג "שבתון זיכרון תרועה", המוכר ביהדות כראש השנה, על פי הכתוב: "בַּחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֲדָשׁ יְהִי לָכֶם שַׁבְּתוֹן זִכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא קֹדֶשׁ..." (ויקרא כג). שמו של החג מבטא את חשיבות התרועה ומשמעותה. מהותו של החג הוא תזכורת ליום הדין הקרב, ולהכנה האישית שיש לעשות בשל כך. חג זיכרון תרועה הוא יום שבתון ונהליו זהים ליום השבת, למעט הצום שאינו מתקיים.

מקדמי עניין

קהילת
העבריים

סיורים בדגשים מיוחדים

כפר השלום מציע גם סיורים ממוקדי תוכן בבישול, בתרבות ובבריאות ואקולוגיה.

קולינריה: ביקור וטעימות במגוון מיזמי האוכל של הקהילה: מסעדה, מאפיה, חטיפי בריאות, מוצרים כבושים, בית פסטה, גלידריה ויקב.

אומנות ותרבות: ביקור במוסדות האמנותיים ותרבותיים של הקהילה: גלריית תמונות, סטודיו למחול והקלטות, בוטיק מקומי ומתפרה (ניתן להזמין בגד מסורתי).

בריאות ואקולוגיה: חווה חקלאית אורגנית, תנורים סולריים, מרפאה, תכשירים ותמציות טבעיים וטיפולים רפואיים.

לתיאום והזמנות:

haivreem@gmail.com 08-9175504

מוקדי עניין

כפר השלום של קהילת העבריים מציע סיורים מודרכים להכרת בני הקהילה בכפר. הסיורים כוללים ביקור במוסדות העיקרים בכפר השלום: בית ספר, מרכז בריאות (חדר כושר, ספא ובר משקאות טבעיים), מסעדה טבעונית, מאפיה טבעונית, ספרייה קהילתית, בית חיים/בית יולדות, מתחם תנורי בישול סולרי, גלידריה טבעונית, סטודיו למחול אפריקאי, חווה חקלאית אורגנית, מתפרה וסטודיו הקלטות. בנוסף מציע הכפר סדנאות ריקוד, תיפוף ובישול.

צילום: אתר קהילת העבריים

על פנעם וריח

קהילת
העבריים

אורז מוקפץ עם ירקות

מתכון ל-10 מנות

אופן ההכנה

חותכים את הירקות לקוביות גדולות. שמים את כל הירקות במחבת עם שמן זית ומטגנים אותם במשך 5-7 דקות. מוסיפים את האורז המאודה. מוסיפים חצי כפית כורכום (או קרי), שלוש וחצי כפיות רוטב סויה, ו-4-6 כפיות שמן שומשום. מוסיפים 2 שיני שום (חתוכות). מערבבים היטב ומבשלים על אש בינונית למשך 5-7 דקות, תוך כדי הבישול ממשיכים לערבב.

מרכיבים

- 1/2 קילו אורז מלא (מאודה מראש).
- 500 גרם ברוקולי.
- 1/2 פלפל אדום.
- 1/2 פלפל ירוק.
- 1/2 פלפל כתום.
- בצל ירוק, גזר.
- 2 שיני שום.
- שמן זית.
- רוטב סויה.
- שמן שומשום.
- כורכום (או קרי).

חצילים מטוגנים

אופן ההכנה

חותכים את הירקות לקוביות קטנות.
 שמים את קוביות החציל במים עם מלח
 במשך 15-20 דקות.
 שמים 5 כפיות שמן זית במחבת.
 אחרי שהשמן מתחמם, מוסיפים את קוביות
 הבצל והחציל.
 מבשלים את הירקות במשך 5-7 דקות.
 מוסיפים את העגבניות, ומבשלים עוד 3
 דקות.
 מוסיפים את שיני השום, הבזיליקום, שמרי
 הבירה, שמן זית ומבשלים את הכול ביחד
 במשך 10 דקות על אש בינונית.

מרכיבים

- 2 חצילים.
- בצל.
- 3 עגבניות.
- 2 שיני שום.
- בזיליקום טרי.
- 2 כפיות שמרי בירה.
- שמן זית.
- מלח לפי טעם.
- תבלינים חריפים.

טופו עם קרי וחלב קוקוס

מתכון ל-10 מנות

אופן ההכנה

חותכים את הטופו לקוביות, ומוסיפים 4-5 כפיות רוטב סויה.

חותכים את הירקות לחתיכות בינוניות.

שמים את כל הירקות במחבת עם שמן זית ומטגנים אותם במשך 5-7 דקות על אש בינונית.

מוסיפים את קוביות הטופו ומבשלים במשך 5 דקות על אש גבוהה.

מוסיפים את חלב הקוקוס, כפית קרי ושתי שיני שום, (מלח לפי טעם) ומערבבים היטב.

מבשלים על אש בינונית למשך 7-10 דקות.

הצעת הגשה: מגישים על אורז מאודה, עם סלט בצד.

מרכיבים

- 1/2 קילו טופו.
- קרי.
- חלב קוקוס.
- רוטב סויה.
- 1/2 פלפל אדום.
- 1/2 פלפל ירוק.
- 1/2 פלפל כתום.
- בצל קטן.
- 2 שיני שום.
- אורז מאודה.

לחם תירס

מתכון ל־10 מנות

אופן ההכנה

שמים את כל המרכיבים היבשים בקערה. מוסיפים שמן זית, כפית מלח. מוסיפים 2 כוסות מים חמים ומערבבים היטב. מעבירים את התערובת לתבנית, ומכניסים לתנור שחומם מראש על 200 מעלות. אופים 30 דקות עד שהחלק העליון מזהיב, וצדדי הלחם מתחילים להיפרד מהתבנית.

מרכיבים

- 1/2 קילו קמח תירס.
- 1/3 קמח מלא.
- 1/3 קמח סויה.
- 2 כפיות סוכר חום.
- מלח.
- כוס שמן זית.
- 2 כוסות מים חמים.

צילום: מתוך אתר flickr

צילום: מתוך אתר flickr

קציצת ירקות

אופן ההכנה

מגרדים את תפוח האדמה וחותכים את הירקות לחתיכות קטנות. שמים את הכול בקערה, מוסיפים את שאר המרכיבים ומערבבים היטב. מכינים קציצות קטנות ומטגנים במחבת שמן חמה (2 סנטימטרים). בזמן הטיגון, יש לכסות את המחבת למושך 4-5 דקות. הצעת הגשה: אפשר להגיש עם סלט בצד, או כמילוי של כריך.

מרכיבים

- תפוח אדמה.
- גזר.
- 1/2 פלפל ירוק.
- 1/2 בצל.
- 2 שיני שום.
- 1/2 כוס כוסברה.
- מלח פלפל.
- שמן זית.
- 1/2 כוס קמח.

נספחים

מנהל האוכלוסיות והמיעוטים

מגיע לבתי הספר הרלוונטיים ומבצע הכנה מנטלית ופרקטית לצו הראשון, כולל ליווי ללשכות הגיוס עצמן לסיוע בעת הצורך.

המנהל מלווה את המכינות הקדם-צבאיות עבור העדות הדרוזית, הבדואית והנוצרית וכמו כן מקיים אירוע הוקרה לחיילי המיעוטים.

במנהל יש מדי יום חמישי קבלת קהל שבהם ניתן סיוע למלש"בים, לחיילים בסדיר ומענה לחיילים משוחררים.

במקביל, המנהל מלווה את קורסי העברית למתנדבים ולדרוזים כדי להעצים את נתוני האיכות, ובפרט בשפה העברית.

גם לקראת השחרור לא נפקד מקומם של המיעוטים, כאשר מנהל אוכלוסיות בשיתוף עם חימ"ש והאגף הביטחוני-חברתי וגורמים נוספים מובילים סדנאות לחיילים המשוחררים, במטרה לשלב אותם באזרחות בצורה מיטבית בדגש על השכלה גבוהה ותעסוקה.

בנוסף, מנהל אוכלוסיות מרכז את הקשר והליווי של המשפחות השכולות ומקיים פעולות ומופעים שונים במשך השנה, כמו: נופש משפחות שכולות בכפר הנופש אולגה, ביקור משפחות שכולות לפני יום הזיכרון ומבצע "זר, נר ודגל" שבמסגרתו מונחים נר זיכרון, דגל ישראל וזר פרחים צנוע על כלל קברי חללי צה"ל וכוחות הביטחון בבתי העלמין.

ב-1982 הוקם ענף המיעוטים בצה"ל, שנועד לתת ביטוי ומענה לצרכים הקיימים בו בנוגע לאוכלוסיית המיעוטים, ייחוד המיעוטים ודרך שילובם. ב-1999 הועבר הענף ממפקדת קצין השלישות הראשי לחטיבת הפרט באגף משאבי אנוש, ושמו שונה למנהל האוכלוסיות.

מנהל אוכלוסיות באכ"א הוא גוף במטה הכללי האחראי לשילוב המיעוטים בצה"ל ובזרועות הביטחון מתוך ראיית השלם, דהיינו ההכנה לצה"ל, השירות והיום שאחרי.

ייעוד המנהל - להוות גוף במטה הכללי לשילוב מיטבי של אוכלוסיית המיעוטים בכלל כוחות הביטחון, ולשמש גורם משפיע ומתווך בנושאי צבא-חברה.

האוכלוסיות שבהן מטפל המנהל: מחויבי הגיוס - דרוזים וצ'רקסים, מתנדבים: בדואים, מוסלמים שאינם בדואים ונוצרים דוברי ערבית.

המנהל בשיתוף האגף הביטחוני-חברתי במשרד הביטחון, יחד עם משרד החינוך, מקדם ומבצע פרויקטים מחזוריים בכמה נושאים: הכנה לצה"ל, "בעקבות לוחמים", סדנאות, סיורים, קורס שגרירים במדים וקורס הכנה לאזרחות.

במסגרת ההכנה לצה"ל מתקיימת פעם בשנה תערוכת יחידות צה"ל בתוך הקהילה באחד מכפרי המגזר הדרוזי, לטובת הנגשת צה"ל לאוכלוסייה בכלל ולבני הנוער בפרט. כמו כן יש יום מרוכז שבו מנהל אוכלוסיות

מקורות תוכן

בכתובת ספר זה נעזרתי במקורות רבים, ספרים, מאמרים, הרצאות וסרטים. מצ"ב רשימת מקורות התוכן העיקריים לעיון והרחבה בנושא.

דרוזים

- אביבי, ש. 2000. הדרוזים בישראל ומקומותיהם הקדושים. ירושלים. אריאל.
- אביבי, ש. 2007. טס הנחושת - המדיניות הישראלית כלפי העדה הדרוזית 1948-1967.
- דנה, נ. 1998. הדרוזים. הוצאת בראילן. גרפית.
- דנה, נ. 2000. הדרוזים בישראל, בין עבר ומסורת לאתגרי העתיד. ירושלים. משרד החינוך, מרכז ההסברה. דפוס העיר העתיקה.
- דנה, נ. 1974. הדרוזים, עדה ומסורת. משרד הדתות.
- חלבי, מ. 2002. העדה הדרוזית. דאלית אל-כרמל. אסיה.
- חסן, י. 2000. תמורות במבנה התעסוקה של היישובים הדרוזים. בתוך: סלמאן פאלח (עורך) הדרוזים במזרח-התיכון 233-246. ירושלים. משרד הביטחון, ההוצאה לאור.
- סלמאן, פ. 2000. הדרוזים במזרח-התיכון. ירושלים. משרד הביטחון. ההוצאה לאור.
- סאלח, ש. 1989. תולדות הדרוזים. אוניברסיטת בראילן. משרד הביטחון. ההוצאה לאור.
- דור, ד. כפיר, א. 2015. דרוזי לוחם, אמיץ, גאה - הדרוזים וצה"ל: קשר שלא יינתק. עמותת סא"ל סאלח פלאח ז"ל.
- חלבי, מ. 1997. הדרוזים מסורת ומנהגים. מ' חלבי.
- וינר, ח. עוקאל, ג'והאל, החילוה, טס הנחושת ונשים משכילות: העדה הדרוזית מנגנונים חברתיים דתיים ותמורות. המכללה לחינוך ע"ש דוד ילין.
- סדרת שיעורים של ד"ר ג'בר אבו רוכון באתר סנונית snunit.k12.il.
- אתר ויקפדיה he.wikipedia.org.
- הספרייה היהודית הווירטואלית - מאמר של נעים ארידי jewishvirtuallibrary.org.
- כתרי, ר. מלצר, א. אב תשע"ח 2018. מבט מל"מ: כתב עת לענייני מודיעין וביטחון מבית המרכז למורשת המודיעין גיליון 81.

מועדי, ח. 2019 קרבות רמת יוחנן (הושה וכסאיר) 12-16 באפריל 1948 עיון היסטורי ובחינה טקטית. בתוך יסודות. כתב העת של המחלקה להיסטוריה צבאית בצה"ל. משרד הביטחון.

מוסלמים

שפר, מ. תשס"ו 2006. אסלאם. תל-אביב. אוניברסיטת תל-אביב. מפה.
 כאהן, ק. 1995 האסלאם: מלידתו עד תחילת האימפריה העות'מאנית. דביר.
 לבציון, נ. אפרת, ד. טלמוך-הלר, ד. 1998. האסלאם: מבוא להיסטוריה של הדת. האוניברסיטה הפתוחה.

קוק, מ. תשמ"ט - 1989. מוחמד. ירושלים. מוסד ביאליק.
 שביט, י. מוסקוביץ, ד. סואעד, צ. תשס"ה-2005. לחיות בארץ הקודש להכיר ולכבד: אל אחד ושלוש דתות. תל אביב. מט"ח: המרכז לטכנולוגיה חינוכית.

אתר מט"ח lib.cet.ac.ilt

משרד החינוך edu.gov.il

אתר ויקיפדיה he.wikipedia.org

צ'רקסים

המרכז למורשת הצ'רקסית בכפר כמא.
 שטנדל, א: הצ'רקסים בישראל, הוצאת עם הספר, תל-אביב, 1973.
 דור, ד. כפיר, א. 2015. דרוזי לוחם, אמיץ, גאה - הדרוזים וצה"ל: קשר שלא ינתק. עמותת סא"ל סאלח פלאח ז"ל.

.The Circassians: A Handbook. amjad laimoukha

.The Circassian genocide. walter Richmond

אתר העולם הצ'רקסי circassianworld.co

אתר אגף החינוך edu.gov.il

אתר סיסמה לכל תלמיד www.sisma.org.il

אתר ויקיפדיה he.wikipedia.org

בדואים

- אשכנזי, ט. תש"ס - 2000. הבדוים בארץ-ישראל. ירושלים. אריאל.
- לוי-שנור, ר. התשע"ג 2013. תוכנית ההתנתקות בנגב: על הצעת החוק להסדרת התיישבות בדואים בנגב. המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- וינשל, א. 2018. והנגב לא ישקוט: סוגיית הבדואים בנגב - בין פתרון אזרחי לסכסוך לאומי. משכל (ידיעות ספרים).
- ברקאי, ג. שילר, א. תשס"ב - 2001. עם הפנים אל הנגב - חלק א. ירושלים. אריאל.
- חטינה, מ. אליעטאונה, מ. 2018. מוסלמים במדינת היהודים: דת, פוליטיקה, חברה. רעננה. הקיבוץ המאוחד.
- פורת, ח. תשנ"ו - 1996. מישימון לארץ נושבת: רכישת קרקעות והתיישבות בנגב, 1930-1947. ירושלים. יד יצחק בן-צבי מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- נאור, מ. 1985. יישוב הנגב, 1900-1960: מקורות, סיכומים, פרשיות נבחרות וחומר עזר. ירושלים. יד יצחק בן-צבי.
- פורת, י. שביט, י. 1998. ההיסטוריה של ארץ-ישראל - המנדט והבית הלאומי 1917-1947. ירושלים. יד יצחק בן-צבי כתר הוצאה לאור.
- פרנקל, י. אפריל 1979. חדירתם של הבדווים לארץ-ישראל בתקופה הפאטמית, קתדרה 11. מרקס, ע. 1974. החברה הבדוית בנגב. רשפים.
- דור, ד. כפיר, א. 2015. דרוזי לוחם, אמיץ, גאה - הדרוזים וצה"ל: קשר שלא ינתק. עמותת סא"ל סאלח פלאח ז"ל.
- מאגר בדואים באתר סנונית beduin.snunit.org.il.
- אתר משרד החינוך education.gov.il.
- אתר מט"ח lib.cet.ac.il.
- אתר ויקיפדיה he.wikipedia.org.
- מרכז המחקר והמידע בכנסת knesset.gov.il.

היהודים הקראים

- ארדר, י'. 2004. אבלי ציון הקראים ומגילות קומראן לתולדות חלופה ליהדות הרבנית. רעננה: הקיבוץ המאוחד.

- ברודי, י'. תשס"ז 2006. רב סעדיה גאון. ירושלים: מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי.
 זוהר, צ'. תשס"א 2001. האירו פני המזרח הגות והלכה אצל חכמי ישראל במזרח-התיכון.
 רעננה: הקיבוץ המאוחד.
- רוזנסון, א. ר' פ'. תשס"ג. זאת ירושלים חלק ראשון מראשיתה ועד התקופה המוסלמית.
 ירושלים: יד בן-צבי.
- כהן, א'. תשנ"ו 1996. יהודים בבית המשפט המוסלמי: חברה, כלכלה וארגון קהילתי בירושלים
 העות'מאנית המאה השמונה עשרה. ירושלים: יד בן-צבי.
- מיטל, י'. 1995. אתרים יהודים במצרים. ירושלים: יד בן-צבי האוניברסיטה העברית בירושלים.
 פראוור, י'. 1987. ספר ירושלים - התקופה המוסלמית הקדומה 638-1099. ירושלים: יד בן-
 צבי.
- קוליק, א'. תש"ע. תולדות יהודי רוסיה מימי קדם עד העת החדשה המוקדמת. ירושלים: מרכז
 זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי.
- קוריןאלדי, מ'. תשמ"ד 1984. המעמד האישי של הקראים. ירושלים: ראובן מס.
- שור, נ'. 1998. מסע אל העבר מסה אל העבר לתולדות התקופות הממלוכית והעות'מאנית
 בארץ ישראל. ירושלים: אריאל.
- שור, נ'. תשס"ג 2003. תולדות הקראים. ירושלים: מוסד ביאליק.
- שילר, נ' ש'. תשנ"ד 1994. ספר העליה לארץ ישראל. ירושלים: אריאל.
- שפירא, א' ו'. תשס"ב. קראים בליטא ובווהלין גליציה עד המאה הי"ח. פעמים 89, 19-60.
- ששון, ז' א'. תשס"ב. גניזת קהיר בעקבות עיון בארכיונו האישי. פעמים 90, 51-95.
- הרב זאב סולטנוביץ, הפילוג הקראי, באתר ישיבה.
- על היווסדות הקראות ומצוותיה, עלון השבועי של רב הקמפוס של אוניברסיטת בר-אילן הרב
 יעקב גלר - פרשת אמור תשנ"ט.
- חוברת היהדות הקראית - היהדות הקראית העולמית.
- אתר היהדות הקראית העולמית karaites.org.il.
- אתר ויקיפדיה wikipedia.org.

שומרונים

אשל, א' ו'. תשס"ב 2002. ספר השומרונים. ירושלים: יד בן-צבי רשות העתיקות.

- מור, מ'. תשס"ג 2003. משומרון לשכם: העדה השומרונית בעת העתיקה. ירושלים: מרכז זלמן שזר.
- צפריה, י. 1982. ארץ ישראל מחורבן בית שני ועד הכיבוש המוסלמי-היסטוריה מדינית, חברתית ותרבותית. ירושלים: יצחק בן-צבי.
- שטרן, מ'. 1984. ההיסטוריה של ארץ ישראל - שלטון רומי: התקופה הרומית ביזנטית. ירושלים: יצחק בן-צבי.
- שטרן, מ'. 1984. ההיסטוריה של ארץ ישראל - שלטון רומי: התקופה הרומית ביזנטית. ירושלים: יצחק בן-צבי.
- הראובני, ע'. 2010. לקסיקון ארץ ישראל. משרד החינוך.
- שלר, ג' ב'. תשנ"ו 1996. ירושלים בתפארתה: תולדות ירושלים בימי בית שני. ירושלים: אריאל.
- שטרן, מ'. 1981. ההיסטוריה של ארץ ישראל התקופה ההלניסטית ומדינת החשמונאים. ירושלים: יצחק בן-צבי.
- בן צבי, י. 1988. ספר השומרונים. יד בן-צבי.
- אתר השומרונים של בנימים צדקה israelite-samaritans.com.
- אתר שומרונים של גיא יהושע shomronim.co.il.
- אתר ויקיפדיה he.wikipedia.org.

נוצרים

- ברקאי, ג. שילר, א. תשס"ב 2002. כתב עת לידיעת ארץ ישראל - נצרות ונוצרים בארץ-ישראל. ירושלים: אריאל.
- אמיר, ד. מוסקוביץ, ד. סואעד, צ. תשס"ו, 2006. לחיות בארץ הקודש להכיר ולכבד: מעגלי הזמן בשלוש הדתות. תל אביב. מט"ח: המרכז לטכנולוגיה חינוכית.
- ניב, ר. 2009. הנצרות הקדומה - שלוש מאות הראשונות. אוניברסיטה הפתוחה.
- נאור, מ. 1995. ירושלים עיר ועם: מדוד המלך עד ימינו. ירושלים: יד יצחק בן-צבי.
- קליינברג, א. תשנ"ה. הנצרות: מראשיתה ועד הרפורמציה. ספריית "אוניברסיטה משודרת". תל-אביב: משרד הביטחון.
- רמון, א. 2012. נצרות ונוצרים במדינת היהודים. ירושלים.
- לירון, א. 2000. בעקבות המשיח: פלגים נוצריים, ארץ ישראל ומדינת ישראל. תל-אביב. צ'ריקובר.

רב היבטיים על ארץ ישראל מאוריסיו אזרצקי mauricioeretzisrael.wordpress.com
קורס מקוון "תולדות הנצרות בארץ הקודש" מועבר עליידי יסכה הרני
learn.goisrael.com
אתר ויקיפדיה he.wikipedia.org
אתר מט"ח lib.cet.ac.il

קהילת העבריים

חוברת מידע של קהילת העבריים - יהויכין בן ישראל.
אתר קהילת העבריים בישראל haivreem.co.il
אתר הקהילה [african-hebrew-israelites-of-jerusalem](http://african-hebrew-israelites-of-jerusalem.com)
מעמדם של בני קהילת העבריים - אתר הכנסת main.knesset.gov
קהילת העבריים - יותם יעקבסון yotamjacobson.co.il

פסיפס

דתות ועדות בצה"ל

צילומי שערים:

עמודים 22-23: מתחם קבר הנביא שועייב (צילום: רביע באשא)

עמודים 208-109: מסגד בג'לג'וליה (צילום: רביע באשא)

עמודים 230-231: בית הכנסת הקראי המרכזי ע"ש ענן הנשיא ברמלה

עמודים 282-283: תפילת שומרונים בהר גריזים (צילום אורי אורחוף)

עמודים 336-337: הפטריארך תיאופילוס השלישי (צילום אורי אורחוף)

עמודים 382-383: חג הפסח המלכותי (צילום: אתר קהילת העבריים)

**בכל צילום בספר ניתן קרדיט לצלם. כל תמונה ללא כיתוב
התפרסמה ללא מקור או נעלמה מעיניי.**

בכתיבת הספר נעזרתי במקורות רבים, כל
פרק עבר ביקורת תוכנית של מומחי תוכן
אשר הגיהו, האירו והעירו כדי שתוכן הספר
יהיה נכון ומדויק.

הערות והארות בתוכן הספר יתקבלו בשמחה
במייל orlihim78@gmail.com

